

EL MATEIX RENOU INSOFRIBLE DE CADA DEMATÍ.

LES MATEIXES CARÉS DE DESCONEGUTS.

LES MATEIXES TASQUES MONÒTONES.

I A LA FI, CAP A CASA.

AMB LA FAMÍLIA...

HEU SOPAT?

SÍ, TOCA QUEDAR QUALQUE COSA A LA GELERA.

HAS FET ELS DEURES?

AVUI NO EN TENIA.

SÍ, UN ALTRE DIA MÉS...

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2020

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2020**

Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2020

Aquest Anuari de la joventut és una iniciativa i el resultat de la col·laboració entre la Conselleria d'Afers Socials i Esports a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), el Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Participació i Joventut, i la Universitat de les Illes Balears, concretament del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), membres del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. La iniciativa compta, a més, amb el suport de la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, «Colonya».

Coordinació:

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (representants: Dra. Belén Pascual Barrio i Dr. Josep Lluís Oliver Torelló).

Secretaria:

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (representant: Dra. Rosario Pozo Gordaliza).

Entitat assessora:

Consell de la Joventut de les Illes Balears (representant: Sr. Pau Roig Mas)

Comissió de seguiment:

Observatori de la Joventut de les Illes Balears (representant: Sra. Assumpta Mas Liñares). Institut Balear de la Joventut (representant: Sr. Sebastià Lliteres Lliteres). Direcció Insular de Participació i Joventut del Consell de Mallorca (representants: Sr. Alejandro Segura Castellort i Sra. Rosalia Benítez Gil).

© de l'edició: Institut Balear de la Joventut (IBJOVE) de la Conselleria d'Afers Socials i Esports; Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears, i Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Participació i Joventut.

© de la foto de portada: José Ángel Gómez Escamilla, «Engranatge social», còmic finalista del certamen ArtJove 2019.

Disseny: Moiré

Producció editorial: Edicions MIC

ISSN: 2605-5139

Depòsit legal: PM 1416-2018

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors i autores. El seu parer no representa l'opinió de la Universitat de les Illes Balears, ni de l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, ni del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca (Direcció Insular de Participació i Joventut). S'autoritza la reproducció total o parcial de l'obra, si se n'esmenta la font i l'autoria.

L'Anuari de la joventut de les Illes Balears es pot consultar a les pàgines web de:

Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'IBJOVE: <<http://observatorijove.caib.es>>

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social/UIB:

<<http://gifes.uib.cat/>>

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques/UIB:

<<http://dpde.uib.cat/>>

Direcció Insular de Participació i Joventut del Consell de Mallorca: <<https://joventut.consell-demallorca.cat/>>

Fundació Guillem Cifre de Colonya: <<http://www.colonya.com/cms/estatico/bl/colonya/web/ca/lobra-social/index.html>>

Contacte:

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Ed. Guillem Cifre de Colonya. Campus de la UIB. Ctra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma (Illes Balears).

Tel.: +34 971 17 30 85. <<http://gifes.uib.es/Location-and-Contact>>

Observatori de la Joventut de les Illes Balears. Institut Balear de la Joventut. C/ de l'Uruguai, s/n. 07010 Palma (Illes Balears). Tel.: +34 971178951. Contacte: observatorijove@ibjove.caib.es

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2020**

Índex

Presentació	9
Pròleg	11
Introducció	17

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

1 Joves Balears en xifres 2020	25
ASSUMPTA MAS LIÑARES	

INICIATIVES DE LES ADMINISTRACIONS I DE LA SOCIETAT CIVIL

2 "Emplea't Jove". Un programa d'intervenció sociolaboral amb joves en situació de vulnerabilitat	57
ALEXANDRA CARO LOPERA / LOURDES DE LA CRUZ CANO	
3 Els serveis de joventut i la seva resposta en temps de la Covid'19	75
BEL PIÑA FLORIT / JOANA M. XAMENA MATAMALAS / INÉS FRAILE VALDIVIELSO / CARLOS CALZADO FERNÁNDEZ / IMMA VIDAL ADELL / ROCÍO PAVÓN GARCÍA / AJO MONZÓ I ALMIRALL / ASSUMPTA MAS LIÑARES	
4 Joves a peu d'obra	99
YOLANDA CALVO RODRÍGUEZ / EVA BEATRIZ CERDEIRIÑA OUTEIRAL	
5 Som el present, cuidem el futur. Les sinèrgies de la XXI Trobada Triangle Jove	115
FUNDACIÓ TRIANGLE JOVE	
6 Cap a una vida adulta: primeres experiències a l'entorn laboral	135
CATALINA MIRALLES / AURORA SAMPOL	

- 7 La formació dual i una orientació per a tothom (2015-2019).
Reptes de futur** 157
MARIA JOSÉ MORA PÉREZ / TONI VALLESPÍR ALGABA / NOEL
TORRES ANAYA
- 8 35 anys del Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB),
Participació, democràcia i ciutadania** 173
COMISSIÓ PERMANENT DEL CJIB (2020-2021)

ESTUDIS I DEBATS ACTUALS

- 9 L'educació confinada i en estat d'alarma. Impactes,
aprenentatges i reptes de la pandèmia de la COVID-19 en
l'educació** 189
MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS
- 10 L'adultcentrisme com a forma de discriminació de les
joventuts** 213
MARIONA MORANTA PALMER
- 11 Anàlisi de la migració de la població jove de les Illes Balears
(2008-2019)** 233
JUAN FRANCISCO VILA
- 12 Trastorns de la conducta alimentària, adolescents i
tecnologies: un estudi exploratori** 257
LYDIA SÁNCHEZ-PRieto, MARÍA VALERO DE VICENTE
- 13 Joves com Agents Actius de Prevenció:
pilotatge d'un Programa Basat** 273
CARMEN ORTE SOCIAS, MARÍA VALERO DE VICENTE, LLUC
NEVOT CALDENTHEY
- 14 Proposta didàctica pel tractament d'imatges i missatges
sexualitzats del reggaetón en adolescents** 285
AINA MARIA DURAN MESTRE
- 15 Educació sexual per a la transformació social** 301
ISABEL GUERRERO CAMPOY / MARÍA DÍAZ ANGULO / MARIA
DEL MAR MARTOS MAS
- 16 Estudi sobre el risc de suïcidi en joventut LGBTI** 317
TATIANA CASADO DE STARITZKY / ISABEL NADAL AMENGUAL

MONOGRÀFIC: JOVES I COMUNICACIÓ DIGITAL

- 17 La transició digital de la joventut. Noves orientacions per a la intervenció educativa en joves** 339
ARIADNA SANTOS ANDREU / MÒNICA FIGUERAS MAZ /
ARIADNA FERNÁNDEZ PLANELLS
- 18 "En som més": una contranarrativa al discurs d'odi en l'adolescència** 355
ANTONI AGUILÓ BONET
- 19 Les violències masclistes a les xarxes socials. Reflexions arran de l'estudi pilot La percepció de les violències masclistes entre l'alumnat de 14 i 18 anys a les Illes Balears** 373
CLARA ASÍN FERRER
- 20 Cibermentors a les aules d'ESO, molt més que seguretat a Internet!** 383
AJO MONZÓ I ALMIRALL
- 21 Engranatge social. Còmic finalista del certamen ArtJove 2019** 403
JOSÉ ÁNGEL GÓMEZ ESCAMILLA

PRESENTACIÓ

El paper de les institucions públiques a l'hora de generar coneixement és clau. Presentar la tercera edició de *l'Anuari de la joventut* és una satisfacció i referma el nostre compromís per facilitar aquesta recerca i difusió del coneixement. Informació que ens permet apropar-nos a la realitat del nostre jovent. Una realitat plural i diversa que intenten reflectir els diversos articles de l'anuari.

Per prendre decisions en qualsevol àmbit –polític, tècnic, del voluntariat– és cabdal tenir informació, dades, reflexions, etc. Confiam que aquest anuari actualitzat ens ajudi en aquest procés.

L'any 2020 serà recordat com un any de moltíssima incertesa i dificultats creades per la pandèmia que ens ha tocat viure i que ha afectat el conjunt de la societat. El jovent no n'ha estat una excepció, també els ha afectat profundament en l'àmbit de les relacions socials, educatives i laborals. Des del Govern, i des de la resta d'institucions, hem de posar totes les eines i el màxim esforç en revertir la situació, sense deixar de banda les problemàtiques que venen d'enrere i que l'anuari ens recorda que persisteixen.

Fina Santiago Rodríguez

Consellera d'Afers Socials i Esports
del Govern de les Illes Balears

Des de fa un bon grapat d'anys, els professionals de Joventut i la resta de persones que treballau amb joves heu estat testimonis de com els murs entre el món digital i el món real s'han anat desdibuixant, com les construccions d'identitats individuals i col·lectives han esdevingut més complexes, i com moltes persones joves han modificat completament la forma d'emprar les plataformes de comunicació. Amb aquesta nova edició de *l'Anuari de la joventut*, es pretén aprofundir en aquestes qüestions: l'ús que en fan, com es comuniquen i què suposen per a les persones joves les fórmules noves de mostrar-se al món. Des del Consell de Mallorca esperam que, un any més, sigui de la vostra utilitat.

Jaume Alzamora Riera

Conseller de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local
del Consell de Mallorca

En aquest 2020, es publica el tercer *Anuari de la joventut de les Illes Balears*, estudi pioner a les nostres Illes, que dóna visibilitat i temes d'anàlisi i debat entorn del jovent de la nostra comunitat.

La Fundació Guillem Cifre de Colonya ha donat suport a aquest *Anuari de la joventut* des de la primera publicació i, en aquesta ocasió, podrem trobar estudis de plena actualitat relacionats, entre d'altres, en com ha afectat la pandèmia de la Covid-19 a les persones joves o el monogràfic dedicat al jovent i la comunicació digital.

Us convidam a llegir aquesta publicació, ja que, sense dubte, contribuirà a emprendre accions que donin suport al jovent davant els reptes de futur als quals s'han d'encarar.

Josep A. Cifre Rodríguez

President de la Fundació Guillem Cifre de Colonya
i de Colonya Caixa d'Estalvis de Pollença

PRÒLEG

La generació de la hiperresponsabilitat, creixent envers el nivell de reparació de la realitat

DOLORS REIG HERNÁNDEZ (@DREIG)

És l'autora principal de l'espai «El caparazón». Treballa actualment com a freelance en tasques de conferenciant i consultora, i ha estat professora per a diferents empreses, institucions, universitats, escoles de negoci (UPF, UOC, INESDI)... També forma part de diversos comitès científics, editorials en àmbits de pensament, coneixement, innovació, cultura, tendències a Internet, etc. i col·labora en diferents mitjans de comunicació i consells d'experts (Televisió Espanyola, Televisió de Catalunya, Cadena SER, Senat espanyol, Organització d'Estats Iberoamericans, Pla Nacional de Valors de Catalunya, Govern de Xile, Comitè Assessor de la Generalitat de Catalunya en Competències Digitals, etc.).

Llicenciada en Psicologia Social, Màster en Inserció Laboral, Multimèdia i Desenvolupament Web, participa freqüentment en diferents publicacions i esdeveniments sobre els temes que domina: dinamització de comunitats, xarxes socials, web social, tendències a Internet, empresa 2.0, *social media*, innovació social, educació, noves professions, etc.

Ha publicat *Socionomía*, sobre la societat augmentada, centrat en Internet com a potenciador de la sociabilitat, i *Los jóvenes en la era de la hiperconectividad*, entre d'altres.

El dos mil vint serà recordat per moltes coses negatives, segur, però també per alguna positiva, fins i tot, transformadora: el desenvolupament d'una nova generació de joves que, precedida pel fenomen Greta Thunberg, suposarà, crec, un canvi qualitatiu en la naturalesa sociocultural dels éssers humans i de les seves formes de comunicació i d'organització i, per tant, a llarg termini, de la configuració de la intersubjectivitat i de la realitat social. És una evolució, alhora, de la generació Z. Si aquesta darrera exagerava en ocasions els usos de les tecnologies de la informació i la comunicació, les adoptava de forma acrítica en massa i les feia imprescindibles en la seva vida, la generació nova en redimensionarà la importància i les domesticarà sota els principis i valors humans essencials apresos durant la crisi global viscuda amb la pandèmia. Serà la generació de la responsabilitat en el sentit de l'ús responsable de les noves tecnologies i alhora en molts altres sentits.

Donàvem fi a la sèrie de generacions X, Y, X i partíem d'una generació Z, que havíem definit com la darrera de les generacions que feia ús de la llibertat, entesa com a infinitat d'opcions, en positiu, negatiu o neutre, que ens han proporcionat Internet i les tecnologies. I definia un ésser humà molt més complex, capaç de triar, en el mar infinit d'Internet, característiques de qualsevol de les generacions definides fins ara i que fan obsolet el mateix concepte estereotipat de *generació*.

Llavors va arribar el virus inesperat i tot va canviar.

Deia Oscar Wilde que tots vivim al

fons d'un pou profund, però només alguns trien mirar amunt i veure algun raig de llum. I són moltes les coses negatives del virus i tot n'estam molt cansats, però també hi ha alguna cosa positiva que cal observar i potenciar. I és que, amb la malaltia i les conseqüències que té, amb el confinament al qual tots ens hem enfrontat, infants i joves, els nostres protagonistes, han crescut i han incorporat algunes coses noves i molt importants al bagatge de competències tecnològiques treballades els darrers anys.

Vivíem en un context gairebé neoluddita, de desconfiança generalitzada envers les TIC, ja que consideràvem que els nostres infants i joves hi estaven perduts, eren addictes a unes tecnologies que ens deshumanitzaven. El mateix concepte de *nadiu digital* com a persona que domina les TIC es posava en dubte. Potser sí que els nostres infants i joves havien nascut després d'aquestes noves tecnologies i les dominaven per als moments d'oci i d'usos infantils i adolescents, però no era així en el cas de l'aprenentatge, les futures competències laborals, etc. Suposar que les competències digitals es transferirien a aquests àmbits de manera automàtica, gairebé màgica, resultava un absurd. Els nadius digitals, així, lluny de resultar privilegiats en l'ordre social, necessitaven la intervenció adulta per fer un ús seriós de les possibilitats que oferien Internet i les xarxes. El coronavirus va accelerar la revolució tecnològica i va consolidar el que s'ha definit com a *societat postdigital* (on ja resulta indistingible el que és digital de la realitat). Ara, tots, els joves abans demonitzats o ara els grans hiperconnectats, els na-

dians, els immigrants o els naufragats, en un context d'aïllament social, escolar, laboral, obligats per unes circumstàncies extraordinàries i sobtades, hem tornat o bé cíborgs o bé aprenents de cíborg, hem necessitat de manera vital la informació, el suport a les relacions personals i familiars, la realització personal i professional que ens poden proporcionar les tecnologies.

Es tractava, ho dèiem els evangelitzadors de les TIC a les escoles, d'establir una col·laboració més horitzontal entre els sabers dels grans i les destreses dels joves. I són aquests darrers ara, més que mai, els (altre cop) «responsables» de traspassar-nos, a tots, els superpoders adquirits en anys d'usos de xarxes socials, Internet i de la resta de noves tecnologies.

No és aquest l'espai per definir de forma exhaustiva les potencialitats de les noves eines (en veureu nombrosos exemples en forma de joves influenciadors, programes de suport a la diversitat, etc. en l'Anuari), però sí cal recordar l'evolució en els darrers anys del potencial dels éssers humans connectats (a Internet, a xarxes socials, a videojocs, etc.) en termes de participació (política, en comunitats d'interessos), desenvolupament de la sociabilitat, expressió (domini dels llenguatges multimèdia amb el vídeo al capdavant), llibertat (expressió de la diversitat), suport emocional, possibilitats per a l'aprenentatge permanent i gratuït, creativitat, etc.

Consider la metàfora del superpoder especialment adequada quan parlem de joves que han crescut i han passat el confinament, en molts casos, videojugant. Llegireu en l'Anuari, en l'article de Miquel Àngel Ballester,

com, segons un informe sobre conseqüències psicològiques de la covid-19 i el confinament, l'ús dels videojocs s'ha incrementat un 65 % en el grup d'edat de 18 a 34 anys, el doble que en els grups de més edat.

Cal recordar, però, seguint amb els paral·lelismes amb el món dels còmics i videojocs, que parlem de poders susceptibles de ser emprats per superherois, però també per supervilans i que seran, en tot cas, els valors, l'educació, l'educació emocional, el civisme, la cultura, el sentit crític de base els que orientaran els usos d'unes tecnologies molt potents per al creixement personal i per al canvi social, en un sentit positiu o tot el contrari, en un sentit terrible per a la humanitat. Escola, pares i mares serem els encarregats, d'una forma intergeneracional també potenciada durant els confinaments, de construir la inter-subjectivitat de la nova generació.

Responsables de redimensionar la importància de les tecnologies, responsables d'empoderar els grans donant-los suport en el seu ús, recordava aquests dies el concepte d'infants, adolescents, joves de cotó, sobreprotegits i consentits fins a extrems ridículs de pèrdua d'autoritat dels malaurats professors i escola durant les darreres dècades. I contrasta amb força amb el paper, confinat i victimari a què els estats, especialment el nostre, els han relegat. Els nostres infants i joves varen estar, així, mesos sense poder sortir de casa, mesos sense poder gaudir i aprendre dels seus iguals, desenvolupar amb plenitud els mecanismes de socialització que els són imprescindibles. Varen ser les grans víctimes, però també els grans herois

de la covid-19. Històricament ridiculitzats, ignorats, absents de qualsevol plantejament sobre la seva educació, durant l'estat d'alarma i en el context de confinament, a països com Noruega, els governs, màxima expressió d'autoritat pública, demanaven col·laboració a aquests infants i joves. També en un context més proper, el vicepresident del govern espanyol s'hi adreçava i els deia una paraula, merescuda però fins ara inaudita des de les institucions: «gràcies». I no només per la seva perícia tecnològica i col·laboració a l'hora de resoldre la bretxa intergeneracional dramàtica que condemnava a la solitud els nostres grans, sinó també per coses com el confinament per no contagiar-los, pel control emocional (més que els grans, moltes vegades) mostrat durant la convivència en reclusió, etc.

Teníem, com vèiem al començament, el terreny ben adobat i parlem d'uns joves (generació Greta) disposats des del principi a sentir-se útils davant una amenaça sense precedents per a la salut dels grans. Dit en unes altres paraules: si la responsabilitat és la capacitat d'assumir les conseqüències de les accions i decisions cercant el bé dels altres a més del propi, el manteniment de la pau familiar, l'amor i la cura que han demostrat respectant el confinament, l'ajuda que ens han donat en l'ús de les TIC, els nostres infants i joves han superat la prova.

La generació R ha assolit un superpoder nou, una habilitat nova amb la qual enfrontar, amb totes les altres, la missió definitiva del canvi de consciència social amb el qual volem despertar d'aquest malson.

I és que, seguint la metàfora *gamer* i parafrasejant la col·lega Jane Mc Gonnigal quan explica el perquè de l'addicció als videojocs (i afegiria, a moltes drogues, a les botellades o a qualsevol altre mecanisme d'evasió), la realitat està trencada, necessitada de la salvació urgent que aquests joves hiperresponsables, si els motivam adequadament, si els proporcionam el potencial de participació que més que mai reclamen, poden protagonitzar.

Caldran, per aconseguir-ho, tot tipus d'habilitats i superpoders. Els vells, que veim afavorits pel canvi de paradigma d'Internet, i els renovats, humans, socials, emocionals, apresos durant el confinament i encara en fase de consolidació.

Escrivia a *Socionomía* (2012) sobre les bondats d'una societat augmentada, enriquida en les relacions entre éssers humans, gràcies a les xarxes socials. Fugia, en aquest sentit, de les visions més pessimistes, tot i que com a psicòloga me'n preocupaven alguns aspectes, entre els quals hi ha la manca d'introspecció afavorida per la hiperconnectivitat permanent: els joves d'avui ja no saben estar tots sols. I la soledat, la introspecció, la creativitat que possibilita, són necessàries per a la salut mental i per al desenvolupament general en qualsevol aspecte.

També em preocupava com ha canviat el concepte de *comunitat*: tot i que a Internet, amb les xarxes socials, podem crear comunitats més grans, amb més persones, o pertànyer a més comunitats quantitativament, qualitativament es caracteritzen per suposar una implicació, uns llaços més febles que els que supo-

sava l'adherència a la comunitat tradicional. Tot i que podem alimentar infinits interessos en infinites relacions a Internet, tot el que era íntim, que suposava un lligam més fort entre éssers humans, trontollava.

Els efectes de la covid han incidit en positiu en ambdós aspectes i també en alguns altres. En el cas de la introspecció, la creativitat i l'autoconeixement que possibilita, els nostres joves, col·lapsats, cremats en alguns moments per un ús sobtat i omnipresent de tecnologies en l'àmbit escolar, han après en primera persona la importància de la desconexió, de tant en tant, per retrobar-se amb un mateix. En el mateix sentit, s'han pogut retrobar amb la família i amb els amics més propers, elements bàsics per a l'educació emocional d'una generació acostumada a vincles més superficials; han tingut l'oportunitat de conèixer-los millor i de cuidar-los com els varen cuidar a ells. Ha reforçat aquest aspecte la dissolució, en molts casos, de la frontera entre l'escola i la casa. La teleformació ha permès que, des de l'escola, s'hagi pogut visibilitzar l'esclatxa, no només digital sinó també ambiental, que pateixen molts de joves, amb dificultats per formar-se des de casa perquè no tenen el nivell de calma, de pau i d'espai psicològic idonis per estudiar.

Per acabar, més enllà de l'entorn familiar, es produeix una tornada a comunitats més assequibles. Tal com dèiem, tot i la dimensió de les comunitats a Internet, capaç de ser instrumental als interessos de les persones en casos de micropagaments, microdonacions solidàries,

proveïments participatius (*crowdsourcing*), etc., la implicació real dels individus no és comparable a la que comportaven les comunitats tradicionals (pensem en els antics gremis, les penyes esportives, les comunitats veïnals clàssiques, capaços de fer suport emocional, qualitatiu, a persones amb problemes). Resultaven, alhora, cercles de confiança que, tot i ser en part substituïts per les xarxes socials (les noves places del poble) en els usos dels joves, no resultaven tan efectius a l'hora de filtrar la informació. Hem tornat, en temps de coronavirus i confinament, a èpoques de notícies enganyses o *fake news*, de manipulació mediàtica i de desconfiança en institucions que no sempre han defensat la salut i la vida; a contrastar la informació més important amb els cercles més propers d'iguals, amb eines com whatsapp, telegram i similars. Qui no ha mirat de contrastar notícies alarmistes o confirmar les normatives canviant de les diverses fases d'estat d'alarma i de confinament a través dels mòbils en els grups d'amics on hi havia sanitaris, membres de cossos policials, informadors fiables, coneguts o amics d'amics en qui confiar...

En definitiva, «No somos tontos», tal com diu el cèlebre anunci i menys en temps de xarxes on podem contrastar la informació amb els nostres iguals.

Sona a anarquisme, però a un tipus nou d'anarquisme, més solidari que els anteriors. Adela Cortina ens ho recorda: «en la lluita per la vida no sobreviuen els més forts, els supremacistes, els que provoquen el conflicte i

la polarització, sinó els que reforcen el valor sagrat del suport mutu».

Som conscient, finalment, que la idea en què bas aquest pròleg contrasta fermament amb la que ens transmeten els mitjans de comunicació de masses els darrers dies sobre joves descontrolats, que no respecten la distància social i que no empren mascaretes. No són la majoria i no deixa de ser comprensible que sigui en aquestes edats quan més necessitat tenen de socialitzar-se, quan més difícil resulten uns sacrificis molt discutits, amb contradiccions evidents entre agents sanitaris, econòmics i socials, i massa utilitzats per polítics de qualsevol marca. Si volem uns joves veritablement responsables haurem d'anar més enllà de donar-los les gràcies i invocar-los en temps de tempesta. Els hem de deixar, també quan torni la calma, participar, deixar agafar les regnes, retenir les nostres societats des d'una col·laboració intergeneracional ja imprescindible. Serà només llavors quan podrem aprofitar el seu potencial de superherois, acumulat i capaç de canviar les coses, construir una consciència social nova, més immune a qualsevol altre virus o amenaça global a la qual volem denominar *humanitat*.

«El pitjor de la pesta no és que mati cossos, sinó que despulla les ànimes en un espectacle horrorós», deia Albert Camus. La realitat està trençada, com bé observava la generació Greta, i pateix en primera persona la generació de la responsabilitat. El

món en què viuen no és un videojoc satisfactori i els joves superherois estan més preparats que mai per *hackejar-lo*. Potser cal deixar, simplement, que hi juguin.

INTRODUCCIÓ

BELÉN PASCUAL BARRIO
JOSEP LLUÍS OLIVER TORRELLÓ

*Grup d'Investigació i Formació
Educativa i Social (GIFES)
de la Universitat de les Illes Balears*

Presentam el tercer volum de *l'Anuari de la joventut*, una iniciativa de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies / IBJOVE) del Govern de les Illes Balears, el Consell de Mallorca (Conselleria de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local), la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, «Colonya», i la Universitat de les Illes Balears (GIFES).

L'Anuari de la joventut 2020 compta amb vint articles distribuïts en quatre apartats: (a) indicadors, (b) iniciatives de les administracions i de la societat civil, (c) estudis i debats actuals, i (d) monogràfic. L'apartat monogràfic d'enguany està dedicat al tema «Joves i comunicació digital». Aquest apartat compta amb quatre articles i el treball de José Ángel Gómez Escamilla, «Engranatge social», còmic finalista del certamen ArtJove 2019 que també és la imatge de portada del llibre.

En el procés de disseny i elaboració de *l'Anuari* són cabdals les persones que contribueixen cada any amb les seves recerques, iniciatives i reflexions. Enguany hi han participat un total de 46 autores i autors de di-

verses institucions públiques i entitats de la societat civil com són el Centre d'Informació Jove de Sóller, l'Àrea de Joventut Municipal de l'Ajuntament de Llucmajor, el Centre d'Informació Jove de Son Servera, el Casal de Joves del Consell Insular de Formentera, Comissions Obreres Illes Balears, l'Institut per a la Formació i Ocupació de l'Ajuntament de Calvià, la Fundació Mallorca Integra, el Consell de la Joventut de les Illes Balears, l'Associació LGTBI Ben Amics, la Fundació Triangle Jove, Amadip Esment Fundació i IBJOVE. En nom de totes les institucions responsables d'aquesta publicació, volem agrair la participació a totes les persones autores per la seva contribució i l'esforç que han fet, a pesar de les circumstàncies.

Un any després de la publicació del darrer Anuari, miram enrere i comprovam la magnitud dels canvis que hem viscut. La crisi de salut pública, econòmica i social provocada per la covid-19 ha impactat en les nostres vides sobtadament, provocant conseqüències sense precedents recents i desbordant les expectatives de previsió, control i benestar que acostumen a tenir les

societats tecnològicament avançades. Informes recents analitzen els efectes d'aquesta crisi sobre la qualitat de vida de la població jove, i especialment sobre les persones que abans de la crisi ja patien una situació de risc i ara passen a tenir una situació d'emergència social (Plan Internacional, 2020). Aquestes circumstàncies fan augmentar les desigualtats, la bretxa digital, el risc a fer que apugin les taxes d'abandonament escolar i les dificultats per a la inserció laboral. En els casos de major vulnerabilitat, s'hi afegeixen situacions de violència (de gènere, domèstica, sexual, assetjament a xarxes, etc.) que afecten directament sobre el desenvolupament dels drets i el benestar del jovent.

Pel que fa a la inserció laboral, el darrer informe de l'Instituto de la Juventud y el Consejo de la Juventud de España (2020), apunta cap al descens de l'ocupació jove estacional, l'increment de l'atur i la vulnerabilitat d'aquella gent jove ocupada que es troba en situació de risc. En aquest context, disminueixen les taxes d'activitat, l'ocupació deixa de formar part de les expectatives de molts d'ells i els estudis tornen a ser de nou un refugi. L'informe, publicat el mes d'agost (el període posterior al confinament), alertava del risc que suposava «deixar de nou el jovent enrere», davant «la incipient recuperació econòmica».

Al primer article «Joves balears en xifres 2020», Assumpta Mas ens aproxima els principals indicadors relacionats amb la joventut referits al 2019, però, tal i com apunta l'autora, la seva redacció «s'orienta a fer que el retrat permeti valorar més endavant l'afecte que la pandèmia de la covid-19 tindrà en la vida de les persones joves en àmbits com l'educació, l'ocupació, l'emancipació residencial o la salut. Així com l'impacte de les mesures de confinament i de restricció d'activi-

tats, i de les polítiques públiques que es puguin dur a terme per afrontar la crisi derivada de la pandèmia».

La turbulència dels canvis i la incertesa que ha provocat la pandèmia també han anat acompanyades d'un procés ràpid d'adaptació de la societat a unes pautes preventives que han modificat les diferents formes de relacionar-nos, treballar, estudiar i viure en general. El tema monogràfic de l'*Anuari de la joventut 2020* és «Joves i comunicació digital». Aquest tema ja estava previst abans de l'inici de la pandèmia i vàrem decidir que havia de mantenir-se donat el paper que té la comunicació digital en un temps en el qual els espais físics i digitals s'acosten inevitablement. Al pròleg, Dolors Reig afirma que «durant el confinament, hem necessitat de manera vital la informació, el suport a les relacions personals i familiars, la realització personal i professional que ens poden proporcionar les tecnologies». En aquest context l'autora remarca el potencial de canvi d'aquesta nova època i ens aporta una mirada positiva que situa els infants i la joventut com a protagonistes –ahora víctimes i herois, referint-se al període del confinament– i posa en valor la seva vivència de la pandèmia. Amb la denominació de «generació de la responsabilitat», destaca principalment la capacitat del jovent per fer un ús responsable de les noves tecnologies.

Aquesta mirada positiva de les persones joves contrasta amb l'habitual desconfiança cap a elles i la visió de les persones adultes que sobreestima la necessitat de la seva intervenció reguladora, una visió que forma part de l'imaginari social que es transmet sovint i de forma generalitzada a través dels mitjans de comunicació. Des de l'inici de la pandèmia hem vist com es projectava una imatge estereotipada de joves poc responsables amb les

mesures de prevenció durant la pandèmia. En aquest sentit, l'article de Mariona Moranta tracta sobre l'adul·tocentrisme com una forma de discriminació de les joventuts que afecta el benestar i les trajectòries personals de les persones joves. L'autora afirma que «conèixer aquesta forma de discriminació és essencial ja que la percepció que se'n té serà el punt de partida de les relacions, pensaments, comportaments, accions i intervencions».

En temps d'incertesa, els referents necessaris per orientar-se continuen sent l'educació, la cultura, els valors i la capacitat crítica. D'acord amb aquest plantejament, Miquel Àngel Ballester al seu article, «L'educació confinada i en estat d'alarma», ens parla dels efectes de la crisi sanitària sobre l'àmbit de l'educació, analitzant críticament els impactes principals que ha tingut el tancament de les escoles en el jovent i la comunitat educativa. En l'article s'anticipen els diversos escenaris educatius i pedagògics de futur en relació amb els reptes i les amenaces per a la salut, el benestar i la convivència, en el marc d'una transformació social, política i econòmica necessària, que posi la vida en el centre de l'educació. L'educació té una funció clau en la transmissió dels valors de l'ajuda mútua i la cooperació, valors inherents a la preservació de la vida.

L'experiència dels darrers mesos posa en relleu valors com la participació, els vincles socials, el suport mutu, les relacions intergeneracionals, la cura emocional o el sentit de la comunitat i, a més, fa visible el potencial de les noves tecnologies per fer efectius aquests valors. En l'article «La transició digital de la joventut», Ariadna Santos, Mònica Figueras i Ariadna Fernández, ens parlen del procés de transició digital que viu actualment el jovent a l'espai en línia, una nova transició que implica noves aproximacions i altres estratègies dels

educadors i les educadores per acompanyar aquestes transicions. En relació als mesos de confinament, les autores consideren que les TIC han reforçat la seva centralitat en el jovent i afirmen: «Ara és el moment de tornar a reflexionar sobre la necessitat de poder aprofitar les TIC per convertir-les en eines i recursos útils en el treball amb gent jove. Ja no es tracta d'educar "amb" les TIC sinó d'educar "en" i "per a" les TIC».

En relació amb la construcció d'un espai digital respectuós de la pluralitat i la diversitat, Antoni Aguiló ens presenta «En som més», un projecte de sensibilització per prevenir i combatre el discurs de l'odi, la intolerància i l'extremisme violent entre la població adolescent, especialment en les xarxes socials. El projecte es presenta com una contranarrativa descolonial i intercultural que promou, en l'àmbit educatiu, el pensament crític i l'empatia, i convida el conjunt de la comunitat escolar a fer un aprenentatge amb el sud global en el marc d'una educació compromesa amb els drets humans.

«Persones cibermentores» és un projecte que té la finalitat de crear una xarxa de jovent responsable i amb coneixements sobre ciutadania digital. Ajo Monzó ens presenta aquesta iniciativa d'educació i tutoria entre iguals implantat als centres d'educació secundària de les Illes Balears. L'objectiu del projecte és conscienciar el jovent sobre les possibles conseqüències de les seves accions a Internet, per minimitzar els efectes no desitjats i millorar els efectes positius de la presència a la xarxa. La finalitat és que els mateixos joves siguin referents dels companys i companyes, prevenint i detectant casos d'assetjament i assetjament cibernètic, que ofereixin una possibilitat d'acció i de participació a l'alumnat que conforma el servei de mediació dels centres i promoguin el

servei d'aprenentatge solidari.

Continuant amb l'àmbit de la prevenció, l'article de Carmen Orte, Maria Valero i Lydia Sánchez-Prieto presenta el disseny d'un projecte formatiu dirigit a joves estudiants d'educació social. El projecte té l'objectiu de formar gent jove com a agents de prevenció oferint una primera fase formativa i una segona orientada a la implementació d'un programa preventiu. L'experiència pilot compta amb un protocol d'avaluació que permet analitzar el grau d'adquisició de competències i d'habilitats incloses en el currículum formatiu. Aquest projecte s'integra en les noves línies de treball i recerca internacionals del desenvolupament juvenil positiu (conegut originàriament com a Positive Youth Development).

Pel que fa a l'àmbit de la salut nutricional, el treball de Lydia Sánchez-Prieto i Maria Valero ens mostra els resultats d'un estudi exploratori sobre conductes alimentàries entre el jovent. A l'estudi s'analitzen la dieta, el pes, la pràctica d'exercici, l'ús de noves tecnologies, actituds envers el menjar i forma corporal. Els factors de risc identificats són la insatisfacció amb la imatge corporal, les creences sobre la necessitat de mantenir els cànons de bellesa, la transmissió d'aquests cànons a través de les xarxes i webs especialitzats.

Sobre l'àmbit de la sexualitat, el treball d'Isabel Guerrero, María Díaz i Maria del Mar Martos, parla de l'educació sexual com a mitjà per a la transformació social, com a clau en el desenvolupament sexual de les persones, de la seva manera de viure, d'expressar-se, sentir-se i relacionar-se. L'estudi revisa les competències per viure la vida de forma més satisfeta i igualitària, sentir satisfacció amb un mateix i amb les relacions, amb menys prejudicis i més possibilitats, i sense els límits que su-

posen els mandats de gènere.

L'estudi de Tatiana Casado i Isabel Nadal ens acosta a la discriminació de la joventut LGTIB a Mallorca i el risc de suïcidi: un 67,0 % del jovent enquestat a l'estudi ha sofert LGTIB-fòbia. Des de la perspectiva de la prevenció i l'atenció d'aquesta problemàtica, les autores destaquen la necessitat de la detecció precoç i la importància d'incrementar la formació sobre les realitats de la gent LGTIB entre els col·lectius professionals i als centres educatius, als espais d'oci i als barris.

Clara Asín reflexiona sobre les violències masclistes en les xarxes socials entre els joves partint dels resultats de la recerca «La percepció de les violències masclistes entre l'alumnat de 14 a 18 anys a les Illes Balears», desenvolupada a diferents instituts de les Illes Balears.

Aina Duran presenta una proposta didàctica d'educació sexual adreçada als i les adolescents per tractar les imatges i els missatges sexualitzats del reggaeton, un gènere musical molt consumit pels joves i alhora molt polèmic. L'autora analitza la manera d'acostar-se a les persones adolescents per poder parlar sobre el reggaeton i cultivar l'esperit crític.

Les mesures de contenció de la covid-19 ha suposat l'adaptació necessària i, sovint, la reinvençió de serveis de joventut. L'article «Els serveis de joventut en temps de COVID» ens presenta l'experiència de quatre serveis de joventut de les Illes Balears: Sóller, Lluçmajor, Son Servera i Formentera. Les autores (Bel Piña, Joana M. Xamena, Inés Fraile, Carlos Calzado, Imma Vidal, Rocío Pavón, Ajo Monzó i Assumpta Mas) utilitzen el concepte de «modernitat líquida» per referir-se al context generat per la covid-19, posant en relleu conceptes com són l'adaptació, la flexibilitat, les formes d'entendre la realitat que substitueixen, els conceptes de

rutina, estabilitat o costums. Les autores afirmen: «aquests moments que ens ha tocat a tots viure, ens hem hagut de replantejar i reaccionar amb rapidesa, a canvis constants i situacions de certa inestabilitat i incertesa». Al seu treball expliquen el potencial dels serveis de joventut, el treball entre iguals i la combinació del treball conjunt entre infants, joves i famílies amb els professionals de joventut. Des d'aquests serveis es duen a terme accions d'acompanyament que no només faciliten la comunicació, l'accessibilitat de la informació i l'accés a l'aprenentatge, sinó que també potencien l'expressió, l'autonomia, el pensament crític i la responsabilitat en la presa de decisions del jovent.

Els espais de representació de la joventut a les Balears estan presents a través de dos articles. Un que fa una mirada al passat a través del testimoni de persones representatives del Consell de la Joventut de les Illes Balears. Enguany aquesta entitat celebra els 35 anys, i els membres de la comissió permanent actual fan un repàs històric de la seva trajectòria al llarg d'aquests anys. La mirada al futur la trobam a través del treball «Som el present, cuidem el futur» de La Fundació Triangle Jove, un espai de trobada anual de joves procedents d'entitats juvenils d'àmbits diferents de Catalunya, Illes Balears i País Valencià. En aquestes trobades les joventuts són protagonistes com a agents de decisió i canvi, a través de l'intercanvi, el diàleg, els debats i les reflexions. El darrer encounter se centrà en la lluita contra el canvi climàtic, la defensa del territori, i la promoció de la sostenibilitat i la perspectiva ecofeminista en el moviment associatiu juvenil i la generació d'eines per lluitar contra l'escalfament global des dels entorns més pròxims.

Com apuntàvem abans, els efectes de la pandèmia sobre la dinàmica soci-

oeconòmica internacional, han agreujat les desigualtats socials que ja hi havia i el risc dels col·lectius més febles. A les circumstàncies pròpies de la transició a la vida adulta de les persones joves se suma l'amenaça d'un context laboral caracteritzat per la flexibilitat, l'estacionalitat i la precarietat. L'article «Joves a peu d'obra» de Yolanda Calvo i Eva Cerdeiriña ens aproxima a la realitat laboral de la població jove a Balears durant l'any 2019 i inicis del 2020. Es fa una revisió de la situació sociodemogràfica i de les polítiques públiques d'inserció laboral i de foment de l'ocupació de la joventut.

L'article de Juan Vila analitza les dades de l'emigració de les persones d'entre 15 i 39 anys, entre els anys 2008 i 2019, un període delimitat per dos moments de crisi. L'article parla de la velocitat i la intensitat dels fluxos migratoris durant aquest període de temps, n'analitza els factors condicionants i les denominades polítiques de retorn del talent.

En l'article titulat «Emplea't Jove», Alexandra Caro i Lourdes de la Cruz presenten un programa d'intervenció sociolaboral amb joves en situació de vulnerabilitat, una iniciativa formativa i d'inserció sociolaboral orientada a millorar l'ocupabilitat i l'apoderament del jovent. Un model d'atenció integral, la intermediació laboral, l'acompanyament i la tutorització d'itineraris personalitzats, faciliten el desenvolupament de competències personals i professionals, i afavoreixen la inclusió sociolaboral del jovent.

Continuant amb l'àmbit de la inserció laboral, la Fundació Mallorca Integra compta amb un Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta de persones joves amb discapacitat intel·lectual. El servei de suport té l'objectiu de fer costat, promoure i facilitar l'experiència de les pràctiques en empreses als estudiants de centres d'educació especial. L'article de Catalina Miralles i Aurora Sampol ens presenta aquesta experiència que pre-

tén millorar en autonomia, integració social i competències prelaborals, tenint en compte l'impacte que les mesures de control i prevenció de la covid-19 han tengut en el projecte els darrers mesos.

Per la seva banda, Esment Escola Professional presenta els seus programes de formació dual. L'article de Ma José Mora, Toni Vallespir i Noel Torres posa en relleu les possibilitats i els reptes del contracte de formació i aprenentatge que ofereix acompanyament i orientació durant la transició entre l'escolarització i l'àmbit professional, facilitant l'accés i l'adaptació del procés formatiu.

El moment actual situa les persones joves en situacions de vulnerabilitat que fan necessari un coneixement rigorós de les realitats diverses i les necessitats que han sorgit, així com d'iniciatives i debats que mostrin alternatives d'acció. Un repte principal del projecte de l'*Anuari de la joventut* és fer més visibles les persones joves i ajudar a identificar les distintes temàtiques i les iniciatives que poden orientar i guiar les polítiques de joventut. La connexió entre els àmbits professional i acadèmic, i entre l'Administració pública i la societat civil, és una de les estratègies que pot contribuir a crear sinergies i promoure la transferència i la construcció col·lectiva de coneixement.

En qualsevol cas, tal i com s'apunta al treball de la Fundació Triangle Jove, necessitam generar espais promotors de la responsabilitat individual i col·lectiva que ajudin a crear i enfortir xarxes de persones compromeses i conscients amb les problemàtiques actuals. En aquest sentit, des del projecte de l'*Anuari* hem d'aconseguir fer visibles els espais i col·lectius liderats per gent jove que posen en valor la participació activa i fan la seva aportació a la construcció d'una ciutadania activa i crítica.

Cal reconèixer aquestes iniciatives i aprendre d'elles. També hem d'aconseguir major presència activa del jovent. Enguany comptam amb persones joves com a autores que ens traslladen les seves reflexions, experiències i recerques, des de l'àmbit associatiu, professional i acadèmic. És necessari donar veu a la gent jove i a les entitats juvenils que lideren projectes, participen, investiguen i tenen opinions formades i crítiques. Continuarem cercant estratègies per facilitar aquesta aproximació de l'*Anuari* a la realitat i els debats del jovent, i fer-los més accessibles a les experiències, propostes o projectes on ells i elles són protagonistes.

Referències bibliogràfiques

- Fundación Plan Internacional España (2020). *El impacto de la crisis del covid-19 en la adolescencia en España. Análisis de situación, respuesta y recomendaciones*. Disponible a: <https://www.adolescenciayjuventud.org/jovenes-y-adolescentes-ante-el-impacto-del-covid-19-del-riesgo-a-la-emergencia-social/>
- Instituto de la Juventud / Consejo de la Juventud de España (2020). *Juventud en riesgo. Análisis de las consecuencias socioeconómicas de la covid'19 sobre la población joven en España*, Disponible en: <http://www.injuve.es/observatorio/formacion-empleo-y-vivienda/consecuencias-economicas-covid-19-en-la-juventud-informe-2>.

**La joventut a les
Balears: Context
sociodemogràfic**

Joves Balears
en xifres 2020

ASSUMPTA MAS LIÑARES

Assumpta Mas Liñares

És tècnica de joventut a l'Institut Balear de la Joventut. Promotora i responsable de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears. És llicenciada en Filosofia i Lletres, secció Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears i Màster en Joventut i Societat per la UNED. Formadora i avaluadora de qualificacions de formació professionals per a l'ocupació. Autora d'estudis, informes i articles relacionats amb l'àmbit de la joventut. Les seves línies de feina se centren en el desenvolupament i l'avaluació de les polítiques de joventut i en el coneixement de la condició juvenil.

Resum

Obtenir una visió general de l'estat de la realitat de les persones joves que viuen a les Illes Balears comporta la revisió de múltiples dades que es troben a fonts estadístiques oficials disperses. Aquest capítol ofereix una anàlisi descriptiva breu de la realitat de les joventuts a les Balears, amb un recorregut per indicadors sociodemogràfics, educatius, d'emancipació, de salut, relacionats amb experiències i identitat juvenil i de cohesió social.

Val a dir que, tot i que l'article recull els principals indicadors relacionats amb la joventut referits a l'any 2019, la redacció el 2020 s'orienta a fer que el retrat permeti valorar més endavant l'efecte que la pandèmia de la covid-19 tindrà en les seves condicions de vida i en els reptes a què s'enfronten, sempre amb l'objectiu de facilitar les decisions que es prenen en l'àmbit de les polítiques que els afecten i que han de permetre millorar-ne la qualitat de vida.

Paraules clau

Joves / Joventut / Polítiques de joventut / Anàlisi de la realitat

Resumen

Obtener una visión general del estado de la realidad de las personas jóvenes que viven en las Illes Balears conlleva la revisión de múltiples datos que se encuentran en fuentes estadísticas oficiales dispersas. Este capítulo ofrece un breve análisis descriptivo de la realidad de las juventudes en Baleares, haciendo un recorrido por indicadores sociodemográficos, educativos, de emancipación, de salud, relacionados con experiencias e identidad juvenil y cohesión social.

Cabe decir que, aunque el artículo recoge los principales indicadores relacionados con la juventud referidos al año 2019, su redacción en 2020 se orienta a que el retrato permita valorar más adelante el efecto que la pandemia de Covid 19 tendrá en sus condiciones de vida y en los retos a los que se enfrentan, siempre con el objetivo de facilitar las decisiones que se toman en el ámbito de las políticas que les afectan y que deben permitir mejorar la calidad de vida.

Palabras clave

Jóvenes / Juventud / Políticas de juventud / Análisis de la realidad

1. Introducció

Vivim temps convulsos. La pandèmia de la covid-19 afecta i afectarà conjunturalment, però també estructuralment la societat en què vivim. Ens trobam davant una crisi sanitària, però amb repercussions greus en l'ocupació, la mobilitat i les llibertats ciutadanes, que han fet i fan, d'una banda, trontollar el sistema econòmic i, de l'altra, qüestionar la salut del sistema de benestar establert i conviden a reflexionar i a obrir la mirada a altres models i perspectives.

La situació actual configura un repte per a les polítiques socials (en les quals incloem deliberadament les polítiques econòmiques). Cal donar resposta a les necessitats de la població, amb incidència especial en els col·lectius més vulnerables, entre els quals hi ha inevitablement les persones joves (com succeeix sempre que hi ha una crisi), i com assenyala el Banc d'Espanya en el darrer informe anual i com recullen els mitjans de comunicació. Cal posar de manifest que els sectors més afectats per les limitacions i el distanciament social –amb un pes important en l'economia, el comerç, l'hoteleria i les activitats artístiques– els ocupen de manera majoritària dones, joves i treballadors amb menor renda, poca experiència i contractes temporals. Col·lectius, generalment, amb pocs estalvis per poder fer front a les dificultats actuals (Rodríguez de Paz, 2020, juny, 6).

Caldrà estar molt pendents de les repercussions i conseqüències que la situació que vivim tindrà per a la societat en general i especialment per a les joventuts. Mentrestant, oferim en aquest article una anàlisi descriptiva breu de la realitat precovid del jovent

de les Illes Balears a partir de les darreres dades disponibles del sistema d'indicadors en matèria de Joventut de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears.

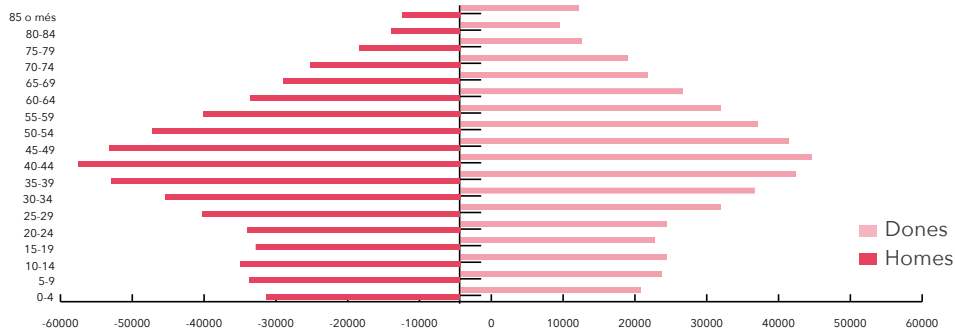
Aquest article recull els principals indicadors relacionats amb la joventut referits a l'any 2019, però la redacció el 2020 s'orienta a fer que el retrat permeti valorar més endavant l'efecte que la pandèmia de la covid-19 tindrà en la vida de les persones joves en àmbits com l'educació, l'ocupació, l'emancipació residencial o la salut; així com l'impacte de les mesures de confinament i de restricció d'activitats, i de les polítiques públiques que es puguin dur a terme per afrontar la crisi derivada de la pandèmia.

2. Població jove

Segons el padró municipal d'habitants, elaborat per l'Institut Nacional d'Estadística (INE), el nombre total de persones residents a les Illes Balears l'1 de gener de 2019 era d'1.149.460, de les quals 191.099 tenien entre 15 i 29 anys, xifra que representa el 16,6 % de la població. Si ampliam la franja d'edat de 15 a 35 anys, parlem de 275.396 persones, gairebé una quarta part de la població illenca (24 %).

El pes de la població jove no és el mateix a tots els municipis. Així doncs, trobam municipis com Alcúdia, Ferreries, Son Servera i Capdepera, amb pes superior al 18 % i d'altres com Manacor, Palma, Calvià, Inca i Sant Antoni de Portmany, on el percentatge de població d'entre 15 i 29 anys es mou entre el 17 i el 18 %. A l'altre costat, observam que hi ha municipis amb poca presència de joves, com Escorca

Gràfic 1. Piràmide de població Illes Balears. Padró 2019

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'IBESTAT

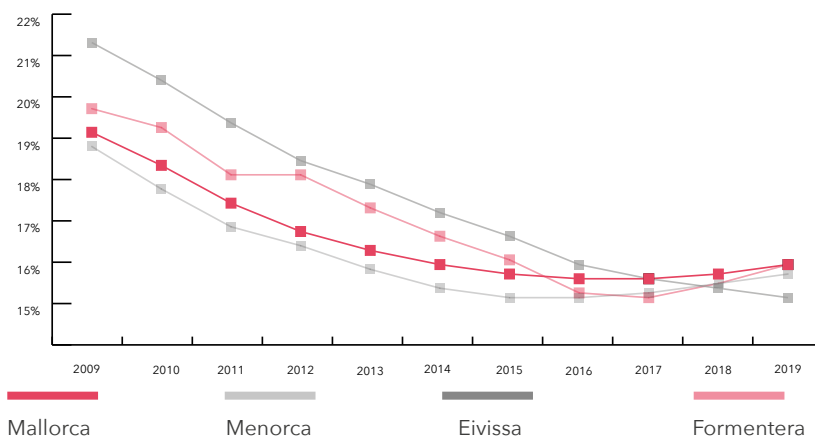
i Búger, amb un pes de població jove del 9,9 % i l'11,8 %, o Ariany, Estellencs, Sant Joan de Labritja, Algaida, Banyalbufar o Lloret de Vistalegre, on els joves representen menys del 13 % de la població (vegeu la taula 1).

Des del 2008 fins al 2017, el volum de població jove minva a les quatre illes. El 2017 la tendència s'atura, excepte a Eivissa, que no només continua minvant i passa de ser l'illa «més

jove» l'any 2009, amb un 21,4 % de població entre els 15 i els 29 anys, a ser el territori on el percentatge és menor el 2019, amb un 16 % (vegeu el gràfic 2). Actualment, a Formentera i a Mallorca el jovent representa el 16,7 % de la població i el 16,5 % a Menorca.

El 78,5 % del jovent illenc viu a Mallorca, el 12,3 % a Eivissa, el 8 % a Menorca i l'1 % a Formentera. Dels que viuen a

Gràfic 2. Evolució del volum de població jove (15-29 anys) per illa de residència

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'IBESTAT

Taula 1. Municipis de les Illes Balears amb major i menor pes (*) de població jove de 15 a 29 anys. 2019

Major % de joves				Menor % de joves			
	Total Població	TOTAL JOVES de 15 a 29 anys. 2019	Joves / Pobl. Total 2019		Total Població	TOTAL JOVES de 15 a 29 anys. 2019	Joves / Pobl. Total 2019
Alcúdia	20241	3730	18,4%	Escorca	212	21	9,9%
Ferreries	4777	874	18,3%	Búger	1050	124	11,8%
Son Servera	11568	2101	18,2%	Ariany	868	106	12,2%
Capdepera	11868	2146	18,1%	Estellencs	315	39	12,4%
Manacor	43808	7719	17,6%	Sant Joan de Labritja	6397	808	12,6%
Palma	416065	72320	17,4%	Algaida	5642	718	12,7%
Calvià	50559	8640	17,1%	Banyalbufar	515	66	12,8%
Inca	33319	5651	17,0%	Lloret de Vistalegre	1372	177	12,9%
Sant Antoni de Portmany	26306	4483	17,0%	Costitx	1288	168	13,0%
Ciutadella de Menorca	29840	5056	16,9%	Sant Joan	2108	275	13,0%
Santa Margalida	12485	2094	16,8%	Selva	4014	534	13,3%
Formentera	12111	2019	16,7%	Mancor de la Vall	1509	200	13,3%
Artà	7845	1307	16,7%	Sencelles	3290	440	13,4%
Castell (Es)	7434	1240	16,7%	Campos	10862	1513	13,9%

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'IBESTAT

(*) El pes de la població jove al municipi es superior al pes mitjà de la CAIB

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'IBESTAT

(*) El pes de la població jove al municipi és inferior al 14 %.

Mallorca, el 48 % ho fa a Palma. El 30,8 % dels joves menorquins, a Maó i el 34,8 % dels eivissencs, a la ciutat d'Eivissa.

L'any 2019 l'edat mitjana de la població a les Balears és de 41,2 anys, 2,5 anys més que la dècada anterior. Menorca se situa per damunt de la

mitjana, amb 42,06 anys, així com també ho fa Mallorca, amb 41,31. Formentera i Eivissa són les illes amb una mitjana d'edat de la població lleugerament més jove amb 40,33 i 40,09, respectivament (vegeu el gràfic 3).

Taula 2. Pes de la població jove resident a les diferents illes i capitals. 2019

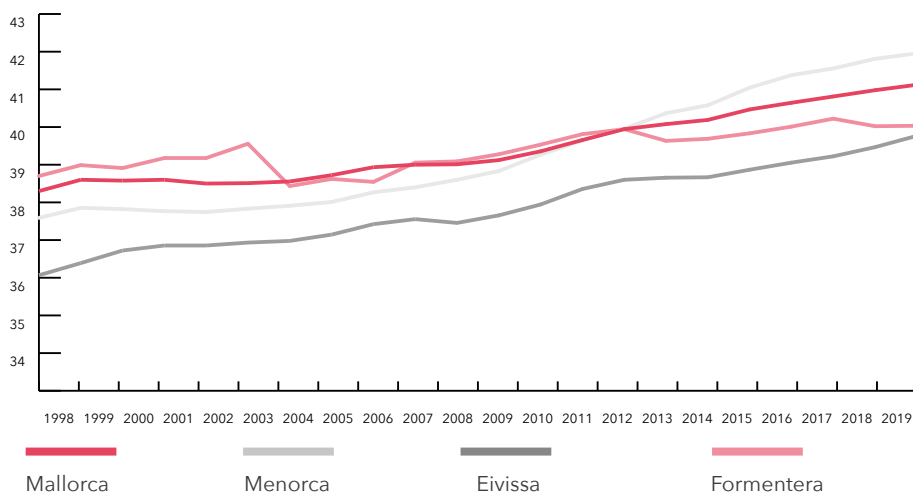
	Nombres absoluts		(%) Percentages		
	Població Total	JOVES 15-29 anys	Joves / Pobl. Total	Joves / Població jove de Balears	Joves de les capitals/ Població jove de cada illa
ILLES BALEARS	1149460	191099	16,63%	100,00%	-
MALLORCA	896038	150044	16,75%	78,52%	-
Palma	416065	72320	17,38%	37,84%	48,20%
MENORCA	93397	15402	16,49%	8,06%	-
Maó	29040	4753	16,37%	2,49%	30,86%
EIVISSA	147914	23634	15,98%	12,37%	-
Ciutat d'Eivissa	49783	8238	16,55%	4,31%	34,86%
FORMENTERA	12111	2019	16,67%	1,06%	-

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'IBESTAT

Cinc anys de diferència s'observen entre la mitjana d'edat de les persones residents a les Balears de nacionalitat espanyola (42,09 anys) i les de nacionalitat estrangera, amb una mitjana d'edat de 37,11 anys.

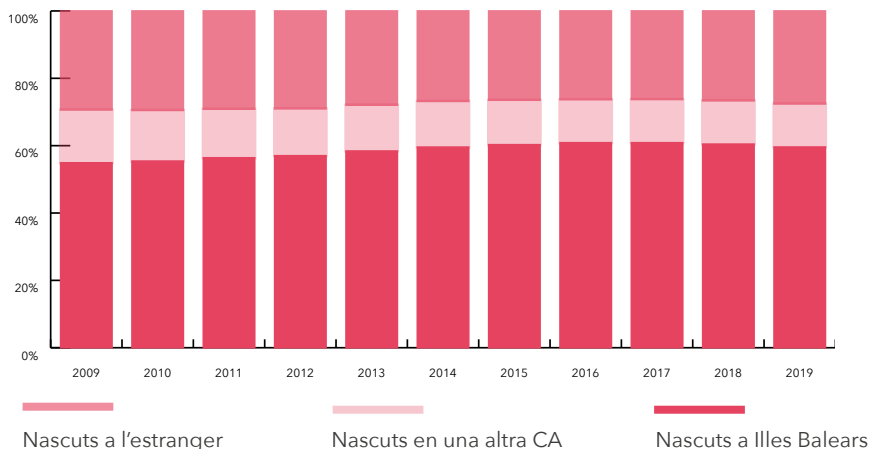
Un 54,6 % de la població que resideix a les Balears (2019) hi ha nascut, un 22,3 % ha nascut a una altra comunitat autònoma i un 23 % és de procedència estrangera. Pel que fa a les persones joves, el pes de les que han

Gràfic 3. Edat mitjana de la població de les Illes Balears (1998-2019)

Font: elaboració pròpia de l'OBJIB a partir de dades de l'IBESTAT

Gràfic 4. Evolució del pes dels joves de 15 a 29 anys segons lloc de naixement (2009-2019). Illes Balears

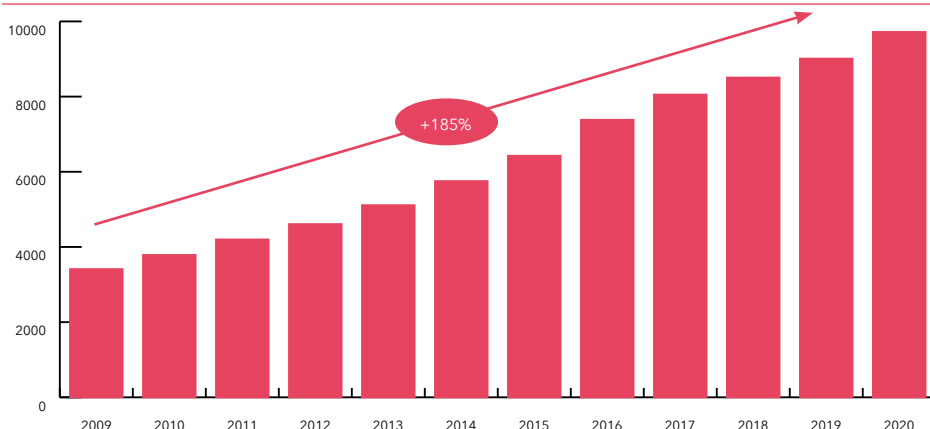
Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'IBESTAT

nascut a les Balears arriba fins al 59,59 %, només el 12,8 % procedeix d'una altra comunitat autònoma i el 27,6 % ha nascut a l'estranger.

L'any 2020 es comptabilitzen 38.449 persones inscrites a les Balears que resideixen a l'estranger. D'aquestes, una de cada quatre té entre 15 i 34 anys. De l'any 2009 al 2020,

el nombre de joves d'entre 15 i 34 anys residents a l'estranger s'ha incrementat un 185 % i ha passat de 3.410 l'any 2009 a 9.719 l'any 2020, tal com recull el gràfic 5. Les persones joves d'entre 15 i 19 anys són el grup més nombrós (2.885) i amb un increment més significatiu, excepte a Eivissa, que és la cohort de 20 a 24 la que ha

Gràfic 5. Persones joves de 15-34 anys inscrites a les Illes Balears però residents a l'estranger

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'IBESTAT

augmentat de manera exponencial, i ha passat de tenir 18 joves al 2009 a 220 al 2020. Possiblement, el jovent illenc d'entre 15 i 19 anys que resideix a l'estranger ho fan seguint el projecte migratori dels pares i no el seu propi. Pel que fa a la situació a la llar, en el gràfic 6, s'observa com els joves de les Illes d'entre 25 i 34 anys viuen amb parella, ja sigui de fet o casats (el 59 % de les dones i el 46 % dels homes), en uns percentatges 10 punts superiors a la resta de l'Estat. Si comparem les dades de 2019 amb les de 2017 (Mas, A i Millán, A, 2018), es veu com al conjunt d'Espanya el percentatge d'homes i dones joves que viuen en parella es manté estable (el 49 % al 2017 i 2019 les joves i el 35 % i 36 % els joves el 2017 i 2019). Per contra, a les Illes la tendència és a l'alça, del 53 % al 2017 de les al·lotes a gairebé 6 de cada 10 al 2019, mentre que els

al·lots han passat del 37 % al 2017 al 46 % al 2019.

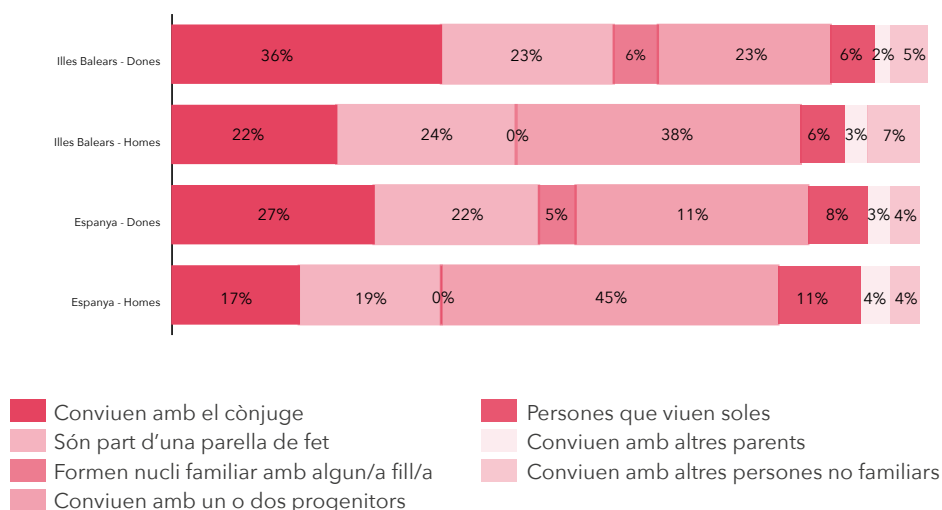
També cal destacar com un 6 % d'al·lotes viuen amb algun fill o filla i formen una família monoparental, situació que no es dona en els cas dels al·lots.

Si d'una banda es continua consolidant la tendència a retardar l'edat del primer matrimoni (36,12 anys els homes i 33,77 anys les dones, l'any 2018), de l'altra, també es consolida la maternitat fora del matrimoni que, en 25 anys, ha passat de representar només el 15,72 % dels casos, el 1994, a més del 50 % el 2018. La maternitat s'estrena a una mitjana d'edat de 30,65 anys.

3. Educació

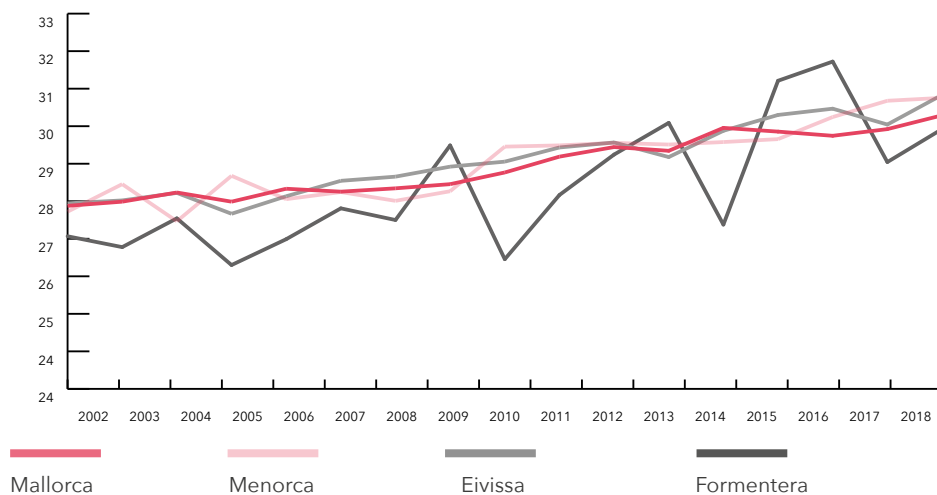
A les Illes Balears, d'acord amb el darrer anuari estadístic del Ministeri

Gràfic 6. Persones joves de 25-34 anys segons situació a la llar. 2019

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'INE

Gràfic 7. Evolució edat mitjana de la mare al primer fill per illes. 2002-2018

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'IBESTAT

d'Educació i Formació Professional (edició 2020), el curs 2017-2018 estaven matriculats al sistema educatiu 223.796 alumnes, dels quals 185.658 cursaven ensenyaments no universitaris i el 65 % ho feia a l'ensenyament públic. 45.066 alumnes estudiaven ESO; 12.988 batxillerat; 1.955 formació professional bàsica; 7.264 formació professional de grau mitjà i 5.854 formació professional de grau superior. Pel que fa a l'ensenyament universitari, comptava amb 17.313 alumnes; 14.381 els ensenyaments de règim especial; 2.509 els estudis artístics i 241 els ensenyaments esportius.

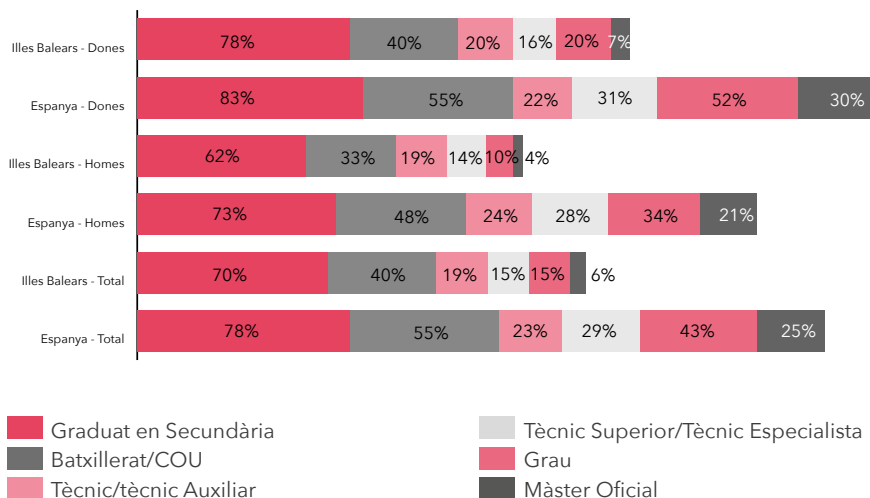
Ara bé, les Illes presenten unes taxes brutes de graduats inferiors a les espanyoles per a ambdós sexes i a tots els nivells d'ensenyament, amb diferències que van des de 8 punts percentuals menys a ESO; 15 punts menys a batxillerat; 4 a tècnic auxiliar; 14 a tècnic superior o especialista; 28

a grau i 19 a màster oficial (vegeu el gràfic 8).

Si la taxa bruta de graduats informa sobre el percentatge de l'alumnat que es titula a «l'edat teòrica» de finalitzar aquell nivell educatiu, com s'observa en el gràfic 8, les dades mostren com a les Balears només 2 de cada 10 al·lotes acaben la carrera l'any que, en teoria, els correspon i només el 7 % obté un màster oficial. Mentre que a Espanya ho fan 5 de cada 10 i el 30 % de les matriculades a un màster. Les xifres dels al·lotes són encara més baixes. Només 1 de cada 10 acaba la carrera l'any que, en teoria, li correspon i només un 4 % finalitza un màster, mentre que a Espanya els percentatges se situen en el 34 % i el 21 %, respectivament.

L'evolució de les taxes netes d'escolarització no universitària del jovent d'entre 16 i 18 anys és positiva. Per a ambdós sexes, hem passat d'una taxa

Gràfic 8. Taxa bruta de població que es gradua en cada nivell d'ensenyament. Curs 2017-2018

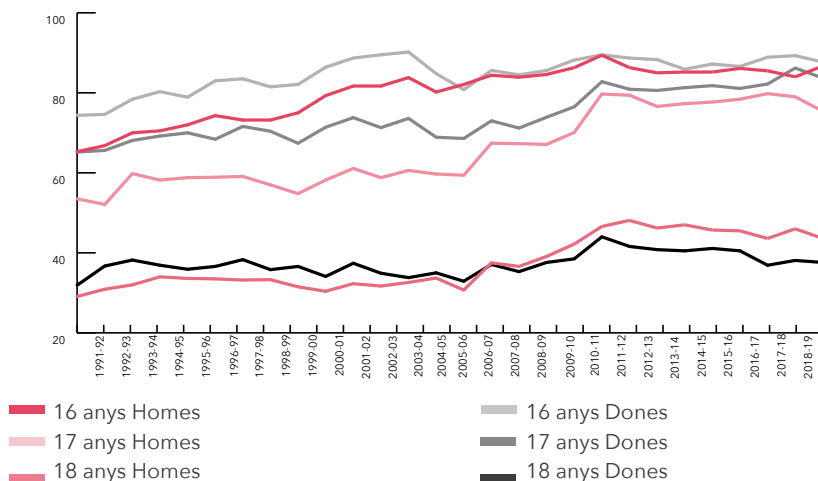
Font: elaboració de l'OBJIB a partir del Ministeri d'Educació, Las cifras de la Educación en España, curs 2016-2017

als 16 anys de 69,7 % el curs 1991-1992 a 87,2 % al curs 2018-2019; als 17 anys de 59,1 % a 79,5 % i als 18 anys de 30,4 % a 40,7 %. Tot i aquest increment, seguim presentant unes taxes

inferiors en almenys cinc punts respecte del percentatge estatal.

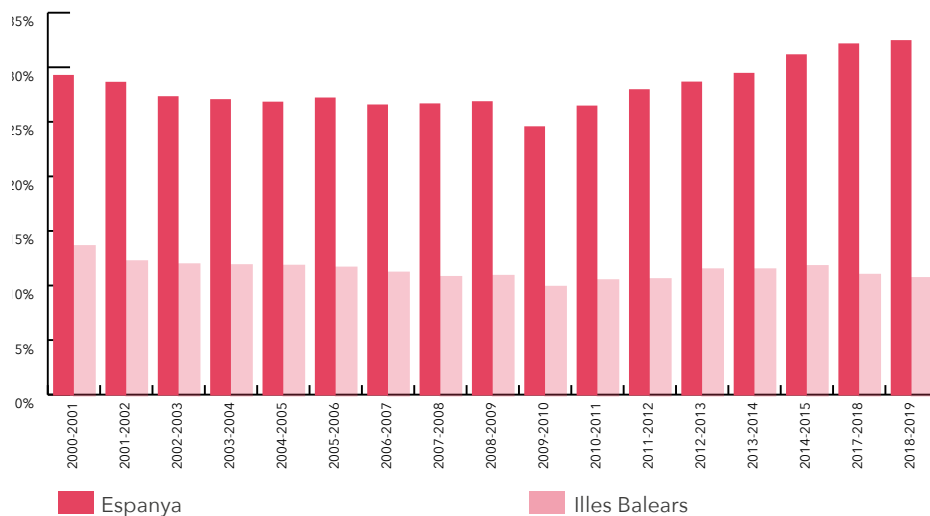
D'altra banda, tal com s'observa en el gràfic 9, les taxes d'escolaritat a les Illes de les al·lotes són superiors a la

Gràfic 9. Evolució de la taxa d'escolaritat no universitària a les Illes Balears per edat i sexe. Curs 1991-1992 - curs 2018-2019.

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'IBESTAT i Ministeri d'Educació

Gràfic 10. Taxa d'escolarització universitària entre els 18-24 anys

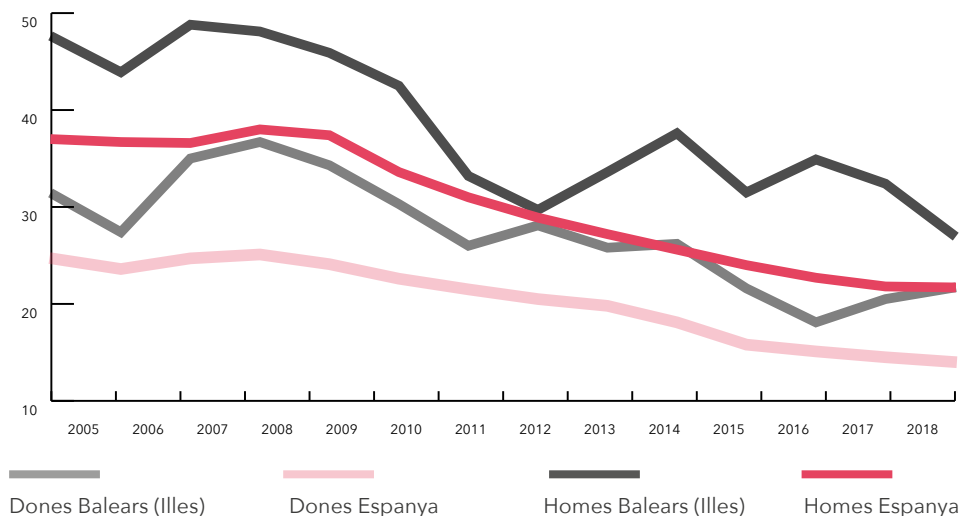

Font: elaboració de l'OBJIB a partir del Ministeri d'Educació

Nota: a partir de 2009-2010 dades extretes de l'informe Datos y cifras del Sistema Universitario Español

dels al·lots als 16 anys (87,7 % vs. 86,7 % vs. 75,4 %). Ara bé, cauen de manera significativa als 18 anys (més de 30 %), però sobretot als 17 anys (83,7 % vs. 75,4 %).

Gràfic 11. Evolució de l'abandonament educatiu per sexe. Illes Balears-Espanya. 2005-2018

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Ministeri d'Educació

Notes: Calculat amb al metodologia establerta per l'Eurostat en base a mitjanes anuals de les dades trimestrals.

punts els homes i més de 46 punts les dones) i l'escolarització de les joves de 18 anys és inferior a la dels joves de la mateixa edat (37,6 % vs. 43,6 %).

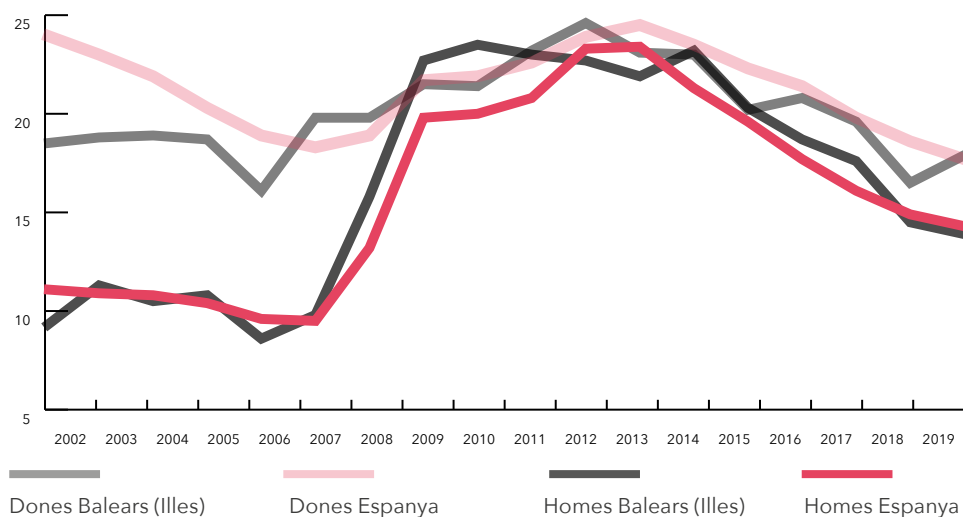
En relació amb la taxa neta d'escolarització universitària en edats de 18 a 24 anys a Espanya, s'ha passat del 29,1 % el curs 2000-2001 al 32,4 % el curs 2018-2019. A les Illes, s'ha passat del 13,5 % al 10,6 % (vegeu el gràfic 10).

L'abandonament educatiu, entès com el percentatge de persones joves de 18 a 24 anys que no ha completat l'educació secundària (2a etapa) i no continua estudiant, continua essent el 2018 superior a les Illes (24,4 %) que al conjunt d'Espanya (17,9 %) i amb una major incidència en els al·lots (27 % a les Balears) que en les al·lotes (21,7 % a les Balears), tal com s'observa en el gràfic 11.

El percentatge de població de 15-34 anys que ni estudia ni treballa per sexe i nivell formatiu a les Illes coincideix amb el del conjunt de les comunitats autònomes (15,9 % vs. 16 %). Per sexes, els homes illencs presenten un percentatge quatre punts superior (17,9 %) a les dones (13,3 %). El col·lectiu que té un nivell formatiu de segona etapa d'educació secundària i superior presenta valors inferiors (13,2 % a les Balears i 12,4 % a Espanya, el 2019 i per a ambdós sexes) (vegeu el gràfic 12).

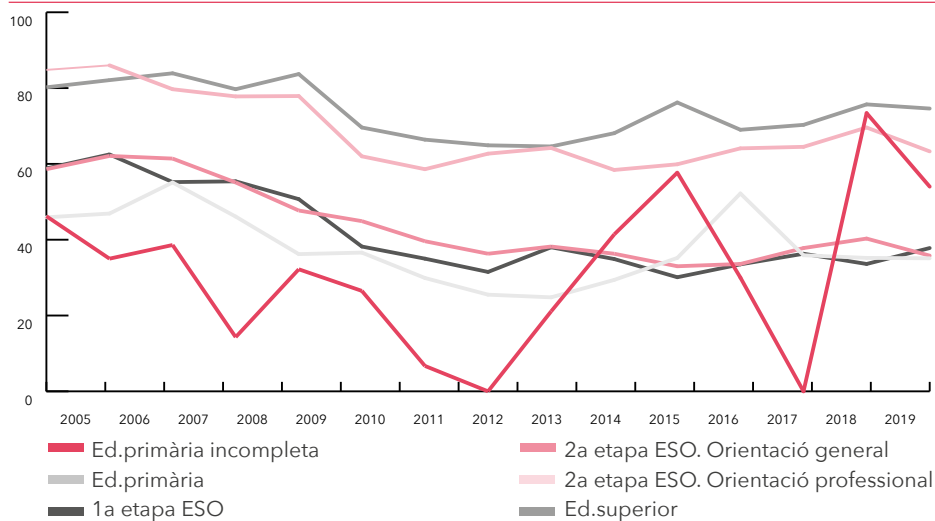
El jovent d'entre 16 i 29 anys amb educació superior presenta taxes d'ocupació més elevades, seguit pel que ha cursat formació professional, tal com es reflecteix en el gràfic 13. El curs 2019-2020 a la universitat pública de les Illes Balears s'han matriculat 13.860 persones (8.200 dones i 5.660

Gràfic 12. Percentatge de població de 15-34 anys que ni estudia ni treballa

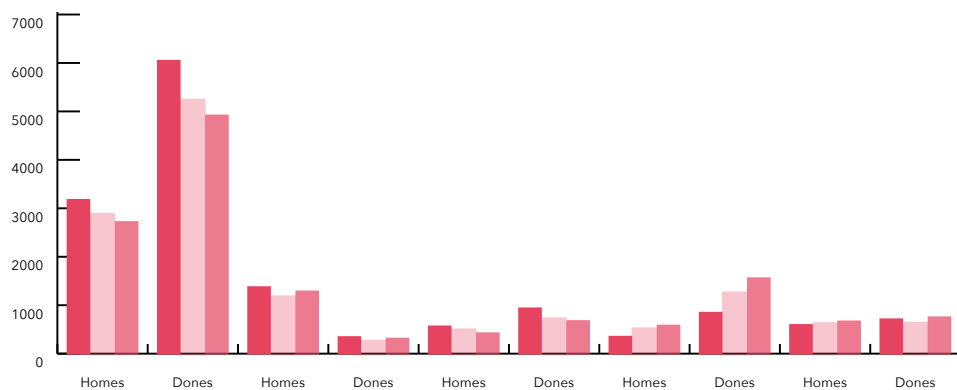
Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Ministeri d'Educació

Gràfic 13. Evolució taxes d'ocupació juvenil segons nivell educatiu .Illes Balears. (joves 16-29 anys)

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'IBESTAT i Ministeri d'Educació

Gràfic 14. Nombre de persones matriculades a la universitat pública de les Illes Balears segons sexe i branca d'ensenyament

	Ciències Socials i jurídiques		Enginyeria i arquitectura		Arts i humanitats		Ciències de la salut		Ciències	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
■ 2011-2012	3172	6044	1371	341	561	934	348	843	591	708
■ 2015-2016	2866	5223	1163	245	481	710	502	1242	610	615
■ 2019-2020	2715	4915	1283	309	420	672	578	1555	664	749

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de EDUCAbase dels Ministeri d'Educació i Formació Professional, Ministeri de Ciència i Innovació i Ministeri d'Universitats

*Dades provisionals

homes), de les quals 5 de cada 10 (55,5 %) estudia un grau de la branca de ciències socials i jurídiques, on les dones representen el 64,4 % de l'alumnat. En els estudis relacionats amb les ciències de la salut, la presència femenina és del 73 %. Per contra, en els estudis de la branca d'enginyeria i arquitectura, 8 de cada 10 alumnes són homes.

4. Ocupació

L'accés a l'ocupació permet a les persones joves deixar de dependre econòmicament dels pares i obrir el pas a l'emancipació residencial. Però, com posen de manifest les dades, les condicions laborals són precàries i juntament amb un mercat immobiliari de difícil accés retarden, frustren i fan gairebé impossible dur endavant un projecte de vida propi.

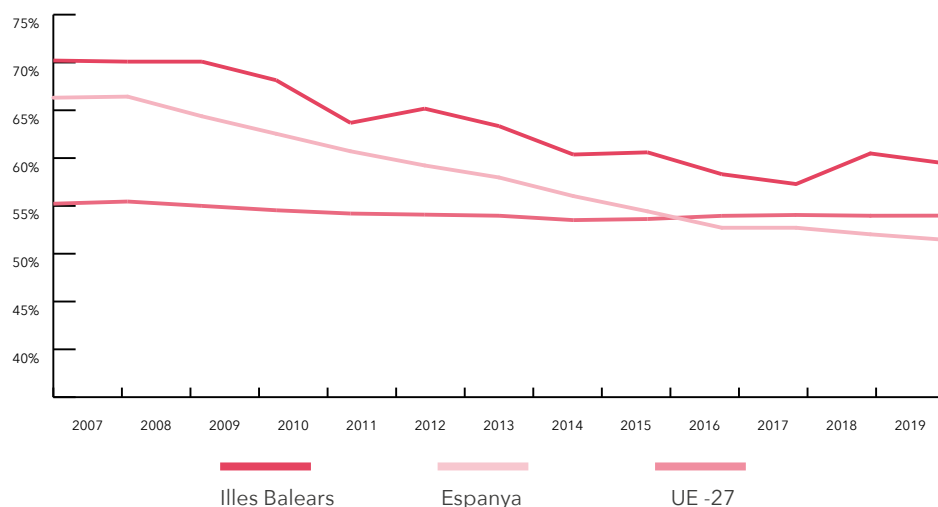
L'any 2019, el jovent illenc menor de 30 anys presenta una taxa d'activi-

tat (gràfic 15) del 61,4 %, xifra superior a la mitjana estatal (54,4 %) i europea (56,6 %). Les taxes d'ocupació (gràfic 16) són del 47,9 % a les Illes; 40,9 % a Espanya i 50,3 % a Europa, i la taxa d'atur (gràfic 17) és del 22 % a les Balears; del 24,7 % a Espanya i de l'11,2 % a Europa.

A les Balears, la predisposició a treballar del jovent es veu significativament marcada per l'estacionalitat (gràfic 18), tret característic del mercat laboral illenc que ocupa el 85 % de la joventut en el sector serveis (gràfic 19).

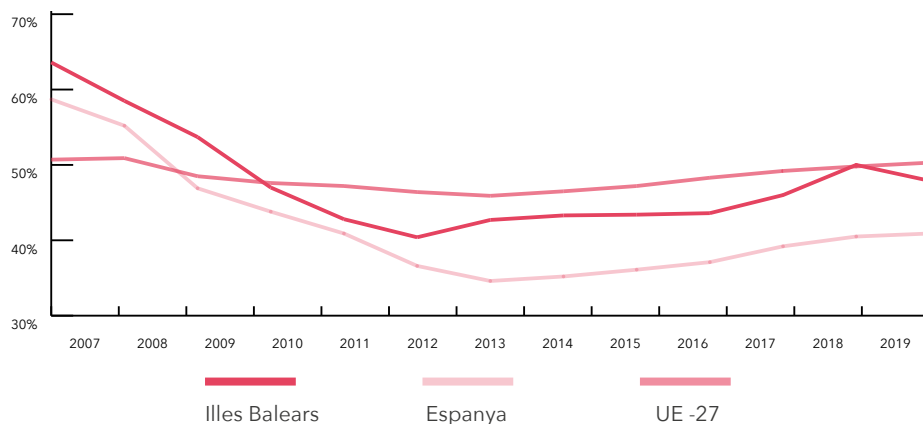
L'accés al mercat laboral de les persones joves s'ha anat fent més difícil en els darrers anys. Per cada 100 contractes que es duen a terme, només 39 es fan a joves (16 i 29 anys. 2019), un descens significatiu (15 punts) si tenim en compte que el 2002 el pes era del 54 %. A més a més, les dades també indiquen que el pes dels contractes indefinits ha

Gràfic 15. Taxes d'activitat <30 anys . 2007-2019

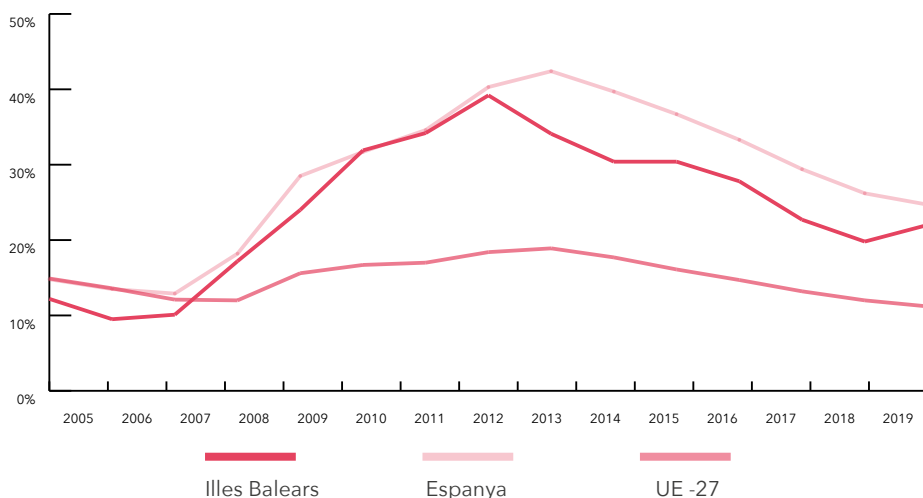
Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'OTIB

Gràfic 16. Evolució de la taxa d'ocupació < 30 anys. 2007-2019

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'OTIB

Gràfic 17. Evolució taxes d'atur juvenil < 30 anys. 2005-2019

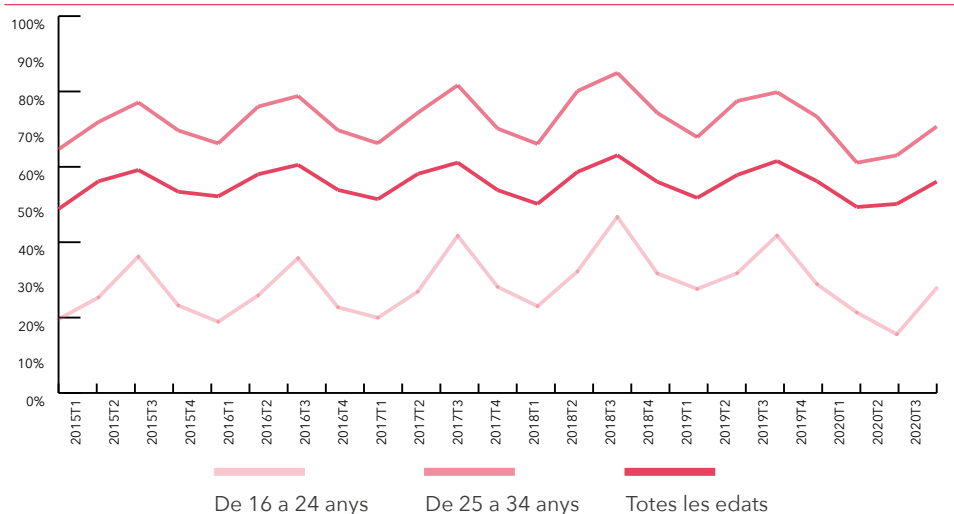

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'OTIB

disminuït un 4,42 % des de 2001 i el dels temporals un 16,67 %. La contractació (2019) és temporal en 5,5 de cada 10 contractes que es duen a terme amb menors de 30 anys (vegeu el gràfic 20).

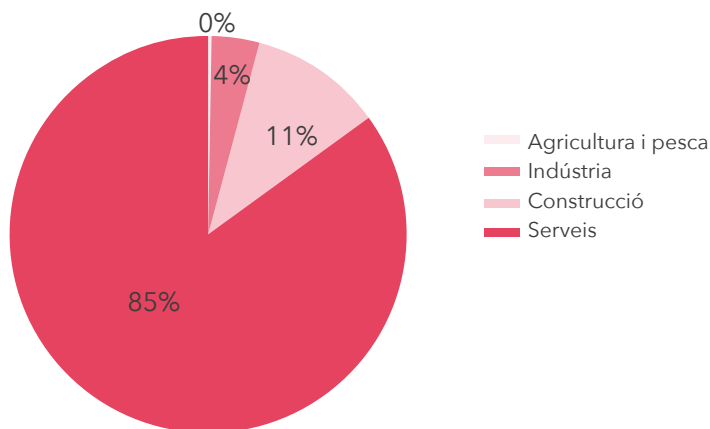
A les Illes, el salari anual mitjà per a totes les edats (22.800 €) és inferior al de la resta de l'Estat (24.009 €). Per edats, el salari dels joves menors de 25 anys se situa en 15.256 € a les Ba-

Gràfic 18. Evolució de la taxa d'ocupació a les Illes Balears entre els joves de 16 a 34 anys, per grup d'edat

Font: elaboració de l'OBIJB a partir de l'IBESTAT

Gràfic 19. Joves de 16 a 34 anys per sector d'ocupació . Illes Balears. 2019

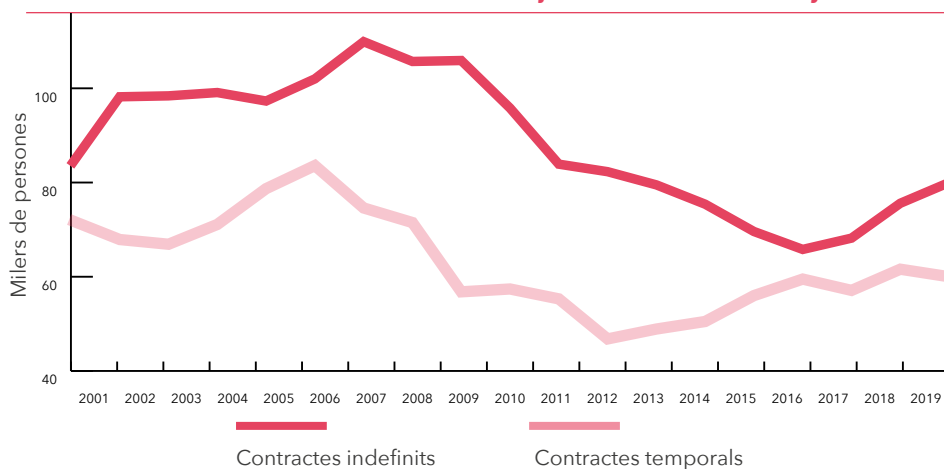
Font: elaboració de l'OBIJB a partir de l'IBESTAT

lears i en 12.417 € a Espanya, mentre que per als joves d'entre 25 i 34 anys el salari mitjà és de 18.759 € a les Illes i de 19.350 € a Espanya.

En relació amb el salari, les dades per sexe continuen mostrant

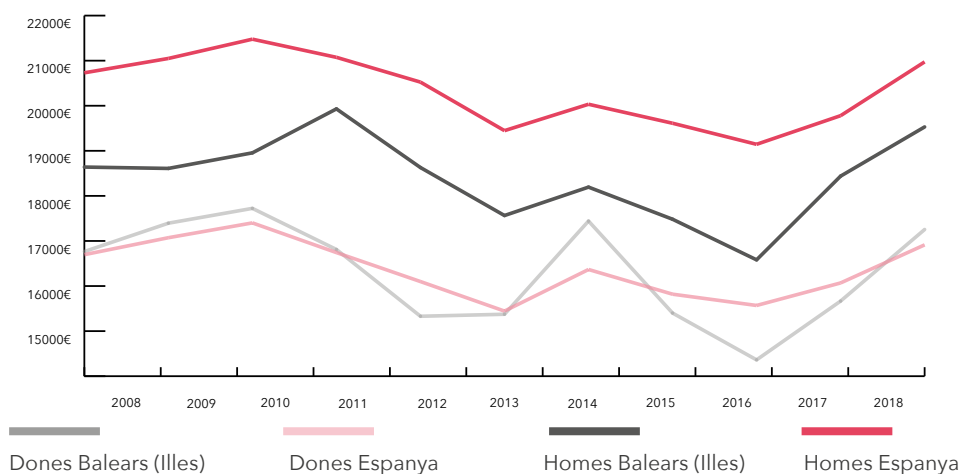
que hi ha una escletxa de gènere tant a Espanya com a les Illes (vegeu el gràfic 21): les dones joves cobren entre uns 2.000 i 3.000 € menys que els homes joves. El salari mitjà és de 13.723 € per a les illenques menors

Gràfic 20. Evolució de la contractació laboral del jovent balear de 16 a 34 anys. 2001-2019

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'INE (enquesta anual d'estructura salarial)

Gràfic 21. Evolució del salari anual mitjà () de les persones joves entre 25 i 34 anys. Espanya-Illes Balears (2008-2018)

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'INE (Enquesta anual d'estructura salarial)

de 25 anys i de 17.847 € per a les que tenen entre 25 i 34 anys. Per contra, el salari dels homes és de 16.339 € per als menors de 25 anys i de 19.838 € per a la franja d'edat d'entre 25 i 34 anys. Val a dir que

mentre que la mitjana del salari dels homes joves balears és inferior a la mitjana estatal, el salari de les dones joves de les Illes és igual i, fins i tot, superior a la mitjana estatal d'aquest sexe.

5. Emancipació Residencial

Una persona jove (16-29 anys) a les Illes, d'acord amb les dades de 2017 de l'Observatori de l'Emancipació, hauria de guanyar 3,3 vegades més del que guanya per accedir a un habitatge en règim de compra, perquè el cost mensual d'un préstec hipotecari (pel 80 % del seu valor) fos equivalent al 30 % del seu salari net (endeutament considerat com a preu màxim tolerable de compra). A Espanya, la diferència és de 2,2 sous (gràfic 23). A les Balears, el preu mitjà de mercat per comprar un habitatge se situa en 215.680 € (154.435 € a Espanya), mentre que el preu màxim tolerable de compra (gràfic 22) d'una persona jove és de 65.996 € a les Illes i de 69.937 al conjunt de l'Estat.

Si la llar està formada per més d'una persona jove, aleshores, perquè l'endeutament sigui considerat sostenible, es calcula que haurien de tenir uns ingressos 1,4 vegades superiors al sou mitjà que cobren a les Balears i 1,1 ve-

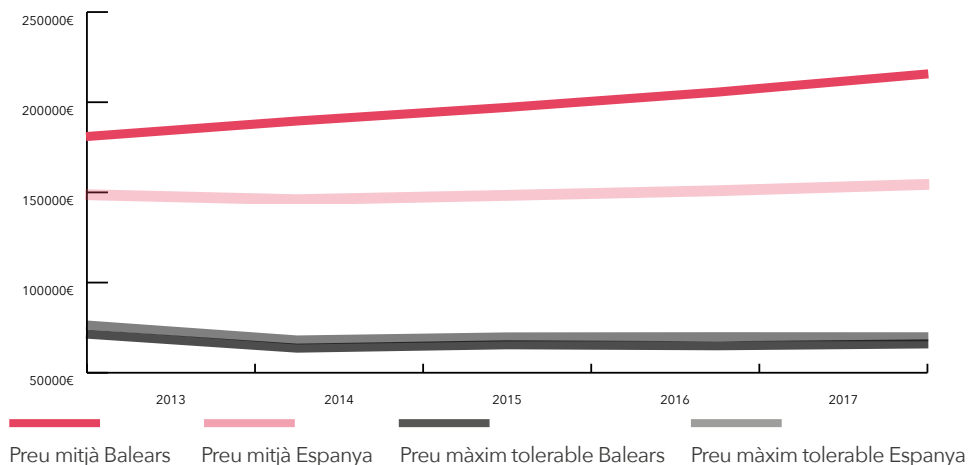
gada superior a Espanya (vegeu el gràfic 23).

La taxa d'emancipació 2019 de la població d'entre 16 i 29 anys a les Illes se situa en el 20 % i en el 18,7 % a Espanya. Per a la franja d'edat de 30 a 34 anys (gràfic 25), les taxes són del 72,8 % (Illes) i del 70,3 % (Espanya).

El descens de les taxes d'emancipació juvenil tant a Espanya com a les Balears posa de manifest com s'ha anat consolidant la dificultat, gairebé impossibilitat, de deixar la llar d'origen. Ens trobam amb les taxes més baixes registrades des de 2002, amb un 18,7 % al conjunt d'Espanya i un 17,3 % a les Balears, tal com recull l'informe número 19 (segon semestre de 2019) de l'Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya.

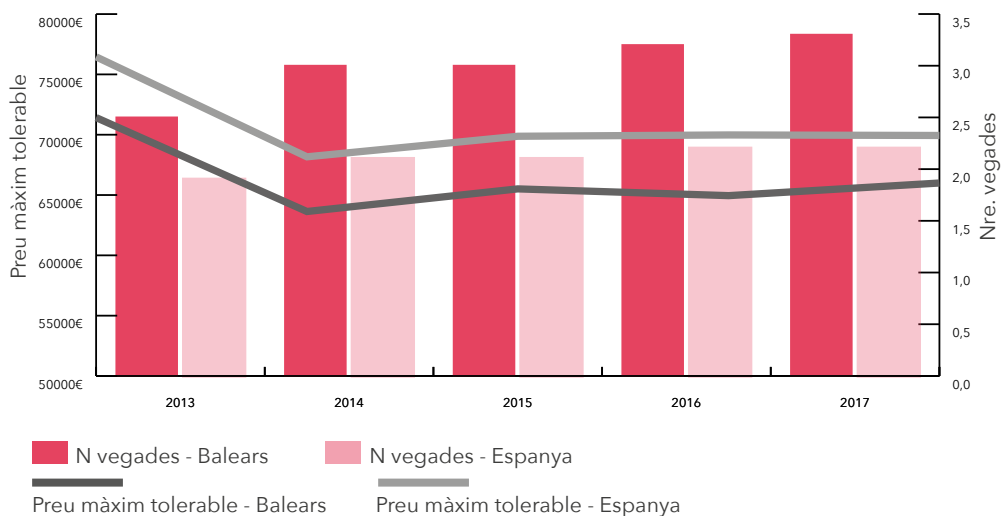
A les Illes, tradicionalment hem tingut taxes d'emancipació jove elevades (gràfics 24 i 25), propiciades per un mercat laboral dinàmic. Però les creixents dificultats d'accés al mercat la-

Gràfic 22. Preu màxim tolerable de compra pel jove de 16-34 anys* versus preu mitjà del mercat. Espanya i Illes Balears

Font: elaboració de l'OBJIB a partir del OBJOVI i el Observatorio de la Emancipación

Gràfic 23. Preu màxim tolerable de compra pel jovent de 16-34 anys* i el nombre de vegades que suposa sobre el preu mitjà d'un habitatge

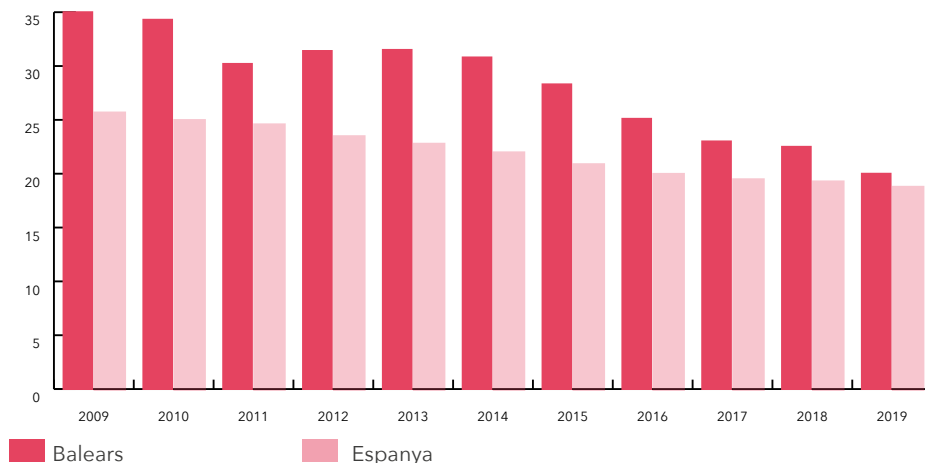
Font: elaboració de l'OBJIB a partir del OBJOVI i el Observatorio de la Emancipación

boral junt amb un mercat immobiliari disparat, ja sigui en règim de lloguer o compra, converteix en una utopia per al jovent la possibilitat de viure de manera autònoma.

Les Balears presenten el cost d'accés a l'habitatge per a un jove assa-

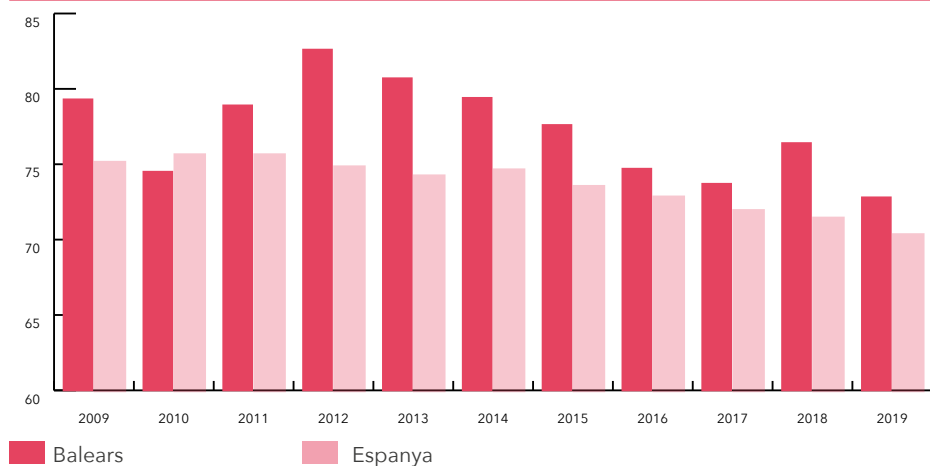
lariat més elevat de l'Estat, tant en la modalitat de compra com de lloguer. D'acord amb l'informe de l'Observatori de l'Emancipació, un jove illenc ha de destinar el 90,7 % del sou al lloguer de l'habitatge i un 44,3 % en el cas de llar jove (llar formada per més d'un jove).

Gràfic 24. Taxa emancipació residencial joves de 16 a 29 anys. Illes Balears i Espanya

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Observatorio de la Emancipación

Gràfic 25. Taxa emancipació residencial joves de 30 a 34 anys. Illes Balears i Espanya

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Observatorio de la Emancipación

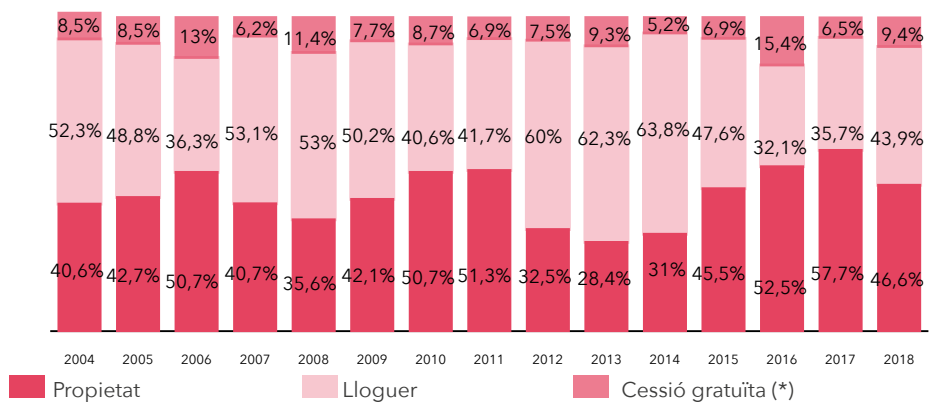
Amb el salari mitjà que cobra el jovent illenc, es calcula que la superfície màxima tolerable de lloguer se situa en 54,2 m2 per a una llar jove i en 26,5 m2 per a una persona jove tota sola.

Aquest context du moltes persones joves a compartir un pis en règim de lloguer, que comporta invertir en l'habitat-

ge una mitjana del 29,9 % del sou (14,6 % en el cas de llar jove).

Del jovent emancipat, el 45,6 % ha optat per comprar l'habitatge; el 43,6 % viu en règim de lloguer i un 9,4 % resideix en una casa cedida per algun familiar (gràfic 26). L'evolució que recull el gràfic 26 mostra com,

Gràfic 26. Llars on la persona de referència té de 16 a 35 anys segons el règim de tinença

(*) Dades susceptibles d'errora donat a una mida mostral reduïda

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'IBESTAT

Taula 3. Edat mitjana d'inici al consum de distintes substàncies psicoactives entre els estudiants de Secundària de 14-18 anys

		Tabac	Tabac diari	Alcohol	Cannabis
Enquesta ESTUDES '20 (14-18 anys)	Illes Balears	14,3	14,7	14	14,8
	Espanya	14,1	14,7	14	14,9
Enquesta ESTUDES '18 (14-18 anys)	Illes Balears	14,1	14,8	14	14,7
	Espanya	14,1	14,6	14	14,8

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'enquesta ESTUDES 2020 (dades anys 2018), ESTDUES 2018 (dades any 2016)

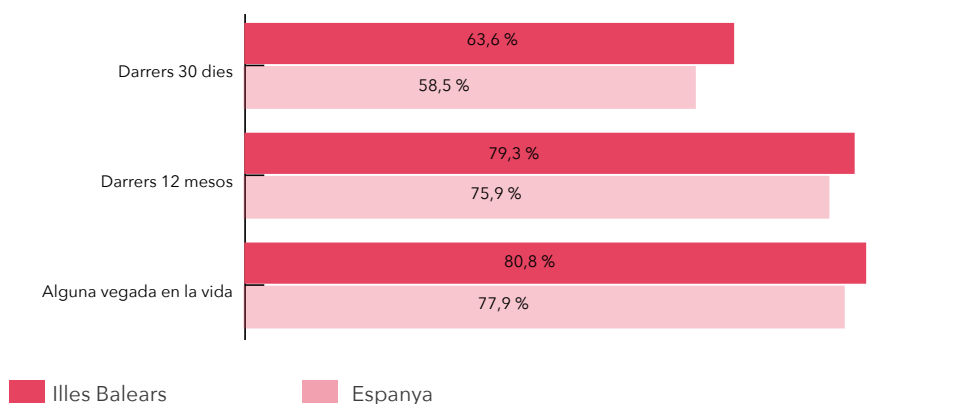
després d'uns anys on l'emancipació residencial es feia majoritàriament en règim de lloguer, els joves es decanten per la compra des del 2016, ja que sovint suposa un endeutament mensual inferior que en el cas de llogar. Una llar jove (16 a 29 anys) ha de destinar una mitjana del 29,5 % del sou a la compra de l'habitatge, mentre que l'opció de llogar suposa destinar-hi el 44,3 % del salari. Si parlem d'una persona jove assalariada els requeriments augmenten fins al 90,7 % del sou si vol llogar i al 60,4 % si decideix comprar.

6. Salut i experiències juvenils

L'edat d'inici en el consum de diferents substàncies psicoactives entre els estudiants de secundària d'entre 14 i 18 anys a les Illes coincideix amb les mitjanes estatals (vegeu la taula 3).

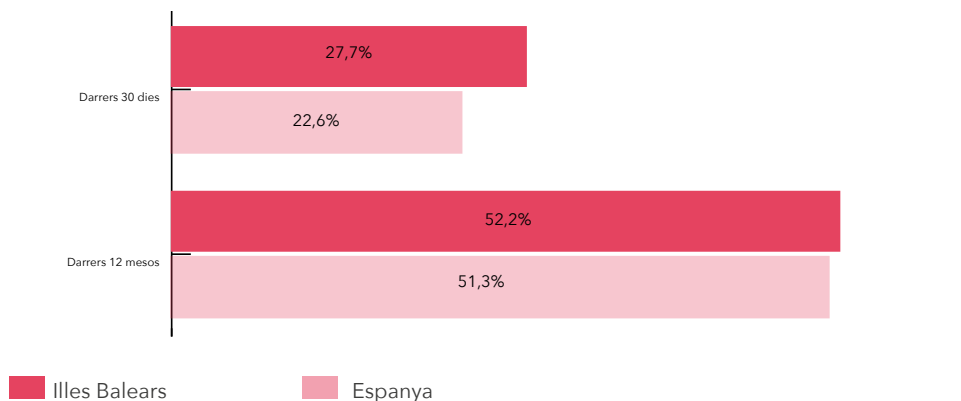
Pel que fa al consum d'alcohol entre els més joves, els percentatges a les Illes són superiors al conjunt de l'Estat (gràfic 27). El 63 % del jovent illenc d'entre 14 i 18 anys declara haver-ne pres en els darrers 30 dies (58,5 % a Espanya). Declaren que han arribat a un estat de gatera el 28,2 % (Illes) i

Gràfic 27. Consum d'alcohol entre joves de 14-18 anys. 2018

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'enquesta ESTUDES 2020

Gràfic 28. Prevalença de botellades entre joves de 14-18 anys. 2018

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'enquesta ESTUDES 2020

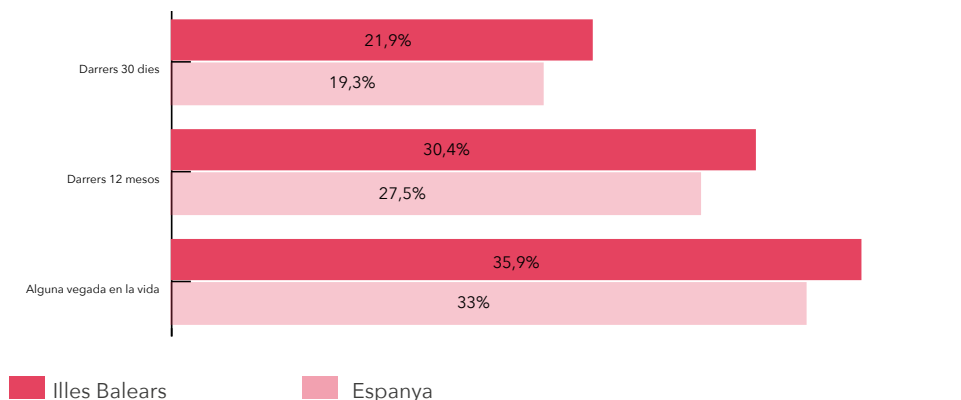
el 24,3 % (Espanya), d'acord amb les dades de l'enquesta ESTUDES 2020. I han fet botellada el 27,7 % en els darrers 30 dies i el 52,2 % en els darrers 12 mesos (vegeu el gràfic 28).

El consum de cànnabis a les Illes també és uns quants punts superior que al conjunt de l'Estat. El 36 % dels joves d'entre 14 i 18 anys assenyalen que l'han provat alguna vegada i un 22 % n'ha consumit en el darrer mes (vegeu el gràfic 29).

Pel que fa a les interrupcions voluntàries de l'embaràs (IVE), en 10 anys, han disminuït per a les franges més joves (menors de 15 i entre 15 i 19 anys) i s'han incrementat per a la resta d'edats. El grup d'entre 25 i 29 anys és el que presenta una major incidència (vegeu la taula 4).

L'any 2018 a les Illes varen morir 53 joves d'entre 15 i 29 anys (40 homes i 13 dones), vuit més que l'any anterior. D'aquestes defuncions, 33 varen

Gràfic 29. Consum de cànnabis entre joves de 14-18 anys. 2018

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de l'enquesta ESTUDES 2020

Taula 4. Interrupcions voluntàries de l'embaràs (IVE) a centres de les Illes Balears per grups d'edat (1999-2018)

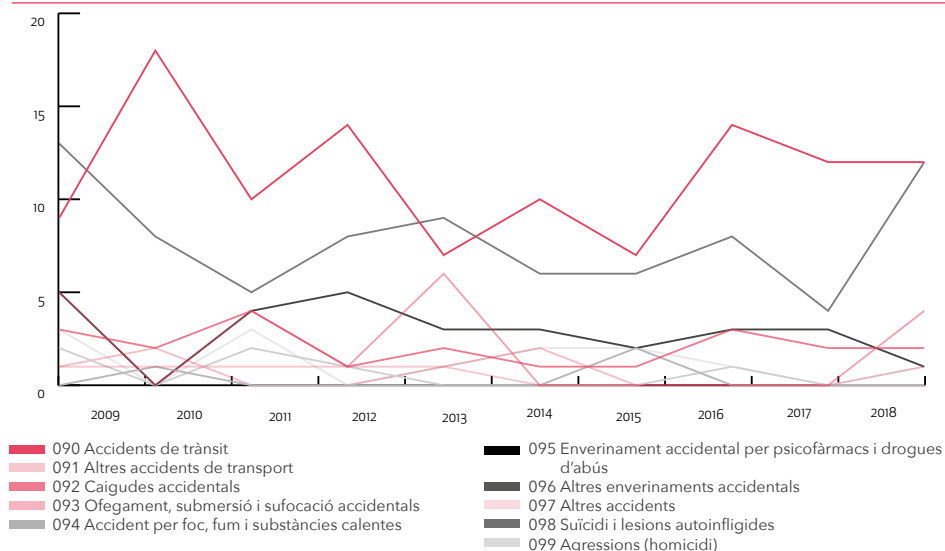
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<15 anys	15	8	8	13	16	14	8	17	8	8
15-19	300	299	359	326	300	233	266	271	268	263
20-24	603	626	694	620	642	552	590	588	607	643
25-29	704	744	838	732	636	642	654	682	734	812
30-34	573	696	758	659	759	703	633	647	712	711
35-39	417	480	589	450	518	506	584	568	604	605
40-44	160	162	207	166	161	201	185	219	225	210
>44	16	12	13	12	18	15	17	30	19	16
Total	2.788	3.027	3.466	2.978	3.050	2.866	2.937	3.022	3177	3268

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Servei d'Epidemiologia

ser per causes externes, de les quals les de major incidència varen ser els accidents de trànsit, amb 12 morts (8 homes i 4 dones), i el suïcidi i les lesions autoinfligides, també amb 12

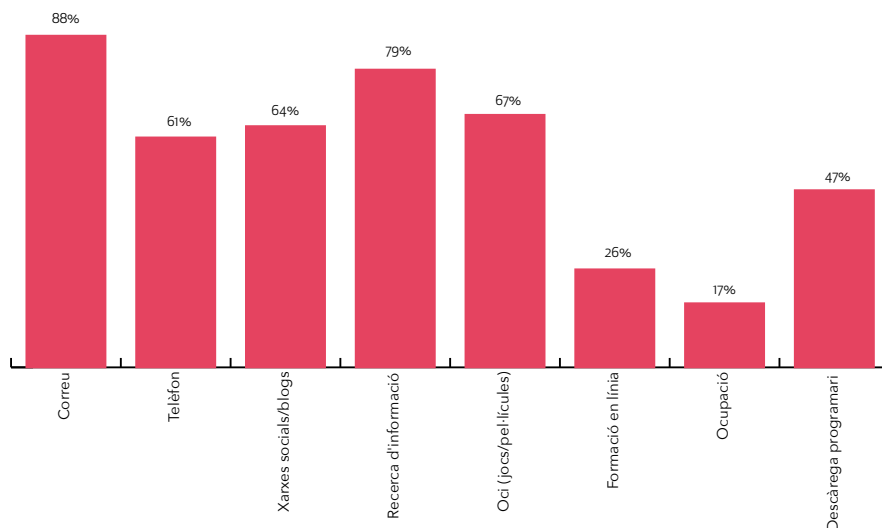
morts (7 homes i 5 dones), seguits pels ofegaments, submersió i sufocacions accidentals (3 homes i 1 dona). Les dades ens mostren un biaix de gènere, ja que moren tres vegades més

Gràfic 30. Defuncions per causes externes entre els joves de 15 a 29 anys a les Illes Balears. (2009-2018)

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'INE

Gràfic 31. Principals usos d'Internet de la joventut Balear (16-34 anys). 2019

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'IBESTAT

al·lots joves per accident de trànsit i per ofegament que al·lotes i també se suïciden un nombre superior d'al·lots (vegeu el gràfic 30).

L'ús d'Internet forma part de la vida de les persones joves. L'ús del correu electrònic, la recerca d'informació, l'oci (jugar i veure pel·lícules) i la utilització de les xarxes socials són les

activitats principals que du a terme la població d'entre 16 i 34 anys quan està connectada (vegeu el gràfic 31). També és un canal de compra per a 9 de cada 10 joves.

A les Balears, hi ha 146 associacions juvenils i entitats prestadores de serveis a la joventut inscrites en el cens regulat pel Decret 23/2018 (tau-

Taula 5. Associacions i entitats inscrites en el Cens d'entitats juvenils i entitats prestadores de serveis a la joventut de les Illes Balears

	Associació exclusivament juvenil	Associacions i federacions	Entitats prestadores de serveis a la joventut	Entitats sense classificació
MALLORCA	3	22	58	-
MENORCA	16	2	24	-
EIVISSA	-	-	-	20
FORMENTERA	-	-	.	1
	19	24	82	21

Font: elaboració pròpia a partir de dades del servei de Joventut Cens regulat pel Decret 23/2018 actualitzades a 19 de juny de 2020.

la 5). Les entitats prestadores de serveis a la joventut amb seu a Mallorca són les més nombroses (58), seguides de les registrades a Menorca, on trobam el major nombre d'associacions exclusivament juvenils (16).

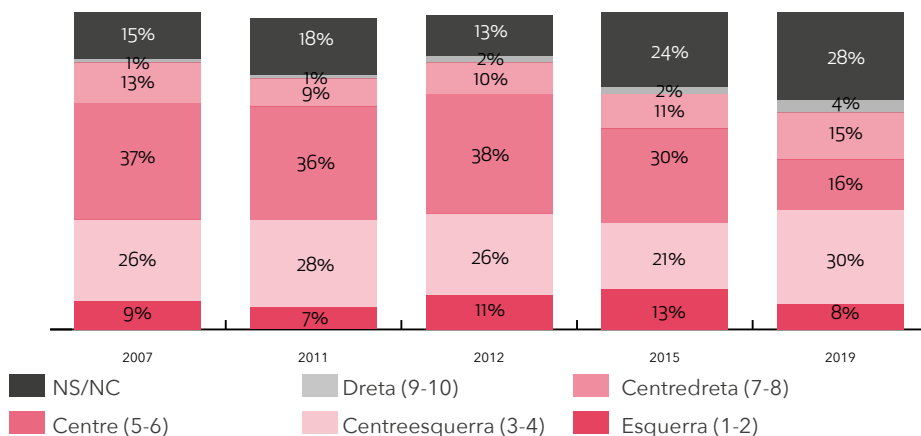
En l'enquesta postelectoral autonòmica de 2019 que fa el CIS, el jovent de les Balears a la pregunta que consisteix a autoubicar-se en una escala de l'1 al 10 –considerant l'1 com la posició màxima a l'esquerra i el 10 a la dreta–, surt ubicada en una mitjana de 4,8, que amb la recodificació de la puntuació s'identifica com de centreesquerra (s'estableix 1-2 esquerra, 3-4 centreesquerra, 5-6 centre, 7-8 centredreta i 9-10 dreta). En l'evolució de l'autoubicació que recull el gràfic 32, s'observa com s'ha incrementat significativament la quantitat de joves que contesten que no ho saben o que no contesten.

En relació amb el sentiment de pertinença territorial, una major part

de la joventut il·lenca se sent tan espanyoles com balears (47 %), tot i que aquesta opció ha minvat en 7 punts respecte de l'any 2011 (54 %). En l'enquesta postelectoral autonòmica del CIS de 2019 s'introdueix l'opció de respondre «cap de les anteriors», que és escollida per 1 de cada 10 joves. Un 24 % declara que se sent únicament espanyol o més espanyol que balear (23 % el 2011) i un 17 % se sent més balear que espanyol o únicament balear (19 % el 2011).

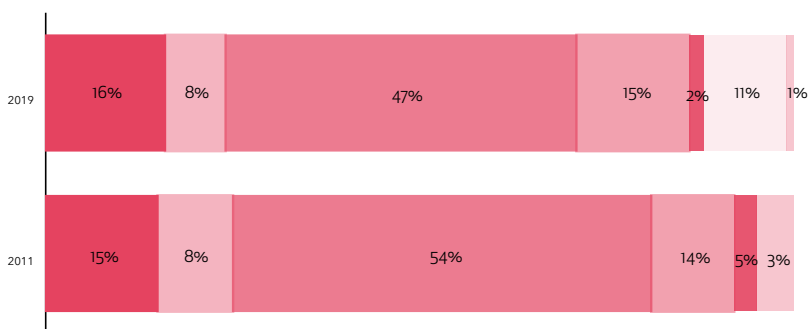
El model actual d'organització territorial de l'Estat és ben vist per 6 de cada 10 joves, un nivell d'acceptació superior al 2015 (38 %) i al 2011 (55 %). El 2019 disminueix, respecte del 2015, el percentatge de joves que preferirien una comunitat autònoma (CA) o bé amb major o bé amb menor autonomia. Només un 2 % (12 punts menys que el 2015) preferiria un govern cen-

Gràfic 32. Evolució de la autoubicació ideològica (eix esquerra-dreta), joves de 18 a 34 anys

Font: elaboració OBJIB a partir de les dades del CIS (Enquestes post electorals autonòmiques 2011, 2015 i 2019 i Baròmetre autonòmic 2019)

Gràfic 33. Sentiment d'identitat amb el territori de la població jove de 18 a 34. Illes Balears. 2011 i 2019

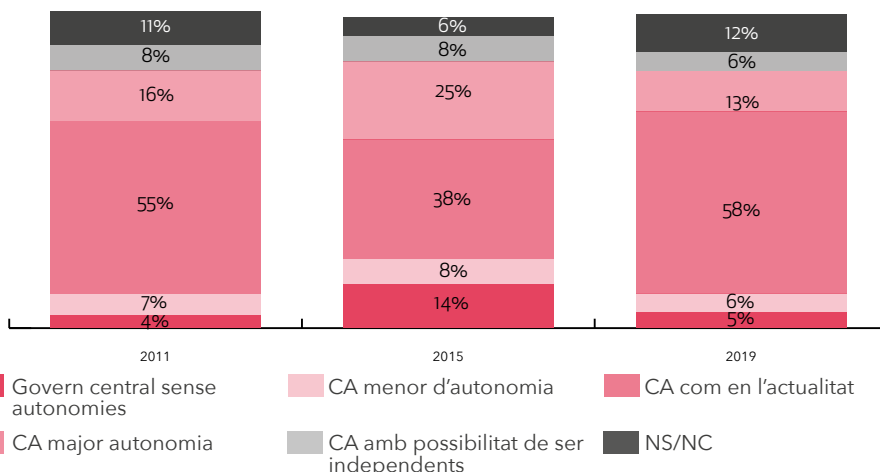
Font: elaboració OBJIB a partir de dades del CIS (Enquesta postelectoral autonòmica 2019, 2015, 2012 i 2011)

tralizat sense autonomies i un 6 % s'inclina per una comunitat autònoma amb possibilitats de ser independent. Alhora, 1 de cada 10 jo-

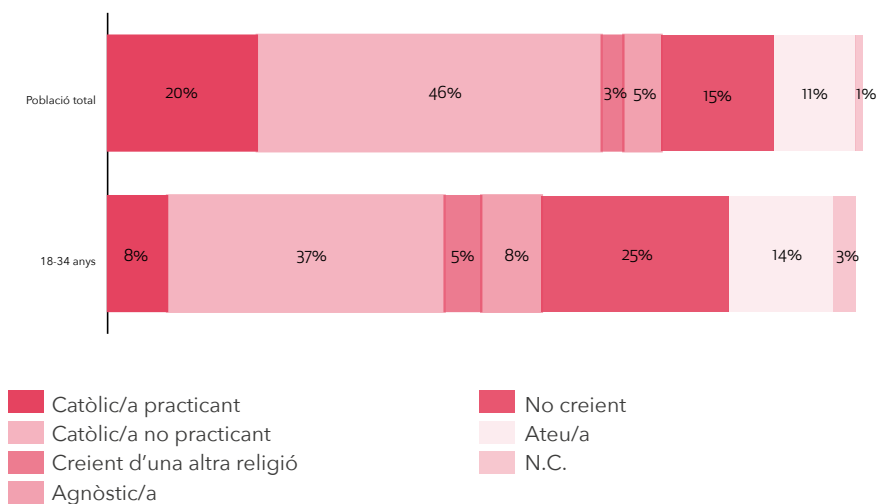
ves opten per triar l'opció «NS/NC» (vegeu el gràfic 34).

El 37 % de la població jove d'entre 18 i 34 anys es declara catòlic no prac-

Gràfic 34. Preferència sobre el model d'organització territorial de l'Estat (18-34 anys)

Font: elaboració OBJIB a partir de dades del CIS (Enquestes postelectorals autonòmiques el Baròmetre autonòmic)

Gràfic 35. Sentiment de religiositat de la població jove (18-34 anys)

Font: elaboració OBJIB a partir de dades del CIS (Enquestes post electorals autonòmiques 2019)

ticant, 9 punts menys que el conjunt de la població (46 %). Un 8 % es declara catòlic practicant (20 % per al total de la població) i un 5 % creient d'una altra religió. El 47 % es declara no creient, ateu o agnòstic, percentatge que és del 31 % quan observem el total de la població.

L'any 2018, el 48 % del jovent d'entre 16 i 29 anys declara que arriba amb dificultat o amb certa dificultat a final de mes, un descens significatiu respecte de 2011, quan ho declaraven el 70 % dels joves. Per contra, el 13 % que declarava que arribava amb facilitat a final de mes ha desaparegut el 2018 (vegeu el gràfic 36).

La taxa de risc de pobresa a les Illes se situa en el 22 % per al total de la població; per al grup de joves d'entre 16 i 29, la taxa és del 18 % i la major probabilitat afecta les persones de menys de 16 anys, amb un 33 %.

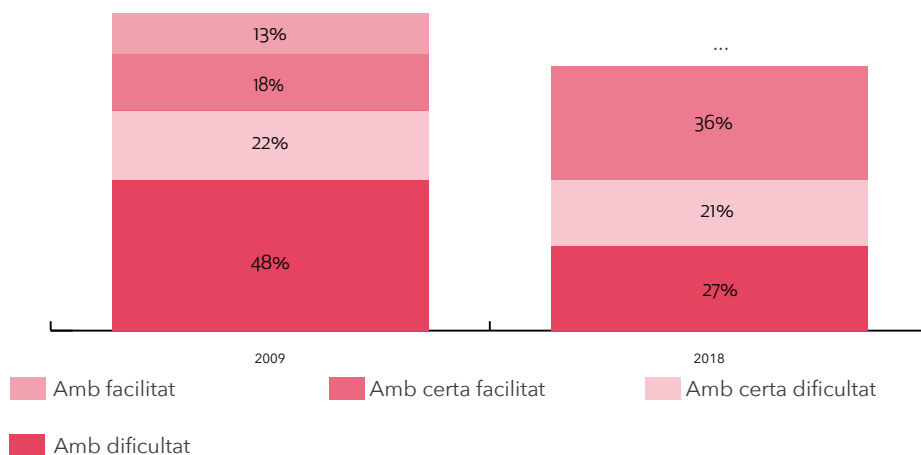
Nota Final

Obtenir una visió general de l'estat de la realitat de les persones joves que viuen a les Illes comporta revisar múltiples dades que es troben a fonts estadístiques oficials disperses i que en molts casos no ofereixen dades desagregades per als mateixos grups d'edat. Aquesta disparitat de cohorts en les fonts disponibles dificulten la comparabilitat de les dades.

El nivell de representativitat d'aquestes dades és un altre inconvenient quan aquestes provenen, per exemple, d'enquestes oficials d'àmbit estatal, ja que, de vegades, la mostra balear té poc pes respecte del conjunt.

Un altre inconvenient és la dificultat de disposar de dades desagregades de cada una de les illes, tot i esdevenir una qüestió important en el

Gràfic 36. Distribució del jovent balear (16-29 anys) segons grau de dificultat per arribar a final de mes

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'IBESTAT

Nota: (...) Dada oculta perquè és imprecisa o de baixa qualitat.

marc d'un territori on el fet pluriinsular és determinant.

Davant aquestes dificultats, des de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, juntament amb l'Institut Balear d'Estadística de les Illes Balears, treballam per dur a terme una enquesta a la joventut de les Illes Balears –i perquè s'inclogui en el programa estadístic amb una previsió de periodicitat quinquenal–, amb la intenció de facilitar el coneixement de la realitat, les necessitats i les demandes de la joventut illenca sobre la majoria d'àmbits vitals; d'aportar coneixement sobre les condicions de vida de les persones joves i sobre els processos de transició a la vida adulta, i, a més, proporcionar informació per actualitzar el sistema d'indicadors en matèria de joventut de les Illes Balears.

Enllaços i referències bibliogràfiques

- Banco de España (2020, juny, 30). Informe anual 2019 https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesAnuales/InformesAnuales/19/descargar/Fich/InfAnual_2019.pdf (Consulta: 4 setembre 2020)
- CIS: <http://www.cis.es/cis/opencms/ES/index.html>
- IBESTAT: <https://ibestat.caib.es/ibestat/page?&p=inicio&lang=ca>
- INE: <https://www.ine.es/>
- López Oller, Joffre. (2020a) Observatorio de Emancipación nº18 (primer semestre de 2019). Consejo de la Juventud de España. <http://www.cje.org/descargas/cje7577.pdf> (Consulta: 4 octubre 2020)

- López Oller, Joffre. (2020b) Observatorio de Emancipación nº19 (Segundo semestre de 2019). Consejo de la Juventud de España. <http://www.cje.org/descargas/cje7610.pdf> (Consulta: 4 octubre 2020)
- Mas, A., i Millán, A. (2018). Joves balears en dades: una breu anàlisi de la realitat juvenil a les Illes Balears. Anuari de la Joventut de les Illes Balears, 2, 41 - 85. <http://www.caib.es/sites/objib/ca/inici-33505/archivopub.do?ctrl=MCRST945ZI266608&id=266608> (Consulta 10 de setembre de 2019)
- Ministerio de Educación y Formación Profesional y Ministerio de Cultura y Deporte: Estadísticas. <http://www.mecd.gob.es/servicios-al-ciudadano-mecd/estadisticas/portada.html;jsessionid=32BDBE4BEA4E-5E95FA047A4E93718399>
- Observatori de la Joventut de les Illes Balears (OBJIB). Sistema d'indicadors de joventut de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears: <http://www.caib.es/sacmicrofront/contenido.do?mkey=M10080912052716472036&lang=CA&cont=25425>
- Observatori del treball (OTIB): <http://www.caib.es/sacmicrofront/home.do?mkey=M08100212155817041390&lang=ca>
- Portal Estadístic Unificat (PEU): <https://ibestat.caib.es/ibestat/page?&p=peu-inventario&lang=ca>
- Rodríguez de Paz, A. (2020, juny, 6) "La crisis se ceba con las mujeres y los menores de 35 años" <https://www.lavanguardia.com/economia/20200630/482032889762/crisis-coronavirus-mujeres-jovenes-impuestos-iva-banco-de-espana.html> (Consulta: 4 setembre 2020).
- Servei d'Epidemiologia de les Illes Balears, DG de Salut Pública, Conselleria de Salut: <http://www.caib.es/sites/epidemiologia/ca/inici-9268/?campa=yes>

**Iniciatives de les
administracions i
de la societat civil**

**«Emplea't Jove»,
un programa
d'intervenció
sociolaboral amb
joves en situació de
vulnerabilitat**

**ALEXANDRA CARO LOPERA
LOURDES DE LA CRUZ CANO**

Alexandra Caro Lopera

Llicenciada en Psicologia per la Universitat de Granada, experta universitària en Inserció laboral per la Universitat de les Illes Balears (UIB) i especialista universitària en Mediació per la Universitat Rei Juan Carlos I. Tècnica d'inserció del programa «Emplea't Jove», de l'Institut de Formació i Ocupació de l'Ajuntament de Calvià (IFOC). Amb una llarga trajectòria professional en l'àmbit de la inserció sociolaboral amb diferents col·lectius vulnerables, com persones drogodependents, amb capacitats diferents i persones amb risc d'exclusió social. Ha estat directora de programes formatius amb alternança i coordinadora a les Balears del programa Incorpora, de Fundació La Caixa.

Lourdes de la Cruz Cano

Llicenciada en Sociologia per la Universitat de Barcelona (UB) i màster en Societat de la Informació i el coneixement per la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Actualment, coordina el programa «Emplea't Jove» de l'IFOC. Té una gran experiència en el disseny i coordinació de programes d'inserció laboral per a joves, dones i col·lectius en risc d'exclusió social, tant en l'àmbit públic com en el tercer sector. Ha estat professora del màster en «Ocupació i mercat de treball: intervenció i *coaching* en l'àmbit laboral» de la UOC. I imparteix formació en orientació i intervenció laboral per a professionals de l'ocupació. Ha participat com a investigadora en la fase inicial d'un projecte d'investigació sobre fracàs escolar en la Formació Professional, dut a terme per la UIB.

Resum

L'existència d'una economia global, les noves formes d'organització i flexibilitat del treball, així com el context laboral particular caracteritzat per l'estacionalitat, la temporalitat i les ocupacions precàries, condicionen les oportunitats del jovent més vulnerable. Les circumstàncies socials i personals comunes en aquesta etapa de transició vital fan que, en general, presentin més dificultats i menys recursos per adaptar-se, per abordar els obstacles i, en definitiva, per emancipar-se personal i laboralment.

L'IFOC, a través de la iniciativa «Emplea't Jove», ofereix una atenció integral mitjançant l'acompanyament i la tutorització d'itineraris personalitzats. I promou activitats significatives i actuacions de formació i intermediació laboral, que faciliten el desenvolupament de competències personals i professionals, i afavoreixen la inclusió sociolaboral del jovent.

L'enfocament per competències i l'acció tutorial són els recursos metodològics que permeten vehicular el procés d'identificació, experimentació i transferència de competències. Els resultats d'aquest projecte, i l'evidència científica, posen de manifest que aquest procés esdevé un mecanisme clau per millorar la ocupabilitat i l'apoderament del jovent.

Paraules clau

Jovent / Vulnerabilitat social / Itinerari personal d'inserció / Competències professionals / Acció tutorial.

Resumen

La existencia de una economía global, las nuevas formas de organización y flexibilidad del trabajo, así como el contexto laboral particular caracterizado por la estacionalidad, la temporalidad y ocupaciones precarias, condicionan las oportunidades de la juventud más vulnerable. Las circunstancias sociales y personales comunes en esta etapa de transición vital, hacen que, en general, presenten más dificultades y menos recursos para adaptarse, para abordar obstáculos y en definitiva, para emanciparse personal y laboralmente.

El IFOC, a través de la iniciativa Emplea't Jove, ofrece una atención integral mediante el acompañamiento y tutorización de itinerarios personalizados. Y promueve actividades significativas y actuaciones de formación e intermediación laboral, que facilitan el desarrollo de competencias personales y profesionales, y favorecen la inclusión sociolaboral de la juventud.

El enfoque por competencias y la acción tutorial son los recursos metodológicos que permiten vehicular el proceso de identificación, experimentación y transferencia de competencias. Los resultados de este proyecto y la evidencia científica, ponen de manifiesto que este proceso es un mecanismo clave para la mejora de la empleabilidad y el apoderamiento de la juventud.

Palabras clave

Juventud / Vulnerabilidad social / Itinerario personal de inserción / Competencias profesionales / Acción tutorial.

1. Contextualització

Calvià és un municipi jove i cosmopolita, gairebé un terç de la població té menys de 30 anys i dins d'aquest gran grup d'edat, el 29,5% té nacionalitat estrangera. Presenta una de les taxes més altes d'abandonament escolar prematur i un baix nivell educatiu generalitzat, només un 12 % de la ciutadania té estudis postsecundaris i més del 23 % no en té estudis o és analfabeta. La taxa de desocupació juvenil és molt elevada, amb una xifra que al 2019, es va situar al voltant del 25 %.

El context econòmicolaboral del municipi condiona enormement les oportunitats i trajectòries del jovent. Tot i que, a nivell quantitatiu, el mercat de treball de Calvià sembla que està en una situació més bona que el d'altres municipis, el principal problema té a veure amb la subocupació, la subqualificació i la precarietat laboral. Des de l'Administració local es fan grans esforços per canviar l'estructura d'aquest mercat, però el sector productiu continua orientat, majoritàriament, a un turisme de sol i platja. Això fa que les taxes d'ocupació i atur fluctuïn d'acord amb variables exògenes i poc controlables com són el clima, les preferències dels turistes, fonamentalment d'origen estranger, i/o la situació sociopolítica d'altres països amb els quals es competeix, principalment els de l'àrea mediterrània. Aquesta particularitat comporta una forta estacionalitat i temporalitat contractuals amb incidència directa en les transicions a la vida adulta.

Les nombroses ofertes de feina disponibles, encara que temporals, de baixa qualificació i remuneració,¹

actuen com un cant de sirena atraient el jovent a abandonar els estudis i cercar feina prematurament, sense cap tipus d'objectiu o projecte professional consistent. Aquest context laboral voluble i precari, juntament amb les circumstàncies socials i personals que són comunes en aquesta etapa vital, fan que, en general, el jovent presenti dificultats importants per assolir una emancipació personal i laboral normalitzada, i que esdevingui un col·lectiu vulnerable.

Hi ha nombroses definicions conceptuals sobre la vulnerabilitat social, totes fan referència als obstacles que troben determinades persones o grups, de manera puntual o persistent, per participar en la vida social. Obstacles que els impedeixen accedir a alguna o a gran part de les opcions considerades fonamentals per al seu desenvolupament humà (Martínez, 2001). Algunes definicions se centren exclusivament en aspectes de caire econòmicestructural, siguin per origen o per situacions sobrevingudes. Des del nostre enfocament, entenem la vulnerabilitat social com un procés multifactorial i dinàmic on incideixen aspectes socials, culturals, però també personals i/o competencials, previsiblement modificables i clau per a l'empoderament de les persones més vulnerables.

Des dels inicis, l'IFOC ha dut a terme nombroses actuacions dirigides a empoderar els col·lectius desfavorits, especialment els i les joves que han abandonat el sistema educatiu prematurament i que presenten especials dificultats d'inserció. Els programes de qualificació inicial, les escoles taller o els programes de formació

amb alternança que s'han dut a terme en són un bon exemple.

Les diferents aproximacions experimentals amb el col·lectiu i el coneixement del nostre territori, ens han permès identificar tota una sèrie de necessitats i problemàtiques, i ens possibiliten orientar les actuacions, programes i polítiques públiques del municipi. Així, al 2017, amb l'objectiu de donar cohesió a totes les accions que ja s'oferien al jovent i davant la necessitat de fer un abordatge integral, neix «Emplea't Jove».

La iniciativa «Emplea't Jove» s'emmarca en la convocatòria de subvencions SOIB JOVE Itineraris Integrals d'Inserció, del Servei d'Ocupació de les Illes Balears (SOIB), amb el cofinançament del Fons Social Europeu (FSE), i és una clara aposta de l'Ajuntament de Calvià pel jovent més vulnerable. El col·lectiu destinatari són els i les joves d'entre 16 i 30 anys i, en especial, les persones joves que presenten dificultats d'inserció en el món laboral i es troben en una situació de risc i/o vulnerabilitat social.

La imatge que s'acostuma a tenir del jovent, relacionant joventut amb irresponsabilitat, inconstància i inexperiència fa que hi hagi una desvalorització de la capacitat productiva per qüestions de l'edat, que condiciona la percepció subjectiva que la joventut té de si mateixa i que limita les seves opcions reals d'accés a una feina.

La seva iniciació en el món laboral, situa el jovent en una posició de desavantatge en relació al món adult. Normalment tenen poca o nul·la experiència laboral i/o trajectòries poc coherents, fragmentades, discontinües amb grans buits per inactivitat i,

moltes vegades, amb una gran diversificació ocupacional. Aspectes difícilment compatibles amb l'especialització i la pràctica necessària per accedir a llocs de feina de qualificació major.

Les dificultats econòmiques i els problemes familiars que poden patir desestabilitza i afecta de manera més acusada la gent jove. Els processos d'immigració i l'estigmatització que pateixen, la violència de gènere o intrafamiliar, el consum de drogues, alcohol i altres addiccions, o les mesures judicials són també circumstàncies que concorren en el nostre jovent.

Convé assenyalar que les persones més vulnerables poden presentar, a més a més, problemes de salut i/o patir algun tipus de discapacitat, problemes emocionals –com és la baixa autoestima, la incapacitat de controlar la ira– i, fins i tot, poden acabar manifestant problemes de salut mental –com els trastorns d'ansietat i/o la depressió.

Tot i que aquestes circumstàncies de salut més greu no són generalitzables, s'ha de considerar que l'adolescència en sí mateixa és un període de desenvolupament estressant, ple de canvis relatius a la maduresa física, la sexualitat, els processos cognitius, les emocions i les relacions amb altres persones. El caràcter i la personalitat s'estan forjant i la inestabilitat i la inconstància són molt comunes. Faltar a la feina o a la formació, o els comportaments impulsius i irresponsables, són freqüents durant aquest espai de transició vital, i poden posar en perill l'estabilitat laboral i formativa.

Estudis empírics i experiències pràctiques assenyalen que la baixa qualificació i el fracàs escolar del jovent està

estretament relacionat amb les dificultats d'aprenentatge i relacionals, així com amb experiències negatives que hagin viscut a l'escola (Jonker, 2006; Elffers, 2012, Adame *et al.*, 2010). La nostra pròpia experiència ens reafirma aquesta idea, una gran part del jovent que ha abandonat els estudis ens ha explicat que ho ha fet per problemes d'aprenentatge, dificultats a l'hora de concentrar-se o d'organitzar-se amb l'estudi, per experiències negatives a l'escola i/o per assetjament escolar.

El jovent, però, també presenta interessants fortaleses. En general, són molt creatius. Com a nadius digitals s'adapten fàcilment a la celeritat de les noves tecnologies. Aquest context de transformació constant i d'hiperconnectivitat, ha millorat el seu processament seqüencial i ha fet que puguin passar d'una tasca a una altra ràpidament, són multitasca. A més, la manca d'experiències prèvies condicionants, contribueix a fer que no tinguin por a la novetat, al canvi (Martín i Rubio, 2015).

Tot i que el jovent presenta importants potencialitats disposa, en general, de menys actius, és a dir, de menys atributs i competències per fer front a les condicions i els problemes econòmiques, laborals i socials actuals. I, per tant, presenta nivells d'ocupabilitat més baixos que requereixen d'intervencions específiques i d'un acompanyament integral més intens i proper.

Per millorar les possibilitats d'aquest col·lectiu, la gent jove ha de poder accedir a recursos per a la capacitat tècnica de qualitat, amb un suport i acompanyament que reforci el procés d'aprenentatge. Aquesta és una qüestió important a l'hora de desenvolupar

els seus itineraris d'inserció. La clau està en dur a terme intervencions individuals integrals i oferir un ampli ventall de recursos propis o externs: cursos, tallers, pràctiques, etc., que n'afavoreixin el desenvolupament competencial i que tinguin en compte les peculiaritats del col·lectiu.

2. Objectius i metodologia

D'acord amb el nostre enfocament, definim la vulnerabilitat social com un procés multifactorial i dinàmic, el resultat entre l'entramat d'oportunitats i riscos en el que es troba una persona, i la disponibilitat i capacitat de mobilitzar recursos i competències per fer-li front. Per això, la intervenció que feim amb el jovent més vulnerable està dirigida a millorar i desenvolupar els recursos competencials.

Partint d'aquesta línia, el programa «Emplea't Jove» es vertebrava al voltant de 3 eixos d'acció metodològica:

- L'acompanyament i suport al jovent perquè identifiqui els factors crítics i els obstacles que incideixen en la seva ocupabilitat, i els elements que els possibiliten assolir els objectius. Valorant les seves habilitats i coneixements, i les demandes i competències requerides en el món del treball.
- La implementació d'accions per desenvolupar les competències que els facilitin l'accés i l'adaptació a entorns laborals i situacions canviants.
- La formació i capacitat enfocada a un aprenentatge continu i complex que impliqui aprendre: a aprendre, a fer i a ser.

2.1. Objectius

Des d'un punt de vista estratègic, «Emplea't Jove» ens permet accedir al coneixement directe del col·lectiu jove, identificar-ne i comprendre'n les principals problemàtiques i necessitats.

Des d'un punt de vista operatiu, els objectius d'aquest programa són:

- Millorar l'ocupabilitat del jovent.
- Oferir una atenció integral i de qualitat a través de la planificació, l'anàlisi i l'acompanyament al llarg d'un itinerari personalitzat.
- Promoure activitats que generin aprenentatges significatius i que els capacitin per millorar les competències clau per a la inserció en el mercat laboral.
- Intermediar amb les empreses del territori per facilitar-los la pràctica laboral i/o l'accés al treball.

2.2. Metodologia

Tant per a l'anàlisi com per a la intervenció amb el jovent s'ha pres com a punt de partida l'enfocament per competències.² Aquest enfocament facilita la interconnexió amb els nous models d'organització i de gestió dels recursos humans que s'han generalitzat en el món empresarial. És constructiu, ja que parteix del reconeixement que totes les persones posseeixen capital competencial i, per tant, són ocupables. A diferència dels models d'orientació clàssics que valoren les possibilitats d'inserció d'una persona considerant únicament què ha estudiat o en què ha treballat, aquest enfocament es

fonamenta en la idea que qualsevol persona pot atresorar i desenvolupar capital competencial. I ho pot fer en qualsevol context, més enllà d'experiències en àmbits exclusivament formals.

Podem definir les competències com el «conjunt integrat i complex de coneixements, capacitats, habilitats, destreses i comportaments, considerats en un sentit molt ampli» (Colomer i Fló, 2009, p.11). Esdevenen un element clau en la millora de l'ocupabilitat, ja que són el patrimoni de recursos de què disposa una persona i poden ser construïdes i desenvolupades mitjançant un procés d'identificació, experimentació i transferència (Colomer, 2010).

Millorar i desenvolupar les competències del jovent suposa ampliar-ne les possibilitats d'ocupació i facilitar-los la inclusió social. L'evidència pràctica i científica ens demostra que les competències són modificables i elements actius que poden possibilitar el canvi i/o neutralitzar els factors que incideixen negativament en l'ocupabilitat i la inclusió social (Frey, Balzer, i Ruppert, 2014).

S'ha de tenir en compte que l'ocupabilitat integra un conjunt de variables de caràcter economico-social, personal i competencial que expliquen la posició de la persona respecte al mercat de treball i que poden fer-la més o menys vulnerable. És dinàmica, relativa, variable i multifactorial. Inclou elements que permeten a la persona mantenir-se ocupable –o la limiten– davant les incerteses econòmiques i del mercat laboral.

D'acord amb el nostre model el nivell d'ocupabilitat d'una persona s'avalua en funció de les variables o factors següents (Serrano, Fina et al, 2008):

- Factors estructurals: fan referència a aspectes econòmics, polítics, socials i culturals que condicionen les oportunitats d'accés i permanència en l'ocupació. Poden variar per l'acció dels governs, institucions i agents socials.
- Factors personals: són individuals i responen a les trajectòries formatives i laborals, a la situació personal i al propi entorn. Inclouen aspectes com la maduresa professional, les expectatives, els valors, etc. Poden condicionar o impulsar les possibilitats d'inserció d'una persona i la majoria poden ser modificats.
- Factors competencials: fan referència al conjunt articulat de coneixements, habilitats, destreses, actituds i comportaments que té una persona. Per facilitar-ne l'anàlisi, es classifiquen en 3 grans blocs de competències que estan interrelacionades, i que se sintetitzen en la taula 1:

Taula 1. Factors competencials

Competències tècniques	
Conjunt de coneixements i tècniques necessàries per desenvolupar una determinada ocupació o activitat laboral.	
Competències de base	
Coneixements reconeguts en un determinat context sociocultural com a requisits per accedir a una ocupació. Permeten fer front a situacions de recerca de feina, de canvi d'un treball a un altre, de pas d'un sector productiu a un altre, etc.	
Accés a l'ocupació	Gestió de la xarxa de contactes. Coneixement dels canals i les tècniques de recerca de feina. Planificació
Instrumentals bàsiques	Lectoescritura. Expressió i comprensió oral. Operacions numèriques bàsiques
Instrumentals específiques	Carnet de conduir. Idiomes. Informàtica i TIC
Competències transversals	
Conjunt de capacitats, habilitats i actituds d'abast ampli, necessàries per donar resposta a situacions de complexitat diversa. Tenen un fort component de transferibilitat i aplicació a diferents contextos i un elevat component cognitiu i d'acció.	
Diagnòstic	Valoració de les pròpies capacitats. Interpretació del context. Disposició a l'aprenentatge
Relacionals	Relació interpersonal. Treball en equip. Comunicació
Afrontament	Adaptabilitat/flexibilitat. Organització de la feina. Gestió de l'estrès. Negociació

Font: elaboració pròpia d'acord al model ISFOL

Finalment, cal assenyalar l'aplicació del *mainstreaming* o enfocament integrat de gènere com element metodològic transversal. Malgrat els canvis i el reconeixement i sensibilitat cap a la igualtat de gènere, les dones continuen patint discriminacions de tot tipus. La desigualtat de gènere se sustenta en una construcció social vertebrada per un eix ideològic i cultural androcèntric que té l'origen en l'estructura patriarcal i la desigualtat històrica de poder entre homes i dones. I aquesta desigualtat de partida encara suposa una limitació en les oportunitats i en les pròpies aspiracions femenines.

Per això, la perspectiva de gènere impregna tots els itineraris. Ho fa a través de la intervenció d'un personal tècnic amb formació i capacitat adequades. Des del programa es fomenta la reflexió i el coneixement de les desigualtats que hi ha per qüestions de gènere, i s'utilitzen recursos amb un llenguatge inclusiu. Disposar de materials que permeten abordar totes les fases de l'itinerari des d'una visió de gènere ajuden a fomentar l'elecció d'objectius laborals i a definir carreres professionals no sexistes. I les quotes d'accés per a dones, tant als itineraris com a les formacions que oferim, ajuden a millorar l'equitat d'oportunitats entre el jovent.

3. Descripció i avaluació de l'experiència

El programa «Emplea't Jove» es desenvolupa des de l'àrea d'ocupació de l'IFOC. D'ençà dels inicis, al juliol del 2017, ha anat creixent tant quantitativament com a qualitativa,

ampliant els recursos tècnics, humans així com el nombre de persones que es beneficien del servei.

Actualment, l'equip el conformen cinc persones. Dues tècniques, un tècnic i la coordinadora, professionals de l'àrea social amb àmplia experiència en orientació laboral i intervenció amb col·lectiu jove. A més d'una persona de suport administratiu. Es compta, també, amb el suport de la resta del personal tècnic i de gestió de l'IFOC.

Com s'ha assenyalat anteriorment, aquesta iniciativa, està dirigida a joves que tenen entre 16 i 30 anys i es troben en situació de vulnerabilitat social. Té com a finalitat la seva integració en el món laboral i es fonamenta en un procés d'ajuda i d'acompanyament professional per desenvolupar les competències clau, l'apoderament i la millora de l'ocupabilitat.

3.1. Descripció de l'experiència

A través de la tutorització d'itineraris personalitzats que inclouen accions individuals i grupals, donam suport i assessorament per a la recerca i l'accés a una feina, i orientam el jovent en la definició del seu projecte professional. Aquesta iniciativa comprèn, també, actuacions d'intermediació amb empreses per facilitar la pràctica laboral i/o l'accés a l'ocupació, i accions conduents a certificats de professionalitat o especialitats formatives del Catàleg Nacional.

3.1.1 Els recursos tècnics d'acció tutorial

L'acció tutorial és el vehicle per a la intervenció individual, permet

centrar la mirada en la persona i facilitar que emergeixin els recursos que té. Està orientada a fomentar la reflexió, la presa de consciència, la mobilització de la persona cap a l'acció, a l'apoderament i desenvolupament de competències.

Les diferències relatives a la comunicació, la manera d'expressar-se, la distància generacional, de classe, cultural o de gènere, poden superposar-se, interferir i ser un obstacle en la intervenció amb el jovent. Per això, les tècniques d'acció tutorial ens ajuden a evitar fer suposicions, generalitzacions, judicis de valor i/o emprar estils directius que, tot i ser més ràpids, són menys efectius. Aquests recursos i estratègies tècniques, ens faciliten la clarificació permanent i ajuden a tenir una comprensió integral de la persona.

Pel que fa a aconseguir una comunicació eficaç, incorporam els recursos de l'escolta activa, la reformulació i la clarificació. Escoltar activament implica atendre amb interès posant atenció al llenguatge no verbal i les emocions que ens transmeten. Reflectir el missatge rebut, mitjançant la reformulació, fa que la persona tingui una percepció nova i pugui objectivar i donar un nou significat al que li està passant. Clarificar, permet posar ordre a la confusió, a l'ambivalència, posar de manifest aspectes explícits i implícits de la comunicació. En definitiva, ajuda la persona a relacionar els elements cognitius i emocionals dels seus missatges i accions.

Per altra banda, els processos d'inserció i transicions vitals poden

ser molt enriquidors per al jovent però, també, poden provocar-los angoixa i desmotivació. Tenir recursos per facilitar l'anàlisi, l'apertura i l'impuls, ajuda a la persona a abordar aquestes situacions de manera més efectiva. Mitjançant les preguntes obertes, es facilita l'expressió més autèntica i espontània i l'intercanvi significatiu. Les preguntes motivadores poden tenir un cert poder per facilitar el canvi. La síntesi i la tècnica de «mirar enrere / mirar endavant» faciliten que la persona prengui consciència del moment en què es troba, d'allò aconseguit o el que queda per assolir, dels acords als quals s'ha arribat, etc. Així mateix, l'anàlisi d'un cas aliè és també un recurs útil per objectivar una situació i facilitar la trobada d'alternatives realistes i concretes. Poder analitzar globalment una situació similar prenent certa distància i sense el pes de la implicació en facilita l'anàlisi.

Els processos de canvi provoquen una infinitat d'emocions, l'ambivalència i la indecisió són dos efectes comuns en el jovent. Per això, empram tècniques com el «balanç decisonal», el «mapa mental» o «l'arbre d'alternatives», aquestes fórmules els ajuden a visualitzar els beneficis i desavantatges de diferents alternatives, a analitzar els resultats, fer-ne associacions, etc., i decidir d'una manera més objectiva i argumentada.

Per acabar, és important ressenyar que en els moments crítics de presa de decisions o davant situacions complicades, la resistència pot aflorar fàcilment. Les tècniques de

«vorejar el tema» i «descentralitzar el focus», serveixen per fer abordatges indirectes sense recórrer a la confrontació-negació. L'estratègia no és tocar el tema des del centre, sinó des dels elements que l'envolten, contextualitzant-lo i diluint així el focus que provoca la tensió. Tot i així, és possible que en algunes ocasions s'hagi de recórrer a la confrontació, que consisteix en evidenciar les contradiccions que expressa la persona des d'un posicionament constructiu, al·ludint a comportaments o actituds que obstaculitzen el canvi i no a la persona en sí mateixa.

3.1.2. Itineraris personalitzats d'inserció

Els itineraris es dissenyen de forma personalitzada i són tan flexibles com cada cas requereix. Se materialitzen en un pla de treball i, perquè siguin integrals, parteixen del diagnòstic i l'avaluació de necessitats i interessos personals.

L'itinerari és un procés que es construeix. És una formalització on s'articulen les expectatives de la persona amb els aprenentatges i suports necessaris per aconseguir-ho. Té un caràcter pedagògic en sí mateix. Aquest caràcter es deu al fet que, com a procés, i durant aquest, la persona incorpora coneixements, procediments, valors i habilitats útils per situar-se en la vida i relacionar-se amb l'entorn i amb sí mateixa, per situar-se enmig de la complexitat i descobrir les possibilitats i capacitats que té.

La primera actuació que es fa en l'itinerari és rebre i acollir la per-

sona de manera individualitzada. Amb aquesta actuació es recullen les dades personals, se'n comença a conèixer el perfil i la demanda. S'informa al o la jove del servei, i es fa una primera aproximació sobre les possibilitats de millora que pot aportar-li el fet de participar en el programa.

Un eix vertebral en tot el procés és el vincle i la confiança que s'ha d'establir entre el jovent i el personal tècnic. Promoure l'empatia, fomentar la confiança i el compromís amb el seu propi projecte, és un element que mantenim al llarg de l'itinerari perquè avancin.

En les primeres sessions diagnòstiques és fonamental operativitzar la demanda inicial, és a dir, concretar i posar ordre en allò que expressa la persona, en el global del seu missatge que comprèn tant el que verbalitza com el que no. Aquest és el punt de partida per ajustar les necessitats, les motivacions i els interessos.

L'anàlisi i el diagnòstic són clau perquè l'itinerari es converteixi en un conjunt d'objectius seqüenciats i organitzats segons la prioritat, i no segons els recursos solts que el jovent va fent. Per fer el diagnòstic d'ocupabilitat és necessari analitzar la situació social, formativa i laboral de la persona, i començar a identificar, amb ella, quin capital competencial té, quins interessos i quines expectatives. Per aquesta tasca, i d'altres accions, comptam amb tot un ventall d'eines específiques que permeten garantir la sistematització i la qualitat de les nostres intervencions (vegeu taula 2).

Taula 2. Eines, fitxes i recursos

Eines per al diagnòstic	
G1. Bateria de preguntes	Guia per fer la valoració inicial dels principals elements d'ocupabilitat
G2. Indicadors	Taula resum dels factors estructurals, personals i competencials, i els indicadors vinculats
3. Diagnòstic d'ocupabilitat	Eina per recollir i avaluar els factors d'incidència en l'ocupabilitat
G3. Test de competències	Prova estandaritzada per a l'autoavaluació de competències, amb una gradació de respostes per mesurar el percentatge de desenvolupament de les competències transversals de nivell I
Test DISC	Test de personalitat que avalua el comportament i les emocions de les persones de manera tetradimensional. Molt utilitzat amb el àmbit de la selecció de RH
Fitxes per al desenvolupament de l'itinerari	
F1. El meu objectiu professional	Inventari d'accions per identificar preferències i gustos. Inclou un apartat per establir els criteris d'elecció en funció de 3 graus de preferència i un espai per delimitar alternatives
F2. Les meves feines	Eina per recollir informació i analitzar les competències requerides en les ocupacions que es plantegen com alternatives
F3. Què tenc	Fitxa amb qüestions clau per fer que identifiquin el seu capital competencial, mitjançant la reflexió, recuperació i descripció del seus coneixements, sabers fer i actituds
F4. Anàlisi d'ocupabilitat	Taula de recollida dels punts forts i febles així com dels aspectes/competències de millora
F5. Metes i pla d'acció	Eina per identificar metes a curt, mig i llarg termini, i per elaborar un pla d'acció. Incorpora una taula per definir les accions, els recursos i la temporalització
Recursos	
R1. Interessos professionals	Recull de tests interactius per identificar les activitats que més motiven la persona i obtenir un seguit d'ocupacions vinculades als interessos
R2. Ocupacions	Llista d'enllaços per analitzar i conèixer les ocupacions
R3. Recursos de recerca	Directorí amb els principals canals de recerca. Inclou un compendi de pautes i consells per a la recerca activa en relació a la presentació de candidatures i el currículum
R4. Orientació formativa	Recull d'enllaços per triar una formació. Inclou dades sobre famílies professionals, estudis vinculats, centres educatius que les imparteixen i les sortides professionals de cada una
R5. Entrevista de selecció	Material amb informació sobre els tipus d'entrevistes, preguntes més freqüents, pautes i consells per superar amb èxit una entrevista de feina
Desenvolupant competències	Material didàctic amb activitats i dinàmiques per treballar competències transversals i millorar l'autoestima

Font: elaboració pròpia

Fer un diagnòstic implica fer un contrast entre el que la persona vol aconseguir, el que té i el que necessita. El primer pas és definir què és el que el o la jove vol. Normalment, davant preguntes com «De què vols fer feina?» o «Què vols ser de gran», ens trobam molt sovint amb respostes tipus: «M'és igual» o «Treballaria en qualsevol cosa». Aquestes expressions poden ser senyal que la persona no ha pensat en més enllà de l'ara mateix, que té dificultats per situar-se en un futur que no sigui l'immediat i/o dificultats per concretar els interessos professionals. Ajudar la gent jove a definir els seus objectius i alternatives laborals és prioritari en aquesta fase de construcció i disseny de l'itinerari.

Conèixer-se és un factor fonamental per poder ser competitiu en entorns canviants, i l'economia i mercat laboral actual, ho són. El jovent no és una *tabula rasa*, però, en general, tampoc s'han aturat a pensar en profunditat qui són, quines virtuts tenen i quins són els aspectes que podrien millorar. Si demanes que es defineixin, normalment, els costa fer-ho. Acostumen a mostrar una imatge distorsionada de sí mateixos i, de vegades, tenen expectatives poc realistes ja sigui infravalorades o sobrevalorades. Per millorar l'autoconeixement el personal tècnic els dona suport i els guia a fer una introspecció, posant en relleu les potencialitats que tenen i ajudant-los a identificar els seus punts febles i carències.

Amb aquesta anàlisi, la persona ja compta amb informació de contrast, ha pogut identificar les competències que té i les que ha de potenciar i treballar per arribar al seu objectiu.

Algunes competències caldrà treballar-les mitjançant una capacitació, per això s'informa el jovent de les opcions, trajectòries formatives i possibilitats que hi ha tant a l'IFOC com en altres institucions o serveis externs.

Perquè tinguin una visió realista del món laboral i les ocupacions, l'equip d'orientació els ofereix una panoràmica general de les condicions, sectors i característiques del mercat de treball. Se'ls ensenya a fer aquesta «fotografia», a analitzar les ocupacions i les competències més demandades en qualsevol moment de la seva vida.

És important empoderar el jovent sobre la comprensió del món laboral en el seu conjunt. Per això, també es treballen conceptes bàsics pel que fa a normativa laboral, els deures i els drets del personal treballador, el contracte, la nòmina, la vida laboral, les condicions de feina i les relacions laborals, així com aspectes relacionats amb la comunicació i la resolució de conflictes en el treball.

L'elaboració conjunta d'un pla d'acció personalitzat és vital per no perdre de vista les metes. El pla és el full de ruta per arribar als objectius, un element viu que pot tenir tantes versions i revisions com siguin necessàries. Tenint en compte la situació de partida i on vol arribar la persona, s'estableixen les accions i es temporalitzen. La situació social i personal del jovent, la necessitat d'ingressos econòmics urgents o les accions que requereixen d'una inversió gran de temps, fan que sigui necessari planificar objectius realistes i assumibles a curt, mig i llarg termini. Aquesta fórmula de seqüenciació ajuda també, a fer que la

persona mantingui la motivació i la il·lusió, i no defalleixi ni es frustri.

El pla inclou accions de recerca de feina i de millora de les competències per accedir-hi. Per treballar aquests aspectes, l'equip tècnic ensenya a la persona a fer servir tot un seguit de canals i recursos de recerca de feina, i entre d'altres accions:

- Capacita i acompanya el jovent en la inscripció a portals web d'ocupació, borses públiques i privades de feina, empreses de treball temporal, etc.
- L'ajuda a elaborar un currículum personalitzat, emprant eines informàtiques variades.
- Elabora conjuntament estratègies de presentació i d'autocandidatura.
- Treballa tècniques per afrontar les entrevistes, mitjançant metodologies teoricopràctiques que inclouen accions de *role playing*.

Finalment, cal parlar de les accions per desenvolupar i millorar les competències transversals. Al llarg de tot el procés d'inserció s'ajuda i s'acompanya el jovent a posar en joc tot un conjunt de competències. Les diferents fases per les quals passa la persona, amb la definició d'objectius, la planificació d'un pla de treball o la recerca de feina esdevenen espais adients per desenvolupar les competències. Així mateix, sempre que es considera adient, s'aborden de forma específica amb actuacions individuals i/o grupals. Per aquesta tasca, compten amb dinàmiques i materials que ens permeten treballar de manera exhaustiva les habilitats de comunica-

ció, els estils de resposta o les habilitats assertives, les estratègies d'enfrontament i tolerància o les passes per reduir l'estrès. També es fan activitats per millorar l'autoestima.

3.1.3. L'experimentació i transferència de competències

El desenvolupament de competències du implícit un procés d'identificació, experimentació i transferència. Com s'ha explicat anteriorment, durant les fases de diagnòstic i de disseny de l'itinerari, s'identifiquen les competències i es determinen les necessitats de formació i capacitació que té cada jove. Amb aquesta tasca el jovent ja posa en joc i experimenta competències. Ara bé, amb els recursos formatius i d'intermediació que posam a l'abast dins del programa, se'ls ofereix una oportunitat única per contextualitzar, experimentar i mobilitzar competències.

Des del 2018, es duen a terme actuacions de formació destinades a facilitar que el jovent adquireixi competències professionals en opcions laborals amb gran cabuda en el mercat de treball actual. Així, s'ofereixen dues formacions incloses en el catàleg d'especialitats formatives que condueixen als certificats de professionalitat de nivell 1 i 2, que els prepara per treballar com a cambriers i cambreses, i com a socorristes (vegeu taula 3).

Ambdós certificats capaciten per exercir una activitat laboral identificable en el sistema productiu i es desenvolupen amb metodologies i dinàmiques molt pràctiques i participatives. Es treballen no sols les competències tècniques inherents a l'ocupació, sinó totes les competències transversals vinculades al lloc de feina.

Taula 3. Certificats de professionalitats

Mòduls	Hores
Operacions bàsiques de restaurant i bar (nivell I)	
Servei bàsic de restaurant i bar	
Aprovisionament, begudes i menjar ràpids	290 h
Mòdul de pràctiques professionals no laborals	
Socorrisme en espais aquàtics naturals (nivell II)	
Natació	
Prevenió d'accidents en espais aquàtics naturals	
Rescat d'accidentats en espais aquàtics naturals	420 h
Primers auxilis	
Mòdul de pràctiques professionals no laborals	

Font: elaboració pròpia

Imatge 1: alumnat fent una pràctica

Font: elaboració pròpia

Així mateix, l'IFOC compta amb un programa formatiu molt ampli i divers, que ofereix al públic en general, i també al jovent, cursos de temàtiques molt variades com guia de muntanya, informàtica, jardineria, forestal, atenció al client, etc. De la mateixa manera, des del dispositiu es fomenta i facilita el retorn al sistema educatiu, en especial de la gent jove que no ha acabat els estudis obligatoris, amb l'objectiu de reduir-ne la baixa qualificació del col·lectiu.

Un altre recurs que s'ofereix en l'itinerari són les pràctiques no formatives en empreses. Aquest recurs permet millorar destreses, adquirir hàbits laborals

i/o conèixer una ocupació de manera directa i experimental. Poden ser el primer contacte amb un lloc de feina i, des del punt de vista de la decisió, un tast i una oportunitat claus per provar un sector professional abans de llançar-se cap a un objectiu laboral concret.

Finalment, la intermediació laboral esdevé l'element per excel·lència per experimentar, adquirir i practicar habilitats. Es la frontissa entre el teixit empresarial i la persona usuària. L'instrument amb el qual vehiculam aquesta tasca és l'Agència de Col·locació municipal, que recull les ofertes de feina de les empreses, preselecciona i proposa la contractació de les persones candidates més adequades.

Mitjançant una coordinació estreta de l'equip d'orientació jove i l'Agència, es prioritzen i proposen candidatures avalades pel tutor o tutora del i la jove. S'envien a l'empresa de manera personalitzada, ressaltant les competències que s'ajusten al lloc de feina i donant referències específiques i positives del procés de la persona.

Dins d'aquestes actuacions d'intermediació comptam amb l'organització d'esdeveniments que possibiliten al jovent accedir a ofertes de feina de manera massiva, com és el cas de les fires d'ocupació, i/o de forma exclusiva, mitjançant la participació en jornades de selecció específiques.

Imatge 2: jornades de selecció específiques

Font: elaboració pròpia

L'objectiu final d'aquestes accions és que la gent jove accedeixi a una feina normalitzada i pugui experimentar i transferir tot el seu capital competencial, el que han après i desenvolupat en el procés. I ho puguin fer de manera continuada, per això les incidències que es poden presentar, sobretot, durant el procés d'adaptació a una feina, es treballen i aborden, també, des del servei.

3.2. Avaluació i resultats

Des que es va iniciar aquesta iniciativa i fins al primer quadrimestre de 2020, han rebut atenció i assessorament especialitzat 796 joves. I d'aquests, 264 han dissenyat i desenvolupat un itinerari personal d'inserció. S'han fet gairebé 4.350 hores d'acció presencial, més de 50 activitats grupals específiques i una infinitat d'actuacions telemàtiques de seguiment i suport. La taula següent mostra de manera sintètica els principals resultats quantitatius:

Taula 4. Històric de resultats³

	2017*	2018	2019	2020*
Persones ateses	154	261	312	152
Itineraris	39	83	101	41
Hores presencials	647	1318	1741	643

Font: elaboració pròpia

En termes generals, i des d'un punt de vista qualitatiu, podem dir que el jovent participant ha millorat substancialment i tangiblement l'ocupabilitat. Els tempos i les accions necessàries varien d'un jove a un altre, algunes persones necessiten poques hores d'acció presencial per activar-se i, d'altres, moltes més hores d'intervenció i acompanyament tècnic per aconseguir tan sols posar en marxa i definir el seus objectius. Hi ha joves que, tot i haver millorat habilitats i adquirit nous coneixements, acaben el seu itinerari sense haver accedir a cap feina. I d'altres, els basta un petit impuls o un cop de mà per trobar-ne una.

Tot i això, pràcticament totes les persones participants d'un itinerari han definit mínimament el seu objectiu laboral i identificat alternatives de feina d'acord amb els seus interessos i possibilitats. Han dissenyat un projecte professional considerant el diagnòstic d'ocupabilitat i han elaborat el seu pla de futur professional. Han abordat amb el suport de l'equip tècnic, els aspectes personals i socials que podien interferir en el procés. I han accedit a nombrosos recursos per a la recerca de feina, entrenat habilitats per superar amb garanties d'èxit majors un procés de selecció.

El resultat final d'aquests anys són força positius, més del 50 % de les persones participants ha accedit a una feina, que els ha permès adquirir uns

coneixements, unes destreses i uns hàbits laborals que incideixen positivament en la seva ocupabilitat. Les tasques d'intermediació laboral directa, en alguns casos, han estat la clau perquè aconseguixin aquesta inserció.

Més d'un terç del jovent atès s'ha integrat en una acció formativa o ha retornat al sistema d'educació formal. 40 joves han participat dels certificats de professionalitat que s'han fet fins ara: 22 en les tres edicions del curs de bar i cafeteria i 18 en les dues de socorrisme. El percentatge d'inserció de l'alumnat d'aquestes formacions és de més del 80 %.

Ara bé, «arribar» al nostre objectiu no és gens fàcil. Ja hem parlat de les característiques pròpies de la joventut, com la manca de recursos comunicatius, l'ambivalència, la falta d'autonomia i de decisió, etc. Tot això, junt amb un discurs social, en moltes ocasions après, que fomenta la imatge negativa de trobar feina, afavoreix que en alguns casos no s'hi esforcin, acabant amb una profecia auto-complida i requerint intervencions integrals i abordatges profunds.

4. Conclusions i discussió

En general, el procés de capacitació, aprenentatge i presa de consciència que han de fer els i les joves en la seva transició vital és llarg i intens, pot ser molt complex i varia d'una persona a una altra. Fer una intervenció de manera integral i treballar en xarxa ens permet abordar les diferents casuístiques i dificultats per les quals pot passar un jove vulnerable. Apostar per enfocaments i metodologies per al desenvolupament competencial ens procura una eina eficaç i molt adequada per a l'empoderament del col·lectiu.

Així mateix, els bons resultats relacionats amb la formació i la intermediació laboral evidencien la necessitat de reforçar aquest tipus de recursos com elements complementaris de la tasca que es fa amb el jovent.

En el moment d'escriure aquest article, ens trobam en una situació d'excepcionalitat per la crisi de la covid-19 que pot transformar –i està transformant– el context laboral, econòmic i social en què vivim. Aquesta realitat líquida i voluble actual ens reforça en la idea de continuar amb la nostra línia d'intervenció enfocada en capacitar el jovent, en preparar-lo per l'anàlisi del context i l'adaptació en qualsevol moment de la seva vida. Així com en impulsar el desenvolupament de les competències que els fan més versàtil, resolutius i ocupables en contextos tan mutables.

Finalment, cal apuntar que «Emplea't Jove» és més que un servei d'orientació per a gent jove, s'ha convertit en un espai per conèixer les circumstàncies i problemàtiques comunes del jovent del municipi, un observatori social per identificar les necessitats que tenen i per dissenyar polítiques públiques d'ocupació dirigides al col·lectiu.

5. Referències bibliogràfiques

- Adame, M. T i Salvà, F. (2010). «Abandono escolar prematuro y transición a la vida activa en una economía turística: El caso de Baleares». *Revista de educación*, 351, 185-210.
- Colomer, M. (2010). *Tècniques d'anàlisi de competències professionals I. Fonaments metodològics*. Servei d'Ocupació de Catalunya -UOC.

- Colomer, M. (2010). *Tècniques d'anàlisi de competències professionals II. Projecte professional*. Servei d'Ocupació de Catalunya -UOC.
- Colomer, M. i Fló, A. (2009). *Proposta metodològica d'inserció laboral per a joves*. Barcelona: Entitats Catalanes d'Acció Social. <https://bit.ly/36G3yQ6>
- Elffers, L. (2012). One foot out the school door? Interpreting the risk for dropout upon the transition to postsecondary vocational education. *British Journal of Sociology of Education*, 33(1), 41-61.
- Frey, A., Balzer, L., & Ruppert, J. J. (2014). Transferable competences of young people with a high dropout risk in vocational training in Germany. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 14 (1), 119-134.
- Jonker, E. F. (2006). School hurts: Refrains of hurt and hopelessness in stories about dropping out at a vocational school for care work. *Journal of education and work*, 19(2), 121-140.
- Martín, A. i Rubio, R. (2015). Jóvenes y generación 2020. *Revista de estudios de juventud*. <https://bit.ly/2TPbdq2>
- Martínez, M. A. (2001). *Género, pobreza y exclusión social: diferentes conceptualizaciones y políticas públicas*. Icaria, Barcelona
- Observatori del Treball de la CAIB (2019). Estadístiques per municipi. <https://bit.ly/2ZFZU7j>
- Salvà, F. [et al.] (2013). «Abandono escolar y retorno al sistema educativo en Baleares: historias de vida del alumnado de Educación Permanente de Personas Adultas (EPA)». *Informe de recerca*, (2), 1-100.
- Rubio, F. [et al.] (2008). *Claus Tutorial. Guia per l'acompanyament i suport tutorial*. Associació de Dones per a la Inserció Laboral SURT.

Notes

1. Segons dades de l'Observatori del Treball, les ocupacions amb més contractació són: cambrers i cambreres, personal de neteja, personal de cuina; compositors i compositores, músics i cantants, amb aquest ordre d'incidència.
2. La Fundació Surt va a donar a conèixer aquest model al 1998 quan desenvolupà un projecte d'identificació i formació en competències per a dones ocupades en els nivells més baixos de l'hostaleria. Una adaptació de l'enfocament per competències de l'ISFOL (Institut per al desenvolupament de la formació professional dels treballadors, organisme d'investigació italià). Des de llavors, s'ha fet extensiu en molts serveis d'orientació i processos de selecció professional.
3. *Dades referides al darrer i al primer quadrimestre, del 2017 i el 2020, respectivament.

Els serveis de joventut en temps de COVID-19

**BEL PIÑA FLORIT
JOANA M XAMENA MATAMALAS
INÉS FRAILE VALDIVIELSO
CARLOS CALZADO FERNÁNDEZ
IMMA VIDAL ADELL
ROCÍO PAVÓN GARCÍA
AJO MONZÓ ALMIRALL
ASSUMPTA MAS LIÑARES**

Bel Piña Florit

Tècnica de Joventut de l'Ajuntament de Sóller, informadora juvenil i responsable tècnica del Centre d'Informació Jove de Sóller.

Joana M Xamena Matamalas

Directora del Centre d'Informació Jove de Lluçmajor des de 1990 i Cap de Secció de l'àrea de Joventut de l'Ajuntament de Lluçmajor des del 2001.

Inés Fraile Valdivielso

Tècnica de Joventut de l'Ajuntament de Son Servera, informadora juvenil i responsable tècnica del Centre d'Informació Jove de Son Servera des de l'any 2008..

Carlos Calzado Fernández

Director d'oci i temps lliure del Casal de Joves de Formentera.

Imma Vidal Adell

Monitora d'oci i temps lliure del Casal de Joves de Formentera.

Rocío Pavón García

Monitora d'oci i temps lliure del Casal de Joves de Formentera.

Ajo Monzó Almirall

Tècnica de Joventut. Coordinadora de la Xarxa Infojove i cap del Centre Balear d'Informació i Documentació per a Joves de l'Institut Balear de la Joventut.

Assumpta Mas Liñares

Tècnica de Joventut. Cap de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'Institut Balear de la Joventut.

Resum

Aquest article recull la vivència, l'adaptació i el treball fet per quatre serveis de joventut de les Illes Balears en temps de covid, en concret:

- El Centre d'Informació Jove de Sóller
- L'Àrea de Joventut municipal de l'Ajuntament de Lluçmajor (formada pel Centre d'Informació Jove i pel Servei de Dinamització Jove)
- El Centre d'Informació Jove de Son Servera
- El Casal de Joves del Consell Insular de Formentera

El confinament de la població com a mesura de contenció de la pandèmia ha incidit en la vida diària i ha afectat la prestació de serveis, en alguns casos més necessaris que mai, tot i no tenir la consideració d'activitats essencials. Entre aquests serveis es troben els que intervenen en polítiques de joventut.

L'article s'ha elaborat de manera col·laborativa, amb la intenció de reconèixer i valorar la tasca feta per la gran majoria de serveis que intervenen en polítiques de joventut a les Illes Balears, i recull l'exemple de quatre d'ells en temps de pandèmia.

Paraules clau

Serveis de joventut / Polítiques de joventut / COVID-19 / Joves / Joventut.

Resumen

Este artículo recoge la vivencia, la adaptación y el trabajo llevado a cabo por cuatro servicios de juventud de las Illes Balears en tiempos de covid, en concreto:

- El Centro de Información Joven de Sóller
- El Área de Juventud municipal del Ayuntamiento de Lluçmajor (formada por el Centro de Información Joven y por el Servicio de Dinamización Joven)
- El Centro de Información Joven de Son Servera
- El Casal de Jóvenes del Consejo Insular de Formentera

El confinamiento de la población cómo medida de contención de la pandemia ha incidido en la vida diaria, afectando la prestación de servicios, en algunos casos más necesarios que nunca, a pesar de no tener la consideración de actividades esenciales. Entre estos servicios se encuentran los que intervienen en políticas de juventud.

El artículo se ha elaborado de manera colaborativa con la intención de reconocer y poner en valor el trabajo realizado por la gran mayoría de servicios que intervienen en políticas de juventud en las Islas Baleares, recogiendo el ejemplo de cuatro de ellos en tiempos de pandemia.

Palabras clave

Servicios de juventud / Políticas de juventud / COVID-19 / Jóvenes / Juventud.

1. Introducció

La preparació i redacció d'aquest anuari s'ha vist afectat per l'aparició del coronavirus i les seves conseqüències. El confinament de la població com a mesura de contenció de la pandèmia ha incidit en la vida diària i ha afectat la prestació de serveis, en alguns casos més necessaris que mai, tot i no tenir la consideració d'activitats essencials. Entre aquests serveis es troben els que intervenen en polítiques de joventut.

Els serveis de joventut, i més els que s'ofereixen des de les entitats locals, són espais propers d'informació i d'assessorament, on es duen a terme activitats, es participa i, en definitiva, s'acompanya el jovent en el seu creixement personal i com a ciutadania.

La irrupció de la COVID-19 va trencar les dinàmiques i va fer impossible desenvolupar les programacions tal com estaven pensades, fet que significà un repte per als serveis de joventut, conscients que calia seguir acompanyant el jovent més que mai.

Aquest article recull la vivència, l'adaptació i el treball duit a terme per quatre serveis de joventut de les Illes Balears en temps de covid, en concret:

- El Centre d'Informació Jove de Sóller
- L'Àrea de Joventut municipal de l'Ajuntament de Lluçmajor (formada pel Centre d'Informació Jove i pel Servei de Dinamització Jove)
- El Centre d'Informació Jove de Son Servera
- El Casal de Joves del Consell Insular de Formentera

L'article s'ha elaborat de manera col·laborativa. Des de cada un dels

serveis s'ha aportat la pròpia visió, seguint de manera més o menys fidel la proposta d'estructura de contingut feta des de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears:

- Punt de partida (situació del servei quan va arribar l'estat d'alarma)
- I ara què? (reflexió que es va fer a cada servei, com les activitats programades o que s'havien de programar es varen haver de refer i la necessitat de plantejar activitats noves per canals nous per arribar al jovent, amb continguts nous, suport emocional...)
- Canals i/o activitats iniciades
- Participació del jovent
- Conclusions, reflexions i mirada al futur

Un cop rebudes les aportacions de cada un dels serveis, l'Observatori de la Joventut s'ha encarregat de redactar la introducció i el Centre Balears d'Informació i Documentació per a Joves (ambdós serveis pertanyen a l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria d'Afers Socials i Esports) n'ha elaborat les conclusions.

Amb aquest article volem reconèixer i valorar la tasca feta per la gran majoria de serveis que intervenen en polítiques de joventut a les Illes Balears, recollint l'exemple de quatre d'ells en temps de pandèmia.

2. CENTRE D'INFORMACIÓ JOVE DE SÓLLER

Resum: punt de partida

El Centre d'Informació Jove de Sóller, un servei d'informació jove en

temps de covid, en temps de mascareta, on la presencialitat no pot ser entesa de la mateixa manera i es veu envoltada de l'arribada de decrets i instruccions que parlen de distanciament, mascaretes, teletreball, fases, confinament, cites prèvies i un llistat de paraules que hem hagut d'incorporar en el nostre repertori lingüístic i professional.

Des del 1998 el Centre d'Informació Jove de Sóller treballa acompanyant el jovent i les seves famílies en la recerca d'informació, estudis, temps lliure, treball, convocatòries, oci, activitats, certàmens, recursos per a joves, preses de decisions que fan que els objectius es puguin dur a terme. El centre d'informació jove és una porta que obri més portes. Conjugam informació, dinamització i participació.

La realitat observable en aquests moments expressa emocions, dubtes, incògnites, improvisacions, ansietats i tot un ventall d'habilitats que passen per un mateix lloc: **les emocions**.

Partint d'aquest context, el Centre d'Informació Jove de Sóller ha treballat per desenvolupar llenguatges nous en temps de COVID-19, per adaptar-se, per seguir treballant per al jovent i amb el jovent. I per fer-ho, utilitza els recursos de la informació, la comunicació, el llenguatge i la participació a través d'Internet.

Aquest document pretén ser un document amb contingut per compartir, entre iguals, entre els companys de professió, de la informació jove.

Contextualització

Abans de la COVID-19 conjuguàvem espais i treball presencial amb

espais i treball en línia, de manera natural i habitual. Des de l'arribada d'Internet, ara ja fa temps, els serveis d'informació jove iniciarem un procés d'adaptació i aprenentatge cap aquest espai digital que ens permetia no només facilitar la recerca de la informació sinó, a més, obrir espais nous de comunicació amb els nostres usuaris. El jovent era a Internet, els serveis de joventut també hi havien de ser. Començava en aquells moments un procés d'aprenentatge constant dins aquest espai en línia d'informació, comunicació, treball, educació, oci, responsabilitats i un llarg etcètera de camps per conèixer i desenvolupar.

Quan va arribar, començarem a experimentar dins les xarxes socials, obrírem perfils i/o pàgines dels serveis, webs, alguns funcionaren millor que d'altres, cadascú adaptà l'eina al seu servei, al tipus de persones usuàries i als recursos institucionals. Observarem, llavors, el gran potencial i la rapidesa de totes aquestes eines, per fer tasques com difondre, treballar en xarxa, compartir i accedir a la informació i al coneixement i contactar amb le persones usuàries, de manera fàcil i ràpida.

Teníem la sort de manejar des dels nostres serveis dos espais, el presencial i el digital. Al mateix temps organitzàvem activitats i sessions presencials, des de diferents camps, des de la informació i l'orientació, des del lleure i la participació. La nostra plasticitat professionals ens permetia passar d'un context a l'altre, fins que va arribar la COVID-19.

No coneixíem antecedents de situacions similars. No partíem d'un model comparat, d'un estudi compa-

ratiu. De models de gestió que ens poguessin servir de referència, per posteriorment ajustar-los, reciclar-los, adaptar-los a les característiques del servei, al tipus d'usuaris i a les nostres estructures professionals, més aviat pocs. Aleshores férem ús de l'experiència professional, de la nostra motxilla de coneixements, idees, recursos, recerca, observació, paciència, inspiració, resiliència, imaginació, plasticitat i molta informació per dissenyar espais de treball nous dins el context covid. Internet era el canal.

En aquest procés, l'observació ha estat i és fonamental. Observam que les emocions han jugat un paper important. Les observam amb cura.

De les nostres observacions, coneixements i experiència durant aquest temps de COVID-19, arribam a la conclusió que hem de seguir treballant el procés d'acompanyament, que he anomenat al principi del document, però baixant el nivell de concreció, perquè el llenguatge dels projectes que feim i que volem posar en marxa siguin entesos al màxim per l'interlocutor que tenim al davant.

No tenim els usuaris davant, presencialment parlant, enmig hi ha una pantalla i el llenguatge s'ha d'ajustar a aquest mitjà, l'Internet.

Internet és una eina de treball fantàstica, ara encara més, i magnificam tot el seu potencial positiu amb la finalitat de comunicar i de continuar sent accessibles, perquè la informació arribi i sigui entesa pels nostres usuaris i les seves famílies.

Baixam encara més el nivell de concreció i hem de ser capaços de xerrar amb el mateix codi. El codi del jovent

i les famílies, en aquests moments és emotiu. Observam que les emocions hi són present en tot moment, puguen i baixen, augmenten i disminueixen, i són un element clau que ha de recorre de manera transversal els projectes de joventut. Observam desmotivació, nerviosisme, ansietat, incertesa, manca de companyia i el diagnòstic que en feim per donar resposta en aquests moments es basa en el suport i l'acompanyament des del llenguatge de les emocions i el treball d'aprenentatge entre iguals.

Aquestes metodologies faciliten l'accés a la informació, la difusió, el compartir i el guiar. És un acompanyament de procés, del procés en la recerca informativa i per a la presa de decisions. Exercitam l'acompanyament de manera individual, grupal o col·lectiva, sols o en xarxa. Els serveis d'informació jove som gestors d'informació i de recursos informatius en aquesta societat del coneixement.

Zygmunt Bauman, sociòleg i filòsof d'origen jueu, en la seva obra i treball parlà de modernitat líquida i modernitat sòlida. En la modernitat líquida les identitats són semblants a una crosta volcànica que s'endureix, es torna a fondre i canvia constantment de forma. En aquesta modernitat líquida on impera l'individualisme en constant procés de canvi, on ens inventam i reinventam i circulam per espais nous, entre aquests l'espai digital, requerim de dosis elevades de pensament crític i resiliència, i d'aquesta plasticitat.

Si en aquest moment les identitats de què parla Bauman canvien constantment de forma, necessitarem d'un equilibri intern per fer

front a aquest canvi constant que està format per varietat de destreses i habilitats i, entre aquestes, la intel·ligència emocional serà un pilar per no perdre'ns, mantenir l'equilibri i seguir treballant, indiferentment del context en què ens trobem, sigui presencial, digital o mixt.

És així com els professionals, serveis i projectes necessitaran ser identitats flexibles i versàtils als múltiples canvis que haurem d'afrontar, com aquesta crosta volcànica que s'endureix i es torna a fondre per agafar formes noves, com diu Bauman.

Descripció: i ara què? canals, activitats i participació

Les iniciatives que a continuació es descriuen es desenvolupen des del Centre d'Informació Jove de Sóller que depèn de l'Àrea de Joventut de l'Ajuntament de Sóller.

A l'Ajuntament de Sóller les àrees de Joventut i Educació estan conjugades en un mateix espai i professional, la tècnica de Joventut, encara que cada àrea té identitat pròpia, departament diferenciat, regidoria i estructura municipal diferenciada.

Compartim en aquest article tres iniciatives que hem desenvolupat en temps de COVID-19, des de la metodologia de l'acompanyament i l'aprenentatge entre iguals; i treballam la informació, les emocions i la ciutadania digital.

Els projectes són:

- «Bon dia, començam amb un conte?»
- «Càpsules del temps del coronavirus»

- «Has de triar FP? ...segueix-nos»

3. Objectius generals

Experimentar espais d'interacció i informació digital per a l'aprenentatge entre iguals.

Facilitar i fomentar l'ús positiu d'Internet entre la ciutadania.

Acompanyar la gestió d'emocions en temps de covid.

Humanitzar Internet.

4. Objectius específics

Treballar la gestió de les emocions i les habilitats de comunicació i la informació.

Possibilitar vivències positives i emocionals a través d'Internet.

Facilitar l'ús i el coneixement de les eines i dels recursos digitals

Afavorir i potenciar el treball entre iguals en el context socioeducatiu, mitjançant la informació a nivell individual, grupal i comunitari.

5. Metodologia

Utilitzam la metodologia de treball entre iguals, de pedagogia participativa i activa, i desenvolupam experiències significatives. I ho feim treballant les habilitats emocionals, a través del llenguatge i l'expressió.

6. Població

Els projectes s'han dirigit a infants, joves, adults i famílies.

- «Bon dia, començam amb un conte?» s'ha adreçat a infants, joves, adults i famílies.

- «Càpsules del temps del coronavirus» s'ha adreçat a joves.
- «Has de triar FP? ...segueix-nos» s'ha adreçat a joves.

7. Projectes

«Bon dia, començam amb un conte?»

Projecte comunitari d'acompanyament emocional, per a famílies, infants, joves i adults, a través de les xarxes socials: Facebook i Instagram.

Els contes són un recurs d'aprenentatge per excel·lència en valors, missatges, emocions, resiliència, transmissors de coneixements orals entre les comunitats al llarg dels anys i de generació en generació. Una transmissió feta amb paraules, on l'ús del llenguatge oral es desenvolupa per arribar a un nivell de concreció bàsic i fonamental, les emocions entre iguals.

Partint d'aquesta idea s'articulà una convidada en línia a famílies, infants, joves i adults a sumar-se a aquest projecte, contant un conte. Aquest conte havia de ser en format audiovisual, partint d'eines casolanes i a l'abast de cada persona, fet a casa. Es donava

llibertat d'eleger el conte, podia ser conte, llegenda, rondalla o faula. No hi havia requisits previs, ni estructures definides per contar el conte; cada participant era lliure de gravar el conte així com volgués, cadascú triava com, cada participant elegia la manera d'expressar-se.

Des del Centre d'Informació Jove es duia a terme tot el suport i l'acompanyament tècnic necessari per facilitar el treball als participants. Una vegada fets els audiovisuals, aquests s'enviaven al Servei d'Informació Jove, mitjançant diferents canals: WhatsApp, correu electrònic o Drive.

Durant el confinament, cada matí, de dilluns a divendres, es publicava un conte a les xarxes socials, fent servir els perfils professionals a Facebook i Instagram del Servei de Joventut. I tothom podia compartir lliurement el material.

Paral·lelament, gràcies al nombre de contes que arribaven, es va poder fer una activitat especial per sant Jordi, i es va organitzar una publicació intensiva, al llarg de tot el dia, dels contes contats per a infants, joves, famílies i adults que se sumaren al projecte.

El projecte ha comptat amb una participació de 56 persones, entre infants, joves, adults i famílies, que han contat contes.

Un total de 34 audiovisuals.

Un total de 33.830 reproduccions.

«Càpsules del temps del coronavirus»

Projecte de col·laboració grupal entre «Aula de teatre» de Sortim a Escena (Sóller), l'Associació Artec20

(Catalunya) i l'Associació Company Three (Anglaterra). Baix la direcció i coordinació d'Artec 20, Relational Art i Company Three.

El Servei de Joventut de Sóller el 2018 va iniciar el projecte «Aula de teatre», després d'experiències d'arts escèniques breus, mitjançant projectes monogràfics i temàtics. A partir d'aquelles experiències, des de l'Àrea de Joventut, juntament amb l'associació local d'arts escèniques Arrel'art, es va engegar un projecte més ambiciós amb el disseny d'una aula de teatre, anomenada «Sortim a escena», adreçada a joves de 12 a 17 anys.

El projecte s'ha desenvolupat per cursos escolars des del 2018. El curs 2019-20 és la segona edició del pro-

jecte, amb la creació, el desenvolupament i la representació d'una peça teatral per curs escolar. El projecte està dirigit per professionals titulats en les arts escèniques.

A punt d'estrenar l'obra ens trobarem en ple confinament. S'hagueren d'aturar assajos i preparatius. La incertesa va comparèixer entre tot l'equip d'«Aula de teatre», joves actors i professionals.

Gràcies a Internet, i al projecte «Bon dia, començam amb un conte?», s'establiren antics contactes professionals entre el Centre d'Informació Jove de Sóller i professionals de les arts escèniques d'altres comunitats. Fent-nos aquests darrers una convidada a sumar-nos a una iniciativa d'experiència teatral en línia, en xarxa amb altres companyies de teatre d'arreu del món.

Hi havia ganes, per part de tothom, de sumar-nos a aquesta experiència teatral en línia i descobrir espais d'expressió i de comunicació nous.

La nostra col·laboració amb Artec20 i Company Three consistí en un treball de quatre setmanes. Cada setmana es feia i editava una càpsula teatral en format audiovisual, amb un tema o una pregunta com a fil conductor, del qual es creava un guió i on cada actor interpretava i expressava el seu paper de manera creativa i lliure, i gravava l'actuació en un material audiovisual. Del conjunt d'actuacions, ben igual que seqüències fragmentades, s'ajuntava tot el material, per crear-ne la càpsula del temps del coronavirus. Cada setmana es projectava una càpsula nova a les xarxes socials Facebook i Instagram i era compartida amb i per la resta de companyies participants.

Es feren quatre càpsules:

- Setmana 1: *Qui som*
- Setmana 2: *La vida a casa*
- Setmana 3: *Sobre nosaltres*
- Setmana 4: *Somnis i desitjos*

Paral·lelament a la creació artística es duia a terme una reunió en línia setmanal de seguiment del projecte per part de tothom implicat: professionals i actors. L'eix de la reunió era visualitzar el material audiovisual editat, preparar la càpsula de la setmana posterior, resoldre i compartir dubtes de tot el procés. Aquestes reunions en línia es feien mitjançant la plataforma Jitsi i Meet. Els canals de comunicació foren: videoconferències, grups de WhatsApp (diferenciats per a professionals, per a joves actors i per a pares), Drive, correu electrònic, telèfon, Instagram i Facebook.

El material resultant han estat quatre audiovisuals i s'han arribat a 2.293 reproduccions.

«Càpsules del temps del coronavirus» ha permès descobrir i experimentar espais nous de comunicació, d'acompanyament i de participació. El jovent ha desenvolupat i posat en pràctica la creativitat, l'originalitat, el companyerisme, les emocions i els llenguatges en un format totalment en línia. El personal professional ha obert i descobert espais nous de treball professional.

«Has de triar FP? ...segueix-nos»

Projecte d'informació, orientació educativa i aprenentatge entre iguals en el coneixement i la recerca de for-

mació professional reglada de grau mitjà i de grau superior.

Des del Centre d'Informació Jove de Sóller es duen a terme sessions presencials d'intercanvi d'informació educativa per parelles. Es duen a terme de manera presencial, concertada entre jovent que es trobava en procés de recerca de formació professional i jovent que estava estudiant o que ha estudiat la formació objecte d'interès. En aquestes sessions, amb el suport i l'acompanyament de la tècnica de joventut i també informadora juvenil, s'estableix un canal directe d'intercanvi d'informació i de comunicació envers la titulació, on es resolen dubtes, es clarifiquen conceptes i es comparteixen coneixements i informacions de rellevància per al jovent que ha de començar aquesta formació. Aspectes com: com són les assignatures?, com és l'ambient del centre?, quina experiència has tingut?, quin consell pots aportar?, entre d'altres, fan que la comunicació sigui fàcil i la comprensió de la informació i del contingut accessibles.

Amb el confinament aquest format presencial no es va poder continuar i

les mesures noves de distanciament no el facilitaven. És aleshores quan es va plantejar fer el mateix format en línia. Gràcies a Internet i a la molt bona predisposició del jovent col·laborador, s'ha pogut desenvolupar aquest projecte mitjançant les xarxes socials d'Instagram i de Facebook. Hem estructurat el format i suport tècnic per facilitar el treball al jovent col·laborador. Els canals de comunicació, a més de les xarxes socials abans esmentades, han estat: WhatsApp, plataformes, videoconferències, correu electrònic, telèfon i Drive.

El material audiovisual treballa la informació de la formació professional, de grau mitjà i de grau superior. S'ha fet una recerca i s'ha contactat en línia amb joves de Sóller que estudien o han finalitzat recentment titulacions de formació professional de les diferents famílies professionals que es poden cursar a les Illes Balears de manera presencial i, a partir d'aquí, setmanalment el jovent ha preparat i editat un vídeo explicant els pas i l'experiència per l'FP que cursen o han cursat.

Tot el jovent segueix un mateix guió de preguntes, per aconseguir en totes les formacions un mateix fil conductor. Cada jove respon les preguntes a partir de l'experiència i amb els coneixements formals del contingut de cada titulació. Juntament amb la publicació de l'audiovisual, s'acompanya una imatge amb el catàleg de totes les titulacions de la mateixa família professional.

Posteriorment a la publicació del material audiovisual, les persones usuàries poden escriure per privat per resoldre dubtes i/o ampliar la in-

formació. Com a personal professional de joventut i de la informació jove donam suport als dubtes i continuam amb la recerca de la informació.

Fins a data d'avui han col·laborat un total de: 8 joves

Vídeos editats fins a l'actualitat: 7

Reproduccions: 10.707

El projecte continua i hem observat que és una eina no únicament per a la informació i l'orientació educativa, sinó una eina molt interessant de projecció professional del jovent titulat, pel que és i ha estat el seu procés de recerca de feina.

8. Reflexions, mirada al futur i conclusions

Informar és una acció que provoca una reacció a qui la rep. És més que un cartell, un apunt o full informatiu, és la punta de l'iceberg que dona pas al coneixement que cerca la persona i l'acompanya en tot procés d'aprenentatge i de recerca. Amb la informació es construeix i es dona forma a accions, projectes, canvis, idees. Provoca una reacció i s'encadenen respostes i preguntes després d'aquesta, donant forma a coneixements nous. S'ha treballat al servei d'informació jove de Sóller i la informació ha estat la porta d'entrada cap a multitud de projectes, programes, idees, iniciatives i experiències, per a qui l'ha rebuda i per a qui l'ha donada.

Internet no és només informació. Internet és educació, és socialització, és comunicació, és diversió, és llenguatge, és treball, és temps lliure, és relació humana, desgraciadament també hi ha delinqüència... és una ciutat més.

És una ciutat més, on hi treballam i hi treballarem, ara i en el futur, i de cada vegada més, i amb més conceptes i llenguatges diversos. I per on interactuarem amb els nostres usuaris, infants, joves i famílies, de manera individual, grupal i comunitària, a través d'informació, de projectes i d'accions. I conjugarem, espai presencial i espai digital, ara en aquests moments desenvolupam i desenvoluparem al màxim l'espai digital, fins a l'arribada d'espais i de llenguatges nous, que també aprendrem.

En aquests moments que ens ha tocat viure ens hem hagut de replantejar i reaccionar amb rapidesa, a canvis constants i situacions de certa inestabilitat i incertesa. El treball amb infants, joves i famílies l'hem incorporat als nostres processos d'acompanyament conjunt. Requerirem estar junts, per treballar junts i respondre a les necessitats i inquietuds que es presenten, sense deixar de costat el llenguatge emocional, sempre present i en aquests moments més que mai, i amb Internet.

La mirada al futur és la mirada d'aquest present. On circulam i circularem per aquesta ciutat digital que és Internet.

Dels resultats obtinguts arribam a unes conclusions generals que marquen la pauta a seguir en el treball.

El treball en emocions és un element clau i objecte de treball directe i/o transversal en els projectes de joventut.

La combinació del treball conjunt entre infants, joves i famílies amb els professionals de joventut és un element potenciador del servei d'informació jove i de joventut en general.

El treball entre iguals facilita la comunicació, l'accessibilitat de la informació i l'accés a l'aprenentatge.

El treball entre iguals potencia l'autonomia i la responsabilitat en la presa de decisions entre els joves.

Internet, les eines digitals i els dispositius mòbils ens han acompanyat constantment en el desenvolupament de tots els projectes. Necessitam al nostre costat les eines digitals i és important aprendre a manejar-les i saber «circular» per Internet.

Les persones usuàries participants en els projectes manifesten alegria i satisfacció al fet de comunicar-se i poder participar-hi activament.

El nivell de concreció dels projectes i de les iniciatives professionals s'han d'ajustar al context que ens trobam. Ajustar els llenguatges i la nostra manera de comunicar-nos ha de ser propera, fàcil i clara.

Potenciar els projectes d'acompanyament com una eina fonamental cap a l'aprenentatge i el desenvolupament del pensament crític.

Potenciar els projectes i/o les accions vinculats a facilitar l'expressió de les persones usuàries i participants.

La COVID-19 ha canviat les regles, com en el concepte de «modernitat líquida», on els conceptes de fluïdesa, canvi, adaptació, flexibilitat, han canviat els conceptes que coneixíem de rutina, d'estabilitat o de costums.

9. Enllaços i referències bibliogràfiques

- «Impacto psicológico de la COVID-19». *Infocop*. <<http://www.infocop.es>>.

- Maria José Monzó i Almirall (2018). «Vida digital, el programa de promoció de la ciutadania digital per a joves de les Illes Balears».
- Zygmunt Bauman. «Modernidad sólida y líquida. Identidad en la modernidad líquida». <<http://es.m.wikipedia.org>>.
- *Guia professionals confinats* (2020). Consells pràctics per a professionals que treballen amb joves durant el confinament. Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.

10. ÀREA DE JOVENTUT MUNICIPAL DE L'AJUNTAMENT DE LLUCMAJOR (FORMAT PEL CENTRE D'INFORMACIÓ JOVE I PEL SERVEI DE DINAMITZACIÓ JOVE)

1. Punt de partida: quina era la situació del servei quan va arribar l'estat d'alarma?

Són dos els serveis que componen l'Àrea de Joventut municipal: un de gestió directa, amb personal propi de l'Ajuntament, que és el Centre d'Informació Jove (CIJ), i un altre d'externalitzat, que és el Servei de Dinamització Jove (SDJ).

Tot i que es veia venir, la situació derivada de l'estat d'alarma per la pandèmia de la COVID-19 va arribar de forma sobtada. Quasi bé d'un dia per l'altre tots els programes implementats des d'ambdós serveis, amb una càrrega forta de processos presencials, es varen veure afectats. En

un marge molt breu de temps, dins la setmana del 16 de març es va haver de variar la metodologia de treball. La programació anual d'ambdós serveis estava tancada i estaven previstes totes les actuacions, sempre amb una marge de flexibilitat, necessari i fonamental, que permet l'adaptació a les necessitats i situacions que van sorgint a partir de la interacció amb el jovent.

Però, evidentment, no es podia endevinar l'escenari derivat de la pandèmia en la previsió anual. Com a exemple, el mateix divendres 13 de març es va mantenir des del CIJ una reunió amb l'equip directiu i orientador de l'IES Llucmajor, per calendaritzar els infotallers per dur a terme al centre a partir de l'abril; a altres centres ja s'havien implementat els mesos de gener i febrer. En aquesta reunió, quan ja el decret de l'estat d'alarma era palpable, es va parlar de després de les vacances de Pasqua com a moment òptim per iniciar-los, sense pressentir en cap moment que la situació s'allargaria fins al punt que va ser. El SDJ ja estava tancant la programació per al segon trimestre. Des d'aquest servei, es treballa a partir d'una programació anual d'activitats que trimestralment es van concretant i es reajusten a un mes vista. Entre d'altres activitats, estava en marxa una sortida al Ram prevista per al 27 de març, amb joves de tot el terme municipal, el període de reserva de places de la qual ja estava obert. El SDJ s'implementa territorialment als nuclis de Llucmajor, s'Arenal, Badia Gran i les Palmeres i oferta, a més, sortides mensuals obertes a joves de tot el terme, així com també accions puntuals a altres nuclis a partir

de demandes d'associacions de veïns, de grups de joves o d'altres entitats. Les sortides mensuals es preparen a partir de les demandes del col·lectiu jove, expressades directament a l'equip de dinamització o bé a partir d'enquestes en línia des dels perfils de les xarxes socials.

Així, el dilluns 16 de març ens trobam amb la interrupció del treball presencial i amb la necessitat de seguir oferint serveis, però des d'un altre espai, l'espai digital. Aquesta primera setmana va ser molt confusa: d'una banda, hi havia la pressió per seguir en marxa, combinada amb la necessitat de definir el context nou. Ara bé, l'avantatge, en el nostre cas, com també m'atravessa a aventurar en relació amb els departaments de joventut d'altres administracions, tant locals com d'altres nivells, és que aquest espai no ens venia de nou, sinó tot el contrari, perquè, des de fa temps, el personal professional de joventut tenim clar que el jovent es mou en aquest espai i ens hi hem hagut d'aventurar. Estam treballant amb nadius digitals, són la nostra matèria primera, per dir-ho d'alguna manera, i els nadius digitals són a la xarxa. I allà hi ha de ser el col·lectiu de professionals de joventut, des de l'òptica de la ciutadania digital. Es pot dir que l'Àrea de Joventut, en el si de l'Ajuntament de Lluçmajor, ha estat pionera en el treball en línia a partir de les xarxes socials i de diferents aplicacions i plataformes, a nivell del que s'anomena «dinamització de la informació en suports digitals»; ara bé, sempre avalat des de la perspectiva de les accions presencials, com a base de funcionament. Aquest factor, en els escenaris nous que es despla-

gaven davant nosaltres des del 16 de març, jugava al nostre favor. No s'havia d'engegar res nou, sinó que ens havíem d'adaptar a la situació i prioritzar les accions digitals. En el confinament, i en aquesta nova normalitat que ens toca viure, els suports digitals en forma de Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp... han estat, i estan sent, clau. De fet, dins la nova normalitat, tot i que el treball s'ha traslladat al format presencial, deixant el teletreball de banda, s'han continuat mantenint reunions virtuals, tant amb el propi equip com amb col·lectius de joves.

2. I ara, què? Canals i activitats iniciades. Participació del jovent

I, com he dit, el dilluns 16 de març ens trobam amb una situació de confinament que no se sap fins quan du-

	DL	DM	DMC	DJ	DV
Recomana'ns i et recomanam					20/03 27/03
Els balcons en temps de confinament	27/03 30/03				
Cuinant amb els Dinos		24/03 31/03			
Arts confinades			25/03 1/04		
Activa el teu cos				26/03 2/04	

A LES 17.30 H #totAmiràBé

Logos: CIJ, Ajuntament de Lluçmajor

rarà i amb programacions en marxa que no poden implementar-se. En una setmana vàrem haver de cercar canals de participació i de dinamització alternatius. Però, com s'explica en el punt anterior, no va ser una tasca complexa en el sentit que, des de Jovenut, feia anys que es treballava des de l'àmbit digital. Quant a dinamització jove, el canvi adaptatiu més fort va venir de la mà de l'oferta d'activitats presencials que es duïen a terme des dels espais dJove del SDJ: així, es va passar de dinamitzar activitats físiques a dinamitzar activitats en línia, a partir de demandes i d'interessos expressats pel jovent. Els espais dJove estan descentralitzats a diferents nuclis: Lluçmajor nucli urbà, s'Arenal, les Palmeres i Badia Gran-Badia Blava, tot i que les accions s'adrecen a tot el terme municipal. En el nou context deri-

vat del confinament, d'una banda, es va passar a un àmbit digital amb abast a nivell de terme i amb presència, sobretot, via retransmissions en directe i vídeos tutorials, a Instagram i Facebook.

D'altra banda, des del CIJ es va personalitzar el perfil del propi centre d'informació, de manera que les persones usuàries poguessin identificar la persona que el duia i iniciar accions d'informació, sobretot de caire educatiu i d'assessorament. Pel que fa a informació jove, quant a l'atenció a demandes d'informació, es va reforçar el canal digital WhatsApp a partir de la difusió feta a les xarxes socials en relació amb el servei d'informació educativa (beques, itineraris formatius, oferta educativa...). La demanda d'assessorament dins el 2020 fins a data d'avui (31/07/2020) ha augmentat en un 14 % en relació amb el 2019, corresponent un 54,79 % a demandes d'assessorament per canals digitals els mesos de març, d'abril, de maig i de juny.

A nivell de suport amb el teixit associatiu, cal destacar, sobretot durant

els mesos de març i d'abril, la tasca desenvolupada per l'Associació Juvenil Joves de Lluçmajor, amb la qual ja es treballava abans de l'estat d'alarma. Aquesta associació va tenir una presència molt activa en les xarxes socials, amb retransmissions en directe a través d'Instagram. De forma conjunta amb el grup de joves que conformen l'associació es va engegar una campanya de recollida d'aliments i de productes higiènics amb coordinació amb Càritas Lluçmajor i l'Ajuntament.

Quant a l'atenció a demandes d'associacions i de grups de joves, s'han mantingut reunions virtuals via Meet amb diferents col·lectius, ja existents o de captació de grups nous que han contactat amb l'Àrea de Joventut municipal per dur endavant el seus projectes, com és el cas

d'un grup emergent de joves que duu a terme activitats de modelisme ferroviari.

Pel que fa als infotallers organitzats amb els centres educatius, no cal dir que varen quedar suspesos tot i que, de forma coordinada amb l'IES Lluçmajor, es va dur a terme de forma virtual, a través de Meet, el taller No bequis, adreçat a alumnat de 2n de batxillerat i de 2n curs de cicles formatius de grau superior. Aquest infotaller és voluntari i hi varen assistir 21 joves dels perfils descrits.

3. Conclusions, reflexió i mirada al futur

En el moment de tancar aquest escrit, en diferents mitjans de comunicació, hi ha una allau d'informacions en les quals s'acusa el jovent de conductes irresponsables i des preocupades davant les mesures de restricció social de la «nova normalitat». Durant l'estat d'alarma l'opinió pública i els mitjans paraven atenció sobretot a col·lectius com la gent gran, per la vulnerabilitat, o com la infància, a causa de la situació de confinament. Semblava que el jovent no existia. I ara, de sobte, l'opinió pública i els mitjans de comunicació de massa, els tenen en el punt de mira, però des d'una perspectiva negativa. Des del treball diari amb el col·lectiu jove és necessari dignificar les accions de voluntariat i compromís en les quals s'involucren, des d'una manca total d'afany de lucre. Joves de diferents franges d'edat han vist interromputs els somnis i desitjos en un moment crucial de la seva vida. S'han hagut d'adaptar a situacions noves,

QUÈ SÓN LES BEQUES, QUÈ SUPLEN, QUI LES POT DEMANAR...

NO BEQUIS

Infotaller online sobre beques i ajudes a l'estudi per alumnat de 2n de batxillerat i 2n curs de cicle formatiu de grau superior

8 juny 2020 | 12.00 h.
MEET

Cij Ajuntament de Lluçmajor

SI T'INTERESSA ENVIA UN AL 674 343 311 INDICANT NOM I CURS

lluny del grup de referència. Des dels serveis de joventut és fonamental visibilitzar totes les accions d'aquest col·lectiu en pro de la societat. És clar que hi ha joves que són irresponsables, com també hi ha persones adultes que ho són. Es tractaria de parlar, en tot cas, de persones cíviques i incíviques, independentment de la franja d'edat. És un repte dels serveis de joventut visibilitzar el jovent en positiu i servir-los de referència a l'hora d'acompanyar-los en el desenvolupament social i personal cap a la plena ciutadania.

Els període de confinament ha estat, sense cap dubte, moment de reflexió. Com a tècnica de joventut trob que hi ha una sèrie de punts que tenen una importància cabdal. Els intentaré reflectir de forma clara.

Els suports digitals, en el mesos de confinament i postconfinament, han esdevingut clau, tant per poder seguir en contacte amb el jovent com per dinamitzar accions. Des dels diferents serveis de joventut, tant d'informació com de dinamització, i derivat de la importància del contacte directe amb el jovent, aquests canals digitals esdevenen canal alternatiu d'accés als serveis i s'han de promocionar de forma realista i objectiva; és a dir, no basta tenir el canal sinó que cal dotar-lo de contingut i de capacitat de resposta.

D'una banda, es posa de relleu la necessitat, ara més que mai, d'un treball en xarxa dels serveis de joventut, tant d'informació jove com de dinamització, amb una definició específica de les àrees d'actuació d'ambdues línies i amb una programació coordinada, que serveixi per

unificar esforços i recursos i liderada de forma horitzontal des d'algun estament oficial.

D'altra banda, des d'informació jove seria interessant establir una estratègia comuna d'acció i de comunicació, amb temes prioritaris, a partir de les necessitats informatives detectades. En els darrers anys ens trobam amb diferents serveis desconnectats entre si. L'acció conjunta, de cara a l'atenció al jovent, és fonamental, tant per al bé d'aquesta atenció com també per donar visibilitat als serveis d'informació. En aquest sentit, pren rellevància especial la necessitat de treballar en la línia de la plena ciutadania digital del jovent en concret i de tota la ciutadania en conjunt amb tot el que comporta de responsabilitat, prevenció, salut i compromís.

Una mirada cap al futur passa, des del meu punt de vista, per la necessitat de mantenir un missatge comú cap a la societat des de tots els serveis de joventut, dinamització i informació. A nivell de dinamització el referent local-territorial és fonamental. A nivell d'informació, de la gestió d'aquesta i de l'atenció a les demandes, tant de persones joves com de persones que treballen amb el col·lectiu juvenil, el referent local és important però, des del meu punt de vista, és molt més important que el propi servei d'informació jove esdevengui referent a nivell municipal. Hi ha molta tasca per fer i, ara per ara, passa per una adaptació contínua, ja no sols a un col·lectiu canviant per pròpia definició, sinó també a un context imprevisible. La mirada ha de ser d'esperança i, sobretot, de prevenció.

11. CENTRE D'INFORMACIÓ JOVE DE SON SERVERA

El Centre d'Informació Jove (CIJ) de Son Servera és un servei públic i gratuït que ofereix l'Ajuntament de Son Servera adreçat als joves d'entre 12 i 30 anys. D'una banda, la persona que hi acudeix pot trobar una sèrie d'informacions necessàries i molt diverses, que comprenen des de temes d'educació, de temps lliure, de treball, d'habitatge, d'alimentació, de drogodependències, de sexualitat... D'altra banda, de manera presencial poden gaudir d'un espai per consultar premsa, revistes i Internet; d'una sala d'estudi o de reunions; de zona wifi a tot el centre jove; de jocs de taula, dards, ping-pong, PlayStation amb canó de projecció i d'una zona de tauler d'anuncis.

L'edifici està ubicat al carrer de Pere Antoni Servera, núm. 24, i es va inaugurar el 2007, a causa d'una gran demanda del jovent per tenir un espai de trobada, de referència i també un espai multifuncional.

Treballam en la recopilació, elaboració i difusió de la informació d'interès per a tot el jovent del municipi. Així mateix, col·laboram en la tasca d'orientació, d'assessorament i de prevenció que es fa des dels diversos serveis socioeducatius municipals.

En els més de deu anys que fa que el servei està obert al públic s'ha consolidat com a espai de referència per als joves, l'espai al qual acudir si tenen dubtes o volen saber més informació, així com si volen participar de les activitats que es programen anualment.

Abans que es decretàs l'estat d'alarma el CIJ Son Servera funcionava a ple rendiment, amb un horari

d'atenció al públic de set hores diàries. Teníem una programació feta d'activitats presencials per dinamitzar els joves fins a finals d'any. I hi manteníem un contacte diari gràcies a les xarxes socials, ja que són les eines que el jovent utilitza de manera quotidiana per comunicar-se. Aquest aspecte, que abans era una eina de comunicació més que utilitzàvem ja d'una manera rutinària i assimilada de forma natural, ha esdevingut clau gairebé sense adonar-nos-en durant el període de confinament, encara que no n'érem del tot conscients.

Els primers dies just després de l'estat d'alarma els vàrem viure des del servei amb incertesa i desconcert. Ens costava assimilar com, d'un dia per l'altre, la realitat havia canviat tant. De sobte el servei tancava les portes, encara que nosaltres seguíem fent feina. L'atenció al públic quedà suspesa de manera indefinida i fins a tenir més notícies, encara que nosaltres, juntament amb la resta de companys del Departament de Cultura, continuàrem reunint-nos diàriament en els nostres serveis a porta tancada, per tal d'avaluar la situació i reconduir els nostres serveis. Decidírem sumar esforços i continuar treballant en equip, per tal d'arribar a més públic i reinventar el nostre dia a dia als serveis, de manera digital i en línia.

Aquesta manera de treballar en línia a priori no semblava cap hàndicap, perquè des del servei ja fa anys que treballam seguint els principis d'informació en línia aprovats per l'Agència Europea d'Informació i Assessorament a la Joventut (ERYICA), però la realitat era que semblava que els joves estiguessin fins i tot desconnectats.

Per això, optarem per cridar-ne l'atenció i mantenir-la a través d'Instagram i de TikTok, canal nou d'incorporació recent al servei. També continuant a través del Facebook, perquè el jovent de 18 a 30 anys trobam que encara es connecten per aquesta xarxa.

Diàriament compartíem continguts que eren del seu interès i de temàtiques diferents: gestió de les emocions i dels sentiments, hàbits saludables, sexualitat i altres notícies i des del Servei de Joventut conjuntament amb el Departament de Cultura, treballàrem per tal d'oferir activitats de dinamització en línia, com contacontes, la teatralització de la llegenda de sant Jordi, el premi de dibuix infantil i juvenil en línia amb motiu del

la Setmana del Llibre i del Dia de Sant Jordi, el recital de poesia en línia, el concurs de fotografia a casa, i en la creació de continguts de la 1 Nit de l'Art de Son Servera en format digital, en el qual oferírem l'oportunitat de fer un taller de manualitats i dos més de contingut gastronòmic, perquè poguessin preparar a casa i enviar-nos la seva versió.

En general, es tracta d'una metodologia de feina basada en el treball digital i en l'actualització diària de les xarxes socials, intentant adaptant-nos a les necessitats del jovent a través de la retroacció que ens donaven a través dels missatges o de les propostes que ens enviaven; i també, curiosament i a l'altra extrem, ba-

sada en una metodologia reforçada pel treball en equip entre els propis companys del departament, en reunions diàries per planificar la feina, repartir-nos tasques i també, el nostre moment per compartir i comunicar com nosaltres ens sentíem per aquella situació tremenda de continuar treballant a porta tancada, de manera presencial.

Si bé al principi ens va sobtar el silenci del jovent a les xarxes, a mesura que transcorrien els dies, ens va sorprendre la resposta d'aquests en positiu, per la implicació i participació en les activitats. Tal és el cas que, així com han anat passant els mesos i el canvi que hem experimentat des del Servei de Joventut des que s'ha encunyat el concepte «nova normalitat», pensam que aquest serà l'inici d'un camí nou, d'una metodologia de fer feina que ja veurem on ens conduirà.

El que és clar és que aquest estat d'alarma ha suposat un abans i un després. Un canvi substancial vers la forma de fer feina amb el nostre públic; però sempre tenint clar l'objectiu de servei públic i l'afany de proximitat. Aquest és el fil que ens guiarà en el futur.

12. CASAL DE JOVES DEL CONSELL INSULAR DE FORMENTERA

Punt de partida

El Casal de Joves de Formentera, ubicat al Centre Social es Molí a l'avinguda de Porto Salè, 88, de Sant Francesc (Formentera), depèn de l'Àrea de Joventut de la Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana, NNTT i Igualtat-LGTBI, hi participen diàri-

ament una mitjana de 30 persones, d'entre 10 i 26 anys. L'espai obre de dimarts a dissabte, de les 16 h a les 22 h.

És un punt de trobada entre la joventut de l'illa, on gaudeixen d'un espai per compartir amb el seu grup d'iguals i amb l'acompanyament de l'equip de professionals. Aprenem i ens divertim conjuntament i formam una gran família, basada en l'empatia, l'escolta activa, la paciència i l'estimació.

Feim una programació mensual en la qual s'inclouen activitats diverses, manualitats, tallers de cuina mensuals, sortides, cinema setmanal, cursets, jocs, etc. Mitjançant les activitats previstes i l'adequació d'aquestes al grup, així com també la interacció entre monitoratge i participació, alimentem la diversitat de valors i d'aprenentatges, com a part de la tasca diària de l'equip del casal.

El casal disposa d'una sala d'usos múltiples on ens retrobam dia a dia i una sala d'assaig d'ús lliure per a les persones usuàries, on tothom pot treballar la creativitat. Consta de bateria i instruments de percussió, micròfons i taula de mesclades.

Treballam en xarxa amb la comunitat educativa de l'illa, biblioteca, poliesportiu i entitats, etc. amb les quals col·laboram per fer activitats i cedir-nos espais.

Pel que fa a l'ús de les xarxes socials, utilitzàvem Instagram per difondre la programació mensual, juntament amb el nostre compte de Facebook. Principalment, seguien aquest compte joves d'entre 10 i 26 anys que participaven del Casal de Joves de manera habitual.

I ara què?

Desafortunadament, aquesta situació ha estat un cop dur arreu del món, no només hem estat confinats a les nostres llars sinó que les nostres relacions interpersonals s'han limitat a connexions esporàdiques a través d'Internet, per mitjà de pantalles i plataformes diverses.

Enfront aquesta realitat només ha existit una opció possible, adaptar-nos! Per continuar el nostre acompanyament en moments d'incertesa i canvi, hem experimentat amb els recursos disponibles, basant-nos en el mètode empíric, encert i error.

Hem adaptat les activitats al context virtual, fent la nostra programació setmanalment. Cal destacar la continuïtat dels grups de dansa durant el confinament. També, hem fet propostes innovadores, basades en les eines interactives que les xarxes ens proporcionen.

Entre les que hem desenvolupat podem destacar: recomanacions de pel·lícules i sèries, jocs en línia, concursos de fotografia, reptes, tallers de cuina i directes on la distància s'escurçava entre riures i llàgrimes. També els acudits, les entrevistes a persones que participen de la nostra comunitat illenca i de comunitats veïnes. Hem compartit fotografies de la nostra infantesa, bromes, recursos per a una sexualitat confinada... Autoexpressió en forma de rap i acció en xarxa, tot això, gràcies a la col·laboració d'artistes i entitats diverses.

A nivell d'equip, hem fet un aprenentatge intens en l'ús de les xarxes socials, plataformes, informàtica i telefonia mòbil, i ens hem aliat amb la

tecnologia per continuar mantenint el vincle amb aquesta singular família.

La tecnologia ha estat la nostra eina per alimentar el vincle amb el jovent i ser-hi present. Això inclou el coneixement de les eines de cada xarxa, la formació pel que fa a les condicions d'ús d'aquestes, l'adequació de cada recurs al grup a qui ens volem dirigir i, sobretot, la recerca de referents per elaborar continguts interessants, educatius i divertits.

Ha estat un desafiament que hem afrontat de manera positiva i constructiva, cadascú des de la seva circumstància, també la de qui ha estat lluny de la família. Tothom ha rebut de manera positiva la nostra presència a les xarxes, entorn al qual el jovent dedica tantes hores, particularment en temps de confinament, separats físicament del seu grup d'amistats.

Canals i/o activitats iniciades i/o canals emprats

Hem utilitzat Instagram, Facebook, Blogger i WhatsApp com a canals principals de comunicació, a més de Skype i Zoom, per fer reunions internes i activitats puntuals.

Instagram, com a plataforma més popular entre les nostres usuàries, ha estat tot un vincle vital per dur a terme «El casal viral». Un casal digital ple d'activitats senzilles i possibles de fer a casa durant l'estat de confinament. Un casal en el qual poder participar, aprendre, opinar i amb la possibilitat de proposar qualsevol disbarat del qual nosaltres fèiem el necessari per dur a terme amb afecte i humor i fer així menys fredes les quatre parets.

D'aquesta manera hem ampliat la participació de la joventut en la nostra xarxa, arribant a un públic divers, a banda de les persones usuàries més habituals de l'espai, així com també hem ampliat el contacte i seguiment d'activitats d'oci dels casals de la resta de les illes.

Facebook, ha estat la plataforma per localitzar contactes nous i el canal per reforçar la difusió de les nostres activitats i arribar a famílies, població general de l'illa vinculada al nostre compte d'Instagram.

El nostre blog <https://casalviral.blogspot.com/>, creat específicament pel període de confinament, destinat a un públic diferent i extern al casal, ha recollit activitats d'oci i educatives per a l'entreteniment de les famílies i per als infants més petits; a més a més, ha recollit informació sobre les mesures de la COVID-19 donades des

de l'Administració, articles d'interès, xerrades i notícies, informació sobre entitats que col·laboren amb nosaltres, com Formentera Marxa, UNICEF i el seu projecte «Ciutats amigues de la infància», cinema, teatre, concerts disponibles a les xarxes, ofertes de formació, etc.

WhatsApp, a més d'un missatger instantani eficient per a la comunicació interna de l'equip, ha estat una eina essencial per contactar amb les persones, així com transferir fotos i documents de manera ràpida i senzilla.

S'ha utilitzat per mantenir informades les famílies i fer-ne un seguiment, sobretot dels tallers de dansa infantil, ja que aquest col·lectiu no té edat per utilitzar-les.

També cal destacar la fluïdesa a l'hora de fer videotrucades per conversar amb les noies i els nois en aquests moments en els quals la solitud els ha pogut.

Participació del jovent

El seguiment de les activitats ha estat molt actiu per part de tothom, el retorn ha estat positiu i hem vist un increment de l'interès per les publicacions del servei. Pel que fa a les activitats en particular, es correspon amb la dinàmica habitual del jovent en el servei del casal.

Hem de reconèixer que els primers dies van ser durs i incerts, ja que era una situació nova per a tothom. Ens espantava la idea de perdre el contacte directe amb el jovent i traslladar tot el nostre treball a un món digital que de vegades no sempre retorna. La por de la immediatesa de les plataformes digitals, de si arribarà

el treball en el moment oportú i en la pantalla justa. Trobar l'equilibri entre l'entreteniment i l'aclapament que pot haver-hi en aquesta etapa volàtil d'una bogeria hormonal d'una persona adolescent.

Gràcies a l'esforç i a la insistència, el nostre treball durant el confinament ha estat recompensat amb agraïments i bones paraules per part del jovent, sense deixar de banda, però, la mirada atenta dels joves reflectida de vegades amb un valuós «m'agrada».

Conclusions, reflexió i mirada al futur

Actualment, amb una infinitat de normatives que ni nosaltres mateixes arribam a entendre, continuam amb l'activitat del casal, on la participació és bona, acudeixen amb ganes de veure'ns, d'abraçar-nos i esplaiar-se després d'aquest confinament llarg que sens dubte ha estat molt més difícil per a elles, a causa d'aquest viatge complicat que és l'adolescència.

Els jocs de taula, les pel·lícules estirats en els matalassets, els tallers de cuina en els quals hi ficàvem totes els dits per després gaudir del que s'havia cuinat... contrasta amb l'ara, que no podem ni treure unes tristes ceres per poder acolorir un dibuix.

La idea és continuar fent el possible, dins la nova normalitat, per no perdre el contacte i potenciar les seves propostes de lleure, acompanyant-los per gaudir plegats.

Aconseguir que les estones al casal, encara que darrere de les nostres màscares, siguin al més semblants possible al que eren fins fa només

quatre mesos.

Els nostres costums, prioritats, relacions i hàbits han canviat radicalment en només uns dies i s'ha obligat la humanitat a adaptar-se a una realitat nova, en la qual les nostres relacions socials i les mostres d'afecte han estat envoltades per murs invisibles d'1,5 metres.

13. Conclusions

Treballar amb joves i infants és treballar amb el present per al futur i així ho entenen els serveis de joventut de les Illes Balears, però treballar amb el present i el futur és força complicat, perquè si tot canvia ràpidament els infants i joves ho fan encara amb més celeritat.

Ser professional de joventut és difícil i després de tants anys de polítiques de joventut encara està poc reconegut, per això hem de considerar que en aquesta professió és tan important el coneixement, com l'actitud. D'una banda, per començar, els professionals de joventut hem de ser exemples clars, reals i sincers de valors de convivència i democràcia, perquè les polítiques de joventut són aquelles que acompanyen el jovent cap a la ciutadania i els valors no es poden dissimular, perquè els valors es transmeten, no s'expliquen, no s'hi val predicar aigua quan bevem vi. D'una altra banda és molt important també que se sàpiga que per ser personal tècnic de joventut no cal ser jove, com no cal ser gran per treballar amb gent gran; cal, això sí, tenir una visió de la joventut com a oportunitat, sense prejudicis i, finalment, també aconseguir un coneixement

profund de les habilitats que marquen els temps del moment, per això sempre diem que l'eina principal del tècnic de joventut és l'aprenentatge continu, l'aprenentatge els uns dels altres i l'aprenentatge amb alegria, creativitat i il·lusió, els professionals hem de transmetre l'alegria d'aprendre.

Volem destacar les coses comunes en aquests quatre magnífics exemples d'actuacions dels serveis en temps de la COVID-19:

La primera paraula clau és #Adaptació, tots els serveis destaquen que s'han hagut d'adaptar ràpidament a la situació nova, però també diuen que estaven preparats i que coneixien molt bé l'espai digital que ha estat clau en la resolució del problema de veure tancats tots els espais presencials i separats de les persones usuàries principals, i és així perquè la Xarxa Infojove (Xarxa Balear de Serveis d'Informació Jove) ha estat activa en l'aprenentatge de tots els aspectes digitals des de l'any 1998 i ha estat pionera a Europa en aquest sentit.

La segona paraula clau és #Acompanyament i és d'importància cabdal, perquè les polítiques de joventut no dirigeixen, no pressuposen, simplement acompanyen la ciutadania jove a trobar el seu camí, el seu lloc com a éssers socials, però també des de la individualitat.

La tercera paraula és #Internet, el lloc on passen les coses, l'escenari, sobretot per als joves que hi viuen de manera absolutament natural i quotidianament, en aquest sentit els serveis han innovat, han obert espais nous i han convertit #Internet en un espai no només informatiu sinó co-

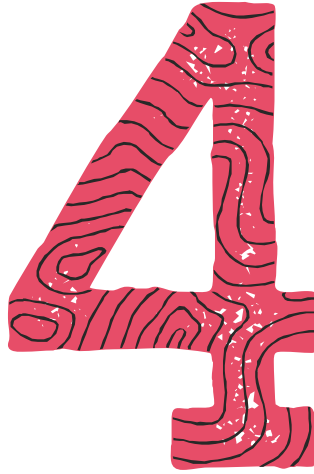
municatiu, dinamitzador i participatiu; el jovent ha pogut comunicar-se, i sobretot participar, ser el protagonista dels espais de les polítiques de joventut, mostrar-se davant el món i els seus companys de manera constructiva. A més, també s'ha trobat la necessitat d'humanitzar l'espai, fer-lo més proper, usant un llenguatge apropiat i comprensible i a força de ser-hi sempre presents, #Acompanyant.

Per últim, cal introduir un concepte clau d'aquests articles que, a més, ha de definir les polítiques de joventut #deManeraPositiva, facilitant la participació i valorant-la, empoderant el jovent.

En aquest confinament també hem vist que els serveis han treballat les dues habilitats més importants per sobreviure al segle XXI, que són el pensament crític, per poder pensar i trobar respostes en un espai, #Internet, que és ple de mentides i enganys i, sobretot, la capacitat per gestionar les nostres emocions, la intel·ligència emocional com a centre de totes les operacions en un món sense referents.

Consideram que la trista situació de la COVID-19 ha estat per als serveis de joventut una oportunitat que ha estat aprofitada, han estat al costat del jovent i han demostrat tant la bona salut dels serveis com la necessitat de les polítiques de joventut.

Finalment, volem donar la nostra sincera enhorabona al personal tècnic per la capacitat, la resolució i, sobretot, l'actitud de servei públic, perquè els joves són uns ciutadans molt importants i es mereixen tenir tot el suport per poder construir un futur en condicions.

Joves a peu d'obra.

**YOLANDA CALVO
I EVA BEATRIZ CERDEIRIÑA**

Yolanda Calvo Rodríguez

Yolanda Calvo Rodríguez és diplomada en magisteri i llicenciada en ciències biològiques. Actualment treballa com a responsable de la Secretaria d'Ocupació i Formació a la CS CCOO Illes Balears. Té experiència vinculada a la joventut com a professora de formació professional, tant a la Comunitat de Madrid com a les Illes Balears, a l'ensenyament concertat i públic. Actualment fa feina, entre altres, en temes relacionats amb la formació professional per a l'ocupació del jove de la nostra comunitat i l'ocupabilitat.

Correu electrònic: ycalvo@ib.ccoo.es

Eva Beatriz Cerdeiriña Outeiral

Eva Beatriz Cerdeiriña Outeiral és diplomada en magisteri i treball social. Té un màster en intervenció social amb població immigrant. Actualment treballa com a responsable de la Secretaria d'Acció Sindical i Polítiques Socials a la CS CCOO Illes Balears. Té experiència vinculada a la joventut com a professora d'EGB i d'infants amb necessitats educatives especials. Actualment fa feina, entre altres, en temes relacionats amb la formació professional per a l'ocupació i en polítiques d'inserció laboral de la població jove de la nostra comunitat.

Correu electrònic: ecerdeirina@ib.ccoo.es

Resum

En els últims anys, la inserció laboral de la població jove s'ha convertit en un objectiu, un repte prioritari tant per a l'Administració autonòmica com per als agents socials de les Illes Balears, davant les dificultats greus que el col·lectiu presenta en aquest àmbit.

L'article pretén mostrar la situació sociodemogràfica i laboral de la població jove a Balears durant l'any 2019, i obtenir, així, una primera fotografia que ens permeti observar aquells elements que en caracteritzen i defineixen la trajectòria laboral. Es recull igualment una descripció breu sobre les polítiques públiques d'inserció laboral i de foment de l'ocupació de la joventut (joves qualificats, beques, pràctiques extracurriculars). Un altre dels aspectes que comentam és la participació en el moviment sindical.

La població objecte d'anàlisi és aquella compresa entre els 16 i els 29 anys resident a Balears, ja que és el rang d'edat en què les diferents fonts estadístiques disponibles situen el col·lectiu de persones joves.

Paraules clau

Nomadisme laboral / Formació en educació secundària obligatòria i nivells similars / Pràctiques no laborals / Fragilitat en la identitat de la construcció social.

Resumen

En los últimos años, la inserción laboral de la población joven se ha convertido en un objetivo, un reto prioritario tanto para la administración autonómica como para los agentes sociales de las Islas Baleares, ante las graves dificultades que el colectivo presenta en este ámbito.

El artículo pretende mostrar la situación socio-demográfica y laboral de la población joven en Baleares durante el año 2019, y obtener así una primera fotografía que nos permitan observar aquellos elementos que caracterizan y definen su trayectoria laboral. Se recoge igualmente una breve descripción sobre las políticas públicas de inserción laboral y de fomento del empleo de la juventud (Jóvenes cualificados, Becas, Prácticas extracurriculares). Otro de los aspectos que comentamos es su participación en el movimiento sindical.

La población objeto de análisis es aquella comprendida entre los 16 y los 29 años residente en Baleares, ya que es el rango de edad en que las diferentes fuentes estadísticas disponibles sitúan el colectivo de personas jóvenes.

Palabras clave

Nomadismo laboral / Formación en Educación Secundaria Obligatoria y niveles similares / Prácticas no laborales / Fragilidad en la identidad de la construcción social.

1. La població jove a Balears

La població jove a Balears l'any 2019, aquella compresa entre els 16 i 29 anys, assoleix un total de 182.064 persones (Institut Nacional d'Estadística, INE), representant el 15,25 % del total de la població de la comunitat autònoma, 1.193.398 persones. En l'àmbit estatal, la població jove és el 14,24 % del total, perquè, percentualment, la taxa de les Illes és 1 punt major que la taxa nacional.

Si comparam les dades de 2019 amb les de 2018, la població jove de la nostra comunitat experimenta un augment del 2,67 % enfront de l'1,88 % de creixement en la població balear en el seu conjunt. En el conjunt de l'Estat, un 1,57 % en comparació al 0,67 % de la resta de la població. D'aquestes dades deduïm que creix més la població a Balears, tant si comparam el tram de 16 a 29

anys com si ho feim amb la resta de les edats.

El percentatge de població major de seixanta-cinc anys, un 15,82 % enfront del 19,40 % estatal, ens porta a afirmar que la població de les Illes Balears és una població relativament més jove.

És necessari assenyalar que aquest major pes de la població jove està motivat no sols per una major taxa bruta de natalitat (que en el 2018 ascendia a 8,75 %, gairebé un punt major que l'estatal), sinó principalment pels fluxos migratoris, procedents tant de diferents zones de l'Estat, com de països comunitaris i extracomunitaris. Immigració que recalca en la nostra comunitat per la possibilitat d'incorporar-se al mercat de treball, caracteritzat per les exigències escasses de nivell de qualificació, intensiu en mà d'obra i de caràcter netament temporal i estacional.

Taula 1. Població resident a Balears

	Illes Balears				Estat			
	2019		2018		2019		2018	
	De 16 a 29 anys	Totes les edats	De 16 a 29 anys	Totes les edats	De 16 a 29 anys	Totes les edats	De 16 a 29 anys	Totes les edats
Homes	92.364	597.058	89.642	585.740	3.417.407	23.049.324	3.357.293	22.896.766
Dones	89.700	596.342	87.673	585.594	3.278.648	23.969.404	3.234.805	23.796.865
Total	182.064	1.193.398	177.315	1.171.334	6.696.055	47.018.728	6.592.098	46.693.631

Font: elaboració pròpia segons dades INE

2. Abandonament primerenc de l'educació i formació en 2019

El Ministeri d'Educació i Formació Professional defineix l'abandonament primerenc de l'educació i la formació com el percentatge de la població de 18 a 24 anys que no ha completat el nivell d'educació secundària (2a etapa) i no segueix cap mena d'educació-formació.

Partint d'aquesta definició, a Balears l'any 2019 el 24,2 % del jovent de 18 a 24 anys presenta abandonament primerenc de l'educació i la formació, pràcticament 7 punts percentuals (a partir d'ara p. p.) més que la mitjana estatal. És de destacar el major nivell d'abandonament en els homes en comparació amb les dones, ja que aquestes es mantenen més temps en el sistema educatiu i formatiu, i amb més èxit. No obstant això, en tots dos casos no s'hauria aconseguit l'objectiu marcat per al 2020 del 15 % d'abandonament.

En comparació interanual 2019/2018, l'abandonament primerenc pràcticament no varia a les Illes. Però si la comparació la feim amb les

dades en l'àmbit estatal, la diferència augmenta lleugerament (6,9 en 2019 enfront del 6,5 en 2018).

Tant el 2018 com el 2019 les Illes ocupen la segona posició, quant al percentatge de població en abandonament primerenc: només ens situem per darrere de Ceuta (24,7 %). En l'extrem contrari se situa Euskadi amb una proporció del 6,9 %; ens separen ni més ni menys que 17,3 p. p.

Malgrat aquestes dades, sí que caldria assenyalar que la taxa d'abandonament de les Illes Balears s'hauria reduït des del 2008 (moment en què s'inicia la crisi econòmica) en 18,3 p. p., principalment gràcies a les mesures impulsades per l'Administració, tant central com sobretot autonòmica, sense oblidar la tasca professional i constant del professorat. I un tercer element que també hem de valorar és que la crisi iniciada en el 2008 va servir d'estímul perquè una part gens negligible de la població jove reprengués els estudis.

Taula 2. Abandonament primerenc de l'educació-formació a Balears

Balears	Ambdós sexes (%)	Homes (%)	Dones (%)
Illes Balears			
2019	24,2	28,1	20,3
2018	24,4	27,0	21,7
Total estatal			
2019	17,3	21,4	13
2018	17,9	21,7	14

Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

3. Nivell de formació aconseguit el 2019

El percentatge de població jove de 16 a 24 anys que obté, almenys, la graduació en educació secundària obligatòria (ESO) el 2019 a Balears, aconsegueix el 84,5 %, 2,3 p. p. menys que la mitjana estatal.

Si comparam aquesta dada amb la corresponent al 2018, observam que així com a les Illes hi ha una disminució d'1,2 p. p., a nivell estatal es produeix un augment de 0,8 p. p.

Si examinem el percentatge de titulats segons sexes, les dones joves aconsegueixen una xifra major, tendència que s'observa tant en la nostra comunitat com en l'àmbit estatal. És més, en comparació estatal/Balears, hi ha menor distància entre els percentatges de dones graduades que en el cas dels homes.

En concret, són els joves d'edats compreses entre els 16 i els 19 anys

els que obtenen un percentatge més baix de graduats en ESO, amb una diferència d'una mica més de 10 p. p. amb el grup de 20 a 24 anys: un 78,6 % enfront d'un 88,9 %.

Pel que fa a la població jove de 20 a 29 anys titulats en batxillerat, formació professional bàsica (FP bàsica) o formació professional de grau mitjà (FP GM), el 2019 el percentatge en la nostra comunitat autònoma s'eleva a un 65,1 %, 8,2 p. p. menys que la mitjana estatal (73,3 %).

Comparant amb l'any 2018, la xifra pràcticament no varia a les Balears (-0,4 p. p.). A escala estatal, es produeix la tendència inversa: augmenta 1,9 p. p. A les Illes, tant homes com dones presenten percentatges de titulació inferiors, encara que són les dones les que obtenen millor nota.

Taula 3. Població de 16 a 24 anys titulada almenys en ESO o nivells similars

	Ambdós sexes (%)		Homes (%)		Dones (%)	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
De 16 a 24 anys						
Estatal	86,8	86,0	84,1	83,3	89,6	88,8
Illes Balears	84,5	85,7	80,0	84,3	89,1	87,3
De 16 a 19 anys						
Estatal	80,1	79,0	76,4	75,1	84,1	83,2
Illes Balears	78,6	80,0	73,5	78,4	84,0	81,6
De 20 a 24 anys						
Estatal	92,3	91,6	90,5	90,0	94,1	93,2
Illes Balears	88,9	90,1	85,1	88,8	92,9	91,5

Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

Taula 4. Població de 20 a 29 anys que ha completat almenys la 2a etapa de l'educació secundària (És a dir, té a més de 4t ESO, batxillerat, FP bàsica o FP GM, que són educació secundària no obligatòria).

	Ambdós sexes (%)		Homes (%)		Dones (%)	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
De 20 a 29 anys						
Estatal	73,3	71,4	68,2	66,7	78,5	76,1
Illes Balears	65,1	65,9	60,2	56,9	70,1	75,0
De 20 a 24 anys						
Estatal	74,0	72,7	68,5	67,7	79,7	77,9
Illes Balears	62,7	66,8	58,1	63,7	67,5	69,9
De 25 a 29 anys						
Estatal	72,6	70,1	67,9	65,7	77,4	74,6
Illes Balears	67,1	65,2	61,9	51,2	72,1	78,9

Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

Taula 5. Població de 25-29 anys amb nivell d'educació superior

	Ambdós sexes (%)		Homes (%)		Dones (%)	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018
De 25 a 29 anys						
Estatal	48,5	46,4	42,9	40,9	54,3	51,9
Illes Balears	40,3	37,7	33,9	26,7	46,6	48,3

Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

Si posam la nostra mirada en la població de 25 a 29 anys amb nivell d'educació superior, el 2019, el percentatge és 8,2 p. p. inferior a Balears en comparació amb la mitjana estatal. La nota positiva és que en comparació interanual 2018/2019, creix el percentatge de titulats tant a nivell estatal com autonòmic, encara que

és major l'augment de titulats a les Illes.

La població jove que ni estudia ni treballa en la nostra comunitat autònoma, amb estudis inferiors a la 2a etapa de l'educació secundària, se situa en el 19,1 % l'any 2019, enfront del 17,9 % del 2018. Un creixement d'1,2 p. p. que contrasta amb la dis-

Taula 6. Població jove (15 a 29 anys) que ni estudia ni treballa

	Inferior a 2a etapa educació secundària		2a etapa educació secundària i superior	
	2019	2018	2019	2018
Ambdós sexes (%)				
Total estatal	18,9	19,8	11,9	11,7
Illes Balears	19,1	17,9	12,2	12,0
Homes (%)				
Total estatal	18,0	18,7	11,1	10,9
Illes Balears	17,2	16,1	11,5	13,0
Dones (%)				
Total estatal	20,1	21,3	12,5	12,4
Illes Balears	21,6	20,5	12,9	11,2

Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

minució que es produeix en l'àmbit estatal de gairebé 1 p. p.

En el grup d'edat de 15 a 29 anys que tenen estudis de 2a etapa d'educació secundària i superior i que ni estudien ni treballen, els resultats pràcticament no han variat, comparant les dades relatives als anys 2018 i 2019. I si contrastam els resultats a les Balears amb els estatals el 2019, aquests són lleugerament superiors en la nostra comunitat.

A la vista de les dades exposades, podem inferir que el nivell de formació aconseguit per la població jove a les Illes, comparant les dades relatives als anys 2018 i 2019, implica un creixement en el nombre de persones titulades en educació superior, major que l'observat a nivell estatal. L'altra cara de la moneda, la trobam en els nivells formatius restants, on la proporció de graduats ha disminuït. Sense perdre de vista una altra dada

clarament negativa: un 19,1 % de la població jove ni estudia ni treballa, una taxa que ens col·loca clarament en desavantatge respecte a la mitjana estatal.

4. Beques i pràctiques no laborals

Amb l'objectiu de millorar i ampliar la formació i adquirir, al mateix temps, experiència laboral que faciliti l'accés al mercat de treball, hi ha joves que opten per l'alternativa de fer pràctiques no laborals, i les persones més «afortunades» són becades en algunes empreses. Una característica comuna d'aquestes pràctiques és la precarietat, tant en les condicions laborals com salarials. El cas més extrem de precarietat es produeix en aquells casos en els quals la persona jove té una titulació acadèmica de grau mitjà o superior, que fa la mateixa jornada de treball i assumeix idèntiques res-

ponsabilitats que qualsevol altre treballador o treballadora de l'empresa, però sense formalitzar la relació contractual, fet que la col·loca en una situació de desprotecció absoluta.

Aquesta modalitat de porta falsa d'accés al mercat laboral suposa avantatges econòmics gens menyspreables per a les empreses: el reclutament de persones becàries, aprendents o treballadors en pràctiques extracurriculars, sense dret a salari o, en el millor dels casos, percebent una nòmina inferior a l'establerta legalment, fent les mateixes funcions que qualsevol altre empleat o empleada, situa a l'empresa en una posició clara de privilegi i domini sobre el personal. I per si això no fos suficient, l'empresa pot obtenir subvencions i bonificacions, per la seva labor meritòria.

Encara que el registre d'aquestes bonificacions hauria de facilitar el nombre de persones que estan becades o fan pràctiques no laborals en les empreses, resulta impossible accedir a aquestes dades; això impedeix analitzar no sols el nombre de persones joves que s'acullen a aquesta «modalitat laboral», sinó també les seves condicions laborals, i impossibilita en la pràctica avaluar i valorar aquesta mesura. Malgrat aquesta dificultat, consideram que és imprescindible esmentar aquesta situació, ja que és una nota més a afegir en aquest conjunt de característiques que conformen i defineixen la precarietat laboral de la població jove.

Un altre exemple d'aquest suposat intent de millorar l'empleabilitat del jovent mitjançant la contractació en pràctiques de persones desocupades són els programes SOIB Jove

- Qualificats entitats locals i SOIB Jove
 - Qualificats sector públic. Iniciatives que tenen per objecte incentivar la contractació en pràctiques de persones joves desocupades, per ens locals de la comunitat autònoma i de les entitats que conformen el sector públic instrumental i la Universitat de les Illes Balears i les seves entitats dependents o vinculades, per executar obres o serveis d'interès social. Els requisits per accedir a aquests programes són que aquestes persones joves han de ser beneficiàries del Sistema Nacional de Garantia Juvenil i tenir formació acadèmica o professional de grau superior acreditada.

CCOO reivindica elaborar urgentment una normativa que reguli de manera racional les pràctiques no laborals i l'obtenció de beques en els llocs de treball, la vinculació en tots els casos de les pràctiques no laborals a la formació, el desenvolupament d'un estatut de la persona en pràctiques que estableixi els mateixos drets que protegeixen la població treballadora en el seu conjunt, així com la promoció dels contractes laborals per facilitar l'experiència en el cas de persones ja titulades.

5. Descripció de les característiques de la inserció laboral de la població jove a Balears

Taxa d'activitat

Com podem observar, les taxes d'activitat per al conjunt de la població jove a Balears són altes; especialment per al grup d'edat comprès entre els 25-34 anys. És de destacar que en aquesta franja d'edat són sig-

nificativament més altes que les taxes per a la població en general: 86,40 enfront de 64,42 en el 2018, i en el 2019, 85,85/64,41 %. Incorporació primerenca en el mercat de treball relacionada amb nivells de formació/qualificació mitjans o baixos.

En comparació interanual es mantenen pràcticament invariables: per sexes, es produeix una reducció en la bretxa (diferència entre homes i dones) de la taxa d'activitat en el grup d'edat de 16 a 24 anys: d'un 9,93 p. p. a un 4,47 p. p., a causa de l'augment en el grup de les dones d'un 2,93 p. p.

Podem inferir que aquestes taxes d'activitat altes estan en relació estreta amb el percentatge elevat d'abandonament primerenc de l'educació i la formació. Població jove que, malgrat el nivell formatiu baix, no veu obstacles per inserir-se en el mercat laboral. Les dades els donen la raó: les ocupacions més demandades a les Balears són: cambrers i cambreres, personal de neteja, dependents i dependents, ajudant o ajudanta de cuina, cuiners i cuineres, peons de la construcció, auxiliars administratius i auxiliars administratives...

Taxa d'ocupació

Confrontant les dades 2018/2019, s'observa una disminució en la taxa d'ocupació, més accentuada en el grup d'edat 25-34 anys (-1,75 p. p.) motivada per un descens major en la taxa de les dones.

La bretxa homes/dones és major en el grup d'edat 25-34 anys i, fins i tot, creix en comparació amb l'any 2018. Podíem inferir que aquesta presència menor de la dona en el mercat de treball pot estar motivada per dues qüestions: en primer lloc, és una franja d'edat coincident amb el moment de la maternitat (que cada vegada es produeix en edats més tardanes). I un segon motiu, la prolongació dels estudis per part de les dones, com a recurs, inversió per aconseguir una inserció laboral millor. Esforç que, no obstant això, no es veu recompensat pel que fa al salari: l'any 2017 (INE, últimes dades disponibles) les dones guanyaven de mitjana anual 16.458 €, els homes 18.884 €.

La taxa d'ocupació en la franja d'edat 16-24 està en uns nivells molt més baixos que la de la població en general, tant l'any 2018 com 2019: 22 p. p. menys. Però entre els 25-34 anys s'observa la tendència inversa i en la

Taula 7. Taxa d'activitat Illes Balears (%)

	De 16 a 24 anys		De 25 a 34 anys	
	2019	2018	2019	2018
Total	45,93	45,79	85,85	86,40
Homes	48,11	50,64	90,01	90,93
Dones	43,64	40,71	81,75	81,95

Font: Institut Balear d'Estadística (Ibestat)

Taula 8. Taxa d'Ocupació Illes Balears (%)

	De 16 a 24 anys		De 25 a 34 anys	
	2019	2018	2019	2018
Total	32,53	33,48	74,62	76,37
Homes	35,18	35,18	78,65	79,18
Dones	29,74	31,72	70,64	73,62

Font: Ibestat

Taula 9. Taxa d'atur a les Illes Balears (%)

	De 16 a 24 anys		De 25 a 34 anys	
	2019	2018	2019	2018
Total	29,18	26,88	13,09	11,61
Homes	26,87	30,60	12,63	12,93
Dones	31,84	22,07	13,59	10,17

Font: Ibestat

mateixa proporció; així, per exemple, l'any 2019, la taxa per a la població en el seu conjunt ascendeix a 56,84 % enfront d'un 74,62 %. S'infereix, per tant, un pes important de la població entre 25-34 anys en el total de la població ocupada.

Taxa d'atur

En el grup d'edat 16-24 en comparació interanual, la taxa d'atur creix, 2,3 p. p., per l'augment important de la desocupació entre les joves. Això sí, són unes taxes lluny de les aconseguïdes en el 2014: 44,43 %.

Entre els 25-34 anys, augmenta en 1,48 p. p. la desocupació; creix de manera més destacada entre les dones (+3,42 p. p.). És una tendència similar a l'observada en la població en general, que va aconseguir el 2019

una taxa d'atur de l'11,74 % (gairebé idèntica a la de l'any anterior).

Contractes

Del total de contractes fets, la població jove (de 16 a 29 anys) copa un percentatge que oscil·la entre el 39,85 % en el 2018 i el 39,27 % en el 2019. Un descens de poc més de mig punt, sensiblement menor que l'observat per a la contractació total: -1,75 %.

En comparació interanual, decreix en major mesura la contractació de dones joves que els seus coetanis masculins.

De forma resumida, dues anotacions més: en primer lloc, la taxa de temporalitat, una taxa que l'any 2018 era del 55,1 %, i el 2019 es va mantenir pràcticament igual: 55%. Les dones joves aconseguïxen, en tots dos

Taula 10. Nombre de contractes a les Illes Balears

	2019		2018	
	Homes	Dones	Homes	Dones
De 16 a 19 anys	17.635	15.731	17.211	15.676
De 20 a 24 anys	43.192	42.034	43.897	43.422
De 25 a 29 anys	44.242	41.422	46.850	43.920

Font: lbestat

anys, taxes superiors a la mitjana: en el 2018, 55,6 % i una apujada, gens menyspreable, en el 2019: 58,2 %; en els homes la tendència és inversa: d'un 54,6 % a un 52,1 %.

Hem de destacar, així mateix, el baix pes dels contractes formatius dins del total de contractació jove: un 1,24 % en 2019, un 1,24 % en 2018, percentatge que gairebé no varia respecte el 2018. Una contractació en la qual el sector serveis és majoritària.

6. Participació de la població jove en el moviment sindical

Hem vist en apartats anteriors una descripció de les característiques de la inserció laboral de la població jove a les Balears. La qüestió que plantejarem a continuació és en quina mesura aquestes trajectòries laborals en determinen la participació en les organitzacions sindicals.

Malgrat considerar-se generalment la joventut com un tot homogeni, no ho és. Existeix una diversitat àmplia de trajectòries laborals i vitals derivades dels diferents nivells de capital social, econòmic, cultural, formatiu i simbòlic. Cadascun d'aquests grups, en els quals podem subdividir la joventut, construeix les seves

percepcions i interpretacions, que expliquen la situació de precarietat i incertesa vital, així com les expectatives sobre el seu futur. Aquestes percepcions, interpretacions i expectatives, lluny de ser estables al llarg del temps, muten i es matisen en els processos socials. La precarietat, encara que comuna, s'expressa amb major o menor cruïra, segons l'origen social.

La precarietat laboral comporta fragilitat en la construcció de la identitat social de la persona. El procés d'inserció en la societat és feble. En altres paraules, la precarietat laboral ha derivat en precarietat vital, que porta a estrats amplis de la joventut a considerar-se ciutadania de segona.

Aquest estat d'inseguretat, incertesa i insuficiència econòmica de col·lectius amplis de la joventut treballadora, condueix a una preocupació creixent pel futur. La impossibilitat de respondre amb un mínim de certesa al fet que «serà del meu futur» genera enormes dosis de por, ansietat i frustració. Aquest és un element característic de la societat del risc, que té com a conseqüència l'erosió de les institucions d'intermediació social.

La precarietat és el tret que millor defineix la situació laboral de la joventut a les Balears. Una precarietat

caracteritzada per la desocupació, però sobretot per la temporalitat, jornades parcials involuntàries, salaris baixos, pràctiques no laborals en frau o situació d'inactivitat per falta d'oportunitats, característica aquesta última en relació estreta amb la sobrequalificació: joves amb estudis superiors (un tret amb major incidència en el col·lectiu de dones) ocupats en llocs de treball que exigeixen una qualificació acadèmica menor d'aquella que poden acreditar. Característiques que adquireixen major rellevància i enquistament entre els qui tenen una qualificació baixa. La crisi econòmica i les reformes aplicades durant els últims anys han afegit encara més aquesta fotografia.

Una inestabilitat laboral que, a més, ve acompanyada d'una rotació laboral creixent o «nomadisme laboral». Passen els anys sumant una ocupació precària darrere l'altre; trajectòries laborals discontinües que defineixen l'itinerari laboral de la joventut treballadora, combinant ocupacions de baixa qualitat amb períodes de desocupació més o menys dilatats. Aquest és un dels obstacles principals per a la seva vinculació sindical a través dels canals clàssics d'organització, d'afiliació i de participació existents en el moviment sindical.

Una altra de les conseqüències d'aquesta inserció laboral fràgil és la construcció de noves identitats, allunyades dels patrons d'identificació associats al treball. I si aquesta identitat no existeix, és molt improbable que es faci el pas per defensar-ne els interessos associats. Les noves generacions construeixen identitats laxes, amb pocs referents estables i més

obertes. Identificacions associades amb l'edat, les aficions, els gustos o les modes, o vinculades als espais socials en els quals participen. Queden en un lloc secundari les identitats associades a la professió, al treball o a la classe social.

La fragmentació d'interessos, de preocupacions, d'anhels i d'expectatives impregna avui el món del treball. És la conseqüència de les formes noves d'organització del treball que implica una composició nova de la classe treballadora. Les persones en general i especialment les treballadores tendeixen a defensar de manera corporativa la posició en situacions de precarietat. Quan, a més, estam en un context de fragmentació del treball, diversitat d'identitats i hegemonia individualista, la tensió corporativa es fa més forta, i la joventut no està al marge d'aquesta dinàmica.

Articular aquest escenari fragmentat és una labor d'alquímia per a una organització sindical que aspiri a organitzar, defensar i representar el món del treball. En conseqüència, les plataformes pròpies del moviment sindical han d'incloure no sols els elements tradicionals i tan necessaris avui com en èpoques pretèrites (salari, condicions laborals...), sinó també eixos nous de propostes reivindicatives: desigualtat de gènere, desenvolupament i promoció professional, formació, digitalització, medi ambient. Això exigeix al moviment sindical aprofundir en les propostes sociopolítiques.

La precarietat laboral dels joves té una incidència molt clara en l'augment de la pobresa i l'exclusió social. És una situació que es cronifica i que minva les oportunitats de futur. És oportú en

aquest punt recordar una de les conclusions exposades en l'Informe sobre exclusió i desenvolupament social a les Illes Balears, de la Fundació Foessa: «A les Balears, les llars que registren les taxes d'exclusió més elevades són aquelles la persona sustentadora principal de les quals té menys de 30 anys (amb una prevalença de l'exclusió social del 32,2 %), manca d'estudis complets (29,3 %), és dona (27,1 %) o és de nacionalitat d'algun país extracomunitari (47,1 %)». En aquest escenari, les polítiques redistributives són clau per esmoreir els efectes de la vulnerabilitat. La capacitat de redistribució de les polítiques públiques (siguin de caràcter estatal o autonòmic), orientades a reduir les desigualtats i la pobresa de les generacions joves (igual que per a altres col·lectius) és molt limitada. El citat informe Foessa assenyala «que les illes Balears també es caracteritzen per una despesa en protecció social inferior a la mitjana espanyola, 2.840 € per habitant enfront d'una mitjana estatal de 3.215 €». Per això, tal com comentàvem, és molt necessari que les organitzacions sindicals plantegin i reivindicuin un sistema de protecció social sòlid, que atengui les necessitats del jovent i que permeti avançar en drets socials, mitjançant el desenvolupament de polítiques i mesures que compensin les desigualtats existents en el col·lectiu. I dins d'aquest paquet de polítiques públiques adquireix un paper destacat l'accés a l'habitatge. Un pilar bàsic que, conjuntament amb l'ocupació de qualitat, possibilita que una persona jove pugui construir un projecte de vida personal de futur. Les Balears copen els valors més ele-

vats de l'Estat, quant al cost d'accés a la compra o al lloguer d'un habitatge lliure per a una persona jove assalariada. De fet, per fer front al pagament del lloguer en solitari, hauria de destinar el 123,6 % del seu salari i un 91,8 % per a la quota hipotecària (Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya).

Aquestes són només algunes de les qüestions que incideixen en aquesta vinculació escassa de la població jove amb el moviment sindical. Aquesta anàlisi ens permet a les organitzacions sindicals dissenyar eines que possibilitin l'acostament del col·lectiu al treball sindical. En els documents de la II Conferència Confederal de Joventut (prevista inicialment per a l'abril d'enguany, però que ha estat ajornada per la crisi sanitària de la covid-19) es reconeixien les dificultats i les manques del sindicat: «la nostra limitada capacitat perquè la joventut s'organitzi en CCOO provoca un cercle pervers a través de l'actuació de diversos mecanismes que aprofundeixen la problemàtica. En primer lloc, té a veure amb l'aparició d'angles cecs, és a dir, problemàtiques, inquietuds, anhels i expectatives de la joventut que queden fora dels nostres radars o ocupen un lloc secundari en les reivindicacions quotidianes del sindicat.» S'esmenta, així mateix, la necessitat de desenvolupar la capacitat sindical d'assemblar-se, parlar un mateix llenguatge o poder projectar experiències comunes a aquells que aspirem al fet que se sentin representats. I conclouia que, consegüentment, la legitimació del fet sindical entre les generacions més joves o no existeix o s'erosiona; un distanciament del

fet sindical al llarg de la seva vida laboral. Són, per tant, molts els reptes als quals ens hem d'enfrontar des del moviment sindical.

7. Conclusió

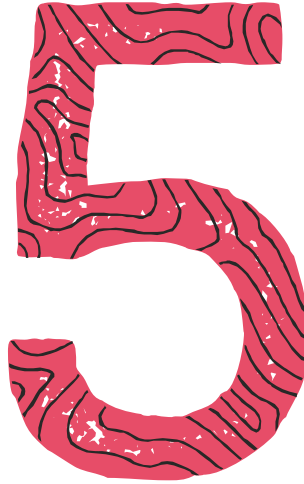
A partir dels anys setanta i vuitanta del segle XX hem assistit a transformacions profundes del món del treball i del mateix significat del concepte treball. Avui ens trobam en una economia postindustrial, en la qual el pes del sector de serveis és absolutament majoritari i creixent. Un model d'empresa que redueix la grandària, es descentralitza pel territori, transforma els centres de treball, produeix formes de cooperació/dependència noves entre empreses i fragmenta les condicions laborals dels treballadors i treballadores. Un teixit empresarial, d'altra banda, dominat per la microempresa i empresa petita. La flexibilitat s'ha imposat com a forma de relació entre capital i treball: estenent les fórmules de contractació atípica, dotant de més capacitat les empreses per modificar aspectes substancials de les condicions laborals, i una facilitat creixent d'aquestes per acomiadar. Així mateix, s'ha produït una major individualització i mercantilització de les relacions laborals. Avui preval l'ocupació flexible o, en altres paraules, nivells alts d'inestabilitat i de rotació laboral. I, en conseqüència, trajectòries laborals discontinües, en condicions laborals diverses, que dificulten l'accés a la protecció social. Unes polítiques d'ocupació que s'han oblidat de l'objectiu de l'ocupació plena, substituint-lo per la cerca de l'ocupabilitat i l'impuls de l'emprenedoria. S'intensi-

fica la responsabilització individual de la situació de desocupació o precarietat. La composició de la classe treballadora es fa més complexa i no sols en termes de gènere i nacionalitat. El desplegament i la intensitat d'aquests i altres canvis, en un model productiu com l'existent en la nostra comunitat, especialitzat en sectors de baix valor afegit i poc o gens diversificat, comporta una creixent precarització del treball. I és en aquest escenari precari on s'ha inserit laboralment la generació jove illenca; un escenari, si cap, especialment preocupant en aquests moments, en plena crisi socioeconòmica provocada per la covid-19. La població jove s'ha enfrontat a dues crisis greus en el transcurs d'una dècada; la seva biografia, en tots els àmbits, està afectada i marcada per aquest fet: són joves fràgils laboralment i socialment. I, a més, els nivells formatius baixos els col·loquen en posició de desavantatge per afrontar aquest nou cicle recessiu; aquesta va ser, de fet, una de les lliçons de la crisi prèvia. Les dades d'atur del mes d'abril no són falagueres de cara al futur immediat: 9.286 joves menors de 25 anys en atur, creix gairebé un 79 % respecte a la mateixa data del 2019. Tendència que igualment reflecteix l'Enquesta de població activa corresponent al primer trimestre de 2020: en la població de 16/24 anys la taxa d'atur, dels dos sexes, és del 41,15 %, 4,7 p. p. més alta que en el mateix període de l'any 2019. En el cas de les dones, la pujada és encara major: d'un 41,35 % a un 50,08 %. Per al grup d'edat 25/34 anys, l'atur (tots dos sexes) aconsegueix una proporció del 22,06 %, 2,86 p. p. major que

l'any previ; novament és el col·lectiu de dones joves les que més es ressenten en l'augment de la desocupació: 25,66 % en comparació amb un 19,55 %. El motiu d'aquest creixement fort és l'excessiu pes de la contractació temporal. És només el primer ajust de la crisi; de com es gestioni, a mitjan i llarg termini, dependrà que aquesta població jove no es consideri, amb raó, la generació mutilada.

8. Bibliografia

- Beck, U. (2004). *La sociedad del riesgo global*. Siglo XXI.
- Bourdieu, P.; Passeron J. C. (2018). *La reproducción: elementos para una teoría del sistema educativo*. Siglo XXI.
- Confederació Sindical de Comissions Obreres (2019). *Aprendices, becarios-as y trabajo precario*.
- Consell de la Joventut d'Espanya (2019). Observatori d'Emancipació Juvenil, núm. 18 (1r semestre de 2019) Disponible a: <http://www.cje.org/descargas/cje7577.pdf>
- Fundació Foessa. Informes territorials 2019. Informe sobre exclusión y desarrollo social en las Islas Baleares. Disponible a: <https://caritas-web.s3.amazonaws.com/main-files/uploads/sites/16/2019/10/ISLAS-BALEARES-VIII-Informe-FOESSA.pdf>
- Pla d'Ocupació de Qualitat de les Illes Balears 2017-2020. Pacte per la competitivitat, l'ocupació de qualitat i el progrés social.
- Equip d'Investigació: Fundació Novia Salcedo (2013). *Situación actual del empleo juvenil en España*. Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat. Disponible a: <http://www.injuve.es/sites/default/files/Estudio%20situacion%20actual%20del%20empleo%20juvenil%20en%20Espa%C3%B1a.pdf>
- IBESTAT. Disponible a: <https://ibestat.caib.es/>
- INE. Disponible a: <https://www.ine.es/>
- SEPE. Informe del Mercado de Trabajo de los Jóvenes. Disponible a: <https://www.sepe.es/HomeSepe/que-es-el-sepe/comunicacion-institucional/publicaciones/publicaciones-oficiales/listado-pub-mercado-trabajo/informe-mercadotrabajo-estatal-jovenes.html>

**Som el present,
cuidem el futur.**
**Les sinergies de la XXI
Trobadà Triangle Jove**

La Fundació Triangle Jove, des del 1999, és l'espai de col·laboració del Consell Valencià de la Joventut, el Consell Nacional de la Joventut de Catalunya (CNJC) i el Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB). Els Consells de la Joventut són els òrgans representatius de l'associacionisme juvenil i tenen com a objectius la interlocució davant les administracions públiques i la promoció de l'associacionisme, entre altres. Un article redactat entre patrones i expatrones. Jorge Luis Guirado Moreno, Natxo Mollà Llin, Mariona Moranta Palmer, Elena Navarro Olmos, Àngela Palou Ozcàriz, Pere Riera Ortega, Catalina Verger Quart.

Resum

Aquest article és una aproximació a l'essència de la Fundació Triangle Jove. Entenent que la seva tasca és diversa, s'ha exemplificat una de les línies d'acció: la Trobada Triangle Jove. Un espai divers, inclusiu i respectuós, que aglutina cada any joventuts de territoris diversos (Catalunya, Illes Balears i País Valencià). Aquest darrer encontre va tractar-se des de quatre perspectives diferents: el moviment ecofeminista, els models de producció i consum, la sostenibilitat a les entitats i la defensa del territori. I es va desenvolupar mitjançant tallers i ponències, on va haver-hi presència i participació d'entitats d'àmbits diferents: del lleure, socioeducatives, d'àmbit polític i de l'educació no formal. Aquesta diversitat de realitats i procedències fa d'aquesta trobada un espai especial, on el diàleg, els debats i les reflexions es troben molt presents, on les joventuts són les protagonistes, com a agents de decisió i de canvi.

Paraules clau

Joventuts / Emergència climàtica / Ecofeminisme / Sostenibilitat / Territori.

Resumen

Este artículo es una aproximación a la esencia de la Fundación Triangle Jove. Entendiendo que su tarea es diversa, se ha ejemplificado una de sus líneas de acción: el encuentro Triangle Jove. Un espacio diverso, inclusivo y respetuoso que aglutina cada año a juventudes de varios territorios (Cataluña, Islas Baleares y País Valenciano). Este último encuentro se trató desde cuatro perspectivas diferentes: el movimiento ecofeminista; los modelos de producción y consumo; la sostenibilidad a las entidades y la defensa del territorio. Desarrollándose mediante talleres y ponencias donde hubo presencia y participación de entidades de ámbitos diferentes: ocio, socio-educativas, ámbito político y de la educación no formal. Esta diversidad de realidades y procedencias hace de este encuentro un espacio especial donde el diálogo, los debates y las reflexiones se encuentran muy presentes, donde las juventudes son las protagonistas, como agentes de decisión y agentes de cambio.

Palabras clave

Juventudes / Emergencia climática / Ecofeminismo / Sostenibilidad / Territorio.

1. Introducció

La Fundació Triangle Jove organitza cada any una trobada destinada a les persones de les entitats que formen part del Consell Nacional de la Joventut de Catalunya (CNJC), el Consell Valencià de la Joventut i el Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB). Aquesta trobada està concebuda com un espai de formació, debat i coneixement mutu i té com a objectius millorar la qualitat de l'associacionisme i potenciar la participació del jovent, així com oferir a les entitats membres la possibilitat de trobar espais per a la confluència i l'intercanvi de treballs, experiències i reivindicacions comunes.

Les Trobades Triangle Jove (TTJ) són monogràfiques i busquen aprofundir en un tema d'especial interès per a la població jove. Després de les sessions formatives s'intenta arribar a unes conclusions consensuades entre totes les persones participants. Així, les trobades sempre estan lligades a unes conclusions comunes, partint de les ponències, els tallers, els debats i els grups de treball.

L'any 2018 la TTJ va tractar l'adultcentrisme com a tema principal de la trobada, fent-ne un recorregut i reivindicant el paper de les joventuts en el món. L'any següent, tenint clar que som el present i tenim molt a dir, ens decidírem a donar voltes a les accions que podem desenvolupar com a individus i com a col·lectiu des del nostre entorn.

2. Contextualització política i social de la XXI Trobada Triangle Jove

Segons l'informe del Panell Intergovernamental del Canvi Climàtic (Pac-

huri, R. K., 2014) estem en una situació d'emergència climàtica. En 11 anys la temperatura mitjana mundial pujarà 1,5 graus, s'incrementarà l'estrès hídric i provocarà la desertització de la zona mediterrània, que es veurà afectada en un 50 %. S'estima que en menys de 80 anys el nivell del mar pujarà fins a 20 metres, originant la desaparició de moltes ciutats situades a la costa o a terrenys per sota del nivell del mar.

La IPBES (2019) ha informat del perill de la desaparició de més d'un milió d'espècies animals i vegetals, la qual cosa ens situa davant la «sisena extinció massiva de la biodiversitat», produïda per les onades de calor, les inundacions, les sequeres i l'acidificació dels oceans, com a conseqüència del canvi climàtic i la contaminació humana.

Portem un estil de vida que propicia l'increment d'aquest fenomen (cada vegada més anomenat crisi climàtica). Els plàstics d'un sol ús representen fins al 50 % dels residus marins; la moda presta (*fast fashion*) està més que assestada, encara que siguin necessaris 2.000 litres d'aigua en total per produir-la; els gasos d'efecte hivernacle que s'emeten anualment dels animals que llavors mengem representa un 51 % del total (Pachauri, R. K., 2014).

La situació d'emergència climàtica en què vivim ha fet que les joventuts mundials es mobilitzin per reclamar l'atenció de la societat i de l'agenda política cap a les polítiques de sostenibilitat, així com reivindicar la situació de crisi climàtica i ecològica actual. Però aquestes accions passen també per analitzar els hàbits quotidians, el model de consum i el model de relació amb la societat i la naturalesa, perquè la lluita contra el canvi climàtic no

es pot separar de la lluita feminista i de la recerca d'una altra forma d'organització econòmica i social.

Amb aquesta trobada i, per tant, posant a la vostra disposició allò que s'hi ha tractat, es pretén sensibilitzar el teixit associatiu juvenil i el jovent sobre la deterioració ecològica que s'està produint en el nostre entorn, per sembrar una llavor de coneixement i d'eines per reivindicar, des de les idees de l'ecofeminisme, un canvi en el model socioeconòmic, polític i cultural, i en els estils de vida, que col·labori en la lluita contra el canvi climàtic.

3. Desenvolupament de la trobada

Per poder entendre el conjunt del que es planteja és important tenir una visió holística del conjunt de la trobada.

4. Desenvolupament dels itineraris de la trobada

4.1. Ponència inicial: Mites sobre la problemàtica d'emergència climàtica i la sostenibilitat

Margalida Ramis Sastre, portaveu del GOB, va dur a terme la ponència inicial de la trobada. A partir de

la dinàmica de l'escala de grisos, de manera col·laborativa amb totes les persones assistents, es va cercar el debat amb argumentacions a favor i en contra de les propostes. La dinàmica consisteix a imaginar una escala de grisos al terra, que va de blanc fins a negre. Un extrem indica que s'està a favor de l'afirmació i l'altre extrem en contra. D'aquesta manera, cada persona es pot col·locar a qualsevol lloc de l'escala de grisos i argumentar-ne el perquè. Una proposta per si ve de gust treballar i debatre l'emergència climàtica i l'ecologisme a les entitats.

Afirmació 1. Frenar el canvi climàtic suposarà un empitjorament de les nostres condicions de vida. Arguments en acord: el camí cap a la sostenibilitat és necessari i generarà un estil de vida menys còmode. Arguments en desacord: caldrà que ens adaptem a aquest canvi, i això pot costar. Però en cap cas es tracta d'un empitjorament. Proposta de debat: és important parlar al voltant de qui serà que canviarà el seu estil de vida? Quines vides canviaran? Quines són les condicions de partida i les d'arribada? És possible arribar a modificar el nostre estil de vida a tots els nivells socials?

Taula 1. Planificació general de la trobada

Divendres 18	Dissabte 19	Diumenge 20
Arribada i dinàmiques de presentació	9.15 h Trobada i dinàmica d'activació 9.30-11.00 h Ponència inicial 11.30-14.30 h Itinerari I i II 17.00-20.30 h Itinerari III i IV Nit d'oci alternatiu	10.00-12.00 h Gimcana per posar en comú les conclusions 12.00-13.00 h Cloenda

Font: Elaboració pròpia

Afirmació 2. Davant la crisi climàtica, la solució passa per consumir locals, les energies renovables i el cotxe elèctric. El progrés és inevitable. Els avanços científics, polítics i tecnològics són la solució. Arguments en acord: el progrés científic, tecnològic i polític pot ser per bé o per mal. Cal que sigui en pro del medi ambient, cap a una fi positiva. Arguments en desacord: el canvi ha de ser global: és una responsabilitat col·lectiva i no només dels avenços científics i tecnològics. Proposta de debat: basten els avenços científics i tecnològics? Hi ha una necessitat de canvi d'hàbits? El progrés és inevitable? Què entenem per progrés?

Afirmació 3. Els ajuntaments han de declarar l'emergència climàtica i fer un pla municipal específic de lluita contra el canvi climàtic: aigua, residus, energia, mobilitat... Arguments en acord: s'ha de declarar l'emergència climàtica i que es produeixin accions a tots els nivells. Arguments en desacord: tot i que és necessari, cal que aquest moviment sigui de baix cap a dalt. Generem un canvi que es reflecteixi en les polítiques. Proposta de debat: quina importància té que els ajuntaments declarin l'emergència climàtica? I que tinguin plans municipals específics davant aquesta? A quins altres nivells es necessita actuar?

Afirmació 4. La lluita per la defensa del territori és una lluita ambiental, ha de ser apolítica i sense ideologia. Arguments en acord: és possible defensar el territori sense una ideologia clara al darrere. Arguments en desacord: no és possible. Qualsevol tipus de lluita implica acció política i una o més ideologies. Proposta de debat: a

què ens referim quan parlem de «fer política»? A l'acció en espais polítics formals (com ara el ple d'un ajuntament o un parlament)? O a qualsevol tipus d'acció amb voluntat de modificar un entorn que no ens agrada a partir de la corresponsabilitat?

Afirmació 5. L'ecofeminisme parteix de l'ètica de responsabilitat i cura que tenim les dones. Arguments en acord: sí, de fet, els valors culturals que el capitalisme ens impregna són contraris a l'ecofeminisme que defensa que som subjectes ecodependents i interdependents. Arguments en desacord: l'ecofeminisme parteix de l'ètica de responsabilitat i cura, entre altres. Proposta de debat: què entenem per ecofeminisme? Quines característiques té el capitalisme que l'oposen als valors de l'ecofeminisme? A la trobada van sortir les característiques següents:

- Monopoli del poder
- Ecocida
- Extractivista dels recursos naturals
- Creixement il·limitat a causa de l'acumulació infinita de riquesa
- Racista
- Masclista
- Classista

Afirmació 6. La lluita ecologista no pot ser radical. Arguments en acord: si les accions es consensuen, duren més i tenen una base molt més sòlida. Arguments en desacord: la radicalitat és una eina molt potent davant del sistema i el poder que no vol canviar. En totes les lluites hi ha tipus d'acció diversos i el consens és fonamental en la política, però des d'altres entitats calen accions radicals. Proposta

de debat: una lluita de consens o radical? És més una sola lluita o lluites diferents? Podem ser a totes?

Declaracions de la ponència inicial

El que necessitem en aquest temps d'emergència social és sostenir-nos. El sistema no està pensat per a les persones sinó per alimentar el mateix sistema. Hi ha una necessitat de canvi d'hàbits, evidentment, però una gran part del pes recau en el canvi del sistema. Ens veiem immerses dins aquesta impotència que ens genera el sistema, però cal recuperar memòria cooperativa de la lluita de classes i del moviment obrer, per tal de tornar a fer pinya contra el poder que genera i aguanta el sistema. Cal que lluitem per la sobirania energètica, alimentària i educativa. Cal tenir present que tot és polític, fins i tot des de les relacions personals.

Tot i que avui en dia el concepte de crisi climàtica és molt present, el món se centra a cercar solucions estrictament ambientals, i es tracta d'un problema sistèmic derivat d'un model econòmic global, capitalista i ecocida que s'ha estat implementant durant anys i anys. Així, les solucions a la problemàtica ambiental passen per qüestionar aquest model i subvertir-lo.

Cal que pensem i reflexionem en com ens situem davant d'aquesta crisi ambiental. Som subjectes privilegiats o oprimits? I quan parlem de l'empitjorament de les nostres condicions de vida? Depenent de l'esglaó social al qual pertanyem, estarem oprimides, d'una banda, i serem privilegiades, de l'altra. No és relatiu, però considerem que s'hauria d'abordar des d'una perspectiva global. Hem d'identificar el subjecte opressor i situar-nos-hi en

contra. Ens hem acostumat molt als nostres privilegis i ens costa deixar-los anar.

Anem a l'arrel dels problemes, a canviar l'estructura, el model, el sistema. Cal practicar una lluita ideològica i política que qüestionari el sistema i el subverteixi amb un discurs fort i potent. Hem de tenir present que si totes lluitem contra el sistema estem totes, d'alguna manera, unides.

Cal posar la vida (de les persones i de l'ecosistema) al centre en tots els àmbits (social, polític, alimentari, d'urbanisme, educatiu...). Com podem generar aquest canvi? Com podem aconseguir la consciència col·lectiva? Lluitem des de les institucions o les deixem de banda i lluitem des de fora? Les institucions formen part del sistema i s'ha de tenir molta força per anar en sentit contrari des de dins. Són molts els dubtes que ens queden pendents. Tot i així, podem afirmar que ara tenim l'oportunitat, amb la declaració de l'emergència climàtica, de fer accions i polítiques d'emergència.

4.2. Itinerari I: Entitats sostenibles

Itinerari impartit per Cristina Martínez, de la borsa de formadores del Consell Valencià de la Joventut, on es pretenia treballar la sostenibilitat a les entitats, mitjançant eines, recursos i bones pràctiques que permeten reduir l'impacte ambiental i la petjada ecològica de les accions associatives.

Objectius de l'itinerari

- Introduir els sistemes de gestió mediambiental d'entitats/ecoauditories en entitats.

- Construir en l'entitat un llenguatge comú entorn de les auditories ambientals, per aconseguir que totes les persones en compreguin el significat i els conceptes bàsics.
- Ajudar a establir una política ambiental adequada per a l'organització, identificant els aspectes ambientals de l'activitat: energia, emissions atmosfèriques, matèries primeres, consums, residus...
- Determinar els impactes ambientals significatius que sorgeixin de les activitats, dels productes i dels serveis, amb especial referència a activitats en la naturalesa, com els campaments.
- Dotar d'eines per fixar els objectius i les metes ambientals, viables, quantificables i coherents amb la política ambiental.
- Informar sobre metodologies per al control, per al seguiment i per a les auditories de gestió mediam-biental.

Continguts:

Les entitats són la base i la raó de ser de la Fundació. És per això que és fonamental poder fer una sessió en la qual no només es reflexioni, sinó que s'orienti les entitats de com evolucionar cap a un model sostenible i respectuós amb el medi ambient. Així, hi trobareu l'anàlisi de comportaments de les nostres entitats que destrueixen l'entorn, així com un plantejament de comportaments sostenibles.

Conceptes clau de gestió mediam-biental

La idea d'aquesta dinàmica és fer un glossari conjunt amb l'entitat de conceptes clau i les seves definicions. En la trobada es van treballar els con-

ceptes de: minimització de recursos, petjada, reciclatge, visió social del producte, gestió de recursos, durabilitat, perdurabilitat, model de consum, utilitzar, reparar, optimització de recursos, proximitat, auditoria ambiental.

Diagnosi i impactes ambientals de les nostres entitats

Abans d'iniciar el diagnòstic és important saber en quin marc ens movem: el desenvolupament sostenible. Sabem què és la sostenibilitat? Què és? Som sostenibles en les nostres entitats? Som sostenibles en el desenvolupament dels projectes? Quina és la nostra petjada?

En la trobada vam treballar tres tipus de petjada: la de carboni, referent a la quantitat de CO₂ que és necessària per a la creació, transport i consum dels productes; la hídrica, com el consum d'aigua i la quantitat d'aigua en litres que cal utilitzar des de l'inici de fabricació del producte fins quan es consumeix, i l'ecològica, indicador que calcula en superfície els recursos que serien necessaris, d'acord amb allò que consumim.

Llavors, què estem fent des de les nostres entitats i associacions que malmeten el planeta? Aquí us proposem un llistat sorgit de la dinàmica de pluja d'idees. En la trobada es van prevenir: viatges en avió, utilitzar molts cotxes per arribar a les reunions, moltes fotocòpies, aire condicionat, calefacció, cartells i difusió en paper, gestió de residus deficient, consum en grans superfícies, consum excessiu de plàstic, comptes de l'associació en bancs no catalogats com a banca ètica, llum, contractes de subministraments «no ètics», no netejar el correu electrònic

de correu emmagatzemat, la qualificació energètica dels productes que comprem, comprar aigua embotellada, cisternes amb capacitat major de la necessària, agafar ascensors en lloc d'escaleres, aliments, empreses amb les quals treballem que no tenen una política ambiental. I si transformem aquestes accions en positiu, com quedaria?

Sostenibilitat en les entitats

Quan parlem de sostenibilitat i crisi climàtica sovint tendim a ser molt crítiques amb les empreses i les polítiques, és important, però no podem oblidar fer-ho cadascú amb si mateixa, repercutint així en el bé comú. Després d'analitzar quines accions fem que tenen un impacte negatiu sobre el medi ambient, arriba el moment de saber com hem d'actuar per tal de ser respectuoses i reduir al màxim les nostres petjades. Què podem fer en les nostres entitats? Des de la trobada es fan propostes diferents.

Les 3R és una proposta sobre hàbits de consum, popularitzada per l'organització ecologista Green Peace, que pretén desenvolupar hàbits com el consum responsable. S'han d'aplicar de manera jeràrquica i són la reducció, la reutilització i, finalment, el reciclatge.

Cal destacar que és molt necessari i eficaç fer incidència en educació ambiental a les entitats i que totes les persones que s'hi relacionin comprenguin els conceptes bàsics de sostenibilitat.

Una proposta de base forta és dur a terme un programa de bones pràctiques ambientals. Un programa dins la nostra entitat que analitzi quines coses estan fent-se de manera poc sostenible. Es fa anàlisi de la realitat, es plantegen uns objectius a aconseguir i, llavors, s'estableixen les responsabi-

litats i mesures concretes per complir els objectius.

Es recomana fer una auditoria ambiental. Un mecanisme mitjançant el qual s'avalua una entitat per veure si s'adequa a la normativa ISO 14001; una norma de qualitat que està més encarada a les empreses que a les entitats, però és garantia de sostenibilitat també per a l'entitat.

Finalment, es proposa en aquest itinerari una dinàmica en quatre grups de treball, cadascun centrat en un concepte: residus, abastiment, aigua, llum i posicionament. La idea és dur a terme una pluja d'idees de quines coses podem fer a les entitats. Us plantegem els resultats que van sorgir en la trobada.

Residus:

- Participar en activitats de recollida de residus.
- No utilitzar cobrteria d'un sol ús.
- Reutilitzar l'oli usat.
- Finançar viatges compartits.
- Tenir punts diversos de reciclatge.
- Portar els materials informàtics obsolets a punt net.
- Utilitzar i animar a utilitzar els contenidors de roba de nou ús.
- Fomentar el compostatge.

Abastiment:

- Transportar el material en capsos reutilitzables.
- Consumir material de forma conscient (comprar en funció de la necessitat i l'estoc que tenim).
- Ser conscient d'on comprem (cooperatives, comerç local).
- Planificar la gestió del menjar, perquè s'aprofiti al màxim.

- Digitalitzar per utilitzar menys paper.
- Netejar amb productes ecològics.
- Comprar productes d'origen sostenible.
- Aprofitar el que tenim.
- Reduir material d'oficina.

Aigua:

- Utilitzar cisternes de dos botons o amb capacitat reduïda.
- Posar una botella o garrafa a la cisterna.
- Emprar gots reutilitzables.
- Disposar de filtre d'aire a l'aixeta per reduir consum d'aigua.
- En cas d'haver de comprar aigua embotellada, comprar-la a una entitat sense ànim de lucre.

Llum:

- *Standby* (automatització dels aparells elèctrics).
- Intentar aprofitar la llum diürna. O utilitzar espais amb llum pública, per tal d'evitar doblar el consum elèctric.
- Canviar tota la il·luminació de les seus a llum LED.
Posicionament:
- Crear digitalment per substituir el paper per mitjans electrònics.
- Fer una comunicació web, amb pla de formació de transició ecològica.
- Formar en estàndards mediambientals.
- Revisar periòdicament el programa propi de bones pràctiques ambientals.
- Dur a terme el protocol de sostenibilitat d'activitats.

- Facilitar una xarxa d'entitats que treballen en materials sostenibles i principis de compra sostenibles per abaratir costos.
- Benefici quant a subvencions si les entitats disposen de protocol.
- Avaluar periòdicament i participar del programa propi de bones pràctiques ambientals.

De ben segur que moltes d'aquestes actuacions ja les feu. Així i tot, hi podeu fer més? No només actuem individualment, formem part d'un col·lectiu i, per tal de fer el màxim de bé comú, cal instaurar en les nostres entitats una cultura respectuosa amb el medi ambient. Perquè ser sostenible és satisfer les necessitats d'una generació, tot garantint les necessitats de les generacions futures!

4.3. Itinerari II: Moviment ecofeminista

Itinerari impartit per Pepa Gisbert d'Ecologistas en Acció. Itinerari on es pretén, des de l'experiència i l'intercanvi, treballar el moviment ecofeminista com a eina de transformació, per assolir un món allunyat del patriarcat, més just, amb igualtat, llibertat i sostenibilitat.

Objectius:

- Definir el concepte d'ecofeminisme i introduir la perspectiva teòrica del moviment ecofeminista.
- Conèixer les opressions comunes entre feminisme i ecologisme com a base de l'ecofeminisme.
- Treballar la sostenibilitat, inclouent-hi les cures i posant al centre

les persones, des de la perspectiva ecofeminista.

- Oferir a les entitats eines i recursos pràctics, perquè puguin aplicar la perspectiva ecofeminista en els seus projectes.

Continguts:

Un dels objectius d'aquesta trobada era poder vincular la lluita contra el canvi climàtic i les idees que plantegen els ecofeminismes. És per això que s'hi va dedicar una sessió sencera. A l'inici de la sessió es van facilitar uns apunts teòrics, perquè tothom pogués, si ho necessitava, tenir un material base del qual partir. Tot i així, la metodologia principal de treball va ser una anàlisi del funcionament del món a través d'una òptica interseccional, a través de dinàmiques de grup.

Introducció teòrica

El feminisme, com a filosofia i com a pràctica, lluita contra totes les opressions i formes de desigualtat. Per tant, la lluita contra la destrucció del medi i el canvi climàtic també ha de formar part del feminisme. L'ecofeminisme sorgeix dins de la segona onada del feminisme en els anys 70, quan es posen en relació economia i feminisme. Es pot arribar a l'ecofeminisme des del feminisme o des de l'ecologisme, tot i que també s'hi pot arribar directament en el conjunt.

Com en els feminismes, no hi ha una corrent única. Tot i que pot haver-hi tants ecofeminismes com persones, dues corrents molt importants són l'essencialista, que parteix de la idea que les dones s'ocupen de les tasques de cures perquè està en la seva essència com a creadores de vida, i la constructivista, que defensa

la idea que el fet que les dones s'ocupin de forma natural de les cures és un constructe social.

A partir de la presentació d'aquests dos corrents es va generar un debat grupal. En la trobada sorgiren dubtes com: les dones (biològicament) generen vida, però això vol dir que després han de ser capaces de criar i educar una criatura? La capacitació de les dones vers les tasques de cures es veu més com una construcció social i si s'associa a les dones és per la construcció dels rols de gènere. Històricament quan han mancat els homes, les dones han assumit les seves tasques sense cap problema. Un home, pel fet de ser-ho, també és perfectament capaç de fer cures. Un debat molt interessant per desenvolupar i qüestionar idees preestablertes.

Dinàmica comparativa entre el mercat i el sosteniment de la vida

L'objectiu de la dinàmica va ser comparar les prioritats que té el mercat (producció) i les prioritats per al sosteniment de la vida (reproducció). Es van dividir les participants en dos grups i es va repartir a cada un una llista d'ocupacions. Un grup es va ocupar de posar en primer lloc aquelles que són més importants per al mercat, i l'altre, de posar en primer lloc aquelles que són més importants per a la vida. Hi va haver més debat en la part del mercat, perquè depenia de la percepció que cadascú té del «mercat». En canvi, va ser molt més fàcil col·locar les ocupacions importants per a la vida... I resultà que les ocupacions més importants per al mercat (fabricació d'armes, fabricació de cosmètica, futbol de primera divisió) són les menys importants per a la vida (treball

social, cuina, cria d'infant, amipas...). I viceversa.

La dinàmica va continuar repartint a les persones integrants unes pedres liles i unes pedres grises i es va demanar que es repartissin en funció de la masculinització o feminització de les tasques exposades. Les pedres liles per a les feines amb més presència de dones i les grises per a aquelles feines amb més homes. Les conclusions van ser que la majoria de les ocupacions importants per a la vida les fan dones, mentre que les que són importants per al mercat les fan homes. Les pedres liles (treballs feminitzats) estan més presents en ocupacions menys qualificades. Ens vam quedar amb aquest exemple: la cuina de xef no és important per a la vida (sí ho és més per al mercat), però la cuina que es fa a casa cada dia sí que és essencial per a la vida, perquè és un treball reproductiu.

Anàlisi d'opressions

La darrera part de la sessió es va enfocar a l'anàlisi de les opressions que patim. Vivim envoltats d'opressions diverses (contra la igualtat de gènere, orientació sexual, llengua, centralisme, adultisme, etc.), l'opressió contra el medi ambient és una més. Es van fer grups de sis persones com a màxim, es va fer una pluja d'idees de les diferents opressions existents i, llavors, es van compartir en gran grup. És una bona feina per fer a les vostres entitats!

Les opressions que van sorgir són les següents:

- heteropatriarcat
- centralisme
- discriminació de la cultura popular
- a la llengua

- tradicionalisme / moral catòlica
- adultcentrisme
- classisme
- opressió a l'autodeterminació
- masclisme
- menyspreu de les tasques reproductives
- a la diversitat sexual i de gènere
- a la llibertat educativa
- a la diversitat funcional
- racisme
- destrucció del medi
- triangle d'opressions: sistema patriarcal - capital - imperialisme

Les formes per lluitar contra les opressions que van sorgir a la sessió són:

Contra l'adultcentrisme: quotes de joves a les llistes electorals, vot als 16 anys, espais de cura, potenciar la participació des dels centres d'estudi, replantejar horaris perquè tothom hi pugui participar, adaptar-se a les noves dinàmiques de les joventuts i educar en participació des de la infància.

Contra el centralisme: reunions telemàtiques i canviar els llocs a cada reunió.

Contra l'heteropatriarcat: no perpetuar els cànons de bellesa, diversitat de talles a les samarretes, torns de paraula a les reunions, conciliació laboral-familiar, reivindicar l'espai públic per a les persones.

Per al dret d'autodeterminació: diàleg i comprensió.

Lluita pel medi ambient: prioritzar recursos econòmics en l'organització d'activitats (comerç de proximitat, transport públic...), protocol de sostenibilitat i urbanisme ecofeminista.

Contra la manca de llibertat educativa: organitzar des de les entitats

activitats que interessin als infants així com remarca la importància que existeixin consells d'estudiants només amb estudiants als instituts.

4.4. Itinerari III: Defensa del territori

Itinerari impartit per Macu Férriz, tècnica d'Iniciativa de Custòdia del Territori de les Illes Balears (ICTIB). A través d'aquest itinerari es pretenia posar en comú exemples que es vinculen directament amb les solucions, és a dir, en les entitats que es dediquen a posar en marxa projectes de millora i conservació de valors naturals, com espècies o hàbitats. Aquesta tasca no sempre té l'accent en la reivindicació, sinó més aviat en fer feina per solucionar problemes a escales diverses; així i tot, indirectament, aquestes entitats fan una tasca que posa en valor el patrimoni natural, les seves amenaces i possibles solucions (i ho divulguen, comuniquen, etc.), implicant la societat, tant socis i sòcies com simpatitzants, de manera que apopen, sensibilitzen, apoderen, generen opinions pròpies basades en la proximitat al tema i l'experiència i, en definitiva, contribueixen a crear un teixit associatiu sòlid, que és la base per a les accions de defensa del territori més directes (quotidianes o puntuals, més locals o més globals).

Objectius:

- Generar un espai obert on compartir les diferents vivències dels territoris.
- Conèixer les diferents amenaces que reben actualment els nostres territoris (habitatge, gentrificació, industrialització...).

- Reflexionar sobre com l'acció associativa pot repercutir amb grans amenaces del territori.

Continguts:

Al parlar d'ecologia i emergència climàtica hem de parlar del territori. Allà on vivim, la natura que ens envolta i tots els éssers que, com nosaltres, ho necessiten per viure. És per això que havíem de dedicar-hi una sessió.

La Iniciativa de Custòdia del Territori de les Illes Balears

La ICTIB és una organització sense afany de lucre constituïda l'any 2007 que promou la custòdia del territori com a estratègia per conservar els valors naturals, culturals i paisatgístics de les Illes Balears. És una xarxa formada per entitats, associacions, fundacions, ens locals, empreses i persones físiques que fan feina per la custòdia del territori.

Entenem per custòdia del territori el conjunt d'estratègies i d'instruments que pretenen implicar els propietaris, gestors i usuaris del territori en la conservació i el bon ús dels valors naturals, paisatgístics i culturals. Aquestes estratègies i instruments es materialitzen en acords voluntaris i privats entre propietaris, gestors o usuaris i el que s'anomenen entitats de custòdia.

La premissa de base és que conservar la natura, el paisatge i el patrimoni cultural no és una responsabilitat que recau només en les administracions públiques, com sovint es pensa, sinó que la ciutadania, la societat civil i les empreses privades també poden i han de contribuir-hi. Per això, a diferència d'altres instruments i estratègies amb un objectiu similar (per exemple, la protecció legal d'un espai

natural o la classificació d'un terreny com a no urbanitzable), la custòdia del territori requereix la implicació directa i activa de la societat civil, d'una banda, i d'aquelles persones que són propietàries o usuàries de terrenys forestals, agrícoles o urbans, de l'altra.

La conservació del territori

El nostre mode de vida pot afectar tant negativament com positivament l'entorn natural, i del seu estat també en depenem, ja que si es troba degradat en sortim perdent. Quan parlem de vida sovint pensem en la vida humana obviant la biodiversitat existent. La biodiversitat fa referència a la quantitat, varietat i variabilitat dels organismes vius, com les relacions que s'estableixen entre si.

Per posar sobre la taula aquest sistema complex del qual en formam part, existeix el concepte de serveis ecosistèmics, que pretén visibilitzar el que aporten els ecosistemes per al nostre benestar. Un ecosistema és un sistema natural que està format per un conjunt d'organismes vius, el medi físic i les relacions que es produeixen. La visió ecosistèmica és una visió que posa la humanitat al centre tenint molt present que formem part d'un sistema molt complex i que nosaltres només som un element d'aquest, un element amb molta capacitat de transformació.

A més, ens ajuda a visualitzar les relacions que tenim amb la resta d'elements del sistema. Aquests serveis ecosistèmics són les contribucions directes i indirectes dels ecosistemes i la biodiversitat que alberguen el benestar humà: en l'abastiment, és a dir, béns que s'obtenen de l'ecosistema directament (apicultura, energia,

medicines naturals...); en els beneficis obtinguts a través de la regulació i el funcionament dels ecosistemes (pol·linització, regulació climàtica, control d'inundacions.), i en els beneficis no materials que s'obtenen en estar en contacte amb l'ecosistema (valor espiritual, coneixement científic, identitat cultural i sentiment de pertinença).

La relació entre persones i natura altera l'ecosistema. Així, parlaríem d'impactes sobre els ecosistemes causats per impulsors com el canvi d'usos del sòl (la urbanització creixent del territori, el pas d'agricultura tradicional a intensiva, la construcció d'infraestructures per al transport o per a la provisió de recursos com aigua, energia...), la contaminació, l'entrada d'espècies invasores, etc. Uns impactes que afecten, amb la degradació i pèrdua de serveis ecosistèmics, com la provisió d'aliments (serveis d'abastiment); afectacions en cicles, com el de l'aire o l'aigua (serveis de regulació), o el coneixement o el sentiment d'identitat (serveis culturals).

Dinàmica de construcció de discurs

La idea és interpel·lar el grup perquè vagi ajudant a construir el discurs, vertebrat a partir de la proposta dels serveis ecosistèmics. En els darrers 50 anys s'està duent a terme una alteració accelerada i insostenible. La població entén que la conservació dels ecosistemes són coses relatives a les ciències i són elits socials molt distanciades. Interessa al sistema que les persones estiguin desconnectades, però cal estar-hi per així resoldre els conflictes.

Es feren petits grups que treballaren de manera ràpida els diferents punts a tractar: impulsors indirectes

(factors i processos sociopolítics, més difusos, que es basen en temes econòmics, culturals, socials i polítics), impulsors directes (factors que alteren de manera directa els ecosistemes) i impactes sobre els serveis i el nostre benestar. Es proposaren làmines diverses per anar col·locant paperets amb les idees que anaven sorgint i després es penjaren en una paret; es va fer una valoració general i conjunta, en què relacionàrem les idees diverses de les diferents làmines, observant les relacions de causa-efecte que s'hi troben.

Cada grup analitzà un ecosistema, buscant problemàtiques i solucions. Els temes tractats pels diferents grups van ser l'agroecosistema, les zones humides, els ecosistemes naturals i els ecosistemes urbans.

Es va arribar a la conclusió que la conservació dels ecosistemes ha de ser per a la recerca de solucions de totes les persones. A més, la informació relativa a la conservació és útil si està connectada. En el present i futur, econòmic, social, polític i cultural, s'ha de conservar el territori.

Solucions

Existeixen moltes iniciatives que han contribuït o contribueixen a posar solució a les diferents problemàtiques existents. Les participants de la trobada, per grups, segons el territori, van fer una llista de diferents entitats que tracten alguns dels temes treballats en els diferents territoris. Es demanà que se centressin en iniciatives més de caire local o que s'enfoquen en temes concrets, entitats que potser no s'ocupen de tots els problemes, però que contribueixen a posar llum en alguns dels punts es-

sencials. A les Illes Balears es va destacar el GOB, la Custòdia agrària a Menorca, el GEN a Eivissa, la Fundació Vida Silvestre de la Mediterrània, la Fundació Voltor Negre i la finca ecològica en custòdia de Can Toni d'en Jaume Negre. A Catalunya es va anomenar la Fundació Emys a Can Moragues de Barcelona, l'Associació Trenc de Lleida, l'Associació Mediambiental la Sínia i el Projecte de Recuperació Riu Gaià a Tarragona. A la Comunitat Valenciana van destacar la Fundació Limne, el Projecte Mans al Riu de la fundació anterior, l'Acció Ecologista Agró, el Tancat de la Pipa al Parc Natural de l'Albufera i la Colla Ecologista l'Arrel Ontinyent.

Llavors, es va fer una valoració general de les iniciatives trobades, relacionant-ho amb la qüestió de quina cosa podem fer des de les nostres associacions. Van sorgir idees diferents: és important fer una sensibilització a través de la formació i la informació, cal tenir en compte la sostenibilitat en les nostres associacions de manera transversal, cal fer incidència política per crear polítiques sostenibles i de defensa del territori i es destaca la rellevància d'associar-se amb altres associacions que facin feina amb l'ecologisme.

4.5. Itinerari IV: Models de producció i consum

Podríem definir la nostra societat, com una societat de consum. Això vol dir que, el consum i la cultura de l'oci i l'entreteniment són una de les plataformes principals de promoció social. A través del consum, ens definim i anem construint les nostres identitats.

Hem de tenir en compte que, en l'actualitat, gairebé totes les nostres experiències estan comercialitzades. Per tant, en un moment en què el consum es concep com una forma de participació social, cal pensar sobre la seva sostenibilitat i sobre el cost humà i natural que suposa. Un itinerari impartit per Meritxell Esquirol Salom, tècnica del Fòrum de Comunicació, Educació i Ciutadania, un projecte impulsat per Enginyeria Sense Fronteres Illes Balears. En aquest taller es proposa aplicar una perspectiva de classe, sexe, sexualitat i racionalització, per desemmascarar què amaga la societat de consum en la seva promoció, gestió i naturalització.

Objectius:

- Conèixer la problemàtica ambiental associada als models de producció i consum actuals.
- Conèixer alternatives al model de consum actual.
- Analitzar com el sistema afecta els hàbits diaris que perjudiquen el medi ambient.
- Dotar d'eines i alternatives per canviar els hàbits diaris perjudicials per al medi ambient.
- Analitzar els canvis possibles en el sistema de consum actual i teories alternatives.

Continguts:

Cultura del consum, socialització i participació social

La sessió va voler plantejar el debat del model cultural que es proporciona dins una societat de consum. Es va treballar a partir de la relació local-global, així com la reproducció dels models de desigualtats dins la

societat de consum en la qual vivim. Per començar, vam voler definir què és la transformació social, aquesta transformació per les qual moltes treballem des de les nostres entitats. Llavors, cal fer-se dues preguntes. Que implica el nostre model de consum? Com es situa dins la societat actual?

Les vam treballar a partir d'una dinàmica. Es demanà a dues noies i dos nois que es fessin una autofoto. Llavors a quatre altres persones voluntàries, sempre dues noies i dos nois, se'ls demanà el mateix però amb diferents consignes. A les noies es va demanar que imaginessin que estaven a la platja i als nois com si sortissin d'entrenar al gimnàs. D'aquesta dinàmica es va poder dur a terme una observació de les diferències entre les imatges. Les imatges a la platja de les noies ens mostren un contrapicat (imatge feta des de baix), en canvi els nois fan un picat (des de dalt), hi identifiquem dues realitzacions diferents amb diferents codis. Podem arribar a la conclusió que no és només una autofoto (*selfie*) sinó que ens mostra quelcom més, ens mostra dues realitats diferents.

A partir d'aquesta experiència es crea un debat en relació amb la idea de model de consum neoliberal i s'arriba a la conclusió que actualment assumim el codi *selfie*, és a dir, acceptem el codi de la imatge. Amb el *selfie* no mostrem l'estat personal sinó que busquem la sensació de la permanència. Acceptem els codis, per la qual cosa ens mostrem felices. A més, dins d'aquests codis veiem els rols molt marcats. Llavors, el model neoliberal implica: consum, globalització i control del mercat. La cultura del consum i de l'oci com una de les plataformes

principals de socialització de les persones, ja que ens sentim incloses i representades.

Cultura del consum, explotació natural, humana i cultural

A continuació vam anar més enllà i intentàrem establir una connexió entre el model neoliberal i l'heteropatriarcat. Vam veure diferents anuncis on no es sabia què s'estava anunciant fins que mostraven el producte al final. Abans només sortien cossos de dones damunt les quals queia el protagonisme de l'anunci. A partir de l'anunci vérem que s'utilitza la cosificació de la dona per vendre la necessitat de tenir un producte. Una idea que a través de la imatge no ens sorprèn, perquè és la que ens donen sovint. Anteriorment ens mostraven el producte que pretenien vendre, avui dia, resulta que no es ven l'efectivitat del producte. Actualment ens imposen el consum a través del desig, creant unes necessitats irrealment davant objectes. Un model acceptat i assumit en molts àmbits.

Es podria dir que la publicitat ja no ha de vendre productes gràcies al fet que la cultura del consum ja està insaturada. La publicitat ens ven valors, experiències. La cultura del consum ens fa esdevenir un producte més, els rols de gènere es perpetuen, la sexualitat esdevé també un producte, etc. Al final, es genera la creença falsa que no tenim de tot i que les mancances les cobrim amb més productes, tot i que no hi puguem accedir.

Anàlisi de com el model econòmic hegemònic racionalitza la relació entre preu, valor i cost.

Per tractar el valor que tenen els productes que comprem, aquests

productes que ens fan sentir integrades, valuoses i realitzades, es va agafar el telèfon mòbil d'una participant i en vam analitzar el cost de producció. Llavors, li vam posar un preu a partir dels materials. El preu real era molt escàs, uns 140 euros. La participant ens va explicar que li havia costat 800 euros. No existeix un equilibri ètic. Hi ha una necessitat de repensar la manera que es venen els productes, de quin és el cost, tenint en compte que el valor és el que marca el preu.

Paguem els productes amb desconexió del cost. Si no som capaces de veure la manera en què contribuïm al model, no podem canviar i acabem sent totes participants del missatge. Un missatge que ens fa creure en la democratització, perquè ens posa en la mateixa línia al científic i al recol·lector. Cal tenir present que quan qüestionem el valor fem pedagogia de transformació social.

Cap a un consum i model de socialització alternatiu

Si estem tan ficades en aquesta dinàmica en el nostre entorn, hi ha alternatives al model? Hem de fer un esforç i no caure a pensar que no hi ha res a fer, justificant-ho en què estem participant del model i de la cultura de consum. Hi ha molt a fer. Podem partir d'un exercici d'autoconsciència, de trobada del camí propi, perquè a partir de la consciència podrem canviar coses a llarg termini. Si hi som, podem participar del canvi, tot i que comencem de manera individual. El nostre consum ha de ser polític. Així, què hem de fer? Primer de tot, saber on estem ubicades, a nivell cultural primer i a nivell individual després.

5. Conclusions i discussió

Cal que les joventuts estiguin informades, aprenguin, puguin recollir bones pràctiques i reivindicar accions polítiques en l'entorn propi. Aquesta és la raó per la qual la XXI Trobada del Triangle Jove es centrà en la lluita contra el canvi climàtic, la promoció de la sostenibilitat, la introducció de la perspectiva ecofeminista en el moviment associatiu juvenil i la generació d'eines per lluitar contra l'escalfament global des dels entorns més pròxims, defensant el territori i canviant les maneres d'actuar. Tot i així, ens trobem davant una situació crítica, que demanda la implementació de mesures urgents, que s'orientin a la protecció i sostenibilitat de les persones i de l'entorn en què vivim. Espais i trobades com aquesta fomenten l'intercanvi d'experiències i de coneixements; creen i enforteixen una xarxa de persones compromeses i conscients amb la problemàtica climàtica actual; apoderen les joventuts i les capaciten, perquè puguin ser més coherents, respectuoses i crítiques amb elles i amb el seu medi. Sembrant la llavor del canvi, de la responsabilitat individual i col·lectiva, perquè un esdeveniment puntual, que podria semblar irrellevant des d'una magnitud global, té un efecte directe i immediat sobre l'entorn en el qual es produeix.

6. Agraïments

A totes les persones que sovint queden invisibilitzades i fan molta feina perquè els projectes es puguin dur a terme. En aquest cas a l'equip tècnic a les comissions permanents i al secretariat del CJIB,

del CNJC i del Consell Valencià de la Joventut.

7. Referències bibliogràfiques

- Consejo de la Juventud de España (2013). *Guía medioambiental. Guía de buenas prácticas para asociaciones juveniles. Implantación del sistema de gestión ambiental*. <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/recursos/pag-web/gestion-ambiental/buenas-pract-juveniles.aspx>.
- Cutts, S. (2013). *MAN Cortometraje*. <https://www.youtube.com/watch?v=Ev0qVxk10FE>
- Federación de Asociaciones de Scouts de España (2001). *Campamento sostenible: tiempo libre sostenible y responsable: guía didáctica para minimizar el impacto ambiental de nuestras actividades en el entorno natural*. Exploradores de Castilla y León: Federación de Asociaciones de Scouts de España. https://issuu.com/scout_es/docs/campamento_sostenible
- Federici, S. (2018). *Caliban i la bruixa. Dones, cos i acumulació primitiva*. Virus.
- Grup Ecos, Servei Civil Internacional, Opcions. (2017). *Som part del canvi. Guia pràctica de consum conscient i economia solidària per a associacions*. L'Apòstrof, SCCL. https://crajbcn.cat/wp-content/files_mf/GuiaCRAJ_Som_Part_del_Canvi.pdf

- Herrero, Y., Pascuala, M., González Reyés, M., i Gascó, E. (2018). *La vida en el centro: voces y relatos ecofeministas*. Libros en acción.
- Iniciativa de Custòdia del Territori a les Illes Balears. (2020). ICTIB. <http://www.ictib.net/> [Consultada: 03 de maig de 2020].
- IPBES - Plataforma Intergubernamental Científico-Normativa sobre Diversidad Biológica y Servicios de los Ecosistemas. (2019). «El Informe de la Evaluación Mundial sobre la Diversidad Biológica y los Servicios de los Ecosistemas: Resumen para los encargados de la formulación de políticas». *RIE : revista de investigación educativa*. https://ipbes.net/sites/default/files/2020-02/ipbes_global_assessment_report_summary_for_policymakers_es.pdf
- Pachauri, R. K., Meyer, L. (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- TV3. (2015). Lila. Qui sap fer una galeta? «Economia en colors» [programa]. <https://www.ccma.cat/tv3/alicante/economia-en-colors/lila-qui-sap-fer-una-galeta/video/5559280/>.

**Cap a una vida adulta:
primeres experiències a
l'entorn laboral**

**CATALINA MIRALLES BAUZÁ
AURORA SAMPOL GAZÁ**

Catalina Miralles Bauzá

Llicenciada en Psicologia per la Universitat de Barcelona. Màster en Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família per la Universitat de les Illes Balears. Cofundadora de la Fundación Mallorca Integra.

Ha treballat com a docent universitària i a diferents entitats en projectes adreçats a la infància i joventut a l'àmbit de l'acolliment familiar, l'educació, la inserció laboral i l'esport, entre d'altres. Actualment, forma part de l'equip tècnic de la Fundación Mallorca Integra.

Aurora Sampol Gazá

Diplomada en Educació Social per la Universitat de les Illes Balears. Cofundadora de la Fundación Mallorca Integra.

La seva trajectòria professional s'ha desenvolupat en l'àmbit social durant els darrers 20 anys, en els quals ha treballat en diferents entitats en projectes dedicats al suport de la infància, joventut i altres col·lectius vulnerables. Coordinà durant 5 anys el programa d'atenció a la infància afectada per VIH-SIDA a l'Associació de Lluita Anti-Sida de les Illes Balears (ALAS) i, posteriorment, va estar al capdavant de la direcció de la Fundació Reial Mallorca durant prop de 10 anys, elaborant projectes de caire socioesportiu. A l'actualitat, forma part de l'equip tècnic de la Fundación Mallorca Integra.

Resum

És freqüent que les persones joves amb discapacitat intel·lectual visquin el procés d'escolarització i de transició a la vida adulta en un entorn més protector i que certes fites pròpies de l'etapa vital tinguin lloc de manera tardana com passa, per exemple, en el cas de la sortida del centre educatiu i dels primers contactes amb l'entorn laboral.

Dins el cicle de transició a la vida adulta es preveu que l'alumnat de centres d'educació especial que l'estiguin cursant puguin realitzar pràctiques en empreses per millorar la seva autonomia, integració social i competències prelaborals. Amb l'objectiu de poder fer costat, promoure i facilitar que es tregui el màxim profit a aquesta experiència de pràctiques, l'equip de la Fundació Mallorca Integra posà en marxa el curs passat el Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta, que avui treballa amb dos centres d'educació especial i que ja ha atès una vintena d'alumnes.

En aquest article s'analitzen l'experiència d'aquest servei i els seus objectius, s'hi exposa la metodologia de treball i s'hi posen en comú les principals observacions i resultats obtinguts des de l'inici, tenint en compte l'impacte que les mesures de control i prevenció de la covid-19 han tengut en el projecte.

Paraules clau

Educació / Discapacitat intel·lectual / Transició a la vida adulta / Pràctiques / Habilitats prelaborals.

Resumen

Es frecuente que las personas jóvenes con discapacidad intelectual vivan su proceso de escolarización y de transición a la vida adulta en un entorno más protector y que ciertos hitos propios de su etapa vital tengan lugar de manera tardía como sucede, por ejemplo, en el caso de la salida del centro educativo y de los primeros contactos con el entorno laboral.

Dentro del ciclo de transición a la vida adulta se contempla que el alumnado de centros de educación especial que lo esté cursando pueda hacer prácticas en empresas para mejorar su autonomía, integración social y competencias pre-laborales. Con el objetivo de poder apoyar, promover y facilitar que se saque el máximo provecho a esta experiencia de prácticas, el equipo de la Fundació Mallorca Integra puso en marcha el curso pasado el Servicio de Apoyo a la Transición a la Vida Adulta, desde el que se trabaja actualmente con dos centros de educación especial y que ya ha atendido a una veintena de alumnos y alumnas.

En el presente artículo se analizará la experiencia de este servicio, profundizando en sus objetivos, exponiendo su metodología y haciendo una puesta en común de las principales observaciones y los resultados obtenidos desde su puesta en marcha, incluyendo el impacto que las medidas de control y prevención frente la covid-19 han tenido en el proyecto.

Palabras clave

Educación / Discapacidad intelectual / Transición a la vida adulta / Prácticas / Habilidades pre-laborales.

1. Contextualització i fonamentació teòrica

A la nostra comunitat, l'educació especial està formada per tres etapes educatives: educació especial infantil, educació especial bàsica i transició a la vida adulta. Aquesta darrera etapa està adreçada a alumnes de 16 a 20 anys i s'enfoca en el desenvolupament de l'autonomia personal en la vida diària, la integració social i comunitària, i l'orientació i formació laboral (Ordre de 12 de desembre de 2000 de la Conselleria d'Educació i Cultura). Aquest plantejament és un dels primers indicadors que marquen la diferència entre el jovent amb i sense discapacitat intel·lectual, ja que per als primers la transició a la vida adulta suposa un recorregut més llarg i amb més necessitat de suport i orientació que, amb molta freqüència, està marcat per la presència de més obstacles com pot ser disposar de menys oportunitats tant a nivell formatiu i vivencial (Jiménez, 2019; Dyke, Bourke, Llewellyn i Leonard, 2013, citat a Fullana, 2015) com a nivell laboral (Jiménez, 2019; Holwerda, van der Klink, de Boer, Groothoff i Brouer, 2013).

Si tenim en compte que aquesta és una etapa molt complexa en la qual el jovent i les seves famílies hauran de prendre decisions que condicionaran la seva trajectòria futura (Palliserà et al., 2014), la possibilitat de comptar amb unes primeres experiències que donin l'oportunitat de començar a exercir l'autodeterminació i acostin a la realitat i a les opcions laborals existents a la nostra comunitat aportarà més confiança i seguretat en la presa de decisions (Leonard et al., 2016; Palliserà et al., 2014), ja que perme-

trà conèixer de primera mà què impliquen les activitats quotidianes de la vida adulta, a més de propiciar, si encara no s'ha esdevingut, el canvi en la dinàmica familiar associat amb la fi d'una etapa educativa i la planificació de la vida després del centre educatiu (Davies i Beamish, 2009, citat a Leonard et al., 2016).

Finalitzar aquesta etapa educativa, si s'opta per no continuar amb l'activitat formativa, suposarà un canvi de rutina molt significatiu per aquest perfil de joves que abandonen un entorn protegit en el qual senten molta seguretat i on se'ls coneix bé (Kim i Turnbull, 2004, citat a Fullana, 2015), per entrar en una altra etapa que resulta desconeguda: la vida adulta, autònoma i independent, dins les pròpies possibilitats, fora de l'àmbit escolar. Aquest aspecte es preveu dins el currículum educatiu de l'etapa de transició a la vida adulta en forma de pràctiques a empreses.

Tenint en compte la importància d'aquest moment i del que suposa, resultarà d'importància vital que aquestes primeres experiències pràctiques fora de l'entorn educatiu siguin molt positives i comptin, per una part, amb un suport adient i ajustat a les necessitats de cada jove i, per una altra, amb empreses col·laboradores que proporcionin un entorn sensible i adaptat a les circumstàncies, habilitats, potencialitats i coneixements del jovent en pràctiques per tal que aquesta experiència sigui profitosa i enriquidora per a totes les persones implicades (Holwerda et al., 2013).

Tot i això, segons la nostra experiència i les publicacions recents en l'àmbit de la transició a la vida adul-

ta, en aquest procés ens trobam amb tres factors que no propicien l'aprofitament màxim de les experiències de pràctiques. En primer lloc, la manca de recursos humans suficients en el sector educatiu, que en aquest cas es tradueix en una limitació de temps dels equips docents per dedicar a algunes tasques pròpies d'aquesta part del currículum educatiu com, per exemple, la recerca de més empreses col·laboradores i gestions fora del centre educatiu (reunions per exposar el projecte i sol·licitar la col·laboració, realitzar acompanyaments i seguiments presencials de l'alumnat en pràctiques en horari escolar fora del centre, etc.). Això condueix en moltes ocasions a seleccionar empreses de pràctiques segons el que està fàcilment disponible a l'entorn (empreses de familiars o amitats properes, el centre ocupacional de l'entitat...), en lloc de fer una selecció basada en els interessos propis de cada persona. En segon lloc, ens trobam amb l'existència d'una coordinació limitada entre els centres educatius i els serveis posteducatius adreçats a persones amb discapacitat intel·lectual (Pallisera et al., 2014), fet pel qual es desaprofiten recursos que moltes vegades ja existeixen dins la pròpia entitat social. L'experiència de pràctiques té un format molt semblant al del treball amb suport, per aquest motiu es podria extrapolar tant la manera de treballar com alguns recursos (per exemple, contactes d'empreses d'interès per l'alumnat) d'un servei a un altre. La realitat ens mostra que hi sol haver una comunicació molt limitada entre els dos serveis (educació i inserció laboral) i poc treball en xarxa, tot

i que solen coexistir dins les entitats a diferents departaments. Finalment, ens trobam que continua existint desconeixement de les capacitats de les persones amb discapacitat intel·lectual per una part del teixit empresarial de la nostra comunitat, que en ocasions mostra reticències o mai s'ha plantejat poder incorporar una persona amb aquestes característiques en els seus equips de treball. Per això, en moltes ocasions s'ha de fer una feina prèvia de sensibilització amb les empreses, una interacció que no es limita estrictament al procés de pràctiques, sinó que abasta una actuació i relació més àmplia.

Treure el màxim profit a aquest primer apropament a l'entorn laboral ajudarà l'alumnat en pràctiques a desenvolupar les habilitats socials, adquirir eines útils per al futur laboral i sentir-se connectats amb l'entorn i socialment valorats (Butcher i Wilton, 2008), entre d'altres. Després de detectar mancances en certs aspectes del procés de pràctiques degudes als tres factors esmentats i per tal de contribuir a l'èxit d'aquesta experiència, la Fundació Mallorca Integra posà en marxa el Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta que es descriurà a continuació. Analitzarem l'experiència del projecte fins al moment, incloent-hi l'impacte que hi han tengut les mesures de control i protecció de la covid-19 decretades durant el curs acadèmic 2019/2020.

2. Objectius i metodologia

El Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta es posa en marxa durant el curs acadèmic 2018/2019 amb

l'objectiu de promoure i facilitar els primers contactes amb l'entorn empresarial de la nostra comunitat a l'alumnat amb discapacitat intel·lectual, que estigui cursant el cicle de transició a la vida adulta a un centre d'educació especial, a través de pràctiques a empreses socialment sensibles.

De manera més específica, es pretenen aconseguir els objectius següents mitjançant aquest servei:

- Oferir els primers contactes amb el món laboral a través de pràctiques externes amb suport i seguiment
- Fomentar l'autonomia personal
- Promoure l'adquisició d'habilitats i competències laborals de caràcter polivalent
- Reforçar habilitats comunicatives i numèriques, la capacitat de raonament i de resolució de problemes
- Oferir oportunitats de socialització en entorns nous
- Augmentar la motivació cap aquesta etapa acadèmica
- Complementar la feina realitzada per l'equip docent del centre educatiu
- Sensibilitzar les empreses col·laboradores sobre les capacitats i potencialitats de les persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral

Per tal d'aconseguir-ho se segueixen, per una part, les directrius de la planificació centrada en la persona, metodologia de treball que respecta els interessos, capacitats i possibilitats de cada persona, oferint un servei personalitzat i adaptat a les circumstàncies pròpies que fomenti la seva

autodeterminació (Ratti et al., 2016). Per altra part, s'adapta, com ja havíem avançat, la metodologia del treball amb suport, que fomenta el desenvolupament professional de les persones amb discapacitat a entorns on es treballa, majoritàriament, amb persones sense discapacitat, donant suport a l'activitat en forma d'entrenament, acompanyament, supervisió i transport (Jordán de Urríes, 2010).

2.1. Població destinatària

Distingim dos tipus de persones destinatàries del servei. Per una part, l'alumnat de centres d'educació especial que cursen l'etapa de transició a la vida adulta i que l'hagi recomanat l'equip docent per fer pràctiques durant el curs acadèmic en funció de les seves capacitats, habilitats, nivell d'autonomia i perspectives de realitzar una preparació en un futur més centrada en la inserció laboral, entre d'altres. Com s'ha comentat abans, l'alumnat que cursa aquest cicle té entre 16 i 20 anys. Des d'un inici hi ha la possibilitat de fer pràctiques, pel que es poden fer derivacions al servei per donar suport a la primera experiència de pràctiques o per ampliar aquestes experiències.

Per altra part, també es considera destinatari l'equip docent d'aquesta etapa educativa amb alumnat en disposició de fer pràctiques, que a través del servei rep un suport en la gestió d'aquesta part del currículum acadèmic.

Les persones destinatàries formen part d'aquells centres educatius que s'han interessat pel projecte i han signat un acord de col·laboració amb la

fundació. Actualment, hi ha possibilitat d'oferir el servei a Palma i voltants per poder assegurar un funcionament adequat amb els recursos disponibles. Es poden atendre simultàniament un màxim de 8-10 alumnes per grup de pràctiques (segons el nivell d'acompanyament, suport i seguiment que necessitin), el que suposaria arribar durant un curs acadèmic a un màxim de 16-20 alumnes i als equips docents corresponents, si es cobriessin totes les places.

2.2. Fases del servei

Els principis de la planificació centrada en la persona i del treball amb suport s'extrapolen al nostre servei de manera que l'alumnat que hi accedeix pot enriquir-se d'una experiència de pràctiques que sigui coherent i estigui vinculada als seus interessos, capacitats i possibilitats, i també als plans de futur. Les pràctiques es converteixen així, per una part, en una situació que influeix positivament en la seva qualitat de vida i, per altra, en una eina que fomenta la inclusió i evita l'encasellament de les persones amb discapacitat intel·lectual a determinats llocs de feina, com succeeix freqüentment a l'actualitat en sectors com la cuina, jardineria o neteja, entre d'altres. Això es pot veure reflectit de manera pràctica en les diferents fases de treball pròpies del servei:

1. *Contacte amb els centres d'educació especial:* suposa el primer apropament de l'equip tècnic de la fundació al centre escolar, receptor del servei. S'acorden les primeres reunions amb nous i
- antics centres per tal de presentar i/o oferir la possibilitat de derivar alumnes al Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta durant el curs acadèmic, i s'explica clarament en què consisteix el servei.
2. *Contacte amb empreses socialment sensibles:* l'equip tècnic de la fundació desenvolupa tasques de prospecció empresarial durant tot l'any, tot i que ho fa de manera més intensa durant el curs acadèmic. Fa arribar a empreses de l'entorn informació sobre el servei i ofereix la possibilitat de participar-hi com a empresa col·laboradora si hi ha interès per les dues parts i així es creu adient.
3. *Valoració de l'alumnat per a pràctiques:* una vegada l'equip docent del centre educatiu mostra interès per derivar alumnes al servei, es comencen les reunions amb els tutors i les tutores de l'alumnat susceptible de fer pràctiques durant el curs per tal de poder conèixer-ne el perfil, interessos i la informació rellevant amb vista a la recerca d'un lloc de pràctiques que s'hi adigui.
4. *Gestió de l'inici del període de pràctiques:* l'equip tècnic de la fundació du a terme les tasques necessàries per assegurar un bon inici i desenvolupament de l'experiència pràctica (emparella l'alumnat amb les empreses col·laboradores, facilita informació rellevant a ambdues parts, elabora el calendari definitiu de pràctiques, ofereix assessorament a l'empresa col·laboradora, etc.).
5. *Suport a l'alumnat durant el període de pràctiques:* segons

el que es determina i s'estableix per a cada cas amb l'equip docent del centre educatiu es dona inici a les pràctiques. L'equip tècnic de la fundació realitza tasques d'acompanyament al centre de pràctiques (ensenyament de l'ús del transport públic), de suport presencial durant les primeres sessions i de seguiments presencials periòdics per valorar-ne l'evolució.

6. *Coordinació amb els tutors i les tutores del centre educatiu i de l'empresa col·laboradora:* l'equip tècnic de la fundació manté el contacte de manera contínua amb l'equip docent i l'empresa col·laboradora durant el període de pràctiques, per tal d'assessorar, donar suport i supervisar-ne el desenvolupament i, d'aquesta manera, poder resoldre possibles incidències i recollir informació que pugui ser rellevant per a l'informe de seguiment.
7. *Valoració i tancament de les pràctiques amb l'empresa, l'alumnat i el centre educatiu:* durant la darrera setmana de pràctiques l'equip tècnic de la fundació du a terme els seguiments finals per fer una valoració amb els tutors i les tutores de pràctiques de l'empresa i l'alumnat. Posteriorment, es manté una reunió amb l'equip docent del centre educatiu per remetre els certificats de pràctiques i els informes finals de valoració.
8. *Valoració final del servei:* amb la finalitat d'aprendre de les experiències del curs acadèmic i

amb l'esperit de millora contínua en què es basa el treball de la fundació, es faciliten qüestionaris de valoració del servei a les empreses col·laboradores i centres educatius que hi han participat per tal que puguin donar la seva opinió i aportar comentaris constructius.

L'experiència de pràctiques es pot desenvolupar al llarg del curs i és per això que les fases tenen lloc en diferents trimestres segons comencin les pràctiques de cada grup. El més freqüent és iniciar-les en el primer o segon trimestre del curs.

La durada de les pràctiques i els horaris varien en funció de les possibilitats i necessitats de cada persona. Les pràctiques tenen una durada màxima de 100 hores (tot i que és habitual fer al voltant de 50 hores) i tenen lloc dins l'horari escolar (un dia a la setmana, normalment). Les empreses col·laboradores han poder respectar l'horari i el ritme de cada practicant.

2.3. Treball en xarxa

Una part important de l'èxit del servei i, per tant, de l'experiència de pràctiques de l'alumnat recau en la coordinació, comunicació i treball en xarxa entre les diferents persones implicades: equip tècnic de la fundació, equip docent del centre educatiu i persona referent de l'empresa col·laboradora.

Des d'un principi, a l'inici del servei, s'acorden amb totes les parts implicades les responsabilitats i tasques que han de desenvolupar, i les

Taula 1. Distribució de tasques i responsabilitats

Equip tècnic de la fundació	<p>Recerca d'empreses col·laboradores dels sectors sol·licitats per l'alumnat i signatura dels corresponents convenis de col·laboració</p> <p>Facilitació d'informació rellevant sobre les empreses i els possibles joves practicants al centre educatiu i a responsables de les empreses, respectivament</p> <p>Suport en la gestió i control de la documentació necessària per a l'inici i desenvolupament de les pràctiques tant al centre educatiu com a l'empresa</p> <p>Assessorament a l'empresa col·laboradora en la tutorització d'alumnes en pràctiques</p> <p>Programació i realització dels acompanyaments i seguiments presencials durant el període de pràctiques</p> <p>Comunicació i coordinació amb l'empresa i l'equip docent durant el transcurs de les pràctiques</p> <p>Elaboració d'un informe de seguiment i emissió del certificat de pràctiques corresponent, una vegada finalitzades</p> <p>Elaboració de l'informe final d'avaluació del servei</p>
Equip docent	<p>Facilitació del procés de signatura del conveni de col·laboració amb el centre educatiu</p> <p>Elaboració, segons el document facilitat per la fundació, d'un perfil breu de l'alumnat amb les necessitats d'acompanyament i supervisió de cada cas</p> <p>Notificació d'incidències o necessitats de canvis amb relació al calendari de pràctiques programat</p> <p>Resposta al qüestionari de valoració del servei i suggeriment de millores</p>
Empresa col·laboradora	<p>Facilitació del procés de signatura del conveni de col·laboració amb l'empresa</p> <p>Proporció d'una persona referent que prengui el rol de tutor o tutora de pràctiques i s'encarregui de l'acolliment i supervisió de la persona de pràctiques</p> <p>Programació de tasques per a l'empresa que es puguin assignar a la persona de pràctiques</p> <p>Notificació d'incidències, problemes o necessitats de suport addicionals durant les pràctiques</p> <p>Comunicació d'informació rellevant sobre el desenvolupament de les pràctiques durant els seguiments presencials de l'equip tècnic de la fundació o durant qualsevol altra moment per telèfon o correu electrònic</p> <p>Resposta al qüestionari de valoració del servei i suggeriment de millores</p>

Font: elaboració pròpia

vies de comunicació que es faran servir per facilitar el treball en xarxa.

Pel que fa a la comunicació i coordinació, es realitza, sobretot, de ma-

nera presencial abans que comencin les pràctiques i, també, a distància, per correu electrònic o per telèfon, durant el període de col·laboració.

2.4. Recursos humans

L'alumnat que ha passat pel Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta ha rebut l'acompanyament de dues professionals de l'equip tècnic de la fundació que comparteixen les tasques de gestió i coordinació del servei. Es reparteixen el nombre de derivacions trimestrals per poder complir els objectius d'acompanyament i seguiment marcats per cada cas, entre d'altres. Aquestes professionals estan formades en l'àmbit social (una és educadora social i l'altra psicòloga) i tenen experiència amb persones amb discapacitat intel·lectual.

Les dues tècniques de la fundació es dediquen a aquest servei de manera parcial. Hi destinen aproximadament 10 hores setmanals, tot i que poden variar en funció del volum de feina que suposi el grup de pràctiques en concret i del moment o fase del procés en què es trobi.

3. Descripció i avaluació de la pràctica

Segons els objectius específics plantejats, després de l'avaluació del servei al final del curs acadèmic s'esperen els resultats següents:

Taula 2. Resultats esperats

Oferir primers contactes amb el món laboral a través de pràctiques externes amb suport i seguiment	Emparellament de l'alumnat amb les empreses col·laboradores segons els seus interessos individuals Implicació de l'alumnat i aprofitament de les oportunitats de pràctiques proporcionades Valoració positiva de l'experiència de l'alumnat, l'equip docent i les empreses col·laboradores
Fomentar l'autonomia personal	Adquisició progressiva d'autonomia en el trasllat al centre de pràctiques (si n'és el cas, es pauta a l'inici) Realització de tasques durant les pràctiques amb pautes, però sense necessitat de supervisió continuada Adequada higiene i vestimenta per a la realització de les pràctiques
Promoure l'adquisició d'habilitats i competències laborals de caràcter polivalent	Puntualitat els dies de pràctiques Bona actitud durant les pràctiques i les tasques a realitzar Contribució al foment d'un clima cooperatiu Interès i ganes d'aprendre Perseverança en les tasques i esforç per completar-les
Reforçar habilitats comunicatives i numèriques, la capacitat de raonament i de resolució de problemes	Correcta comunicació amb la persona referent del centre de pràctiques i la resta de personal (to de veu, vocabulari, etc.) Participació en treball en equip Respecte a les pautes i normes que es donen Flexibilitat i iniciativa (capacitat d'aportar opinions i/o desitjos) Aprofitament i ús dels coneixements adquirits al centre educatiu i posar-los en pràctica a l'empresa
Oferir oportunitats de socialització a entorns nous	Bona relació amb el personal del centre de pràctiques Creació d'un vincle amb la persona que exerceixi de referent durant la realització de les tasques de pràctiques

Taula 2. Resultats esperats

Augmentar la motivació cap aquesta etapa acadèmica	Expressió d'interès per l'inici de les pràctiques Valoració positiva del període de pràctiques de l'alumnat, de l'equip docent i de la persona responsable de l'empresa
Complementar la feina realitzada per l'equip docent del centre educatiu	Valoració positiva de l'equip docent pel que fa a l'experiència de pràctiques i el servei proporcionat per la fundació Interès per fer ús del servei en pròxims cursos acadèmics
Sensibilitzar les empreses col·laboradores sobre les capacitats i potencialitats de les persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral	Valoració positiva de l'experiència de pràctiques Adquisició d'una visió més ajustada a la realitat de les capacitats de les persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral i de la seva aportació a les empreses Interès per continuar col·laborant amb el servei en pròxims cursos acadèmics

Font: elaboració pròpia

A continuació s'exposen els resultats obtinguts de l'avaluació del servei proporcionat durant el curs 2018/2019, any en què es va posar en marxa el servei com a projecte pilot, i del curs 2019/2020, segon any del servei, en el qual han tengut repercussió les mesures de control i prevenció per la covid-19.

S'avaluen dos aspectes: per una part, el procés i la implementació del servei i, per altra, el grau de compliment dels objectius plantejats. Es fa servir informació de caràcter qualitatiu (observacions enregistrades durant els acompanyaments i seguiments, i en les reunions de coordinació amb l'equip docent i el centre de pràctiques) i quantitatiu (qüestionaris de satisfacció enviats a l'equip docent i a les empreses col·laboradores). L'equip tècnic de la fundació recull informació de manera sistemàtica durant tot el procés de pràctiques.

3.1. Resultats del projecte pilot

El projecte pilot es posà en marxa amb el centre d'educació especial Mater Misericordiae al setembre de 2018. El centre té un equip docent amb una àmplia experiència en la gestió d'aquest cicle educatiu, que coincidí amb nosaltres en la necessitat d'introduir millores en el procés de pràctiques i que mostrà interès i predisposició per participar en el servei. Les pràctiques es desenvoluparen durant el segon i tercer trimestre del curs acadèmic (març-juny de 2020). El centre derivà set alumnes que realitzaren les pràctiques a sis empreses de la nostra comunitat, amb un còmput de 367 hores de pràctica entre tots.

En aquesta ocasió, la valoració es realitzà, per una part, analitzant el servei en funció de les diferents etapes de l'experiència de pràctiques (inici, desenvolupament i valoració gene-

ral) i, per l'altra, valorant el grau de consecució dels objectius plantejats. Es va fer servir la informació recollida i enregistrada per l'equip tècnic de la fundació i la proporcionada al qüestionari anònim de valoració enviat a l'equip docent (responen les quatre tutores del cicle) i les empreses (responen tres de les sis empreses).

Sobre l'inici de les pràctiques, l'equip docent i les empreses consideraren que varen rebre informació suficient sobre el projecte i les empreses i/o l'alumnat, respectivament, abans de començar. Tot l'equip docent valorà com a "molt bo" el suport i acompanyament realitzat per l'equip tècnic de la fundació i com a "molt útil" la informació recollida durant els primers seguiments. Per part seva, els centres de pràctiques també oferiren valoracions molts positives: "molt bo" en un 67 % dels casos i "bo" en el 33% restant.

Tant l'equip docent com el centre de pràctiques consideraren que el nombre de seguiments realitzats durant el desenvolupament de les pràctiques va ser adequat i suficient per atendre l'alumnat. L'equip tècnic de la fundació va dur a terme 24 seguiments presencials i 3 seguiments per correu electrònic. El nombre màxim de seguiments per alumne/a va ser de cinc i el mínim, de tres. Per altra part, es realitzaren set acompanyaments (tres alumnes) als centres de pràctiques: sis des del centre educatiu a l'empresa i un des de l'empresa al centre educatiu, amb l'objectiu d'ensenyar el trajecte a fer.

Tal com s'esperava, sorgiren petites dificultats durant el desenvolupament de les pràctiques valorades

com a lleus tant per part de l'equip docent com per part de l'empresa. En els casos en què es donaren aquestes dificultats, l'equip tècnic de la fundació i/o l'empresa s'encarregà de traslladar-ho a l'equip docent. Tant l'equip docent com l'empresa valoraren com a "excel·lent" la qualitat de la comunicació i coordinació, i consideraren que les vies utilitzades per fer-ho varen ser pràctiques i adequades.

De manera general, l'equip docent valorà com a "molt bona" l'experiència de pràctiques. Considerà que foren positives per l'alumnat i que influïren positivament en la resta d'alumnat que no hi participà, i al mateix centre, com a experiència motivadora. Tenint en compte aquestes valoracions, no sorprèn que manifestassin el desig de tornar-hi a participar amb vista a futurs cursos acadèmics.

Per part seva, les empreses també valoraren com a "molt bona" l'experiència de pràctiques. Consideren que va ser "molt útil" per a l'alumnat i destacaren positivament la qualitat humana que l'alumnat en pràctiques aportà a l'entorn i a la resta de personal de l'empresa, així com els vincles que es crearen. Després del temps compartit amb l'alumnat, un 33 % de les persones referents de les empreses afirmaren que s'havia produït un canvi en la seva opinió sobre les capacitats i possibilitats de les persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral. Reconeixen que d'un principi creien que les tasques que podria fer l'alumnat en pràctiques serien molt limitades i, amb l'experiència, varen veure que

no era així. Tot i que el percentatge és baix, es considera rellevant si es té en compte que el 67 % de les empreses havien tengut contacte anteriorment amb persones amb discapacitat intel·lectual i que, per tant, tenien coneixement sobre les seves capacitats. Totes les empreses valoraren com a molt positiva l'experiència i es mostraren interessades a repetir la col·laboració en pròxims cursos.

Pel que fa a la consecució dels objectius, s'arribà a la conclusió que s'havia complert l'objectiu principal. L'experiència de pràctiques va permetre que l'alumnat pogués desenvolupar les seves habilitats i aproximar-se al món laboral en empreses socialment compromeses i en llocs de pràctiques en línia amb els seus interessos individuals. De manera més concreta es trobà que:

- Tot l'alumnat aconseguí desplaçar-se al centre de pràctiques de manera autònoma i, en els tres casos en què hi havia un acompanyament en transport públic, s'aconseguí l'aprenentatge del trajecte. Pel que fa a la realització de tasques, s'observà que amb la pràctica i el pas de les setmanes s'aconseguí interioritzar-les i que de cada vegada es necessitava menys supervisió. En molts de casos es varen posar en pràctica idees i iniciatives pròpies. Varen ser aportacions per millorar alguna cosa al lloc de pràctiques.
- Durant les pràctiques es dugueren a terme tasques variades que permeteren treballar aspectes com la puntualitat, el respecte,

el saber estar i el bon comportament en el centre de pràctiques, el treball en equip, la paciència, l'ordre i la neteja del lloc, etc., és a dir, habilitats i competències laborals de caràcter polivalent.

- Les habilitats comunicatives i numèriques, la capacitat de raonament i la resolució de problemes foren els aspectes menys desenvolupats durant les pràctiques. Per una part, es deu a l'alta supervisió que va limitar la possibilitat que es donassin situacions on es podien aplicar i, per altra, perquè no tots els llocs de pràctiques requerien d'aquestes destreses. Tot i això, en els llocs en el que sí eren importants, es va expressar una millora durant els seguiments amb la persona referent de l'empresa.
- En tots els casos es va destacar que hi havia hagut una bona integració de l'alumnat al centre de pràctiques. La interacció amb els treballadors i les treballadores va ser positiva, tant en els moments de descans com durant la pròpia jornada de pràctiques. Es crearen vincles propers i bones dinàmiques de grup en les quals es reconeixia que cada persona tenia alguna cosa per aportar i aprendre dins la situació.

Tot i els bons resultats obtinguts, és important tenir en compte que existiren limitacions en l'avaluació. Per una part, no es va recollir de manera sistemàtica la valoració de l'alumnat i, per altra, no es va obtenir resposta al qüestionari de totes les

empreses. Tot i això, es creu que, gràcies a la fluïdesa en la comunicació durant el període de pràctiques, es podia complementar la informació a través de les observacions realitzades durant els seguiments i en reunions amb les empreses.

Cal destacar que, amb posterioritat, l'equip docent del centre educatiu comunicà que una de les alumnes, arran de l'experiència positiva de les pràctiques, va decidir continuar els estudis i es va inscriure a una formació dual que cursà el 2019/2020. Per tant, en el seu cas l'experiència de pràctiques i el contacte amb empreses de l'entorn va servir per poder avançar en la transició cap a la vida adulta: va prendre decisions sobre el futur de manera informada i reflexionada.

3.2. Resultats del segon any del servei

Durant el segon any del servei hi han participat un total de tretze alumnes, procedents de dos centres educatius, que han fet les pràctiques a onze empreses de la nostra comunitat. El primer grup ha realitzat les pràctiques de novembre a febrer i el segon les va començar al març. Aquest segon grup de pràctiques s'ha vist altament impactat per la declaració de l'estat d'alarma i les mesures de control i prevenció front la covid-19 adoptades, en què es va suspendre l'activitat educativa presencial i també de les pràctiques. Es posà fi a les pràctiques a mitjan mes de març. D'aquesta manera, l'alumnat del primer grup va tenir opció d'acabar l'experiència, amb un total de 208 hores; mentre que el segon grup

just va poder acomplir 57 hores.

Amb vista a aquest segon any, s'ha treballat per millorar el procés d'avaluació del servei i els resultats. S'han definit millor els indicadors per a cada objectiu i s'han millorat les eines de recollida d'informació. L'anàlisi de la informació es replanteja i es concreta, per una part, amb una avaluació del procés i la implementació, i per altra, amb una avaluació del grau de consecució dels objectius específics plantejats. Es fa servir la informació recollida i enregistrada per l'equip tècnic de la fundació i la proporcionada al qüestionari anònim de valoració enviat a l'equip docent (s'obtenen cinc respostes de sis) i les empreses (responen cinc de les onze empreses).

Pel que fa a l'avaluació del procés i la implementació, s'ha focalitzat l'anàlisi en els aspectes següents relacionats amb la gestió i implementació del servei: adherència, seguiment, cobertura, qualitat, receptivitat dels participants, adaptació, organització i implicació comunitària. D'aquesta anàlisi podem destacar:

- Tot i haver facilitat informació sobre el servei a tots els centres d'educació especial que ofereixen el cicle de transició a la vida adulta, a Palma i voltants, i haver tengut contacte per correu electrònic amb els equips docents, només es varen arribar a celebrar reunions i a formalitzar la incorporació d'un centre educatiu (Princesa de Asturias). Per altra part, es renovà el conveni de col·laboració amb Mater Misericordiae. Per tant, Princesa de

Asturias i Mater Misericordiae són els centres que durant el curs han realitzat derivacions al servei.

- De les pràctiques programades, se n'han pogut completar quatre respectant el calendari i l'organització inicial amb modificacions mínimes. Pel que fa a la resta de casos, durant el primer trimestre se'n va haver de donar per finalitzada una abans de la data prevista per manca d'implicació de l'alumna, i durant el segon trimestre l'estat d'alarma va obligar suspendre les vuit pràctiques iniciades. Tot i això, en aquest darrer cas, les pràctiques s'iniciaren segons el previst i programat.
- S'han duit a terme una mitjana de tres reunions presencials de coordinació amb l'equip docent de cada centre educatiu i una reunió amb cada empresa abans que s'iniciassin les pràctiques. Els seguiments presencials durant el període de pràctiques han estat els moments en què s'han continuat les tasques de coordinació i comunicació. Amb el primer grup, s'han realitzat set dels vuit seguiments programats; mentre que amb el segon, hi havia vint-i-tres seguiments programats i no se n'ha pogut realitzar cap perquè se suspengueren les pràctiques en una fase inicial. L'equip docent i les empreses creuen que les vies de comunicació han estat adequades.
- Totes les empreses col·laboradores valoren com a "molt bo" el Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta, mentre que els equips docents ho fan en un 60 % dels casos, valorant-lo com a "bo" el 40 %. Tot i això, tant empreses com docents es mostren interessats a poder continuar amb el servei durant els pròxims cursos.
- El servei ha estat flexible i s'ha adaptat a les noves necessitats i circumstàncies que han anat sorgint durant el desenvolupament de les pràctiques. S'han fet modificacions d'horaris i de dies, i s'han gestionat sol·licituds de prolongació de períodes de pràctiques.
- S'ha observat un lleuger canvi en el perfil de l'alumnat. Per una part, s'han derivat alumnes que cursen l'itinerari d'inserció laboral d'aquest cicle educatiu, fet pel qual s'han sol·licitat pràctiques més exigents i amb major grau d'implicació, i s'han programat per primera vegada les 100 hores en dos casos. Per altra part, amb la incorporació del nou centre, hi ha hagut derivacions d'alumnes amb molta necessitat de suport i menor autonomia, i això ha suposat que en dos casos hagi estat necessària la presència constant de l'equip tècnic de la fundació o l'equip docent durant les pràctiques. Es detecta en aquest cas menys experiència de l'equip docent en la gestió d'aquesta part del currículum acadèmic i creim que ha estat un factor rellevant en la realització de les propostes de pràctiques d'aquests dos casos.

Pel que fa a l'avaluació dels objectius específics, exposem els aspectes principals destacats en la taula següent:

Taula 3. Avaluació de la consecució d'objectius específics

Oferir primers contactes amb el món laboral a través de pràctiques externes amb suport i seguiment	<p>En tots els casos les pràctiques s'han duit a terme a empreses i/o sectors professionals d'acord amb els interessos de l'alumnat. L'alumnat s'implicà en la selecció mitjançant propostes per al lloc de pràctiques que havia d'ocupar. Durant els seguiments, l'alumnat ha expressat un alt nivell de satisfacció amb les pràctiques, el treball desenvolupat i les empreses. En destaquen dos casos: la sol·licitud formal d'un alumne per prorrogar les pràctiques i l'oferiment d'un contracte a un altre alumne després del període de pràctiques. El 60 % dels docents valoren com a "molt bona" l'experiència de l'alumnat i 40 % com a "bona". Totes les empreses creuen que les pràctiques han estat útils i aprofitades per l'alumnat, mentre que l'equip tècnic de la fundació valora que en un cas no ha estat així.</p>
Fomentar l'autonomia personal	<p>L'equip tècnic ha realitzat tretze acompanyaments a vuit alumnes en total. Quatre alumnes aconseguiren fer el trajecte de manera autònoma cap al lloc de pràctiques, mentre que la resta estava en procés d'aprenentatge quan es varen suspendre les pràctiques per mor de l'estat d'alarma. En tots els casos, a excepció d'un, s'observa una tendència a adquirir autonomia de manera progressiva durant el període de pràctiques, així com a respectar les normes d'higiene, de cura personal i de vestimenta, si se n'han establert.</p>
Promoure l'adquisició d'habilitats i competències laborals de caràcter polivalent	<p>Només s'han registrat dues faltes de puntualitat i dues absències no comunicades amb antelació, encara que una d'elles fos justificada. L'actitud de l'alumnat, a excepció d'un cas, vers les pràctiques i les tasques assignades ha estat molt bona. Ha mostrat interès, ganes i motivació per aprendre. En tres casos han sol·licitat de manera expressa l'assignació de tasques variades per poder posar en pràctica més aprenentatges. L'alumnat ha participat i mostrat predisposició a treballar en equip. Ha fet més aportacions a mesura que guanyava confiança. A excepció d'un cas, s'ha informat que l'alumnat ha mostrat tendència a perseverar en les tasques i a esforçar-se, tant si agradaven i motivaven molt com si no.</p>
Reforçar habilitats comunicatives i numèriques, la capacitat de raonament i de resolució de problemes	<p>La comunicació ha estat respectuosa i s'ha observat una progressió adequada en els dos casos en què s'ha hagut de treballar el to de veu i el grau de familiaritat en la interacció. L'alumnat ha mostrat un nivell d'atenció adequat i ha tengut en compte i respectat les normes pròpies del lloc de pràctiques. Els moments de desconnexió han estat poc freqüents. En un cas, s'ha reajustat l'horari de pràctiques per afavorir que l'alumne pogués mantenir l'atenció i aprofitàs millor el temps. S'ha observat que, a mesura que passaven les setmanes de pràctiques, l'alumnat gestionava millor la flexibilitat i proposava més iniciatives. Mantenien i sol·licitava treball col·laboratiu davant tasques que requerien coneixements nous. No totes les tasques han suposat aprenentatges nous per poder dur-les a terme. En els casos en què l'alumnat ja tenia els coneixements necessaris ha estat capaç d'extrapolar-ho al context de pràctiques.</p>

Taula 3. Avaluació de la consecució d'objectius específics

Oferir oportunitats de socialització a entorns nous	S'observa durant els seguiments que s'ha establert una bona relació entre l'alumnat i el personal de les empreses, fruit de les tasques de supervisió i treball en equip. En general, la relació ha estat una mica distant al principi i al llarg de les setmanes s'ha consolidat. En dos casos hi ha hagut una excessiva familiaritat des de l'inici i s'han hagut de posar límits per tal de poder treballar bé.
Augmentar la motivació cap aquesta etapa acadèmica	L'alumnat genera unes grans expectatives davant aquesta experiència. Abans de les pràctiques l'alumnat expressa el seu gran interès per començar-les, moment que es viu amb expectació i nirvis pel desig de fer-ho bé. En tots els casos, a excepció d'un, s'observa que el nivell de motivació s'ha mantingut al llarg de les pràctiques.
Complementar la feina realitzada per l'equip docent del centre educatiu	Els equips docents expressen un alt grau de satisfacció amb la informació rebuda a l'inici de les pràctiques i consideren que el suport i acompanyament a l'alumnat ha estat "molt bo" (60%) o "bo" (40 %). Valoren com a "molt útil" (60 %) i com a "útil" (40 %) el servei, en general. A més, mostren interès en poder rebre el suport del servei durant el pròxim curs acadèmic. Creuen que la participació en el servei ha influït positivament en la resta d'alumnes i el centre educatiu (60 %). Han observat una major motivació per a les pràctiques entre l'alumnat que encara no hi ha participat (60 %) i han valorat el suport que es rep i que complementa positivament el seu treball (40 %), entre d'altres.
Sensibilitzar les empreses col·laboradores sobre les capacitats i potencialitats de les persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral	Les empreses manifesten un alt grau de satisfacció en la gestió de les pràctiques i les tasques d'informació, assessorament i seguiment realitzades per l'equip tècnic de la fundació. Han expressat interès per continuar col·laborant amb el servei durant el pròxim curs. Cinc de les empreses ja havien col·laborat amb el servei l'anterior curs. En els casos en què no hi havia hagut contacte previ amb persones amb discapacitat intel·lectual a l'entorn laboral (20 %), s'expressa un canvi positiu en la percepció de les seves capacitats. Consideren la participació al servei beneficiosa i destaquen, entre d'altres, que s'ha produït un canvi positiu en el clima de treball (60 %) i ha permès apreciar qualitats o aptituds desconegudes del personal que ha treballat més freqüentment amb l'alumne-a en pràctiques (40 %).

Font: elaboració pròpia

Durant aquest curs el servei ha hagut de fer front a una situació insòlita que ha suposat la suspensió de les activitats programades degut

a les mesures de control i protecció front la covid-19. És per aquest motiu que consideram que, tot i tenir informació addicional en les ob-

servacions i coordinacions que ens permet complementar la informació facilitada a través dels qüestionaris anònims, l'avaluació s'ha vist afectada per aquesta situació. El comentari realitzat per la tutora d'un dels centres educatius reforça aquesta impressió de l'equip tècnic: "Degut a la situació de confinament que vivim, he fet la valoració en relació amb la preparació i a la breu experiència de pràctiques dels meus alumnes. Estic convençuda que l'experiència hauria estat molt bona, igual que ho va ser el curs passat".

Finalment, cal destacar que tot i que no és l'objectiu principal del servei, durant aquest curs acadèmic s'ha aconseguit la inserció laboral d'un dels alumnes que, una vegada finalitzades les pràctiques, va continuar encarregant-se de les tasques que desenvolupava gràcies a un contracte a temps parcial a l'empresa. Compaginà els estudis amb la seva primera feina remunerada. En aquest cas, la contractació es especialment important perquè les possibilitats de l'alumne de trobar per ell mateix una feina en el sector que li agradava eren baixes, i aquestes pràctiques li han oferit una oportunitat que d'una altra manera hauria estat difícil.

4. Conclusions i discussió

Les valoracions analitzades fins ara i l'experiència de l'equip tècnic de la fundació durant els dos anys de funcionament del Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta posen de manifest que es dona resposta a una mancança real en el nostre entorn i es contribueix a un major aprofita-

ment de l'experiència educativa de l'alumnat que és derivat al servei, especialment en les pràctiques que és on tenim major incidència. Aquesta necessitat sorgeix, principalment, d'una falta de recursos humans suficients als centres educatius per fer front a totes les tasques que suposa posar en marxa i desenvolupar les pràctiques del currículum acadèmic.

L'equip docent veu molt limitat el temps que pot dedicar a les tasques relacionades amb les pràctiques, especialment a aquelles que tenen lloc fora del centre educatiu, ja que el seu horari laboral s'estructura entorn a l'aula. La presència de practicants d'estudis universitaris o de formació professional al centre d'educació especial pot facilitar el procés perquè suposa més suport, com vàrem veure durant el primer any del servei. Però aquesta no és una situació que es repeteix cada any o durant tot el curs, i és per això que consideram que oferir aquest suport extern des del nostre servei, de manera programada i pactada a l'inici del curs, suposa una passa endavant vers l'escolta activa de l'alumnat i la millora de la qualitat de la seva experiència educativa. Tot i haver vist de primera mà aquesta limitació de recursos humans i conèixer de manera informal que és una situació comuna a l'entorn educatiu, ens ha sorprès especialment la dificultat d'accés a la resta de centres d'educació especial del nostre entorn per oferir el suport del servei.

Creim que amb aquest servei no només es dona resposta als objectius plantejats, sinó que també es té impacte a altres nivells.

Per una part, es promou l'auto-determinació de l'alumnat, ja que es demana activament que participi en la presa de decisions i s'escolten les seves propostes, peticions i opinions. S'ha de tenir en compte que continuam vivint en una societat en lluita pels drets de les persones amb discapacitat i en la qual, especialment en els casos de discapacitat intel·lectual, hi ha una tendència al tracte amb paternalisme, limitant en moltes ocasions la capacitat de presa de decisions i el dret que tenen de ser escoltats.

Som conscients que en la vida de qualsevol persona es donen situacions en les quals no és possible la presa de decisions en funció dels interessos o les opinions pròpies per diferents circumstàncies. En el cas de les pràctiques però, es veu que sí és possible aquesta presa de decisions i que, si es promou en aquest espai el creixement personal, es poden donar situacions molt positives. Ho hem vist en el cas de l'alumna que després de l'experiència de pràctiques durant el curs 2018/2019 va prendre la decisió de continuar amb la seva formació o en el cas de la inserció laboral del jove amb, inicialment, poques perspectives reals d'aconseguir fer aquesta passa a curt o mitjà termini, durant aquest curs.

Per altra part, creim que el servei és una eina de promoció de la inclusió potent i que contribueix a la ruptura d'estereotips sobre el rol de les persones amb discapacitat intel·lectual al món laboral. Encara hi ha moltes empreses que tenen prejudicis fruit del desconeixement i de la

desinformació i que no s'han plantejat la possibilitat de poder integrar una persona amb discapacitat en els seus equips de treball. També, ens trobam que existeix un fort encasellament de les persones amb discapacitat intel·lectual en determinats sectors professionals, però la nostra experiència posa de manifest que, tot i que en ocasions és més fàcil accedir al món laboral en aquests sectors per la seva experiència acumulada acollint persones amb discapacitat, aquest no és sempre el desig de les pròpies persones, que tenen altres interessos i desitjos per al seu futur.

Davant aquesta situació, ens demanam: es pot tenir una bona qualitat de vida amb una feina que no agrada o que no ens crea interès? Clarament, la resposta és que no. Per tant, escoltar a l'alumnat i facilitar l'accés a llocs de pràctiques (i potencialment de feina) que resultin interessants i motivadors ajudarà a rompre l'encasellament en determinades professions o sectors laborals, ja que, com en el cas de qualsevol altra jove, ens trobam persones que tenen interessos molt variats i grans habilitats per aportar el seu granet d'arena a diferents sectors.

L'experiència viscuda fins el moment ens ha conduït a cercar llocs de pràctiques molt diferents: taller mecànic, perruqueria i cura de la imatge personal, restauració, cuina, neteja, administració i recepció, reprografia, jardineria, educació, i comunicació i creació de contingut audiovisual. Aquest fet ens ha permès apropar experiències d'inclusió que, tot i ser de caràcter temporal, es converteixen

en un tast del que realment podrien esdevenir a l'entorn de la petita i mitjana empresa, i suposen un impacte positiu en les possibilitats futures laborals del jovent amb discapacitat intel·lectual, ja que es fa una tasca de sensibilització amb empreses i equips de treball procedents de sectors més diversos i que poden conduir a la potencial creació de llocs de feina per a perfils diferents.

Tot i que l'experiència del nostre servei ha estat positiva fins ara, no negam el fet que queden aspectes per polir i millorar com és, per exemple, la participació de les empreses col·laboradores en la valoració o l'estandardització dels criteris per accedir als llocs de pràctiques (en referència, especialment, a la capacitat d'autonomia). Esperam poder continuar treballant en aquests aspectes durant el pròxim curs acadèmic que, en aquest moment, afrontam amb molta incertesa.

Com era d'esperar, les mesures de control i prevenció per la covid-19 han estat especialment restrictives amb els col·lectius vulnerables, entre els quals s'inclouen les persones amb discapacitat intel·lectual, el que fa que totes les qüestions i dubtes sobre la tornada a les aules i la "nova normalitat" tenguim encara més interrogants en els casos dels centres d'educació especial. Creim que, si com esperam, es pot iniciar el curs presencialment seguint una estructura i currículum semblant al que s'ha fet servir fins ara, el suport del nostre servei serà encara més important tant per als equips docents com per a l'alumnat.

Per una part, creim que els equips docents hauran de fer front a un augment de la limitació del temps i la seva

disponibilitat per resoldre tasques fora del centre educatiu, ja que hauran d'invertir una part del seu temps en adaptar-se i posar en marxa els necessaris nous procediments interns i mesures de prevenció. Per altra part, no podem obviar les conseqüències que tant el confinament com el temps fora del centre educatiu hauran tingut sobre l'alumnat amb discapacitat intel·lectual, un alumnat amb tendència a mostrar més sensibilitat davant els canvis sobtats com el que ens ha tocat viure.

La tornada a la rutina i a les activitats d'interès i motivadores (com hem vist que pot ser la perspectiva de realitzar pràctiques) afavorirà l'adaptació a la nova situació dins el centre. Tot i això, no es poden oblidar els mesos de desconnexió educativa i els potencials efectes que poden tenir, ja que, així com ha passat amb altres col·lectius en edat escolar, els centres d'educació especial han trobat molta dificultat per poder adaptar-se a l'activitat educativa a distància. Hem de tenir en compte que en molts de casos no només hi ha hagut una afectació a nivell pròpiament acadèmic, sinó que, a més, s'han vist reduïdes les relacions i interaccions socials, ja sigui per una manca de coneixement de com mantenir-les a través de les noves tecnologies o per la impossibilitat d'accedir-hi. S'espera que, amb la tornada al centre educatiu, es necessitin reforçar i tornar a adquirir certs hàbits de treball i relacionals propis d'aquest entorn, i treballar també el desenvolupament d'habilitats socials. Per aquest motiu, pensam que el suport addicional que proporcionam a través del nostre servei pot ser molt positiu, ja

que ens permet arribar, si és necessari, als suports presencials al centre de pràctiques, entre d'altres.

Basant-nos en el que s'ha comentat fins ara, creim que és important mantenir el compromís de la fundació amb la comunitat de centres d'educació especial i el jovent que hi cursa els estudis, i continuar treballant per a la millora i ampliació del Servei de Suport a la Transició a la Vida Adulta. No podem negar que, ara per ara, el futur immediat del projecte és una incògnita per mor de les futures mesures que es puguin proposar per regular l'activitat educativa dins i fora dels centres educatius. Tot i això, intentarem trobar vies que permetin poder continuar amb la feina iniciada en relació amb el suport del jovent amb discapacitat intel·lectual, en el seu procés de transició a la vida adulta, i amb la tasca de sensibilització de l'entorn empresarial vinculada a aquest projecte.

5. Referències bibliogràfiques

- Butcher, S. i Wilton, R. (2008). Stuck in transition? Exploring the spaces of employment training for youth with intellectual disability. *Geoforum*, 39, 1079 - 1092. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2007.11.002>
- Fullana, J. (2015). Una investigación sobre la transición a la vida adulta de jóvenes con discapacidad intelectual. Diagnóstico y propuestas de mejora. A AIDIPE (Ed.), *Investigar con y para la Sociedad* (Vol. 2, pp. 775-783). Cádiz, España: Bubok. Recuperat de <http://aidipe2015.aidipe.org>
- Holwerda, A., van der Klink, J.J.L., de Boer, M.R., Groothoff, J.W. i Brouwer, S. (2013). Predictors of work participation of young adults with mild intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 34 (6), 1982-1990. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.03.018>
- Jiménez, A. (Coord.) (2019). *Informe OLIVENZA 2018, sobre la situación general de la discapacidad en España*. Observatorio Estatal de la Discapacidad.
- Jordán de Urríes, B. F. (2010). Empleo con apoyo. *Educación y futuro: revista de investigación aplicada y experiencias educativas*, 23, 31-42.
- Leonard, H., Foley, K.R., Pikora, T., Bourke, J., Wong, K., McPherson, L., Lennox, N. i Downs, J. (2016). Transition to adulthood for young people with intellectual disability: the experiences of their families. *European Child & Adolescent Psychiatry* (25), 1369-1381. <https://doi.org/10.1007/s00787-016-0853-2>
- Ordre de 12 de desembre de 2000, de la Conselleria d'Educació i Cultura, per la qual es regulen els programes de formació per a la transició a la vida adulta destinats als alumnes amb necessitats educatives especials escolaritzats en centres d'educació especial i s'estableixen els models de certificats per a l'alumnat que finalitzi un d'aquests programes. Butlletí Oficial de les Illes Balears, nº 8, del 18 de gener de 2001.

- Pallisera, M., Fullana, J., Vilà, M., Jiménez, P., Castro, M., Puyalto, C., Montero, M. i Martín, R. (2014). Análisis de los apoyos que reciben los jóvenes con discapacidad intelectual en su transición a la vida adulta en España: una investigación a partir de experiencias de profesionales y personas con discapacidad. *Revista Española de Discapacidad*, 2 (2), 27-43. <https://doi.org/10.5569/2340-5104.02.02.02>
- Ratti, V., Hassiotis, A., Crabtree, J., Deb, S., Gallagher, P. i Unwin, G. (2016). The eddectiveness of person-centered planning for people with intellectual disabilities: A systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, 57, 63-84. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.06.015>

**La formació dual i una
orientació per a tothom
(2015-2019).
Reptes de futur**

**Mª JOSE MORA PÉREZ
TONI VALLESPÍR ALGABA
NOEL TORRES ANAYA**

Mª José Mora Pérez

Llicenciada en psicologia. Experiència en els últims cinc anys des d'Amadip Esment Fundació, desenvolupant i implantant programes de formació dual, programes d'orientació prelaboral i itineraris integrals d'inserció sociolaboral per a joves amb necessitats d'orientació i de qualificació professional.

Toni Vallespir Algaba

Llicenciat en pedagogia, Postgrau en Igualtat d'Oportunitats i expert en atenció a la diversitat per la Universitat de les Illes Balears. Especialista en aprenentatge cooperatiu a través del Centre Internacional d'Aprenentatge Cooperatiu. Amb una trajectòria professional de més de deu anys com a formador i orientador en l'entitat Amadip Esment Fundació, acompanyant i formant persones amb diferents necessitats de suport en els processos d'aprenentatge. Actualment, coordinador pedagògic de l'entitat, formador de formadors en metodologies i competències docents.

Noel Torres Anaya

Llicenciat en psicologia i Màster en Gestió de Recursos Humans i Intervenció Psicològica i Pedagògica. Experiència en els últims quatre anys des d'Esment Escola Professional en programes de formació dual per a joves i coordinació pedagògica de l'equip de formadors. Orientador per a joves sense qualificació i/o abandonament escolar. Coordinació en la tutorització del jove entre l'Escola i les empreses col·laboradores, especialment amb el tutor o la tutora d'empresa. Formador de l'especialitat formativa Formació i orientació laboral

Resum

El jovent és el capital humà més important que té la societat actualment. El mercat de feina del jovent presenta una gran varietat de contractes que no consoliden la carrera professional i no els permet refermar l'autonomia i el creixement personal i professional.

En Esmert Escola Professional volem millorar les possibilitats d'inserció laboral de joves sense qualificació i/o que han abandonat el sistema educatiu i en persones amb discapacitat intel·lectual, mitjançant programes de formació dual, oferint un acompanyament en tot moment i assegurant un bon procés d'orientació durant la transició entre l'escolarització i l'àmbit professional i facilitant l'accés i l'adaptació del procés formatiu. A Esmert Escola Professional totes les persones porten a terme una formació dual, amb un contracte de formació i d'aprenentatge dels quals són àmpliament utilitzats a tot Europa. Encara que les nostres dades en acreditació i inserció són positives tenim diversos reptes per davant.

Paraules clau

Discapacitat intel·lectual / Joves sense qualificació / Orientació i formació dual.

Resumen

Las personas jóvenes son el capital humano más importante que debe poseer la sociedad actualmente. El mercado de trabajo de los jóvenes presenta múltiples contratos que no consolidan su carrera profesional y no les permite afianzar su autonomía y crecimiento personal y profesional.

En Esmert Escola Profesional queremos mejorar las posibilidades de inserción laboral de jóvenes sin cualificación y/o que han abandonado el sistema educativo y en personas con discapacidad intelectual a través de la formación dual, ofreciendo acompañamiento en todo momento y asegurando un buen proceso de orientación para la transición entre la escolarización y el ámbito profesional, facilitando así el acceso y la adaptación al proceso formativo. En Esmert Escuela Profesional todas las personas llevan a cabo una formación dual a través de un contrato de formación y aprendizaje, los cuales son ampliamente utilizados en toda Europa. Aunque nuestros datos en acreditación e inserción son positivos tenemos varios retos por delante.

Palabras clave

Discapacidad intelectual / Jóvenes sin cualificación / Orientación y formación dual.

1. Introducció

El jovent és el principal afectat pels canvis que provoquen els cicles econòmics, en els quals els models laborals no s'ajusten a les seves necessitats. El mercat de treball del jovent sense qualificació presenta contractes múltiples que no consoliden la carrera professional i no els permet afermar l'autonomia i el creixement personal i professional. Especialment les dificultats que es presenten en la inserció de joves de 16 a 19 anys, ens indiquen la importància de canvis necessaris per aconseguir integrar el jovent quan no és admès en el mercat laboral, a causa de la falta d'experiència i de la baixa qualificació, sense tampoc tenir opcions per poder adquirir coneixements i competències per a la incorporació de qualitat. Aquests factors de vulnerabilitat s'accentuen en el cas de les persones amb discapacitat, per les dificultats especials que presenta el col·lectiu a l'hora d'assumir els objectius pedagògics de l'educació obligatòria i donar una continuïtat a la qualificació després de finalitzar aquesta etapa, principalment per una manca d'oferta formativa professional adaptada i mancada de figures de suport. La situació actual, amb el problema de la COVID-19, ho complicarà molt més, n'explicam l'impacte en l'apartat següent. És per tot això fonamental trobar mesures per combatre l'abandonament escolar primerenc i desenvolupar actuacions en l'àmbit laboral per qualificar aquests joves que no tenen les competències professionals que el mercat de treball requereix, garantint el desenvolupament amb dignitat i igualtat d'oportunitats, construint una societat més justa i inclusiva.

1.1. Variable d'ocupabilitat de la població jove a les Illes Balears, tenint en compte l'impacte de la COVID-19

Segons l'informe emès per la Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball, en referència a l'impacte econòmic de la COVID-19 a Balears:

- El turisme serà de les últimes activitats a recuperar-se. Possiblement afecta de ple la temporada turística actual i en algunes previsions s'espera aconseguir valors d'entre el 25 % i el 50 % d'activitat turística a l'agost respecte al 2019.
- Amb aquestes previsions, sumant l'impacte que suposarà a més en matèria d'inversions i de consum, en el pitjor dels escenaris es preveu una reducció del PIB a les Balears de 9.273 milions d'euros (31,6 %) i 147.732 llocs de treball (-29,2 %), sent una de les comunitats autònomes més afectada per l'impacte de la situació d'estat d'alarma.

Com ja va ocórrer en la crisi socioeconòmica del 2008, el jovent és un dels col·lectius més vulnerables i sensibles davant un mercat laboral advers, especialment a Balears on la major modalitat de contractació per a aquest col·lectiu és de caràcter temporal, de baixa qualificació i estacional.

Com reflecteixen les dades extremes de l'EPA, la situació actual està afectant notablement la contractació. Durant l'abril de 2020 només es produeix la nova contractació de 8.693 persones, la qual cosa suposa una reducció de 47.054 contractes respec-

te al mateix mes de l'any anterior, un descens del 84,4 %, accentuant-se en el cas dels menors de 25 anys (-89,4 %, 5 p. p. més que per a la resta de la població). Aquesta tendència s'ha mantingut durant el mes de maig, on la nova contractació per a joves menors de 25 anys ha estat de 1.574, enfront dels 15.275 contractes del mateix mes de l'any anterior (-89,9 %). Les dades són preocupants pel fet que els mesos d'abril a juny solen ser aquells on es registra un increment major en la contractació en la nostra comunitat. També són significatives les dades d'atur registrades a l'abril i al maig, on es produeix un increment en tots els col·lectius, especialment en el jovent, amb un 78,7 % més que l'any anterior per al mateix període.

Des de la nostra experiència més pròxima, en referència al jovent que es qualifica mitjançant programes de formació dual en Esmert Escola Professional:

- Un 91 % del jovent en formació està en situació d'ERTO, és a dir, tant la formació com la contractació estan suspeses, amb tot el que suposa d'interrupció del procés de qualificació, pèrdua de competències i risc d'abandonament.
- No s'han formalitzat els contractes de formació i d'aprenentatge de 50 joves, que estava previst que iniciessin el programa de formació dual el mes de maig. En el moment actual el seu itinerari formatiu ha quedat paralitzat.
- 2 joves que han finalitzat els contractes de formació i d'aprenentatge, amb els quals estava prevista la pròrroga del contracte a les

empreses i s'estaven qualificant, no han tingut continuïtat. I també es preveu que pugui passar el mateix amb altres joves que finalitzen el contracte en curs.

Davant aquesta situació, el paper de l'orientació adquireix especial importància, per aconseguir mantenir el jovent en els processos formatius actualment en suspensió i cercar alternatives de qualificació i d'ocupació per als casos que s'han quedat sense opcions de formació.

1.2. Itineraris formatius-laborals i formació professional

Segons les conclusions del seminari internacional organitzat per la UIB per prevenir l'abandonament educatiu (desembre de 2017), els elements clau a tenir en compte per abordar itineraris formatius-laborals d'èxit amb els joves són:

- Orientació del perfil professional
- Abordament d'obstacles per a la formació
- Habilitats bàsiques per a l'ocupabilitat
- Itinerari flexible i personalitzat
- Model d'aprenentatge no tradicional
- Entrenament i tutorització

Igualment, en funció de les dades que proporciona el Centre Europeu per al Desenvolupament de la Formació Professional (CEDEFOP), la formació professional preveu i contraresta l'abandonament escolar. De fet, un terç dels joves que abandonen els estudis a Europa completen poste-

riorment un programa de formació professional. En el marc de la formació professional, la modalitat de formació dual s'està consolidant com un model d'èxit, per l'eficàcia en l'ocupabilitat posterior del jovent. Tenint com a referent països com Alemanya, on el 15,8 % del jovent s'està formant amb aquesta modalitat i on constitueix la modalitat principal d'accés a l'ocupació, un 82 % dels joves que finalitzen la formació dual acaben treballant en l'empresa on s'han format. A Espanya aquest model es comença a implantar amb 24.000 alumnes matriculats el 2017 i troba feina el 75 % dels alumnes que han finalitzat.

En la combinació de processos que fomenten l'orientació i la qualificació dels joves resideix l'èxit per a la futura sortida al mercat laboral. És per això que les intervencions s'han d'enfocar en línies d'actuació que prioritzin:

- Informació i sensibilització al jovent sobre les necessitats de formació i qualificació professional per accedir i mantenir una ocupació de qualitat.
- Informació i assessorament sobre les diferents alternatives formatives i la situació del mercat laboral, per facilitar l'accés al recurs més adequat.
- Orientació per a l'elaboració del perfil professional i disseny d'un itinerari personalitzat. Entrenament en habilitats prelaborals i competències personals i socials per a la millora de l'ocupabilitat.
- Orientació i acompanyament per a l'accés a la qualificació professional. Fent una aposta clara per la

formació professional dual com a model d'èxit per a la capacitació dels joves, ja que connecta l'àmbit formatiu amb el laboral, facilita la transició al mercat de treball i permet tenir una primera experiència laboral al jovent.

- Seguiment, orientació i acompanyament en el procés formatiu per assegurar l'adaptació adequada i evitar l'abandonament prematur. Establiment d'estratègies d'intervenció i de coordinació amb altres recursos.

Intermediació i suport en la contractació posterior després de finalitzar el procés formatiu per a joves que no continuïn en l'empresa en la qual s'han format.

2. El model d'Esment Escola Professional

Esment Escola Professional és el projecte formatiu d'Amadip Esment Fundació. Una entitat fundada l'any 1962 que atén persones amb diferents necessitats de suport, amb l'objectiu de poder accedir a recursos formatius adequats a l'edat i al nivell d'autonomia.

Des del 1992 desenvolupam diferents programes, la finalitat dels quals ha estat i és preparar les persones per a una futura inserció sociolaboral. Esment Escola Professional comparteix aquests valors i vol oferir oportunitats també al jovent. Fa anys que orientam escoles que tenen alumnat amb necessitats. Adaptam plans formatius amb la finalitat de millorar l'aprenentatge i les competències personals. Acompanyam les

persones en la formació, en la cerca d'ocupació i els feim un seguiment individual. Els donam suport en tots els moments i les facetes de les seves vides. Esmert Escola Professional és un projecte integrat de formació dins d'un entorn empresarial. Volem presentar un model formatiu laboral d'atenció al jovent que combina orientació, formació i ocupació en el sector de l'hostaleria. Aquest model atén l'individu i el seu entorn i es basa en un model de formació professional dual on la titulació oferida són els certificats de treballs acreditats per la Conselleria de Treball.

2.1. Oferim un model de formació dual

El model s'adequa a la persona i a les seves necessitats, per això presentem els dos models de formació dual en Esmert Escola Professional:

Formació dual adaptada per a persones amb discapacitat intel·lectual

Formació dual per a joves sense qualificació i/o que han abandonat el sistema educatiu

2.1.1. La formació dual adaptada

El model de formació dual adaptada està dissenyat per respondre les necessitats de qualificació professional de les persones amb necessitats de suport:

- Aprenentatge pràctic, basat en l'entrenament de les competències, tant tècniques com transversals.
- Reiteració dels aprenentatges adquirits per a la consolidació d'aquests.

- Individualització del procés, organitzant les tasques que ha de fer en funció del pla de formació programat i el ritme d'adquisició de cada cas.
- Adequació dels diferents suports que requereix la persona.
- Instauració de l'aprenentatge a través de la dinàmica d'aprendre, practicar i demostrar l'après.

Aquests elements clau es tradueixen en les adaptacions següents, tant del programa formatiu com de les metodologies:

- Ampliació d'hores de formació. La formació acreditable (certificats professionals) va acompanyada d'especialitats formatives específiques per a persones amb discapacitat, amb continguts relacionats amb l'activitat professional i adaptats, que permetin a la persona reiterar i afermar les competències professionals exigides per, d'aquesta manera, maximitzar les possibilitats d'acreditar-les.
- Formació en competències generals. Els programes formatius disposen de formació complementària transversal, per treballar aspectes personals i socials que facilitin l'adaptació als entorns, tant de treball com comunitaris, fomentant en tot moment l'autonomia de la persona i el desenvolupament d'aquesta.
- Aprenentatge pràctic. Tal com permet la normativa de desenvolupament dels contractes per a la formació i l'aprenentatge, les persones amb discapacitat intel·lectual poden formar-se en el

lloc de treball, per la qual cosa la major part del programa formatiu està dissenyat perquè la persona adquireixi les competències tant tècniques com transversals a través de la pràctica i de l'entrenament d'aquestes en l'entorn laboral real.

- Elaboració d'itineraris individualitzats: basats en l'avaluació inicial de capacitats i fortaleses i necessitats de suport de cada persona.
- Metodologies i recursos adaptats: planificació i avaluació de continguts basada en l'adquisició de competències en relació amb funcions del lloc de treball, estructuració de continguts en funció de la dificultat (entrenament iniciat des de les tasques més senzilles fins a les més complexes), treball en paral·lel dels continguts teòrics i pràctics, formació basada en projectes educatius, implantació de la metodologia d'aprenentatge cooperatiu, potenciació de l'ús de les TIC.
- Aprenentatge en el marc d'un model pedagògic adaptat: el pla formatiu es desenvolupa segons els principis, els valors i les metodologies recollits en el pla de desenvolupament i d'aprenentatge d'Amadip Esment Fundació, dissenyat en funció de les necessitats específiques de les persones amb discapacitat en matèria d'aprenentatge, recollint l'experiència en anys de formació i d'atenció al col·lectiu.
- Recursos humans: professionals amb capacitat docent i experiència en el treball amb persones amb discapacitat. Com a adapta-

ció, s'estableixen dos referents per a l'aprenent:

- a. el formador del perfil professional que, a més de formar, tutoritza i acompanya en el lloc de treball.
- b. l'orientador que, a més de formar, supervisa tot el procés, determina els suports necessaris i atén de manera integral la persona.

El programa es basa en un contracte de formació i d'aprenentatge a 3 anys, on el 50 % de les hores són formació i el 50 % restant són de treball efectiu. Les persones són contractades en el Centre Especial d'Ocupació, entorn on poden rebre els suports necessaris i una remuneració des del primer dia per la part de treball efectiva feta.

2.1.2. La formació dual per a joves sense qualificació

La formació dual per a joves sense qualificació és un model educatiu que, des del primer dia, combina formació i activitat laboral retribuïda en una empresa. Perquè el programa funcioni adequadament és imprescindible el compromís de l'aprenent en el seu itinerari professional, el compromís de l'empresa que contracta el jove i aposta per la qualificació i el compromís de l'Escola com a agent educatiu.

Les característiques principals d'aquest model són:

- Itineraris formatius a tres anys, acreditables any a any. La durada d'aquests programes promou el desenvolupament professional i personal.
- Adaptació als ritmes de treball de les empreses que formalit-

zen els contractes de formació i d'aprenentatge per dur a terme la combinació de treball i formació.

- El model de formació professional es basa en l'àmbit de certificats de professionalitat, com a sistema flexible que s'adapta a les necessitats formatives de la persona i als requeriments de l'empresa, a través de la metodologia dual.
- Desenvolupament de competències transversals a través de la inclusió d'una altra formació complementària durant els tres anys de programa: competències lingüístiques (anglès i alemany) i competències digitals.
- Tutorització contínua al llarg del procés formatiu. Cada aprenent té assignat un tutor d'empresa encarregat de traslladar coneixement i procés dins de l'empresa i un tutor d'escola, figura de suport per a l'aprenent durant el procés i vincle entre l'escola i l'empresa, que garanteix el desenvolupament correcte, personal i professional, del jove.

2.1.2.1. Com s'organitza la formació dual per a joves sense qualificació?

La formació dual en Esment Escola Professional es dissenya tenint en compte els aspectes següents:

- a. Durada: el programa és flexible i pot variar en funció de les necessitats de cada persona. Si bé es preveu que el temps mínim per fer el programa és d'un any, per obtenir la titulació completa és necessari fer i aprovar la formació programada en els tres anys.
- b. Programa formatiu: d'acord amb el marc normatiu establert per a cada titulació en l'obtenció de certificats professionals acreditats per la Conselleria de Treball. Esment Escola imparteix els continguts de caràcter més teòric i les empreses aborden especialment aquells continguts més vinculats a la formació pràctica. L'organització i la programació de continguts queden recollits en els annexos formatius subscrits per totes dues parts. El nostre model actual segueix una distribució d'hores els tres anys en el mateix percentatge, 25 % de formació a l'Escola i 75 % de treball efectiu en l'empresa.
- c. Jornada: els períodes de formació i de treball es distribueixen de manera alterna, segons els moments de major activitat laboral, en jornades de 8 hores diàries.
- d. Contracte i retribució: la tipologia de contracte que regula aquest tipus de formació és el contracte de formació i d'aprenentatge, que permet fer un mínim del 25 % de les hores totals de contracte en formació durant el primer any, i un 15 % en el segon i tercer any. Els aprenents perceben una retribució, en funció del SMI o del conveni propi del sector o de l'empresa, en part proporcional a les hores efectives de treball que facin.
- e. Tutor d'empresa: la figura del tutor d'empresa és fonamental en els projectes de formació professional dual, ja que són corresponsables del procés d'aprenentatge i del seguiment de l'avaluació dels aprenents en l'empresa. En aquest

sentit, l'empresa assigna a cada aprenent un tutor, que actuarà al seu torn de nexa amb els formadors i orientadors de l'Escola. Tots dos professionals avaluaran conjuntament l'aprenent i participaran en els processos de certificació de l'aprenentatge. Les funcions principals són:

- Assegurar un procés d'aprenentatge i de qualitat en el centre de treball.
- Implicar els aprenents en el procés productiu de l'empresa.
- Acompanyar i orientar els aprenents durant l'estada en l'empresa.
- Assegurar la coordinació amb l'Escola.
- Valorar el progrés dels aprenents, contribuint en l'avaluació.

En tota aquesta implantació de la formació dual en les dues modalitats la figura i el paper que té l'equip d'orientació de l'Escola és clau com a suport continuat a la persona.

2.2. Oferim una orientació continuada i personalitzada

L'equip d'orientadors d'Esment Escola són professionals que acullen, escolten, orienten i acompanyen les persones usuàries durant totes i cadascuna de les fases dels programes formatius de l'entitat i que, un cop acabat, les guia dins l'itinerari d'inserció sociolaboral, segons les necessitats de cada persona.

Les característiques principals de l'orientació en Esment Escola Professional són:

- Orientació continuada. L'orientació és present en tot moment des de l'inici del procés per entrar al programa de formació dual fins a la finalització (durant els tres anys) i també un cop finalitzada la formació per a la recerca de la feina. En el cas de les persones amb discapacitat es detecta des de la mateixa escola de secundària en treball coordinat amb els seus orientadors.
- Orientació per al desenvolupament personal i social. Es treballa per a l'adquisició de les competències transversals necessàries per a una adaptació adequada a l'entorn laboral i comunitari.
- Orientació col·laborativa: tothom aprèn de tothom. A Esment Escola tothom aprèn de tothom i no hi ha diferències. L'objectiu és el mateix, tenir una orientació adequada, formació en la professió i aconseguir una feina.
- Orientació basada en valors. Valors principals: tots som iguals, passió en el que feim, ho feim amb exigència i amb treball col·laboratiu.
- Orientació personalitzada i flexible. Cada orientador s'adapta a les necessitats pròpies de la persona i aporta els suports necessaris perquè de manera autònoma la persona aconsegueixi les seves metes i objectius.
- La persona com a protagonista activa en tot el procés. Les persones estan implicades en la presa de la decisió en cadascuna de les fases. La participació i l'opinió són fonamentals per poder aportar canvis per al seu procés.

2.2.1. Les fases on l'orientació és present:

- a. Orientació a la detecció en l'última fase escolar, quan la persona ha sortit del sistema formatiu o el jove ni treballa ni s'està formant. És una etapa en què molts dels joves amb necessitats de suport i les seves famílies es troben davant d'un moment de canvi, de presa de decisions i d'adaptació als recursos que s'ofereixen. Cal mostrar diferents possibilitats i opcions de programes, tant al jovent com a les seves famílies, i que aquests s'ajustin a les seves necessitats i motivacions.
 - b. Orientació al programa prelaboral, procés d'orientació previ a la incorporació del programa formatiu-laboral. La clau en aquesta fase de l'orientador és aconseguir amb la tutorització definir el perfil laboral de la persona i poder dissenyar juntament amb ella l'itinerari formatiu laboral ajustat a les seves necessitats.
 - c. Orientació durant la formació dual. Una vegada que la persona s'orienta en aquesta opció, l'orientador segueix acompanyant-la en aquesta fase. Les accions de l'equip d'orientació en aquest procés són:
 - Acollida a la formació dual i acompanyament a la incorporació, tant a l'Escola com a l'empresa.
 - Sessions FOL (orientació i formació dual): on l'orientador treballa en grup normativa laboral, convenis, nòmines, contractes, etc.
 - d. Orientació per a la inserció laboral. Acompanyam la persona per poder aconseguir un lloc de treball. Les actuacions de l'equip d'orientació són:
 - Jornades amb famílies: on volem informar bé les famílies per conèixer el programa i donar suport als seus fills en l'itinerari formatiu-laboral.
 - Sessions d'orientació grupal i individual: es treballen competències personals i laborals, les competències de futur. Es fa una anàlisi d'aquelles que són punts forts i competències a treballar com a millora en la seva professió.
 - Jornades amb tutors d'empresa: on es presenta als tutors d'empreses com és la formació que reben els aprenents en el seu programa formatiu, com ha de ser l'actuació d'un bon tutor d'empresa i com dur a terme el seu paper formador i l'avaluació de la persona durant el temps en l'empresa.
 - Manteniment i acompanyament de la persona en tot el programa. Seguiment en les empreses per donar suport a qualsevol dificultat que pugui sorgir.
- d. Orientació per a la inserció laboral. Acompanyam la persona per poder aconseguir un lloc de treball. Les actuacions de l'equip d'orientació són:
 - Donar-li a conèixer les possibles sortides professionals un cop acreditada la professió.
 - Acompanyar-la a les empreses, en la selecció o l'entrevista de treball.
 - Assegurar-nos que la incorporació té èxit.

3. Metodologia

En Esment Escola Professional no oferim una manera única sinó un mètode flexible que s'adapta a les necessitats de la persona, les metodologies utilitzades que consideram més rellevants són:

- Escoltar, orientar i acompanyar. Ens regim pel principi «Una Escola per a tothom i per a cada un», atenent les necessitats personals de cada persona present al llarg del procés i establint objectius de millora, al costat de la persona orientadora.
- Orientació com a suport a programes formatius adaptats. Oferim recursos i programes formatius que se centren en les capacitats de les persones en relació amb les necessitats individuals. Generam flexibilitat, perquè es respectin els ritmes que marquen les persones i en el qual totes han de tenir la possibilitat de participar, aportar i sentir-se bé. Cada persona és protagonista del propi procés d'aprenentatge i cada professional ofereix els suports necessaris per ajudar a potenciar el grau d'autonomia.
- Orientació basada en la pràctica. El nostre model d'aprenentatge i, per tant, els nostres programes formatius es fonamenten en la construcció de coneixement a partir de la pràctica, de l'experiència i de les vivències, de l'assaig i de l'error, de la col·laboració i també de la reflexió. «Aprendre fent», en entorns reals i amb sentit, facilita l'adquisició i el manteniment de les competències personals, socials i laborals necessàries per a la preparació i capacitació sociolaboral, respectant els ritmes, adaptant les activitats i facilitant l'adquisició progressiva d'hàbits i autonomia, en relació amb l'entorn laboral i les necessitats personals i socials.
- Orientació basada en projectes. El treball en equip, les relacions socials, l'autonomia, l'organització, la disposició cap a l'aprenentatge o la gestió de les emocions, entre d'altres, són algunes de les competències que es treballen de manera transversal per a cada un dels projectes i de les activitats que es fan. El treball per projectes amplia els coneixements de les persones i en desenvolupa les habilitats per fer-les més competents. Per exemple: projectes conjunts amb les empreses col·laboradores, ja que són la finalitat de la inserció: les empreses ens visiten i nosaltres visitam les empreses.
- Orientació basada en la reflexió. El jovent que forma part del programa ha d'experimentar per poder ser conscient que tot el que està aprenent l'ajuda a progressar i a millorar per al futur. Per tant, un dels nostres principis resideix en intervenir perquè les persones siguin capaces de reflexionar sobre què fan, sobre com ho fan i sobre la possibilitat de preveure alternatives en relació amb els resultats obtinguts, pel que fa a les emocions sentides o amb quines altres persones s'han donat suport, durant els processos d'aprenentatge. Incloure

en els programes moments per fer pensar i reflexionar permet potenciar el desenvolupament de les persones i ancorar més i millor els aprenentatges.

4. Resultats

Resumim els resultats principals de la intervenció feta del 2015 al 2109.

4.1. Resultats de la formació dual adaptada per a persones amb discapacitat intel·lectual:

- 189 persones han participat en els programes de formació dual (55 d'elles en el moment actual continuen en formació).
- De les persones que han finalitzat el cicle complet de formació, un 80 % ha acreditat totalment el certificat professional en què s'ha format i el 20 % restant ha

obtingut almenys una acreditació parcial acumulable.

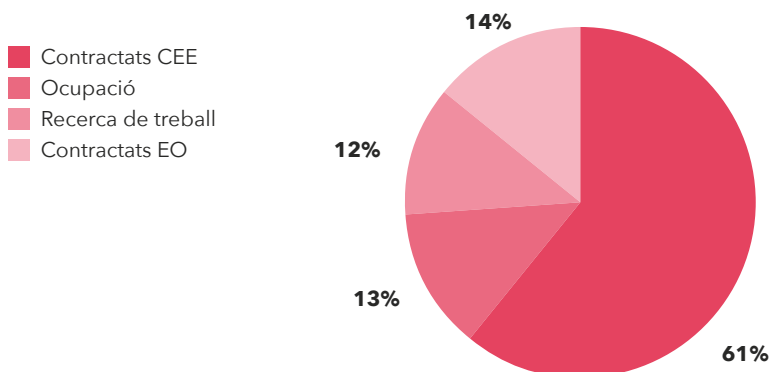
- Un 75 % ha estat contractat després de la finalització de la formació.

La trajectòria després de la finalització de la formació ha estat la següent:

4.2. Resultats de la formació dual joves sense qualificació:

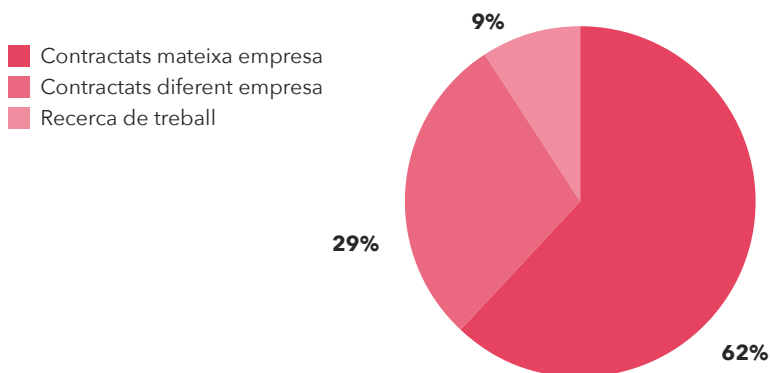
- 169 joves han participat en programes de formació dual (55 d'ells actualment continuen en la formació).
- el 50 % ha finalitzat el cicle de formació complet.
- De les persones que han finalitzat, un 88 % ha obtingut una acreditació total dels certificats professionals en què s'estava formant.
- el 91 % dels joves que han finalitzat han estat contractats, el 62 % en la mateixa empresa.

Gràfic 1. Resultats de la Formació Dual Adaptada per a persones amb discapacitat intel·lectual: Aprenents després de finalitzar.

Font: elaboració pròpia

Gràfic 2. Resultats de la Formació Dual Joves sense qualificació: Aprenents després de finalitzar.

Font: elaboració pròpia

5. Conclusions

En els itineraris d'inserció sociolaboral que impliquen programes de formació per a la qualificació professional i que aborden etapes de transició vitals del jovent, resulta fonamental el paper de l'orientació, entès com un procés d'acompanyament continuat que incideix en aspectes clau:

- Presa de decisió sobre el futur professional.
- Aspectes de desenvolupament personal i social per a l'adaptació adequada als entorns formatiu i laborals.
- Acompanyament en les diferents transicions: del sistema educatiu a la qualificació professional i al mercat laboral.
- Orientació a les famílies i agents que hi participen.

Aquests aspectes transversals al procés són els que garanteixen l'èxit

i, per això, la importància del plantejament d'intervenció que es fa amb l'orientació, sempre amb un enfocament individualitzat que respongui a les necessitats de cada cas.

En Esmert Escola Professional totes les persones en el procés de formació dual tenen un contracte de formació i d'aprenentatge, com hem comentat, dels quals són àmpliament utilitzats a tot Europa. Segons un informe de la Comissió Europea (Comissió Europea, 2012), 24 estats membres disposen de plans d'aprenentatge dual que es basen principalment en formació a l'empresa. No obstant això, hi ha evidència escassa sobre l'impacte causal dels contractes d'aprenentatge sobre les empreses i els treballadors participants, i la major part d'aquests estudis se centren en l'anàlisi dels sistemes de formació professional dual que formen part de sistema educatiu, tal com ens indica Marcel Jansen, és el seu estudi sobre

«els impactes dels contractes de formació i aprenentatge a la inserció laboral dels joves», 2018.

Encara que les nostres dades en acreditació i inserció a la nostra Escola són satisfactoris, tenim reptes per davant importants i amb més dificultat, per la situació complicada actualment creada per la COVID-19. Reptes que haurem d'afrontar:

- a. Assegurar, per part de l'Administració, la importància del paper dels orientadors i de les orientadores, que són els que treballen amb la persona per aconseguir els seus objectius, millorant les possibilitats d'inserció laboral i el procés de qualificació professional, de manera que assegurin la transició entre l'escolarització i l'àmbit professional.
- b. Tenir més flexibilitat en la configuració dels programes formatius adaptats a les necessitats formatives de les persones, en competències tècniques i també en competències sociolaborals.
- c. Reduir les limitacions existents en:
 - edats
 - limitacions d'horaris
 - augmentar el percentatge d'hores de formació en els contractes de formació i d'aprenentatge.
- d. Aconseguir que el jovent no abandoni els programes, per la taxa elevada que encara existeix.
- e. Formar el jovent en competències de futur en les noves situacions laborals: polivalència, flexibilitat, competències digitals, agilitat davant els canvis.

- f. Fer feina en la implantació del model de formació dual a l'illa, per aconseguir l'èxit en la inserció del jovent que inicialment no té experiència laboral ni qualificació.
- g. Sensibilitzar les empreses per entendre la importància de la col·laboració i participació activa. Formar les persones que ocupen el paper de tutor d'empresa, fonamental per al suport al jovent en el procés.

6. Referències bibliogràfiques

- Bahón, J. (2019). *La escuela ante el espejo. Paradigmas paralizantes, andamiaje pedagógico y retos*. Biblioteca Innovación Educativa. Editorial SM.
- Colomer, M.; Palacín, I.; Rubio, F. (2008). *Claus tutorials, guia per a l'acompanyament i el suport tutorial*. Barcelona: Associació de Dones per a la Inserció Laboral SURT, 2008.
- Gardner, H. (1983). *Teoría de las inteligencias múltiples*. Revista Electrónica Educare. Vol. XII, nº 1, 135-149. ISSN:1409-42-58, 2008.
- Instituto Nacional de Estadística (2020) *Encuesta de Población activa (EPA). Dades 2020*.
- Jansen, M. (2018). *Pla de Xoc per l'Ocupació Jove 2019-2021. L'impacte dels contractes per a la formació i l'aprenentatge en la inserció laboral dels joves*. FEDEA: J. Morgan.

- Johnson, D.; Johnson, R. (1991). *Los nuevos círculos de aprendizaje*. Edina, Minnesota USA Editorial Interation Book Company.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social (2017). *Actualidad internacional sociolaboral*, 216, octubre de 2017. Madrid: Secretaría General Técnica. Subdirección General de Relaciones Internacionales Sociolaborales.
- Perreud, P. (2012). *Cuando la escuela pretende preparar para la vida: ¿Desarrollar competencias o enseñar otros saberes?* Barcelona: Graó.
- Richard, R; Perkins, D. (2008). «Making Thinking Visible». Project Zero.

**35 anys del Consell de
la Joventut de les Illes
Balears (CJIB).
Participació,
democràcia i ciutadania**

**COMISSIÓ PERMANENT DEL CONSELL
DE LA JOVENTUT DE LES ILLES
BALEARS (2020-2021)**

Comissió Permanent del Consell de la Joventut de les Illes Balears (2020-2021)

La Comissió Permanent del Consell de la Joventut de les Illes Balears és l'encarregada de dur a terme l'activitat diària del CJIB i n'és l'òrgan rector. Són les persones encarregades de representar tant el jovent com el CJIB.

Actualment està formada per: Pere Riera, president; Maria del Mar Roig, vicepresidenta primera; Pau Roig Mas, vicepresident segon; Neus Durán i Joan Ximenes, vocals.

Resum

Enguany cal destacar una molt bona notícia per al jovent de les Illes Balears i el seu teixit associatiu, el Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB) celebra els 35 anys i el CJIB ja ha deixat de ser jove des de tots els punts de vista.

En el marc del nostre aniversari volíem fer un repàs històric del nostre camí i trajectòria al llarg d'aquests anys. És per això que es va començar un procés per entrevistar algunes expresidències del Consell, perquè ens acompanyin en aquest article, donant una visió de la seva etapa en l'òrgan. Al llarg d'aquest procés s'ha entrevistat: Andreu Caballero, Marta Carrió i Juan Manuel Gómez. També s'ha comptat amb gent que va formar part de la primera permanent després de la reconstitució, perquè ens en donin la visió.

Paraules clau

Consells de la joventut / Participació / Associacionisme i ciutadania.

Resumen

Este año hay que destacar una muy buena noticia por la juventud de las Islas Baleares y su tejido asociativo, el Consejo de la Juventud de las Islas Baleares (CJIB) celebra sus 35 años, el CJIB ya ha dejado de ser joven desde todos los puntos de vista.

En el marco de nuestro cumpleaños queríamos hacer un repaso histórico de nuestro camino y nuestra trayectoria a lo largo de estos años. Es por eso que se empezó un proceso para entrevistar algunas expresidencias del Consejo, para que nos acompañen en este artículo dando una visión de su etapa en el órgano. A lo largo de este proceso se ha entrevistado: Andreu Caballero, Marta Carrió y Juan Manuel Gómez. También se ha contado con gente que formó parte de la primera permanente después de la reconstitución, para que nos den su visión.

Palabras clave

Consejos de la juventud / Participación / Asociacionismo y ciudadanía.

1. Introducció

En aquest article breu es pretén desenvolupar de la mà d'alguns dels protagonistes com ha estat la trajectòria del Consell de la Joventut de les Illes Balears durant els 35 anys de vida i com ha anat canviant de la mà del jovent. També es pretén seguir la línia que es va començar fa dos anys amb l'article: «Consells de la joventut. Origen i importància» de Moreno (2018), on es va desenvolupar què és un consell de la joventut i quina importància té a nivell social. L'any següent, l'anterior Comissió Permanent del CJIB va escriure un article explicant l'estat actual de l'òrgan. Enguany ens toca celebrar els 35 anys.

2. La joventut i les seves necessitats

El Consell de la Joventut de les Illes Balears nasqué l'any 1985 sota una llei del Parlament Balear (2/1985, del 28 de març; modificada per la Llei 6/1986, de 4 de juny, i pel Decret 113/1998, de 18 de desembre). Aquest recull de normatives és l'encarregat que neixi l'espai principal de participació i confluència juvenils.

Al llarg dels anys són moltes les persones que han passat pel CJIB, personal tècnic, membres de la CP i persones que han participat de les activitats diverses que s'han anat fent. D'entre aquestes, hem recollit la veu d'algunes presidències o de membres de la penúltima Comissió Permanent, perquè ens expliquin el CJIB des de perspectives diferents.

Una de les respostes més habituals i que cal destacar a la pregunta «què és el CJIB?» fou «una escola de valors i democràcia». És curiós com destaca-

ren la diversitat d'opinions, els camins que varen recórrer i com.

Però sobretot crida l'atenció com en molts aspectes sembla que no hem canviat. L'emancipació juvenil s'emmarca com un dels problemes principals i un conflicte històric per al jovent, les diferents experiències arriben a les mateixes confluències en aquesta matèria.

D'una banda, com no pot ser d'una altra manera, el lleure també ha ocupat un espai molt important al Consell de la Joventut, tant en les activitats com en les comissions permanents.

D'una altra banda, també es destaquen altres reptes juvenils. Se'ns parla de pluralitat d'identitats juvenils, de feminisme i lluita per la igualtat o d'addiccions. En definitiva, i com introdueix Gómez en la seva entrevista, la joventut és una qüestió transversal i és per això que es reclamen polítiques transversals.

Quan se'ls demana ja no per les inquietuds o reclamacions prioritàries sinó per les necessitats se'ns parla d'una bona estructura de les polítiques de joventut, així com d'una bona educació en valors democràtics i de participació. Al mateix temps tornen a sortir la lluita per una emancipació digna, així com el desenvolupament sostenible o la lluita per la igualtat.

3. Teixit associatiu i consells de la joventut

Al llarg de les respostes es veu una evolució clara en el temps. Gómez explica que les entitats estaven cohesionades entre si i interactuaven de manera conjunta i el CJIB era l'espai comú i de confluència. També tenia

molta força el Consell de la Joventut d'Eivissa i Formentera. Carrió destaca que els consells de la joventut locals sempre han tingut un teixit dèbil i Caballero ens recorda la publicació *Què és i com es crea un consell local de la joventut*.

Caballero ja ens comença a parlar de blocs d'entitats on destaquen el món del lleure i les entitats polítiques, espai que Carrió també comenta. Carrió ressalta com a importants els relleus en les entitats. Mentre que Caballero ens parla de la diversitat d'associacions que hi són presents.

Com ja s'ha avançat abans, se'ls va demanar què és per a ells i elles el CJIB i tothom coincideix en el mateix: «una escola de democràcia i ciutadania». Es parla també d'un espai de trobada, d'un nexu comú per a entitats. Carrió destaca que marcarà la participació futura i Caballero parla d'un espai transformador. Gómez explica que serveix per sortir de l'endogàmia de la pròpia associació.

Quan es parla del CJIB dins la societat totes les persones entrevistades coincideixen en què ha d'exercir de portaveu del jovent, un punt de trobada per a aquest i que en faci de defensor davant les institucions. El paper del CJIB ha de ser el d'arribar a un món més cooperatiu. També cal destacar que s'ha mencionat que ha de ser un espai per a entitats.

Pel que fa als reptes, es parla d'aconseguir ser un espai que es percebi com a útil i necessari. Cal arribar a tot el jovent en general i fer incidència en els espais públics. El CJIB s'ha de plantejar ser un punt de trobada per a tothom i un referent per al jovent.

4. Experiències personals

Per conèixer de manera més propera l'òrgan, vàrem demanar a les persones entrevistades vivències personals que ens apropessin a les seves experiències.

En aquest punt es veu una evolució força interessant. Mentre Gómez destaca el treball conjunt cap al fi comú i l'origen d'activitats com les escoles de tardor i el Triangle Jove o la visita al president del Govern, Caballero destaca el I Congrés de la Joventut de les Illes Balears. Carrió posa la nota més trista i explica que es va haver d'acomodar personal, tancar el CJIB, una cosa que ningú no imaginava.

La història més propera s'entén a través de les petites anècdotes i és per això que Caballero ens explica el paper en blanc que varen firmar amb el Consell d'Estudiants de la UIB per fer feina conjunta. En la mateixa línia Carrió ens parla de les trobades de la Comissió Permanent i Gómez ens destaca el «¡Qué guapo es este presidente!», que va dir una de les Diabéticas Aceleradas quan Ben Amics va concedir el Siurell-Dimoni Rosa al CJIB.

Per acabar, cal destacar el que cada un i cada una recorda. I en aquest cas el millor és resumir-ho en tres idees: amistats, pluralitat d'idees i aprenentatges.

5. Conclusions

D'una banda, sembla clar que el primer que cal destacar és que el jovent segueix fent front als mateixos reptes, amb l'emancipació i la feina digna al front. Als reptes com la lluita per la igualtat o el feminisme s'hi in-

corpora la consciència de la importància de la salut mental del jovent, com destaca Carrió. Els reptes es mantenen, però se n'incorporen de nous.

D'una altra banda, s'observa una tendència dins el CJIB a formar blocs d'entitats que poden haver suposat l'allunyament de la joventut i de moltes entitats. El CJIB ha d'aconseguir arribar a més entitats i, sobretot, té i ha tingut el gran repte d'arribar a les joventuts no associades.

El que queda clar és que el camí és llarg i queda molt per recórrer. Com diria el poeta Marià Villan-Gómez:

«Que tot està per fer
i tot és possible.»

6. Bibliografia

- Llei 2/1985, de 28 de març, del Consell Assessor de Joventut de les Illes Balears. BOCAIB, núm. 12. Disponible http://contingutsweb.parlamentib.es/Biblioteca/legislacio/balears_leg/textos/bocaib_1983_1996/1985/IB_llei_2_1985_bocaib.pdf. BOCAIB.
- Moreno, B. (2018) «Consells de la joventut: origen i importància». *Anuari de la joventut de les Illes Balears 2018*, p. 183-198.

7. Annex entrevistes

Juan Manuel Gómez

Aquesta entrevista quedarà dividida en dos blocs. Un primer bloc on

parlarem de la joventut durant la teva etapa al front del CJIB i un segon bloc on parlarem de l'òrgan en si.

Joventut

1. Ens podries fer una radiografia breu del jovent d'aquell moment? Consideres que hi ha canvis amb la realitat actual?

Ens hem de situar a diferents moments, diferents anys. No són els joves de l'any 85... els mateixos de l'any 96. Deu anys varen suposar un canvi en la maduresa del jovent i, a la vegada, en el seu compromís. No ens varen ser aliens els fets de la postmodernitat.

Els joves de l'any 85 començàvem a viure i, a la vegada, a exigir la praxi de la democràcia, que gairebé era «nova», i alguns ja havien exercit el dret a vot. Això marcà una convicció: ser i sentir-se ciutadà, i reivindicar aquest exercici; per tant, una joventut que s'associava, que participava més, que s'interessava pels problemes de l'entorn. El 1985 va ser el primer any que se celebrà l'Any Internacional de la Joventut, l'impuls europeu... Era una època molt intensa i que va començar a donar un espai propi a la joventut espanyola. A més de les entitats ja tradicionals: diferents moviments d'escoltisme a Espanya, l'Organització Juvenil Espanyola, Juventud Idente... en sorgiren altres, des del moviment estudiantil, fruit de les reformes educatives.

Del 1993 al 1999, quan vaig formar part de comissions permanents del CJIB, els òrgans de participació i les activitats assoliren una consolidació. Es parlava de polítiques transversals

de joventut. Els joves estàvem més formats, pel que feia al discurs social i polític i als àmbits d'interès per a l'emancipació.

2. Quines eren les inquietuds principals?

A mitjans dels anys noranta, 1996, es produeix un canvi polític al Govern d'Espanya, després de catorze anys d'un mateix partit dirigint les polítiques públiques (de joventut), entra un Govern nou, un partit nou.

Els joves seguïem reivindicant la consolidació dels programes i de les polítiques adreçades a una emancipació plena: l'habitatge accessible (record campanyes del CJE «¿Dónde están las llaves?») i, fonamentalment, la incorporació plena al món laboral (drets dels treballadors, no precarietat), dos elements imprescindibles per a l'autonomia i l'emancipació.

3. Quines eren les necessitats prioritàries? Quines accions es varen fer envers això?

Una educació en valors de ciutadania, de democràcia participativa, uns canals consolidats d'interlocució amb les administracions, ens permetien canalitzar moltes propostes (el CJE, i els consells de joventut de les CA: als anys noranta, tenien un pes i reconeixement institucional, a més a més de normatiu). I el fet que els CJ haguéssim demostrat serietat i responsabilitat a les administracions públiques i als responsables polítics dels departaments de joventut (ministeris, direccions generals, conselleries) ens va permetre dur a terme projectes,

programes i activitats encomanades des de la pròpia Administració o amb el suport d'aquesta a molts de projectes propis. El CJIB no abandonà en aquells moments les prioritats: la consolidació de l'associacionisme com a espai de participació i d'exercici d'intervenció social; la formació de la joventut en l'educació per a la salut i la prevenció; l'assessorament en matèria sociolaboral i dels recursos públics i privats per a l'accés a l'habitatge; l'educació en valors de tolerància i diversitat...

Així, des del CJIB vàrem consolidar espais de trobada, debat, formació i promoció, com les escoles de tardor, el Triangle Jove, les comissions d'ocupació, les assessories i els tallers d'educació sexual...

4. Amb quina força i com estava articulat el teixit associatiu del moment?

Els espais de referència per a les entitats eren aleshores el CJIB i els consells insulars, com el CJEF. I ho eren perquè els CJ oferien la funció de forma activa: ser un espai de debat, propositiu, canalitzador de les inquietuds i necessitats de les entitats envers les administracions, una escola de formació a càrrec de personal tècnic, un servei d'informació i orientació per a les entitats i per al jovent (va ser un referent en orientació ocupacional, per a la salut, la promoció de l'associacionisme...). Aleshores, el teixit associatiu es trobava més cohesionat i interactuava, gràcies a activitats i espais convocats des del CJIB (assemblees, espais de formació Triangle Jove, escoles de tardor, cursos, comissions especialitzades, campanyes conjuntes

amb altres institucions, Consell de la Joventut d'Espanya, intercanvis...). Les entitats trobaren en el CJIB, en aquells moments, un instrument útil i, fins i tot, necessari per a moltes d'aquestes (les que disposaven de manco infraestructura i projecció).

CJIB

1. Què és per a tu el CJIB?

Un espai de ciutadania, de vivència de la cultura democràtica per al jovent i un exercici de participació activa. Això, entre altres moltes coses, com una oportunitat per conèixer com funcionen les institucions, sortir de l'endogàmia associativa i conèixer la diversitat del món del voluntariat i la seva intervenció per a la transformació social.

2. Quin paper creus que hauria de jugar dins la societat?

Ha de ser una plataforma de cohesió social, des de i a través del teixit associatiu. La diversitat d'inquietuds, d'objectius i de finalitats de les entitats a la nostra societat constitueix una oportunitat per educar i sensibilitzar la ciutadania en valors imprescindibles per al progrés i la construcció d'un món més humanitzat, més cooperatiu.

Per tant, els consells de joventut han de ser els punts de trobada, dinamitzadors de les entitats juvenils i, amb elles, sempre amb elles, dur-ne a terme la funció constituent: ser l'interlocutor vàlid, efectiu i eficaç davant les administracions, envers les propostes, necessitats i dificultats de la joventut i l'associacionisme juvenil.

3. A partir de la teva experiència, quins creus que són els reptes del CJIB com a representant de les joventuts a les Illes Balears?

Hem d'arribar al jovent i no només a algunes associacions, per molt referents que siguin. La participació del jovent ha canviat molt, i tots els instruments que vulguin interactuar i intervenir en la dinamització de la joventut ha d'adaptar-se a la realitat i diversitat. Però el gran repte és fer-ho amb qui té l'experiència i la capacitació: les entitats. Per tant, el CJIB en primer lloc ha de tornar a ser el referent que fou el seu dia, atractiu per a les entitats i despertar l'interès dels joves.

També és un repte, i tal volta imprescindible per aconseguir els altres, no convertir-se en una segona administració que faci funcions i serveis que ja existeixen; mantenir la independència i la no instrumentalització ni de persones, ni d'associacions, ni de l'Administració; no burocratitzar-se. Un objectiu que es pot aconseguir, i que és necessari si es compleixen els anteriors, és que la Comissió Permanent del CJIB, a través del seu president, presenti anualment davant una sessió plenària del Parlament de les Illes Balears, l'informe de la joventut de la nostres illes. És a dir, ser el vertader interlocutor del jovent davant les institucions.

4. Quina acció destacaries de les que vàreu fer al llarg del mandat de la CP de la qual formares part?

La capacitat personal i col·lectiva d'un grup de companys que formaren un grup de treball (les comissions

permanents) capaç de discutir molt, d'abandonar les inquietuds personals i corporatives pròpies de les associacions on militaven i de fer propostes per als interessos de totes les entitats i del jovent de la nostra comunitat. No va ser fàcil, llavors, la convivència i el discurs de les entitats juvenils dels partits polítics i les entitats juvenils d'educació en el lleure, sempre tenien debats durs.

Es va consolidar la convocatòria anual de les escoles de tardor com espai de formació i de referència per a entitats i joves. Es varen desenvolupar campanyes de prevenció des del disseny i la titularitat del CJIB. Es va constituir el Triangle Jove, entre els consells de joventut de les comunitats autònomes de Catalunya, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears. Fou un punt de trobada de comissions permanents i d'entitats, que compartírem un dels valors que els estatuts del CJIB establien: la col·laboració entre consells de joventut de les comunitats autònomes amb llengua cooficial, en les diferents modalitats del català.

Com a president del CJIB, ara no record si va ser el 1996 o el 1998, al CJIB en aquell mandat de permanent se'ns fa reconèixer com a institució dins el protocol de la comunitat autònoma i una comissió permanent del CJIB, per primera vegada, va ser rebuda al Consolat de Mar pel president del Govern, i li vàrem poder exposar directament quin era el nostre pla d'actuació.

5. Durant la teva època en quina situació es trobaven els consells locals i insulars?

El consell que funcionava de forma semblant al CJIB, amb una comissió permanent completa i un pla d'acció, una interlocució amb les administracions locals i insular, fou el CJEF Consell de la Joventut d'Eivissa i Formentera. Tot i que les competències de joventut als consells insulars no estaven transferides, el CJEF era un referent per a les associacions i les administracions i, a més a més, el seu president era vicepresident del CJIB. Un gran repte per al CJIB en totes les èpoques des de la creació, salvat del CJP Consell de la Joventut de Palma (que durà poc temps), ha estat sempre la poca implantació local i insular.

6. Ens pots explicar alguna anècdota de la teva etapa al CJIB?

En dec tenir un parell, ben segur, però haurien d'ajudar-me a dur-la a la memòria els companys de les comissions permanents de llavors. Però una, sens dubte, em va fer molta gràcia i la record. L'associació Ben Amics va concedir al CJIB el premi Siurell-Dimoni Rosa, per la nostra acció formativa i informativa envers la prevenció de la sida i els tallers d'educació sexual. Durant la gala, en l'entrega del premi, quan vaig pujar una de les Diabéticas Aceleradas que conduïa l'acte em va donar el guardó i una besada als morros i em va dir «¡Qué guapo que es este presidente!».

7. Amb què et quedes del teu pas pel CJIB?

Ho record ara més que mai, no només amb el motiu d'aquesta entrevista, sinó amb el fet que, aquests

dies passats, el Parlament de les Illes Balears ha aprovat una proposició no de llei per la qual es reconeix la tasca i es dona suport al CJIB com a interlocutor necessari, i s'instà el Govern a impulsar una llei que permeti donar-li una personalitat jurídica pròpia. I jo he tingut l'honor i privilegi de defensar i donar suport en aquesta iniciativa, ara com a parlamentari del meu grup polític, Ciutadans. Això em fa recordar que, de tantes coses que em queden en la memòria, no sols records, sinó també satisfaccions d'haver aconseguit part del que se'ns demanava i del que ens corresponia com a CJIB, em qued amb els amics, alguns dels quals ens trobam en ocasions i parlam d'aquells moments. També em qued amb una formació que és impagable i amb una experiència que és un privilegi, i, sobretot, amb la necessitat sempre d'agrair a persones i a entitats, especialment a la meua, l'Organització Juvenil Espanyola a les Illes Balears, l'oportunitat atorgada de poder canalitzar la meua participació i el servei a la nostra comunitat.

Andreu Caballero

Aquesta entrevista quedarà dividida en dos blocs. Un primer bloc on parlarem de la joventut durant la teua etapa al front del CJIB i un segon bloc on parlarem de l'òrgan en si.

Joventut

1. Ens podries fer una radiografia breu del jovent d'aquell moment? Consideres que hi ha canvis amb la realitat actual?

El jovent és molt plural i divers en qualsevol època. I ens caldria revisar el que significa ser jove en cada moment. Crec que hi ha coses que no han canviat tant o que estan canviant molt lentament, com és el fet de considerar els joves com a subjectes de futur i que, per tant, tenen poca consideració en el present.

2. Quines eren les inquietuds principals?

Les inquietuds sempre són moltes i diverses. L'educació i el lleure tenen una presència important en tot moment; però també la cooperació, el desenvolupament sostenible, l'emancipació, la igualtat, la diversitat sexual...

3. Quines eren les necessitats prioritàries? Quines accions es varen fer envers això?

Una de les necessitats prioritàries del jovent era la qüestió de l'emancipació, lligada a la precarietat laboral i a l'encariment de l'habitatge. D'una banda, elaborarem una guia d'ocupació juvenil i, de l'altra, posarem sobre la taula la situació de l'habitatge a través de l'Observatori Jove de l'Habitatge, de la mà del CJE i del Consell de la Joventut de Barcelona.

4. Amb quina força i com estava articulada el teixit associatiu del moment?

En aquell moment tenien molta presència les federacions de lleure i, en un altre pla, les organitzacions polítiques i sindicals. Les associacions

d'estudiants vivien moments de canvis i començaven a emergir col·lectius i organitzacions molt diverses.

CJIB

1. Què és per a tu el CJIB?

El CJIB és una escola de democràcia. És un espai de trobada i de participació del moviment associatiu juvenil que té una gran capacitat propositiva, transformadora i d'avantguarda.

2. Quin paper creus que hauria de jugar dins la societat?

La finalitat principal del CJIB hauria de ser defensar els drets del jovent davant les administracions públiques i valorar la gran tasca que desenvolupen les entitats i els col·lectius juvenils.

3. A partir de la teva experiència, quins creus que són els reptes del CJIB com a representant de les joventuts a les Illes Balears?

El gran repte del CJIB és que el jovent i les entitats juvenils el percebin com un instrument útil i necessari. I, a partir d'aquí, batallar perquè els poders públics reconeguin i respectin el seu paper d'interlocutor.

4. Quina acció destacaries de les que vàreu fer al llarg del mandat de la CP de la qual formares part?

La celebració del I Congrés de la Joventut de les Illes Balears ens va permetre posar en valor la capacitat propositiva del jovent, teixir compli-

citats amb les entitats juvenils i recuperar la presència social i institucional del CJIB.

5. Durant la teva època en quina situació es trobaven els consells locals i insulars?

En aquella època la xarxa de consells locals i insulars era pràcticament inexistent. Conscients d'aquesta situació, elaborarem la guia de suport *Què és i com es crea un consell local de joventut*, conjuntament amb el CNJC i el CJCIV i dins el marc del Triangle Jove.

6. Ens pots explicar alguna anècdota de la teva etapa al CJIB?

El Consell d'Estudiants i el CJIB teníem ganes de col·laborar i acordàrem firmar un conveni, però el dia de la presentació del document encara no l'havíem redactat. Vàrem firmar un paper en blanc i durant anys va ser tot el que vàrem haver de menester per treballar plegats.

7. Amb què et quedes del teu pas pel CJIB?

Em qued amb les persones amb qui he compartit vincles, experiències, aprenentatges... Les comissions permanents, els equips tècnics, els representants de les entitats... Em qued amb la pluralitat d'idees i amb el respecte mutu.

Marta Carrió

Aquesta entrevista quedarà dividida en dos blocs. Un primer bloc on parlarem de la joventut durant la teva

etapa al front del CJIB i un segon bloc on parlarem de l'òrgan en si.

Joventut

1. Ens podries fer una radiografia breu del jovent d'aquell moment? Consideres que hi ha canvis amb la realitat actual?

La preocupació principal del jovent en aquell moment era, i crec que actualment també és, poder encarar amb èxit un procés d'emancipació. Aquest repte, condicionat per l'abandonament escolar, l'accés al treball i l'accés a l'habitatge, segueixen representant les arestes d'un problema que segueix vigent, i diria que s'ha enquistat i empitjorat en la darrera dècada. El mercat de treball continua precari i l'accés a l'habitatge a la nostra comunitat autònoma s'ha convertit en un malson.

La sexualitat i el feminisme són preocupacions que crec que s'han mantingut en el temps i aquests darrers anys han agafat una importància i rellevància molt major entre els joves, per sort. La consciència de la necessitat d'una societat feminista i la deconstrucció de la masculinitat han agafat més força, i aquella minoria de joves que defensàvem aquesta posició s'ha convertit en les manifestacions del 8 de març dels darrers tres anys.

El consum de substàncies representa una preocupació i un problema estable, que ha evolucionat amb la irrupció de les noves tecnologies. Aquesta irrupció ha provocat el desenvolupament d'addiccions a les TIC i al joc, que fa una dècada no existien.

En darrer lloc, crec que existeix un fet diferencial important, no tant per la presència o no de la problemàtica, sinó per la rellevància que els darrers anys està agafant la salut mental de la població jove. Les taxes d'incidència són les mateixes, en canvi, hi ha un canvi en la percepció social. Es comença a situar com un problema que s'ha d'abordar i atendre com a condició essencial per encarar un procés d'emancipació i de ciutadania plena.

2. Quines eren les inquietuds principals?

Com he comentat abans, les inquietuds se centraven principalment en l'emancipació.

3. Quines eren les necessitats prioritàries? Quines accions es varen fer envers això?

Crec que la prioritat era, i és encara, fer una bona estructura de polítiques de joventut.

Política educativa, de treball, d'habitatge, de salut dirigida al jovent directament, no al jovent com a receptor causal. En aquest sentit, des del CJIB es va impulsar el II Congrés de Joventut de les Illes Balears, amb la intenció de generar un document amb les línies mestres de feina per poder posar damunt la taula i exigir al Govern polítiques joves.

4. Amb quina força i com estava articulada el teixit associatiu del moment?

Es podien identificar blocs d'entitats, entitats relacionades amb l'escol-

tisme i el lleure, entitats vinculades al món del sindicat, a l'àmbit dels partits polítics, a l'àmbit de la llengua i la cultura, a l'àmbit de l'educació i a l'àmbit ecològic. Quasi totes són entitats amb una trajectòria llarga que afronten relleus generacionals. En algunes ocasions aquests relleus són més complicats. És possible que aquestes dificultats augmentin amb els anys, ja que avança la identitat individual, front la col·lectiva. Serà un repte a assolir.

CJIB

1. Què és per a tu el CJIB?

El CJIB és escola democràtica i de ciutadania. La participació en el CJIB coincideix amb els anys on inicies de forma més autònoma la configuració de la teva personalitat, de la teva identitat personal i social, és, per tant, un espai que marca com entens i com exerciràs la participació dins la societat futura. L'aprenentatge de la defensa de les teves idees, la comprensió i l'acceptació de les idees diferents, la capacitat de diàleg i de pacte, la defensa de l'interès col·lectiu per damunt de l'individual... són elements que adquireixes en el teu pas pel CJIB, i que et transformen com a persona i com a ciutadà.

2. Quin paper creus que hauria de jugar dins la societat?

Crec que el CJIB ha de ser portaveu de la veu del jovent i ha de ser el punt de trobada dels diferents col·lectius que formen la joventut. Ha de ser l'espai d'intercanvi i d'aprenentatge de ciutadania democràtica i compromesa.

3. A partir de la teva experiència, quins creus que són els reptes del CJIB com a representant de les joventuts a les Illes Balears?

El repte principal que teníem, i crec que es manté, és arribar al jovent no associat. I fer de suport al jovent associat. La meua opinió és que l'associacionisme és la principal manera de crear ciutadans actius, però no pot ser l'única. L'acció associativa ha de poder arribar amb missatges al jovent en general, que potser no participarà de manera activa, però ha de generar opinió pròpia, arguments, posicions.

4. Quina acció destacaries de les que vàreu fer al llarg del mandat de la CP de la qual formares part?

Aquesta pregunta és complexa, crec que no en descartaria cap. No totes sortiren bé, però la intencionalitat de totes les accions era la correcta. El funcionament en la planificació del pla de treball i les comissions per vocalies feien que els projectes fossin molt pactats i participats. El que borbarraria, el dolor d'haver de despedir el personal i tancar el CJIB.

5. Durant la teva època en quina situació es trobaven els consells locals i insulars?

Sempre han estat entitats dèbils. Pràcticament no hi havia teixit d'entitat local ni insular. Funcionava bé el Consell Insular de Joventut de Menorca, es va crear el Consell Insular de Joventut d'Eivissa, però amb moltes dificultats de funcionament i l'espai de Mallorca ha quedat absorbit sempre pel CJIB.

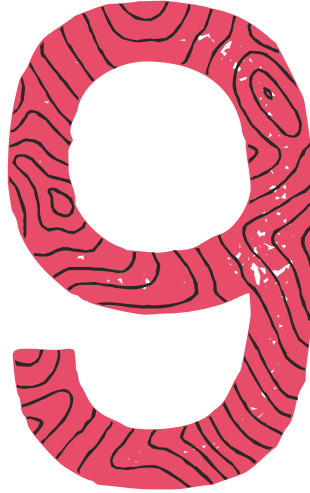
6. Ens pots explicar alguna anècdota de la teva etapa al CJIB?

Record amb estima especial les trobades de la permanent, per planificar i treure feina. Un dels ponts de la Constitució havíem quedat per fer trobada de permanent de tot el cap de setmana i va coincidir amb un temporal enorme. I els companys de la resta d'illes varen quedar aïllats durant el viatge. La companya de Formentera va quedar aïllada a Eivissa, encara record la cara de la companya de Menorca quan va arribar al CJIB quasi vuit hores més tard de l'hora prevista. Companys de pobles de Mallorca incomunicats, per les carreteres tallades... Amb el viscut durant el confinament, això no ens hauria passat!

7. Amb què et quedes del teu pas pel CJIB?

Amb bons amics i molts d'aprenentatges que crec que han contribuït a què sigui millor persona.

**Estudis i debats
actuals**

**L'educació confinada
i en estat d'alarma.
Impactes,
aprenentatges i reptes
de la pandèmia de la
covid-19 en l'educació**

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER

Miquel Àngel Ballester

És llicenciat en Filosofia, màster en Filosofia Contemporània i màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com educador social pel Col·legi d'Educaores i Educadors Socials de Madrid. Actualment treballa com a professor de Filosofia per a la Conselleria d'Educació. Ha exercit la docència universitària com a professor associat del departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB durant els darrers quatre anys. Membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN. Ha coordinat el departament d'educació ambiental del GOB-Mallorca. Conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. Divulgador de la filosofia a través dels mitjans de comunicació (premsa i ràdio). Autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient i del llibre *L'alteritat en el diàleg* (Lleonard Muntaner, 2018). És autor també de les guies *Residus Urbans per ajuntaments* (GOB, 2007) i *Consum sostenible a les escoles'* (GOB, 2003).

Resum

En el present article exposaré els efectes de la crisi sanitària provocada per la malaltia covid-19, en l'àmbit de l'educació, analitzant críticament els impactes principals que ha tingut el tancament de les escoles en el jovent i la comunitat educativa, fent una incidència especial en els aprenentatges i les lliçons que deixa l'experiència de l'educació a distància, com una solució improvisada per l'Administració educativa i garantida en darrer terme pel compromís del personal docent, per donar continuïtat als estudis durant el confinament forçós de la ciutadania i la paralització econòmica del país, que ha convertit les cases en escoles i les famílies en professorat de suport. Finalment, anticiparé els diversos escenaris educatius i pedagògics de futur en relació amb els reptes i les amenaces per a la salut, el benestar i la convivència que planteja la recuperació d'una nova normalitat davant de les incerteses del nou curs 2020-2021, en el marc d'una necessària transformació social, política i econòmica, que definitivament posi la vida en el centre de l'educació.

Paraules clau

Educació / Pandèmia / Covid-19 / Educació per a la vida.

Resumen

En el presente artículo expondré los efectos de la crisis sanitaria provocada por la enfermedad covid-19, en el ámbito de la educación, analizando críticamente los principales impactos que ha tenido el cierre de las escuelas en los jóvenes y en la comunidad educativa en general, haciendo una especial incidencia en los aprendizajes y las lecciones que deja la experiencia de una educación a distancia, como solución improvisada por la administración educativa y garantizada en último término por el compromiso de los docentes, para dar continuidad a los estudios durante el confinamiento forzoso de la ciudadanía y la paralización económica del país, que ha convertido los hogares en escuelas y las familias en profesores de refuerzo. Finalmente, anticiparé los diversos escenarios educativos y pedagógicos de futuro relacionados con los retos y las amenazas para la salud, el bienestar y la convivencia de los jóvenes que plantea la recuperación de una nueva normalidad ante las incertezas del nuevo curso 2020-2021, en el marco de una transformación social, política y económica necesaria que definitivamente sitúe la vida en el centro de la educación.

Palabras clave

Educación / Pandemia / Covid-19 / Educación para la vida.

1. Crònica en primera persona d'una escola confinada

La malaltia, anomenada covid-19, ha alterat la vida i els costums de la ciutadania a escala planetària, posant en risc la vida, el treball, la democràcia i les seves institucions, la sanitat, l'educació, i posant a prova la resistència social al confinament educatiu, a la manca de llibertats i a un conjunt molt ampli d'adversitats i de situacions imprevistes.

La pandèmia ha donat lloc a un estat d'excepció educativa i ha posat l'escola cap per avall; ha causat un gran impacte en els membres de la comunitat educativa, les seves rutines, hàbits, vincles i metodologies; ha interromput els canals habituals de comunicació i ha debilitat la funció social de l'escola. En aquest apartat tractaré precisament d'exposar alguns dels impactes principals provocats per la ruptura de la normalitat educativa, fonamentats principalment en l'autoreflexió i la pròpia experiència, intentant posar-me en el lloc també de les famílies i tenint en compte la gestió feta per l'Administració educativa.

Es podria parlar d'una certa evolució de l'educació durant el seu confinament a les llars familiars. Així, es podria distingir un primer moment de desconcert, improvisació i adaptació forçosa a una nova realitat, sense directrius ni pautes a seguir; seguidament, hi hauria una etapa d'acceptació i de consolidació de les rutines de deures i tasques; i el procés desembocaria, en un final de curs caracteritzat per l'autoconsciència de les dificultats viscudes i pel sentiment d'esgotament generalitzat. Si s'amplia aquesta visió processual, es pot observar com el confinament

de l'educació es produeix d'un dia per l'altre, amb la interrupció sobtada de les classes presencials, sense pràcticament temps per reflexionar ni pensar cap on reorientar l'ensenyament. Les primeres reaccions davant del desconcert són voluntaristes, s'improvisen feines i eines de teletreball, a la vegada que es reorganitza l'ensenyament a través d'aules virtuals, i s'adopten, en la majoria de casos, les eines digitals gratuïtes més a l'abast, a vegades, sense una formació prèvia en el maneig, amb un sentiment fort de vertigen i descontrol per part de tothom. Després del desconcert inicial, molts dels esforços docents, empesos per l'Administració, han anat encaminats a esbrinar les necessitats tecnològiques de l'alumnat per fer possible la normalització de l'educació a distància i s'han descuidat altres necessitats educatives i afectives difícilment abordables en la distància, com ara el suport psicològic i pedagògic, la vulnerabilitat, els dèficits d'atenció, la dislèxia o la discapacitat intel·lectual. Progressivament, el personal docent ha pogut reprendre el contacte amb una part del seu alumnat, al mateix temps que han anat adaptant els continguts i les metodologies actives de les aules a classes expositives i s'han anat impartint les primeres classes amb videoconferència, sense cap normativa aplicable, més que la derivada del sentit comú i la bona educació. Durant aquestes sessions, ha estat habitual que el jovent ocultàs el rostre, darrere pantalles en negre o imatges fixes, una acció que incrementa els dubtes sobre l'aprofitament, i que redueix la intervenció del personal docent a un monòleg, en la mesura que sembla que parla amb si mateix

o amb alumnat fantasmal. Aquesta situació ha incrementat la pèrdua de la relació social entre iguals i el contacte físic, ha deshumanitzat l'educació, ha interromput llaços i amistats incipients i ha posat en evidència la manca de preparació per mantenir les relacions a distància. La consciència del personal docent de les necessitats afectives del seu alumnat, i la preocupació per la seva salut emocional, ha fet que diversos claustres adoptassin la iniciativa de gravar-se en situacions divertides i elaborar vídeos col·lectius per transmetre missatges d'esperança i optimisme amb la finalitat de donar a entendre que «tot anirà bé». Aquests productes audiovisuals han estat píndoles d'ajuda mútua, que han beneficiat tant l'alumnat com el personal docent.

En relació amb els impactes que ha tingut el confinament escolar en els diferents agents educatius, començaré per exposar de quina manera ha afectat el personal docent. Es pot dir que el confinament els ha obligat a estar hiperconnectats, en contacte permanent amb companys, alumnat i famílies, i a haver de donar respostes immediates a les necessitats educatives, amb disponibilitat absoluta, sense tenir cura d'horaris laborals, posant els mitjans propis, com ordinadors, telèfon, mòdem i tots els recursos necessaris al servei de la feina. El teletreball ha fet conscient el personal docent de la importància de recuperar les barreres perdudes entre públic i privat, feina i oci. Estudis diversos confirmen que el teletreball ha tingut conseqüències psicològiques negatives sobre el personal docent, concretament un 92,8 % dels docents espanyols ha patit estrès, angoixa o

ansietat a causa del confinament i l'educació a distància, segons una enquesta del sindicat de docents Central Sindical Independent de Funcionaris (CSIF, 2020, maig, 22), feta sobre gairebé 10.000 docents, en la qual també es reflecteix la sobrecàrrega de treball, que s'ha multiplicat per deu, en relació amb l'educació presencial. Els docents han pogut comprovar gairebé des del principi del confinament educatiu el miratge digital en què vivia instal·lada l'escola. L'adopció de l'educació a distància sense cap preparació prèvia ha accentuat la bretxa digital prèviament existent, que es dona tant en l'alumnat com en el professorat. Segons informacions publicades a la premsa diària, al barri de Son Gotleu, la bretxa digital ha estat importantíssima i ha arribat a nivells altíssims, així, al CEIP Gabriel Valseca únicament un 10 % de l'alumnat tenia accés a Internet a casa.

L'educació a distància ha posat a prova les capacitats del jovent de fer una bona gestió del temps, els hàbits d'estudi, la constància i l'autodisciplina. D'altra banda, l'ús massiu de mòbils i dispositius digitals no els ha facilitat gaire l'adaptació al nou sistema d'ensenyament a distància, perquè no estan acostumats a fer un ús educatiu d'Internet, sobretot en les etapes inicials de l'ensenyament, primària i secundària, sinó que el consum digital del jovent està orientat exclusivament a l'oci i l'entreteniment, a través de jocs, xats i xarxes socials. La teleeducació ha posat en evidència el sistema educatiu més digitalitzat de la història, ha confirmat les grans desigualtats causades per la bretxa digital, la manca d'hàbits de feina o altres pro-

blesmes afegits, com la gran addicció del jovent als videojocs, les xarxes socials i Internet. Segons dades aportades per Buades (2019, 82), un de cada sis joves està penjat d'Internet, en una mostra feta a l'Estat espanyol, de gairebé quaranta-un mil joves de 12 a 17 anys. L'ús dels videojocs durant la quarantena s'ha incrementat un 65 % en el grup d'edat de 18 a 34 anys, el doble que en els grups de major edat, segons un informe sobre les conseqüències psicològiques de la covid-19 i el confinament fet per la Universitat Nacional a Distància (UNED, 2020).

La vulnerabilitat de l'alumnat durant el confinament s'ha fet més evident, especialment en aquells joves que ja presentaven dificultats per fer el seguiment de les classes presencials, amb un cert aprofitament. El confinament també ha deixat seqüeles psicològiques que encara s'estan investigant, però els primers estudis ja desvetllen que s'han produït impactes psicològics en el jovent. Segons un estudi sobre l'impacte psicològic de la població espanyola a la covid-19 fet per la Universitat Complutense de Madrid (UCM, 2020), els joves d'entre 18 i 39 anys manifesten més ansietat, depressió i sentiments de solitud que les persones majors de 60 anys.

L'excepcionalitat ha pogut desperation en alguns joves una certa enyorança per l'entorn escolar, no per l'escola com a institució, sinó per l'escola com a espai de socialització i de contacte entre iguals, i segurament ha incrementat el rebuig i l'avorriment d'una escola centrada en els deures. Però no totes les vivències del jovent han estat negatives, també n'hi ha hagut

que han après a cuinar, a tenir cura dels germans, a col·laborar en les feines domèstiques, a conuiuere i passar més temps amb la família, han pogut enfrontar-se a les seves frustracions i emocions, han reflexionat sobre la mort i la fragilitat de la vida, i, certament, han experimentat una vida menys consumista i, per tant, més senzilla, centrada a satisfer les necessitats essencials.

En relació amb l'Administració educativa i la seva gran obsessió per pal·liar la bretxa digital, encaminant els esforços en l'adquisició i la distribució d'ordinadors portàtils i targetes de memòria, en préstec, a aquell alumnat més desfavorit, es pot dir que, com era d'esperar, aquesta aposta tecnològica ha estat una mesura pal·liativa que no ha resolt les necessitats del jovent més desfavorit, que no són únicament materials, sinó sobretot socials i afectives. Els que conviuen en unitats familiars més desestructurades no han disposat d'espais propis d'estudi, s'han vist obligats a compartir espai i recursos amb els germans i a conuiuere en unes condicions domèstiques gens propícies per a l'estudi.

L'entrega de material informàtic no ha suplert la manca de competències digitals del jovent, que ha experimentat les dificultats que suposa haver d'assimilar un sistema d'ensenyament per al qual no estan preparats.

Des del punt de vista de les famílies, la transformació dels habitatges en aules improvisades, els ha exigut assumir rols que no els corresponien, com substituir el professorat de suport i explicar als fills aquelles tasques que no entenien, fer-los un

seguiment, tenint cura de l'entrega dels deures. Encara que no totes les famílies han pogut acompanyar els seus fills en l'aprenentatge, a causa del nivell cultural baix, de la situació econòmica de necessitat o bé per la manca de competències digitals. És important aclarir que l'experiència d'educació a casa viscuda per les famílies i l'alumnat durant el confinament no ha tingut res a veure amb el moviment de desescolarització i *homeschooling*, practicat de manera voluntària per famílies activistes amb un sentiment comunitari fort, i fonamentat teòricament per l'antipedagogia de Pedro Garcia Olivo. Garcia Olivo (2009) marca distàncies en relació amb l'escolarització obligatòria i critica que es fonamenta en l'autoritarisme i la supremacia moral i epistemològica del docent sobre l'alumne. Per a aquesta visió anarquista de l'educació, l'escola representa una institució a través de la qual l'Estat inculca la submissió i l'obediència a l'autoritat i reprimeix la llibertat i l'autonomia del jovent estudiant. Segons Garcia Olivo, l'educació a casa hauria de tenir un caràcter comunitari i igualitarista, hauria de ser una educació en llibertat, basada en la confiança, que incorpora l'espontaneïtat i la quotidianitat en els aprenentatges, des de la informalitat, sense les limitacions de les regulacions administratives. Des de la perspectiva anarquista, educar a casa és sinònim d'aprendre jugant, sense compartimentar els coneixements en disciplines ni la supervisió pedagògica d'experts. La quotidianitat formativa aporta sabers a través d'assemblees i reunions, contes, mites, converses amb gent gran o el contacte directe

amb la naturalesa. Les idees de Garcia Olivo estan inspirades en la proposta d'Iván Illich d'una societat desescolaritzada.

En termes generals, es pot afirmar que la pandèmia ha tingut un impacte devastador en l'educació, ha dificultat l'escola inclusiva, els reforços educatius, l'atenció a la diversitat, ha accentuat la bretxa digital i ha impossibilitat els vincles i les relacions socioafectives, també ha mecanitzat els aprenentatges i els ha reduït a interacció, estímulo-resposta, tasca-retorn, en un aprenentatge conductista. El confinament ha accentuat l'obsessió col·lectiva per exigir que l'escola resolgui els problemes socials, i l'escola ha hagut de fer-hi front amb les mateixes limitacions que abans del seu tancament. Els diferents agents educatius coincideixen en l'opinió que el confinament ha posat més en valor la presencialitat i la insubstituïbilitat, però les propostes per recuperar el que s'ha convingut a denominar la «nova normalitat» i prevenir nous contagis són molt preocupants, com es veurà més endavant, perquè amenacen amb perpetuar hàbits i normes d'aïllament social més enllà del confinament.

2. Lliçons, deures i assignatures pendents de l'escola confinada

Probablement, els aprenentatges més duradors que ha adquirit el jovent durant el temps de confinament no tenen a veure amb els currículums, sinó amb la vivència personal d'haver hagut de fer front a una situació d'incertesa i de por. Hi ha hagut molta preocupació per la pèrdua del curs des del punt de vista curricular, però

en molts de casos, el confinament ha confirmat els resultats acadèmics de l'educació presencial. El fet que la suspensió de la presencialitat s'hagi produït a final del curs, en el moment en què ja s'havien fet dues avaluacions, també ha contribuït a minimitzar l'impacte acadèmic d'aquest període.

La urgència de passar d'una educació presencial a una educació a distància ha suposat que el personal docent hagi digitalitzat continguts i activitats didàctiques i compartit informació a través de les plataformes tecnològiques que ofereixen els entorns i les eines de comunicació més accessibles, populars i gratuïtes, com Gmail, Google Meet, YouTube o Google Classroom. De manera involuntària, amb aquesta elecció, el personal docent ha afavorit que el jovent es familiaritzi amb unes eines digitals molt concretes que, posteriorment, naturalitzaran i usaran habitualment en la vida adulta.

La digitalització imposada de l'ensenyament d'un dia per l'altre per les circumstàncies d'emergència sanitària ha posat gratuïtament a disposició dels gegants tecnològics, com Google, Apple, Facebook, Amazon i Microsoft (coneguts amb les sigles GAFAM), milions de dades privades de docents, alumnat i famílies de tot el món, amb les quals comercialitzar i incrementar el seu volum de negoci.

Alguns docents, com Iñaki Aicart, Miquel Àngel Llauger i Nanda Ramon, han alertat l'opinió pública, des de les pàgines dels mitjans de comunicació, d'aquesta situació, i han proposat adoptar mesures ètiques. Aicart (2020, juny, 5), concretament, reclama que l'Administració educa-

tiva desenvolupi servidors i recursos propis que satisfacin les necessitats de la comunitat educativa, a partir d'eines existents de codi obert, com: «plataformes educatives, eines per compartir fitxers com a Drive, eines d'oficina col·laborativa, videoconferències i videotrucades, sistemes operatius... Tot un bé comú amb llicències lliures que són gratuïtes». D'altra banda, Llauger (2020, maig, 7) no nega els beneficis i la funcionalitat de les eines privades d'educació a distància, però posa l'accent en l'externalització massiva i fora concurs de l'educació en línia.

«Els que no sou del gremi potser no ho sabeu, però les eines estrella de l'educació a distància són les de Google: les carpetes de Drive per compartir elements i el gran invent del Google Classroom. Us puc certificar que és instrument molt ben parit: disseny molt nítid, comunicació eficaç amb el grup, facilitats per organitzar bé tasques i materials, ús còmode d'enllaços i adjunts, espai per al lliurament de feines, per a la correcció, per a les notes, per al registre de feines fetes, etc. I tot gratuït, amb gran capacitat d'emmagatzematge i sense publicitat [...] Així doncs, tenim el sistema educatiu lliurat als que em miren les baldufes, una externalització massiva i sense concurs, perquè Google no ens ho cobra.»

Llauger també recorda en el seu article l'existència de la plataforma

virtual anomenada Gestib, una eina tecnològica desenvolupada pel Govern i infrautilitzada encara avui pel professorat, en favor d'eines externes i privades.

Finalment, Ramon (2020, juny, 5) posa l'accent en les alternatives d'una digitalització més democràtica que han adoptat altres comunitats autònomes, a diferència de l'estratègia adoptada per la comunitat de les Illes Balears.

«la Generalitat de Catalunya, preocupada per la digitalització democràtica i la privacitat dels alumnes, ha signat un acord amb Xnet, la plataforma de defensa dels drets digitals, o per què la Generalitat Valenciana ha lluitat aferrissadament durant la pandèmia per defensar un entorn virtual segur per als seus menors, mentre que la nostra Conselleria, descaradament, feia de comercial de Google i Microsoft.»

Coincidesc plenament amb Aicart, Llauger i Ramon en la necessitat que l'Administració educativa adquireixi el compromís de preservar la seguretat i privacitat tant de l'alumnat com del personal docent, de proporcionar plataformes digitals públiques i incorporar totes les funcionalitats i avantatges que fan tan atractiu l'ús de les privades. Encara que la sobirania digital sigui desitjable, seria reduccionista plantejar el problema de l'educació a distància exclusivament en termes d'elecció entre tecnologia pública i lliure o privada, perquè podria desviar l'atenció d'altres qües-

tions filosòficament molt rellevants que tenen a veure amb l'amenaça de la teleeducació sobre els drets a la llibertat, la igualtat i la privacitat, i també dels interessos econòmics i ideològics que acompanyen l'aposta per la digitalització de l'educació. En aquest sentit, cal ser clars i dir que la pandèmia ha afavorit la tendència cap a la teleeducació que caracteritza el model d'educació neoliberal dominant, que la teleeducació interessa molt a l'escola neoliberal perquè substitueix les regles obertes de la relació professor-alumne i les simplifica i situa els agents en els límits d'un entorn virtual en què redueix el professor a ser un simple productor de continguts, i transforma l'alumnat en receptors passius i clients disposats a consumir passivament i de forma obedient, la informació subministrada. La subjectivitat de les relacions queda així anul·lada per la destrucció del diàleg i l'intercanvi, i per la supressió de l'experiència i la socialització. En aquest context virtual, els propis estudis en el seu conjunt són una càpsula de coneixements sense aplicació pràctica ni utilitat més enllà de la de ser consumits pel propi mercat.

3. La desescalada educativa: bars oberts i escoles tancades

És difícil d'explicar per què s'han reobert els bars i les escoles romanen tancades, si els riscos per a la salut són comuns. Potser una de les diferències més significatives entre bars i escoles sigui un problema d'escala i de complexitat organitzativa. Es pot comprendre que reobrir un bar és molt

més senzill que fer el mateix amb una escola, perquè les adaptacions dels bars als requisits de salut són molt més ràpides que en un institut de tantany mitjà en el qual s'hi poden arribar a concentrar en un dia fins a 800 alumnes i 100 professors.

També hi ha un problema econòmic. Reobrir les escoles amb les mesures de protecció adequades implica la contractació de nou professorat i una inversió pública forta per incrementar els espais disponibles i adequar les aules, per a les quals no hi ha doblers. L'Administració, en definitiva, no està preparada ni té els recursos suficients per reprendre les classes. Aquest fet ha provocat un crui entre famílies i docents, que desconfien de la voluntat dels docents de tornar a les aules.

La filòsofa valenciana Maite Larrauri (Pons, 2020, maig, 7) s'ha manifestat clarament a favor de l'obertura de les escoles, posant l'exemple de Dinamarca:

«Jo estic escandalitzada en veure que obriran bars i perruqueries, però no encara les escoles. A Dinamarca, per exemple, el primer que han obert són les escoles infantils, amb grups reduïts d'alumnat i amb les mesures de protecció adequades. Aquí també es podria fer, però per això caldria més professors. Si ens atrevim a pensar un món millor, el món millor surt.»

Larrauri (Pons, 2020, maig, 7) denuncia les dificultats de conciliació laboral que causa mantenir els centres educatius tancats fins al setem-

bre, i que s'agreugen en el cas de les famílies monoparentals: «Que no es reprengui l'escola fins al setembre provocarà grans problemes de conciliació. No es pot treballar amb un infant a casa. A més, a Espanya hi ha un milió i mig de famílies monoparentals, que encara ho tindran més difícil.»

En l'altre extrem, se situen els sindicats docents, que denuncien el perill que representa per a la salut dels treballadors, però també de l'alumnat i la població, obrir els centres educatius. En aquesta línia, s'ha expressat Josep Palou (2020, juny, 10), portaveu del sindicat docent Unió Obrera Balear, i ha aportat els testimonis de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), l'Associació Espanyola de Pediatria i del prestigiós epidemiòleg català Oriol Mitjà, que confirmen aquestes advertències:

«El passat 11 de maig, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va advertir els països que volen obrir les escoles que es desconeix la transmissió de la covid-19 en les criatures. L'Associació de Pediatres, el mateix dia, va remetre un informe al Govern espanyol on afirmava que els nins són agents transmissors silencis i demanava que no s'incorporassin a les escoles 'fins el control total de la pandèmia'. I, a finals de maig, l'epidemiòleg Oriol Mitjà avisava que són menys simptomàtics que la resta de la població i que la manera de relacionar-se entre companys de classe facilita la transmissió del virus».

En el mateix article, Palou fa referència al tancament d'escoles d'Israel, Corea del Sud i França a causa de l'aparició de rebrots del virus:

«aquests dies ha estat notícia que Israel ha hagut de tancar 92 escoles i escoletes per rebrots de la COVID-19 d'ençà que les va reobrir el 3 de maig. Corea del Sud, un dels països amb mesures més estrictes contra la propagació de la pandèmia, n'ha tornat a tancar més de 200, i França ha tancat 70 escoles de primària durant la primera setmana de desescalada.»

En aquest punt del retorn a l'escola hi ha una divisió forta entre docents i famílies, com queda ben palès si es prenen en consideració les declaracions de representants d'AMIPA. Les famílies exigeixen la presencialitat total de l'ensenyament, amb l'alumnat a les aules, per tal que l'escola compleixi la funció social d'afavorir la conciliació familiar. Però aquesta exigència es veu refrenada per les limitacions d'espai i organitzatives que presenten els centres educatius. La Federació d'Associacions de Pares i Mares de Centres Públics (FAPAC) reclama mesures urgents de conciliació i, a més d'obrir les escoles a l'estiu per oferir reforços, també arriba a proposar que s'avanci el curs nou al 30 d'agost.

En el fons d'aquesta polèmica, com apuntava Larrauri, hi ha les dificultats de les famílies per tenir cura dels fills a casa i els problemes de conciliació de les famílies amb els treballs i les ocupacions, que s'afe-

geix a la preocupació més global per reactivar l'economia paralyzada durant el confinament.

4. La transició cap a una escola disciplinària o democràtica

Durant la pandèmia, el Govern espanyol ha anat construint un relat sobre els fets per generar consens i una visió unívoca dels esdeveniments, en part, com a mecanisme d'autodefensa i de blindatge davant les crítiques de l'oposició, però, també en part, per tranquil·litzar la ciutadania i ajudar-la a acostumar-se psicològicament a les diferents mesures i restriccions que s'anaven adoptant. S'ha utilitzat el llenguatge com a mecanisme d'adaptació, proporcionant el vocabulari imprescindible per descriure aquelles situacions mai viscudes per la generació de la covid-19 i per les que encara no existien les paraules adequades. D'aquesta manera, s'ha anat donant sentit a les limitacions imposades a la societat durant l'estat d'alarma, acontant la realitat lingüísticament, fent-la comprensible i, per tant, més acceptable.

En aquest marc interpretatiu que reconeix el paper del llenguatge en la construcció social de la realitat, és important analitzar i problematitzar el desig manifestat pel Govern d'avançar cap a una «nova normalitat». Què significa normalitat i en què es manifesta la novetat?

Quan el Govern espanyol parla de recuperar la normalitat, es pot entendre que fa referència a tornar a la vida i als costums anteriors a l'aparició de la pandèmia i la crisi sanitària. Però els dubtes es presenten a l'hora

d'interpretar la novetat que sembla que acompanyarà aquesta normalitat. En relació amb aquesta «nova normalitat» s'obrin dos interrogants importants. El primer té a veure amb la interpretació que es dona a la «novetat» i en saber respondre en què consistirà. L'altra qüestió que s'hauria d'aclarir és conèixer quins agents definiran el que és la normalitat i sota quins paràmetres. L'al·lusió política a un escenari nou podria tenir la intenció de recordar a la ciutadania que en el futur immediat, en la societat post-covid, continuaran certes restriccions de les llibertats individuals; podria també adquirir el sentit de predisposar la població cap a l'acceptació del fet que, si canvien les circumstàncies, es poden tornar a adoptar mesures excepcionals. En tot cas, representa el desig d'avançar cap a un horitzó nou, molt més segur i tranquil·litzador, que s'iniciarà temporalment amb l'alçament de l'estat d'alarma. En realitat, es tracta d'un significant buit de significat, amb un grau d'indeterminació tan elevat que permet donar validesa a totes les normalitats possibles i afavoreix, així, un sentiment de conformitat i consens entre la població, precisament perquè, sense un significat mínim i compartit, s'elimina de l'esfera pública el debat i la discussió entorn a com hauria de ser la futura normalitat.

Segons apunten els mitjans de comunicació consultats, com *El País*, sembla que els governs europeus han delegat la responsabilitat de dissenyar el nou escenari de l'era post-covid en grups d'experts, una mena de *think tanks* formats principalment per economistes procedents del món acadèmic, que en el cas d'Espanya

duen reunint-se de manera pràcticament secreta des de fa gairebé un mes. Curiosament, aquesta estratègia tecnocràtica i elitista del Govern espanyol imita l'adoptada anteriorment per altres governs europeus, com el francès i l'italià, i segueix les directrius marcades pel Fòrum Econòmic Mundial, en el seu Informe sobre riscos globals, fet públic el gener del 2020, en el qual es recomana als governs col·laborar amb les empreses per fer front als perills globals: «la col·laboració entre els líders mundials, les empreses i els responsables de formular polítiques és més necessària que mai per aturar les greus amenaces al clima, medi ambient, salut pública i sistemes tecnològics.» Finalment, la resposta a la segona pregunta estarà en mans d'una elit i condicionarà totalment el sentit de la normalitat i de la vida.

Personalment, defens un model oposat que estigui basat en l'aplicació d'una estratègia participativa, en què la ciutadania assumeixi el màxim protagonisme i contribueixi a la definició del futur comú de manera horitzontal. Això, traduït en l'àmbit educatiu, representa que la democràcia ha d'arribar a les aules i que s'ha de deixar d'esperar que sigui la ministra d'Educació espanyola o el conseller autonòmic d'Educació els que diguin què s'ha de fer i quines són les regles noves. Si les regles i directrius venen de dalt, el jovent adoptarà una posició contrària al compliment i farà tot el possible per no respectar-les, perquè no les reconeixeran com a seves.

L'era postcovid hauria de ser el resultat de contraposar l'exercici responsable de la ciutadania a «la nova

normalitat», determinada prioritàriament per l'economia. Per això, seria més partidari de parlar de normalitat responsable, entenent que seria desitjable construir la realitat democràticament entre tothom, a través de les accions responsables de la pròpia ciutadania, assumides voluntàriament, sense imposicions, fonamentades en l'autonomia i la responsabilitat col·lectives, i en la confiança en el poder de l'educació per capacitar el jovent en l'adquisició d'hàbits nous i costums favorables a la salut.

Si s'acaba imposant el model de nova normalitat, definit verticalment des de dalt, vindrà un temps d'obligacions, d'una vida determinada per les pautes i normes d'higiene i autoprotecció, supervisada i controlada tecnològicament a través de videovigilància i geolocalitzacions mòbils, i fonamentada en la vigilància, l'obediència i la por a les sancions i a la violència policial, i en la desconfiança de les autoritats polítiques en la capacitat de la ciutadania d'actuar per convicció i responsabilitat amb un mateix i els altres.

En definitiva, la covid-19 ha reproduït el vell dilema entre la seguretat i la llibertat, que s'ha plantejat la filosofia política des dels seus orígens. La filòsofa Laura Llevadot contextualitza aquest vell debat en el temps del coronavirus, quan responent a una pregunta sobre els nous hàbits que ha introduït el distanciament social, per al mitjà *Nació Digital*, opina que «preferim parlar de distanciament social perquè dir "suspensió del dret de reunió" sonaria massa antidemocràtic, ens recordaria que el primer hàbit que hem perdut amb aquesta pandè-

mia és l'hàbit tossut i persistent d'oposar-se a l'autoritarisme». L'obsessió per la seguretat destrueix la confiança en els altres, dificulta els vincles socials, els llaços d'amistat i la disposició a fer vida en comú, empeny, en definitiva, a ser més individualistes.

La nova escola que s'està dissenyant està en concordança amb l'escenari polític tecnocràtic i segur de recerca d'una normalitat nova, que estudia exclusivament com fer de l'escola un espai absolutament segur i sense risc.

La situació sanitària, a hores d'ara, sembla estabilitzada, però sense la disponibilitat d'una vacuna efectiva contra el virus, tot apunta que hi pot haver rebrotos al llarg del proper curs, i que es viurà una situació novament d'anormalitat. El curs vinent presenta moltes incògnites, però hi ha una única certesa i és que la comunitat educativa haurà de conviure amb el virus. D'entrada, la nova escola haurà de respondre a tres escenaris possibles: el de presencialitat, el de semipresencialitat i el d'ensenyament a distància, encara que el Ministeri d'Educació ha acordat amb els representants de la majoria d'autonomies establir una sèrie de premisses obligatòries per garantir un inici de curs presencial, entre les quals destaquen l'establiment d'una separació obligatòria d'un metre i mig de distància i l'ús de la mascareta dins els centres quan no es pugui mantenir aquesta separació. Tenint en compte les dimensions de les aules pot representar que hi hagi 15 alumnes en grups de primària i uns 20 alumnes en el cas de secundària.

A l'hora d'escriure aquest article encara no s'havien aprovat ni fet pú-

bliques les instruccions que havien de regir el curs escolar 2020-2021. Però la premsa més especialitzada, com El Diari de l'Educació, ha anat filtrant algunes informacions extraoficials sobre la futura normativa i que preveu entre altres mesures per evitar la barreja entre alumnat i professorat: la formació de grups estancs, és a dir, de grups estables que comparteixin una mateixa aula de manera permanent; evitar els canvis constants de grup en el cas dels docents de secundària; suprimir les figures de mestres especialistes de primària, fent que, per exemple, mestres d'educació física o de música assumeixin les matèries que imparteix habitualment el mestre tutor o la mestra tutora. Una altra mesura que es preveu per resoldre els problemes crònics d'espais dels centres educatius sense incrementar la despesa en infraestructures, és adequar instal·lacions públiques, com biblioteques i casals de barri, per impartir classes; també s'està estudiant organitzar torns per entrar i sortir del centre o accedir al pati de manera escalonada; sembla que també es podria proposar usar les plataformes digitals de comunicació per mantenir reunions entre tutors i famílies o fer claustres.

Segons un estudi de probabilitats fet per persones investigadores de la Universitat de Granada (UGR), si finalment les autonomies fixen una ràtio de referència de 25 alumnes per aula, perquè coincideixi amb les ràtios habituals, cada alumne estarà exposat a l'estat de salut de 91 persones durant el primer dia i a 1.228, el segon, suposant que una part dels estudiants dins l'aula tinguin germans al centre i calculant que la mitjana familiar està

composta de dues persones adultes i un fill i mig. Aquestes dades mostren que el contagi de qualsevol d'aquestes persones de l'entorn del grup suposa un risc automàtic per a tot el grup i per al personal docent o companys que hagin compartit espai. De fet, el model de tornada a les aules que vol aplicar l'Estat espanyol no ha tingut èxit a Israel, país que no ha pogut evitar la suspensió de les classes a prop de cent escoles, durant els primers dies del retorn. Alberto Aragón (Arroyo, J., 2020, juny, 17), catedràtic de la UGR i coordinador de l'estudi de probabilitats esmentat anteriorment, opina que «no només existeix una planificació deficient per a l'inici de curs del setembre, sinó que, a més, deixar-la en mans dels col·legis evidentment sobrepasa la seva capacitat organitzativa i de recursos».

Per minimitzar els riscos, serà clau determinar si s'incrementaran les plantilles docents, a més de planificar els espais que es podran ocupar. Un retorn a les aules amb garanties d'èxit requerirà una bona planificació i la inversió dels recursos necessaris. Un mirall en el qual mirar-se podria ser Dinamarca, país en el qual s'han reiniciat les classes amb 10 alumnes per aula, i una organització de l'espai i el temps que minimitza al màxim els contagis.

Quan comenci el nou curs s'hauria d'incrementar considerablement el nombre de docents, si es vol aplicar el protocol sanitari a l'escola i complir amb la reducció de ràtios i desdoblaments de grups a causa de la pandèmia. Per fer front al nou curs amb certes garanties, l'Administració s'ha mostrat receptiva a reforçar les plantilles do-

cents i recuperar de manera voluntària docents jubilats, però en realitat no hi ha una previsió clara i definida de la quantitat de docents que s'hauran d'incorporar. Si aquesta mesura es fes efectiva, es podria experimentar una reivindicació històrica del col·lectiu docent, així com els esperats efectes beneficiosos d'incrementar la qualitat de l'ensenyament, personalitzant els aprenentatges i, presumiblement, també millorant els resultats acadèmics. Si aquest escenari més optimista es produís, seria més complicat justificar el retorn a les aules massificades.

És previsible esperar que el personal docent tengui la responsabilitat afegida de vetllar per la salut de l'alumnat, detectant possibles casos de contagi i aïllant l'alumnat que tinguin símptomes d'infecció de la resta de companys i del personal dels centres, fins al moment en què se'n puguin fer càrrec els tutors o, en el seu defecte, personal sanitari autoritzat.

Les mesures higièniques i d'autoprotecció no haurien d'anar en detriment de la salut psicològica dels joves ni tampoc del seu progrés acadèmic. Les imatges que s'han pogut veure de les escoles franceses i xineses, de joves totalment aïllats en el pati, sense poder jugar ni relacionar-se amb els companys, preocupen i entristeixen, a la vegada que plantegen el repte de com evitar que es reproduïxin també a les escoles espanyoles.

El manteniment de la distància física afectarà negativament la metodologia i perjudicarà la innovació pedagògica. Sembla que les metodologies participatives que impliquin la reducció de la distància social i la modificació d'espais assignats, com el treball

en grup, el treball cooperatiu, les comunitats d'aprenentatge o la intervenció d'agents externs als centres, no es podran desenvolupar. Temporalment, serà incompatible mantenir la distància de seguretat i fer activitats d'innovació pedagògica. Les limitacions de moviments i el manteniment de les distàncies dins les aules són exigències que poden fer tornar a les classes magistrals, al rol passiu de l'alumnat.

Existeix el perill real que la deriva política antidemocràtica de control social i retalls de drets civils, impulsada pels governs amb l'objectiu inicial d'incrementar l'eficàcia sanitària en la lluita contra la pandèmia, pugui continuar de manera indefinida. I que, a més, s'apliqui també als centres educatius i s'incrementi la burocratització ja existent i s'estableixin unes normes de convivència massa estrictes i restrictives, que impedeixi a l'alumnat assumir les pròpies responsabilitats de cuidar-se i cuidar els altres, de manera voluntària. Sembla que tots els esforços de l'Administració van encaminats a aprovar protocols de seguretat i descuiden pensar en els reptes i les adaptacions pedagògiques que s'hauran de fer en el currículum, encaminades a una reducció dels continguts.

L'excés de regulació de la vida educativa que preveu la normativa desenvolupada per l'Administració, influirà de forma negativa en l'autonomia del jovent i anul·larà els marges de decisió escassos que l'alumnat encara conservava. Preocupa que l'aplicació i el compliment de la normativa de seguretat a les escoles incrementi les estratègies disciplinàries i d'aïllament de l'alumnat, recorrent a la por al càstig

com uns dels mecanismes per afavorir la cadena d'obediència. Seria molt contraproductiu fonamentar l'educació en una regulació absoluta dels hàbits i comportaments i un aprofundiment en l'ensinistrament de l'alumnat, que exigiria als docents una acceptació acrítica de la implementació de grans limitacions, en contra de la socialització, dels drets i de la llibertat.

Com es pretén mantenir una distància interpersonal de seguretat mínima d'1,5 metres i evitar les aglomeracions i els contactes als passadissos, pati i entrades i sortides de l'escola? La distància social és un producte cultural que serà molt difícil de canviar. Cal tenir molt present l'amenaça d'una deriva disciplinària de l'educació, amb la finalitat d'adaptar els centres educatius i la seva organització al compliment de les normes de prevenció encaminades a mantenir el distanciament entre alumnes. En aquest sentit, pot ser molt útil recuperar la denúncia foucaultiana de l'escola com una institució disciplinària, en la qual l'alumnat, a més d'adquirir coneixements, aprèn la importància de l'obediència i la docilitat a través d'estratègies i de mecanismes de poder, com la normativa, el control del temps, el càstig i els propis exàmens, agreujat en temps de coronavirus per la necessitat d'extremar les mesures d'higiene i de prevenció i d'evitar qualsevol contacte físic. Però, què passarà amb el jovent contagiats pel virus? Seran assenyalats pels seus companys de classe com els nous empestats? Com es gestionaran els sentiments de rebuig que previsiblement sorgiran cap als companys que s'hagin vist afectats per la malaltia?

La invisibilitat del virus afavoreix la visió que transforma les persones en potencials enemics, en virus amb forma humana que amenacen la salut i la integritat física de la comunitat. Un dels efectes psicològics de la pandèmia és la por a contagiar-se i a la vegada la por a contagiar els altres. Caldrà avançar-se i pensar com fer front a l'aparició d'aquesta nova discriminació fonamentada en el rebuig a la persona malalta, al company percebut com a supercontagiador i bomba transmissora de la malaltia.

Una de les estratègies previstes per garantir les distàncies de seguretat dins els centres implicarà la reconfiguració dels espais a través del desplegament de marques i senyals. La senyalètica determinarà els llocs exactes en els que hauran de situar-se les taules dins les aules, la direcció en què l'alumnat haurà de circular pels passadissos i accedir a les aules i el pati, i l'ocupació permesa als banys i altres dependències. Aquestes regulacions minvaran molt la llibertat de moviments, especialment de l'alumnat.

Finalment, aquestes transformacions de l'espai afectaran l'exercici del poder, en la seva vessant més invisible, i implicaran un increment de les normes, i una exigència de major control i obediència.

La necessitat de minimitzar els contactes físics durà a suprimir espais comuns de reunió i trobada. L'alumnat sense espais tindrà més dificultats per reunir-se lliurement i mantenir vincles d'amistat.

D'altra banda, la manca d'espais podria dur a l'aprovació de l'ús obligatori de mascaretes facials, una me-

sura que evitaria contagis, però que, en cas d'ocultar els rostres, posaria en risc el seguiment i l'aprofitament de les classes, ja que dificultaria el reconeixement mutu, implicaria la pèrdua temporal d'identitat, i representaria un obstacle visual per mantenir una comunicació fluida i eficaç.

Contràriament, a aquest plantejament disciplinari, la pandèmia hauria de ser útil per responsabilitzar l'alumnat de la seva autoprotecció, per adquirir aprenentatges nous relacionats amb la importància de cuidar-se i de cuidar els companys.

L'enclaustrament de l'alumnat a les aules accentuarà la concepció de l'escola-presó, com un espai que homogeneïtza i dificulta la diferenciació, perquè com diu el pedagog Francesco Tonucci (Saura, V., 2020) en una entrevista a *El Diari de l'Educació*: «pensar en aules suposa utilitzar menys de la meitat de l'espai de l'escola i, a més, són espais tancats, totes iguals, amb el mateix mobiliari». Potser no seria una mala idea que l'escola s'obri al barri i afavoreixi que l'alumnat faci les classes a l'aire lliure i a espais comunitaris, com biblioteques i centres cívics.

La democratització de l'escola requereix decisions polítiques, una de les més necessàries seria la derogació de la LOMQE i la recuperació del pes del Consell Escolar en la presa de decisions, així com el desplaçament del poder de l'Administració educativa cap a la comunitat educativa i els centres, i els seus organismes de participació col·lectiva, incrementant el protagonisme dels claustres en detriment dels equips directius i dels lideratges personalistes, i el paper de l'alumnat i la seva participació en les decisions

dels centres. Perquè aquesta aposta per una nova reforma educativa tenguí alguna possibilitat d'èxit, hauria d'anar acompanyada d'un compromís polític de donar-li estabilitat.

5. Posant la vida en el centre de l'educació

Abans que començàs la pandèmia l'emergència climàtica estava molt present en l'opinió pública a través dels discursos, les reflexions i les accions de Greta Thunberg. Ara ja no se'n parla de na Greta i el canvi climàtic ja no és notícia, però la pandèmia i el deteriorament ambiental estan molt relacionats, com veurem un poc més endavant.

La pandèmia ha situat de manera natural la vida en el centre, en un sentit exclusivament biològic, com a lluita per la supervivència, com a combat amb la mort. Aquest concepte biològic de vida és el que els governs han intentat protegir a través de mesures com la intocabilitat i el distanciament social. Sense voler negar-ne la importància, la vida limitada políticament en aquests termes no permet desenvolupar l'autonomia personal ni garanteix el dret a gaudir de societats més lliures i felices, és una vida d'obediència i minoria d'edat, una vida, a més, seguritària, en què cal mantenir les distàncies i pràcticament suprimir el contacte físic, dur a l'aïllament personal i a societats tancades en si mateixes. Aquest escenari social seguritari fa perdre el sentit a la vida, que deixa de ser vivible, comunitària i convivencial, i alça una barreira infranquejable per cercar la felicitat amb els altres i en la vida en comú.

Cal tenir en compte que defensar la vida no vol dir subordinar els

processos d'ensenyament i aprenentatge, ni les necessitats afectives a l'imperatiu de la seguretat personal i la salut física. Tanmateix no existeix el risc zero, ni qualsevol tipus de vida mereix ser viscuda.

La pandèmia i la seva amenaça global ha permès redescobrir la fragilitat de la vida humana, la dependència entre salut i conservació del medi ambient; ha deixat al descobert la vulnerabilitat d'un sistema econòmic que no està preparat per decreïxer de forma sobtada, i ha fet visibles de bell nou les contradiccions entre economia, societat i medi ambient.

En el moment d'escriure aquest article no es disposen de dades oficials sobre ocupació dels mesos corresponents a l'etapa de més incidència del virus, però ja s'observen alguns efectes de la pandèmia en l'ocupació a Espanya. Segons dades extretes de l'Enquesta de població activa (EPA, p. 9) del primer trimestre del 2020, s'ha registrat una caiguda de més de 285.600 persones ocupades en relació amb el trimestre anterior. En el mateix període de temps, l'atur ha incrementat en 121.000 persones i els ocupats que no han treballat, tècnicament inactius, han pujat fins a 509.800 persones, una xifra sense precedents i atribuïble ja a la pandèmia. Quant al turisme, l'INE (2020, juny, 1) reflecteix que durant el mes d'abril el nombre de turistes amb destinació a Espanya ha estat de zero, i el mateix INE recull que en el mes de març de 2020 Espanya va rebre 2 milions de turistes internacionals, un 64,3 % menys en relació amb el mateix mes de 2019. En el cas de les Illes Balears, des de l'inici de la pandèmia, s'acumulen pèrdues per valor d'1.997,93 mili-

ons d'euros, segons dades aportades per la Fundació Impulsa Balears (2020, maig, 25). En relació amb l'impacte de la pandèmia en l'activitat empresarial de les Illes Balears, gairebé el 71 % de les empreses consultades han paralitjat de manera total o parcial l'activitat durant l'estat d'alarma, segons els resultats d'una enquesta feta per la Fundació Impulsa Balears (2020, abril, 17). En aquest mateix estudi, les empreses preveuen que la seva pèrdua mitjana d'ingressos serà superior als retalls mitjans de les plantilles.

Aquestes estadístiques només permeten anticipar els primers efectes de la pandèmia sobre l'economia, caldrà esperar encara uns mesos per disposar de dades que reflecteixin plenament els efectes del col·lapse econòmic.

El crui entre economia, treball i medi ambient es posa de manifest si es compara aquestes dades laborals, econòmiques, turístiques i empresarials, amb la reducció significativa d'emissions de gasos hivernacle i la contaminació atmosfèrica, que segons fonts públiques ha arribat a ser de més d'un 80 % en grans ciutats com Madrid i Barcelona, en determinats moments del confinament i la quarantena. Segons l'informe d'Ecologistes en Acció (2020, p. 11), basat en dades oficials, proporcionades per estacions de control de la qualitat de l'aire, la contaminació atmosfèrica va caure un 58 % de mitjana en el conjunt de l'Estat espanyol durant els mesos de març i abril, coincidint amb les mesures de confinament i restricció dels desplaçaments. Aquest mateix informe (2020, p. 12) destaca que les ciutats més turístiques del litoral

mediterrani, com Alacant, València, Barcelona i Palma, són les que han reduït més les emissions de diòxid de nitrogen, un 70 %, gairebé un 80 %, un 62 % i un 67 %, respectivament, en part, a causa de la cancel·lació de la temporada turística de Setmana Santa, coincidint també amb la declaració de l'estat d'alarma que ha restringit la mobilitat als mínims per garantir els serveis essencials. És sabut també que la millora de la qualitat de l'aire a les ciutats i les perifèries urbanes, a causa de la reducció del trànsit urbà derivat de les mesures de confinament i de les restriccions de la mobilitat, ha tingut efectes positius en la salut de la població, però especialment entre els infants asmàtics i altres afectats per patologies respiratòries.

La crisi sanitària de la covid-19 és una catàstrofe sanitària, però també econòmica i social, però podria oferir una nova oportunitat per valorar la vida en totes les seves dimensions, les condicions que la fan possible, com l'ajuda mútua, el valor dels serveis públics, la qualitat de les relacions humanes i la solidaritat, per posar, en definitiva, tot allò que té a veure amb la vida i la seva conservació en el centre de l'educació, l'economia i la política.

Vandana Shiva, des de les seves posicions ecofeministes, insisteix des de fa molts d'anys en aquesta mateixa idea de posar la vida i la salut planetària en el centre de la política, l'economia i, més recentment, també en l'àmbit de l'educació, a través de les seves intervencions públiques a Mallorca durant els diversos encontres amb docents en els quals ha participat, promoguts per la Fundació Educació per a la Vida. En aquest sentit,

en la seva intervenció en les jornades «Educació per a la vida» del 2013, va apuntar que molts dels problemes humans tenen a veure amb no entendre que la naturalesa està viva. En la seva comprensió biocèntrica, la naturalesa ve a ser una mare que cuida la vida, amb la qual cal aprendre a relacionar-se d'una manera no dominant, una via que pot ajudar a desenvolupar la creativitat i ser millors persones. Shiva proposa aprendre de la naturalesa, redefinint l'economia i el benestar i substituint els indicadors econòmics i les bases sobre les quals es dona valor a les coses i se sosté el creixement. Per això, és necessari recuperar el sentit original de les paraules com la riquesa, que tenia a veure amb el benestar i no amb els doblers. El jovent hauria d'aprendre a valorar la vida en la seva diversitat, a relacionar-se d'una manera més respectuosa amb la naturalesa a través d'una educació ambiental interdisciplinària que permeti aprendre la interconnexió i la unitat existent entre totes les formes de vida, que sigui capaç de despertar la consciència de formar part d'un tot més ample.

Té molt de sentit valorar la importància de l'educació ambiental, tenint en compte que l'origen de la pandèmia actual es troba en el deteriorament ambiental. La relació no és directa i requereix una certa explicació, partint de la idea que hi ha un ampli consens científic i social en afirmar que el coronavirus es va originar en uns pangolins salvatges venuts al mercat humit de la localitat xinesa de Wuhan i que el contacte humà amb aquests animals va permetre la infecció humana i la propagació ràpida a través del

món globalitzat. La interacció i el contacte entre humans i animals, causada per la colonització i l'ocupació humana del darrer racó de la Terra, l'anomenada Terra plena; així com la pèrdua de biodiversitat i, per tant, la disminució d'hostes per als virus, són elements que han afavorit la transmigració del virus d'animals a humans.

La visió espiritualista de Shiva necessita ser complementada per l'ecofeminisme de Yayo Herrero, més centrat en la crisi de la cura i de la civilització industrial en la qual està immersa la humanitat des de fa dècades, i que la pandèmia no ha fet més que tornar a posar de manifest. Diu Herrero (Gutiérrez del Álamo, P. 2020, març, 31), en una entrevista:

«l revela, jo crec, (referint-se a la pandèmia) el gran problema civilitzatori que tenim, el de tenir una economia que, quan creix, destrueix les possibilitats de continuar vius d'una forma digna, i quan decreix, com ara, amb la lògica de poder que hi ha, decreix violentament sobre les persones més pobres i vulnerables. I crec que aquesta doble tensió també pot fer que moltes persones siguin més conscients que sortir d'aquí requereix canvis profunds en les nostres maneres d'organitzar l'economia, la política i la vida.»

Fins al moment, la lluita contra la pandèmia ha estat exclusivament política i sanitària, però no educativa. En aquest article defens la necessitat de fer front també al virus a través de l'educació, des d'una perspectiva

pedagògica, donant a conèixer l'origen humà de la pandèmia, i les causes profundes que n'han fet possible l'aparició i l'extensió ràpida per tot el globus. Avançar en aquesta proposta, implicaria tractar a les aules els valors i les activitats que provoquen el deteriorament ambiental i, més específicament, totes aquelles activitats humanes que han fet possible el sorgiment del virus, que posen en risc el futur de la vida al planeta i, per tant, que amenacen la continuïtat de la pròpia educació i que coincideixen amb els anomenats punts cecs dels quals parla Buades en el seu llibre *Educar per a què?* i que són: la bomba poblacional, la desigualtat social, l'emergència climàtica i el dèficit democràtic. Concretament, caldria treballar en una reforma educativa que revisi a fons els currículums, amb la idea de situar en un lloc central l'emergència climàtica i la crisi ecosocial. De manera que aquests continguts ambientals nous es puguin treballar de manera transversal, des de totes les matèries, i formin part dels criteris d'avaluació de les competències bàsiques de l'alumnat. Un bon punt de partida seria la feina educativa desenvolupada per la Fundació FUHEM, que posa a disposició de la comunitat educativa una proposta curricular formada per un conjunt de materials didàctics interdisciplinaris amb perspectiva ecosocial, que inclou totes les etapes educatives, des d'educació infantil fins a batxillerat i formació professional bàsica, i que permet abordar de manera integrada la crítica reflexiva al model de desenvolupament amb alternatives experimentables, des de totes les àrees de

coneixement. Però aquesta reforma educativa hauria d'englobar també la formació del professorat i els mecanismes d'accés a la docència, introduint l'enfocament socioecològic en els plans d'estudis que donen accés a la funció docent.

Davant les contingències, l'ajuda mútua i la cooperació, i no la competència, són els valors més determinants a l'hora de preservar la vida, tenir cura de l'equilibri entre la corporalitat humana i el món interior de les emocions. I l'educació té una funció clau en la transmissió d'aquests valors. La bona voluntat i la bona educació haurien de confluïr en la construcció d'una vida vivible per a tothom.

La generació del coronavirus té el deure moral d'alliberar-se de les seves pors i pensar en el futur com un camí cap a la reconquesta de la llibertat. Ser conscients de la importància de l'economia de la cura i la interdependència que fa la vida possible, suposa una nova oportunitat per redreçar el rumb de la civilització industrial i apuntar cap a una transició socioecològica més necessària que mai.

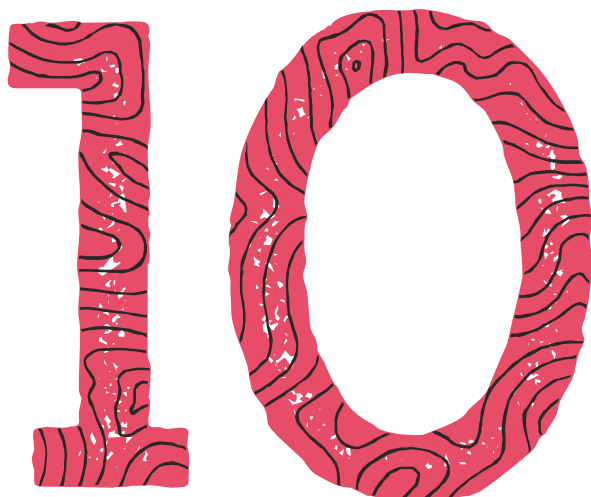
Referències bibliogràfiques

- Abeyà, B. (2020, juny, 2). «Bars oberts i escoles tancades». <<https://diarieducacio.cat/bars-oberts-i-escoles-tancades/>> [Consulta: 2 juny 2020].
- Aicart, I. (2020, juny, 5). «Teletreballar sense regalar les dades personals d'alumnes i docents». <[https://www.arabalears.cat/opinio/Teletreballar-regalar-personals-alumnes-docents-Inaki-Ai-](https://www.arabalears.cat/opinio/Teletreballar-regalar-personals-alumnes-docents-Inaki-Ai-cart_0_2463953671.html)
- Arroyo, J. (2020, juny, 17). «Expertos de la Universidad de Granada calculan que meter a 20 niños en un aula supone 808 contactos cruzados en dos días». <<https://elpais.com/educacion/2020-06-17/expertos-de-la-universidad-de-granada-calculan-que-meter-a-20-ninos-en-un-aula-supone-808-contactos-cruzados-en-dos-dias.html>> [Consulta: 17 juny 2020].
- Bordieu, P. (2011). *Capital cultural, escuela y espacio social*. Siglo XXI: Méjico.
- Buades, J. (2019). *Educar per a què?* Barcelona: Més Llibres.
- CSIF (2020, maig, 22). «Encuesta de CSIF. Un 93 % de docentes sufre desgaste emocional y estrés por el confinamiento». <<https://www.csif.es/contenido/nacional/general/297367>> [Consulta: 18 juny 2020].
- Cué, C. (2020, juny, 17). «Sánchez ficha a 100 economistas de élite para diseñar la 'era poscovid'». <<https://elpais.com/espana/2020-06-16/sanchez-ficha-a-100-economistas-de-elite-para-disenar-la-era-poscovid.html>> [Consulta: 18 juny 2020].
- Ecologistas en Acción (2020, abril, 30). «Informe Efectos de la crisis de la COVID-19 en la calidad del aire urbano en España». <<https://www.ecologistasenaccion.org/>

- wp-content/uploads/2020/04/informe-2-calidad-aire-covid-19.pdf> [Consulta: 17 juny 2020].
- Efe (2020, juny, 11). «Las claves de la vuelta al cole: clases con 20 niños y distancias para mayores de 10 años». <https://www.elconfidencial.com/espana/2020-06-11/propuestas-educacion-curso-2020-2021-vuelta-al-cole_2633972/> [Consulta: 14 juny 2020].
 - Farreras, C. (2020, abril, 30). «Las familias reclaman más conciliación en los planes para la vuelta a clase». <<https://www.lavanguardia.com/vida/20200430/48837991721/las-familias-reclaman-mas-conciliacion-en-los-planes-para-la-vuelta-a-clase.html>> [Consulta: 20 juny 2020].
 - Foucault, M. (2002). *Vigilar i castigar*. Siglo XXI: Buenos Aires.
 - FUHEM (s.d.). *Currículo ecosocial*. <<https://www.fuhem.es/curriculo-ecosocial/>>
 - Fundació Impulsa Balears (2020, abril, 17). «El impacto económico de la COVID-19». <https://www.impulsabalears.org/pdf/ipulsosome-tre/numero_1_es.pdf> [Consulta: 21 maig 2020].
 - Fundació Impulsa Balears (2002, maig, 25). «Impulsa Balears estima que la pérdida de PIB se ha desescalado en 150 millones de euros durante las tres primeras semanas de mayo». <https://www.impulsabalears.org/pdf/noticies/in-oticia_Impacto%20Covid_250520_es.pdf> [Consulta: 21 juny 2020].
 - Galán, R. (2020, març, 29). «Los alumnos de Son Gotleu, más desconectados que nunca». <<https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/03/30/desconectados-1498582.html>> [Consulta: 20 maig 2020].
 - García Olivo, P. (2009). *El educador mercenario*. Madrid: Virus.
 - Gutiérrez del Álamo, P. (2020, març, 31). «Sortir d'aquí requereix canvis profunds en la nostra forma d'organitzar l'economia, la política i la vida». <<https://diarieducacio.cat/sortir-daqui-requereix-canvis-profunds-en-la-nostra-forma-dorganitzar-leconomia-la-politica-i-la-vida/>> [Consulta: 1 abril 2020].
 - Illich, I. (2011). *La sociedad desescolarizada*. Madrid: Brulot.
 - INE (2020, abril, 28). Encuesta de población activa. <<https://www.ine.es/daco/daco42/daco4211/epa0120.pdf>> [Consulta: primer trimestre de 2020].
 - INE (2020, juny, 1). «Estadísticas de Movimientos Turísticos en Fronteras (FRONTUR). Abril 2020». <<https://www.ine.es/daco/daco42/frontur/frontur0420.pdf>> [Consulta: 21 juny 2020].
 - Llauger, M.À. (2020, maig, 7). «Les baldufes i el Google Classroom». <<https://www.arabalears.cat/>>

- opinio/baldufes-Google-Classroom-Miquel-Angel-Llauger_0_2448955178.html> [Consulta: 7 maig 2020].
- Martí, P. (2020, maig, 16). «Entre la llibertat i la seguretat: com ens relacionarem després de la Covid-19?». <<https://www.naciondigital.cat/noticia/202343/entre/llibertat/seguretat/relacionarem/despres/covid-19>> [Consulta: 19 juny 2020].
 - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 11). «El Ministerio de Educación y Formación Profesional y las CCAA acuerdan priorizar las clases presenciales durante el curso 2020-2021». <<https://www.educacionyfp.gob.es/prensa/actualidad/2020/06/20200611-conferenciasectorial.html>> [Consulta: 18 juny 2020].
 - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 11). «Acuerdos para el inicio y el desarrollo del curso 2020-2021». <https://eu.edcwb.com/img/news/acuerdo-conferencia_sectorial_educacion.pdf> [Consulta: 18 juny 2020].
 - Ministeri d'Educació i Formació Professional (2020, juny, 10). «Medidas de prevención, higiene y promoción de la salud frente a COVID-19 para centros educativos en el curso 2020-2021». <https://sidimurcia.org/wp-content/uploads/medidas_centros_educativos-curso_20202021pdf.pdf> [Consulta: 18 juny 2020].
 - O'callaghan, C. (2020, abril, 6). «Salud planetaria y COVID-19: la degradación ambiental como el origen de la pandemia actual». <<https://www.isglobal.org/healthisglobal/-/custom-blog-portlet/salud-planetaria-y-covid-19-la-degradacion-ambiental-como-el-origen-de-la-pandemia-actual/6112996/0>> [Consulta: 20 abril 2020].
 - Palou, J. (2020, juny, 10). «Garrot als mestres». Recuperat, 11 juny 2020, de <<https://www.uobensenyament.cat/2020/06/garrot-als-mestres.html>>
 - Pons, E. (2020, maig, 7). «Maite Larrauri: «M'escandalitza que obrin bars i perruqueries però no les escoles'». Recuperat, 8 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/maite-larrauri-mescandalitza-que-obrin-bars-i-perruqueries-pero-no-les-escoles/>>
 - Prieto, C. (2020, març, 3). «La asombrosa desaparición de 7 millones de niños españoles por el coronavirus». Recuperat, 6 juny 2020, de <https://www.elconfidencial.com/espana/2020-03-22/coronavirus-millones-ninos-espanoles_2509379/>
 - Ramon, N. (2020, juny 5). «'Lo barato' és car». Recuperat, 5 juny 2020, de <https://www.arabalears.cat/opinio/Lo-barato-car-Nanda-Ramon_0_2465753549.html>

- Saura, V. (2020, juny, 18). «Els nens han trobat a faltar els amics i han acabat farts de deures». Recuperat, 19 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/tonucci-els-nens-han-trobat-a-faltar-als-amics-i-han-acabat-farts-de-deures/>>
- Saura, V. (2020, juny, 16). «Màxima expectació davant les instruccions d'inici de curs». Recuperat, 16 juny 2020, de <<https://diarieducacio.cat/maxima-expectacio-davant-les-instruccions-dinici-de-curs/>>
- Shiva, V. (2013, novembre, 14). *Charla de Vandana Shiva* [vídeo]. Recuperat de <<https://vimeo.com/showcase/2601239/video/79369131>>
- UCM (2020, abril, 13). «Estudio del impacto psicológico derivado del COVID-19 en la población española». Recuperat, 20 juny 2020, de <<https://www.ucm.es/file/estudio-grupo5-univ-complutense-observatorio-impacto-psicologico-covid19-psi-covid-19>>
- UNED (2020, abril, 22). «Las consecuencias psicológicas de la COVID-19 y el confinamiento». Recuperat, 20 juny 2020, de <https://www.ub.edu/web/ub/ca/menu_eines/noticies/docs/Consecuencias_psicologicas_COVID-19.pdf>
- World Economic Forum. (2020, gener, 15). «The Global Risks Report. 2020». Recuperat, 15 juny 2020, de <<https://es.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>>

**L'adultocentrisme
com a forma de
discriminació de les
joventuts**

MARIONA MORANTA PALMER

Mariona Moranta Palmer

Graduada en Educació Social a la Universitat de les Illes Balears i estudiant del Màster de Cooperació per al Desenvolupament de la Universitat Nacional d'Educació a Distància. Des de ben petita moguda pel món associatiu, les arts i, en concret, la dansa. Participant i membre de projectes i associacions diverses de l'àmbit del temps lliure, la participació juvenil i la cooperació per al desenvolupament. Actualment, presidenta de la Fundació Triangle Jove i de l'Associació Juvenil Centre d'Esplai sa Cadenera, membre de la Comissió Feminista de l'Ateneu Popular d'Esporles i de la Comissió de Festes de sa Vilanova. També col·labora com a voluntària en projectes d'Ajuda en Acció i del Fòrum de Comunicació Educació i Ciutadania projecte impulsat per Enginyeria Sense Fronteres.

Resum

Les joventuts són un dels col·lectius més discriminats socialment. La concepció de les joventuts i el tractament que es fa d'aquestes demana un canvi social imminent, que ha de partir de la necessitat de tenir present l'existència de l'adultocentrisme com a forma de discriminació d'infants i joves per poder combatre-la.

A partir del sentiment alliberador que provoca conèixer aquesta forma de discriminació, el present treball pretén apropar el concepte d'adultocentrisme al món de les joventuts, així com al món de les professionals de les joventuts.

Des del món de les joventuts és important conèixer l'adultocentrisme perquè afecta de manera directa i indirecta el benestar i les trajectòries personals. En el cas de les professionals de les joventuts, conèixer aquesta forma de discriminació és essencial ja que la percepció que se'n té serà el punt de partida de les relacions, pensaments, comportaments, accions i intervencions.

Paraules clau

Adultocentrisme / Joventuts / Discriminació.

Resumen

Las juventudes son uno de los colectivos más discriminados socialmente. La concepción de las juventudes y el tratamiento que se hace sobre ellas demanda un inminente cambio social que ha de partir desde la necesidad de tener presente la existencia del adultocentrismo como forma de discriminación de niñas, niños y jóvenes para poder combatirla.

A partir del sentimiento liberador que provoca conocer esta forma de discriminación, el presente trabajo pretende acercar el concepto de adultocentrismo al mundo de las juventudes, así como al mundo de las profesionales de las juventudes.

Desde el mundo de las juventudes es importante conocer el adultocentrismo porque afecta de manera directa e indirecta al bienestar y a las trayectorias personales. En el caso de las profesionales de las juventudes, conocer esta forma de discriminación es esencial debido a que la percepción que se tenga de éstas será el punto de partida de las relaciones, pensamientos, comportamientos, acciones e intervenciones.

Palabras clave

Adultocentrismo / Juventudes / Discriminación.

1. Introducció

L'octubre de 2018 la Fundació Triangle Jove va fer la trobada anual de les entitats dels diferents consells de joventut de Catalunya, les Illes Balears i País Valencià. Una trobada anomenada «Contra l'adultocentrisme, apoderem-nos». Formar part de l'organització d'aquesta trobada va ser una oportunitat per conèixer aquesta forma de discriminació i entendre alguns malestars viscuts.

El present treball presenta una aproximació al concepte d'adultocentrisme i les seves implicacions. Davant la possibilitat de treballar per combatre les discriminacions socials actuals, existeix la necessitat de considerar l'adultocentrisme com una d'aquestes. Tot i l'avenç social que ha tingut lloc al llarg de la història en relació amb les discriminacions (racisme, masclisme, etc.), l'adultocentrisme és una tipologia de discriminació poc coneguda com a tal. Hi ha poca bibliografia dedicada a tractar sobre l'adultocentrisme en particular.

Entendre que és una problemàtica social i cultural comuna i compartida per part d'infants i joves, i no només una problemàtica personal, és una primera passa que pot ajudar a crear sinergies i ponts entre les persones.

2. Objectius i metodologia

A causa de l'absència d'estudis i investigacions, així com del desconeixement generalitzat de la població en relació amb l'adultocentrisme, oferir una visió general i completa a través de la recerca bibliogràfica ja és una aportació vàlida. L'objectiu d'aquest treball és transmetre una

aproximació al concepte d'*adultocentrisme* i les implicacions que té per inspirar estratègies que puguin ajudar a prendre consciència d'aquesta realitat. Es pretén apropar el concepte d'adultocentrisme, en concret, al món de les joventuts i al de les professionals de les joventuts perquè la manera que es té d'entendre les realitats en definirà les accions i intervencions.

Per enfocar l'article s'ha partit d'una sèrie de qüestions. Per poder entendre l'opressió de l'adultocentrisme, també anomenat *poder adult*, cal conèixer abans la realitat i la condició de les joventuts, la percepció social i les creences sobre aquesta, així com la influència d'altres sistemes d'opressió imperants a la societat. Llavors ja es pot aprofundir en el món adultocèntric: *i)* definir el concepte d'*adultocentrisme*; *ii)* constatar-ne la presència en la societat; *iii)* establir la relació que té amb altres discriminacions actuals; *iv)* enumerar les causes i conseqüències de la problemàtica i, finalment, *v)* exposar possibles alternatives i solucions.

En el present treball s'utilitza el femení genèric per referir-se a persones. En cas de voler especificar o parlar en singular, s'assenyala el gènere. Relacionat amb el llenguatge i el seu significat, cal destacar també la utilització del concepte d'*adultesa* en singular, perquè no està associat a una discriminació i homogeneïtzació del col·lectiu.

3. Desenvolupament del contingut

3.1 La construcció social de l'edat

L'edat és una construcció social que, per si sola, no dona gaire informació. Quan es fa referència a l'edat se sol fer referència, a més, a la categoria social, l'estabilitat, la maduresa, l'estatus i els rols socials, les experiències, la formació i els drets i deures de les persones. És aquesta associació que es fa a l'edat el que determina la posició de les persones respecte a la vida social i pública. Una posició que té una influència directa en la manera com es perceben les joventuts, com es relacionen amb les altres, el poder que tenen, l'estatus i l'accés als recursos que se'ls permet (Lemus i Expósito, 2005; Pascual, 2007).

Tant les categories com les normes socials contribueixen a predir i planificar la societat respecte a la família, la feina, l'educació o les relacions i s'assegura així un cert ordre social. Marquen, per exemple, el moment d'estudiar, iniciar-se en les relacions sexuals, tenir parella estable, casar-se, tenir infants, feina estable, casa pròpia, dur biquini, fer topless, iniciar-se en la ingesta d'alcohol, etc. Unes normes que funcionen com a mandats de compliment obligatori i afecten la nostra conducta i benestar (Lemus i Expósito, 2005).

3.2 Una breu revisió sociològica del concepte de joventut

La idea de joventut es basa també en l'edat, però vista com una construcció social, és a dir, com un període vital definit per la cultura. El concepte de joventut es construeix i transforma en funció del moment històric i de la situació econòmica, política i cultural (Moreno, 2015; Lo-

bato, 2017). Cada cultura defineix la joventut d'una manera, però sovint amb unes característiques comunes entre totes (Lemus i Expósito, 2005).

Una primera idea davant el plantejament del discurs és la denominació de *joventut* en singular o en plural. Algunes autores plantegen que es parli de *les joventuts* o *etapes juvenils* i no de *la joventut*, ja que no existeix una única manera de viure la joventut comuna a tothom. La joventut en singular té una connotació estètica i homogeneïtzadora. En canvi, el concepte de les joventuts permet parlar d'una realitat plural, diferent, àmplia i que integra les diferents maneres de viure la joventut (Duarte i Tobar, 2003; Lobato, 2017).

Ja Bourdieu (1993) considerava que no es podia concebre la joventut com un conjunt homogeni per la diversitat i desigualtat de situacions existents. De fet, Lobato (2017) afirma que, en parlar dels joves, ens referim a joves homes, de classe mitjana, amb estudis i heteronormatius, per la qual cosa s'exclou i s'invisibilitza la resta de persones considerades joves. Llavors, parlant de joventuts rompem aquesta idea i ens referim a la diversitat i pluralitat de joves dins el mateix grup d'edat.

Tot i haver-hi moltes definicions de joventuts, es podria dir que les diferents perspectives paradigmàtiques s'estan aproximant a una definició comuna del present concepte.

3.3 Percepció social i creences sobre les joventuts

Quan socialment es parla de *joventut* s'assignen al concepte un conjunt

d'idees apel·lant a diferents discursos i teories. La pluralitat de maneres de comprendre la joventut, crea una gran distància entre uns discursos i uns altres. Des de veure la joventut com un problema i una amenaça per a l'organització tradicional de la societat, fins a considerar-la l'única opció per poder revertir les situacions de crisi (Feixa, 2001). Tant unes com les altres són concepcions que sovint acaben culpabilitzant la persona jove pel simple fet de ser jove (Serrano, 1995). De manera general, es pot afirmar que s'ha universalitzat un discurs sobre les joventuts basat en estereotips i s'ha oblidat la diversitat i les llibertats individuals (Duarte, 2006).

Hi ha una consideració social difícil de la joventut a causa de les il·lusions amb què es mira, la seva evolució i manifestacions. Sovint la imatge de les joventuts, s'ha definit d'acord amb les negacions de l'adulthood. Les joves com a persones immadures que desitgen ser adultes; es justifica així la jerarquització de l'edat, la dependència econòmica de les joventuts i la negació d'aquestes com a actors socials. D'aquesta manera, el món adult té el poder sobre les coses de les joventuts a les quals es dona visibilitat; pot seleccionar així les conductes socialment no desitjades i fer créixer els estereotips i prejudicis.

Aquesta generalització i estereotipatge de l'estil de vida, els interessos i els comportaments que tenen les persones joves, mitjançant comentaris subtils com que el jovent d'avui dia no té respecte per res ni ningú i només pensen a anar de festa, construeix un imaginari social que dificulta el desenvolupament i les experiències

de les persones (Foradada *et al.*, 2014).

Bauman (2013) destaca que fomentar aquest imaginari social implica simplificar aquest grup i invisibilitza les singularitats personals de gènere, classe, origen, ètnia, nivell educatiu, etc. De fet, contràriament, si una cosa caracteritza les joventuts és la flexibilitat i l'adaptabilitat, allunyades del pessimisme, l'homogeneïtat, el desinterès o l'apatia amb què sovint se les relaciona.

L'ambigüitat dels discursos permet que les mateixes persones joves no tinguin clar què significa ser-ho o què s'espera d'elles i, per tant, hi ha un espai per poder generar interpretacions pròpies i autocapacitar-se per prendre les decisions pròpies (Moreno, 2015). D'aquesta manera, es podria definir *ser jove* com una manera d'organitzar-se i, per tant, oberta, negociable i qüestionada per les mateixes persones joves (Serrano, 1995).

De fet, com afirma Lobato (2017), seguint el paràgraf anterior, no totes les percepcions socials de les joventuts són negatives. Ja fa anys que es consideren les persones joves subjectes de ple dret i es fomenta que siguin participants socialment, econòmicament, culturalment i políticament com a agents estratègics de desenvolupament. Tot i aquesta concepció, en la pràctica encara manca molta feina a fer, ja que a l'hora de la veritat no es donen els recursos ni els espais perquè la incidència de les joventuts sigui real i efectiva.

Tot i les diferents perspectives, a poc a poc es va revertint la situació d'invisibilització de la veu de les joves, del que diuen d'elles mateixes i de la

societat. Unes veus que reconeixen les diferències entre les persones que formen part de les joventuts. Un canvi des de dins que ha de ser també generat des de fora i s'han de visibilitzar les joventuts des d'una mirada allunyada de prejudicis i estereotips (Duarte, 2000; Merino, 2008; Lobato, 2017).

3.4 Les discriminacions socials actuals

Quan es parla de joventuts i del món jove, no es pot evitar relacionar-los amb el patriarcat i amb la resta de discriminacions que han existit al llarg de la història i que encara actualment persisteixen (Duarte, 2000). Per tant, per poder evitar la discriminació de les persones joves, cal abans ser molt conscients de les diferents jerarquies que hi ha en les societats actuals.

La *discriminació* es pot definir com una distinció legal, política, econòmica i social d'uns individus respecte d'uns altres, als quals consideren inferiors per raons d'edat, sexe, classe social, política, nacionalitat, cultura, religió o ètnia (Freire, 2002). Discriminacions que es construeixen sobre un ordre social, un sistema de jerarquies basat en rols i estereotips, encarregat de reproduir-se i perpetuar-se (Lobato, 2017).

L'ordre social es fonamenta sobre el que és considerat lògic o natural, establert principalment en la família i el terreny afectiu, en la religió catòlica i la fe, en l'escola i les seves autoritats i en l'ordre polític i la confiança que aquest transmet. Un ordre lògic assumit per la societat, que fins i tot

aconsegueix que les persones oprimides incorporin sovint els discursos i en justifiquin les desigualtats. Si algun d'aquests àmbits naturals i lògics es qüestiona, passa al camp del que és il·lògic i irritant, i és vist com un atac a les certeses i a l'estructura social. Les certeses són afirmacions considerades veritat, guiades pel sentit comú i els prejudicis, per les interpretacions i per discursos molt ben construïts i manejats pel poder. Podríem afirmar que són veritats allunyades de la realitat social. Per tant, abandonar aquestes certeses allunyades, ja no a escala institucional sinó personal, requereix esforç i sol ser vist com una provocació (Juliano, 2006; Castells, 2012).

Hi ha certes opressions que travessen la societat, totes les esferes i moltes de les persones que les habiten, i provoquen violències i sofriment. Són opressions necessàries per al sistema per poder seguir perpetuant-se. És per aquest motiu que cal revisar i qüestionar les bases sobre les quals s'assenta el món modern occidental (Martínez i Casado, 2013). Resulta important identificar les diferents jerarquitzacions o opressions: jerarquització per raons de gènere (patriarcat); per raons d'origen, color de pell, llengua, religió, cultura o ètnia (racisme i colonialisme); per edat (edatisme); per desigualtats en termes de riquesa, béns, explotació i subordinació (clacisme, capitalisme i neoliberalisme), i l'opressió que es du a terme sobre els recursos, el territori i el poder polític (imperialisme) (Casal, 2007; Martínez i Casado, 2013; Foradada *et al.*, 2014; Subirats, 2017).

Les societats d'Occident, a més a més, s'han assegurat tenir la produc-

ció del coneixement de part seva per així poder tenir la «veritat» i perpetuar aquest imaginari jeràrquic i dominant. Un imaginari que guia no només els patrons de conducta social, grupal i individual, sinó també les relacions i que, a més, invisibilitza les realitats que s'allunyen de la norma (Duarte, 2006). Per tant, les societats occidentals estan carregades de prejudicis sorgits per sobreviure en èpoques repressives o a patologies individuals. Es pot afirmar que, d'entrada, és una societat tolerant pel que fa a opcions personals. Una afirmació que es fa des d'una situació de poder i privilegi. Actualment, el poder el tenen aquells que controlen la política, l'economia i la informació i, per tant, són aquests càrrecs els que comprenen i toleren, en la teoria, la diversitat d'opcions personals. Però cal tenir present que la societat moderna té els mitjans per convèncer de les seves categoritzacions i crear així una acceptació social i una criminalització de conductes (Juliano, 2006).

Com que la societat es defineix bàsicament com una societat líquida (Bauman, 2003), hi ha una necessitat de redefinir arguments i tornar-los a difondre constantment, una idea que canvia juntament amb la idea que les víctimes de la societat són canviant. Històricament han passat per víctimes diferents sectors: persones sense llar, jugadors, pobres, delinqüents, dones que exerceixen la prostitució, persones amb diversitat funcional, obrers, comunistes, socialistes, anarquistes, okupes, persones migrades... Les intervencions que es feien des del poder anaven encaminades a aïllar, excloure, controlar, desorganitzar, neutralitzar, fer invi-

sibles, culpabilitzar, debilitar i privar de drets aquests col·lectius. Potser l'objectiu que sempre ho ha englobat tot és el d'homogeneïtzar la societat. Ara, el major càstig és la desaprovació, el rebuig i l'estigmatització social que desencadena l'exclusió social (Juliano, 2006).

L'exclusió social, segons Reglero (2007), és un procés estructural que separa certes persones o grups de persones de les possibilitats culturals, polítiques, laborals i econòmiques de què disposa la resta de societat. Cal tenir present que és un procés multidimensional i acumulatiu, és a dir, els processos causals que la provoquen són múltiples, combinables i sovint relacionats amb les discriminacions socials. De fet, per separat les causes no provoquen exclusió social, és quan s'acumulen una sèrie de factors que se separa la persona o grup de persones de la societat. Alguns factors d'exclusió, per exemple, són la precarietat laboral, els ingressos irregulars, la carença d'habitatge, el fet de pertànyer a grups socials rebutjats, l'analfabetisme, una estructura motivacional dèbil o actitud negativa, o una privació de drets. De fet, els tres eixos principals per assegurar una integració social són la família i el capital social; la participació en el mercat de treball, i el reconeixement i la participació pública. Si els eixos són dèbils, la persona està en risc d'exclusió social.

És en aquest context social de discriminació on cal visibilitzar l'existència de l'adultocentrisme i donar-hi importància.

3.5 L'adultocentrisme com a forma de discriminació de les joventuts

Tot i no conèixer els orígens d'aquesta opressió, el 1978 el psicòleg Flasher va encunyar i definir el terme adultisme com l'opressió del poder adult sobre infants i joves (Flasher, 1978). Depenent de la traducció s'han utilitzat els termes adultisme i adultocentrisme. No obstant la diferenciació, els dos termes signifiquen el mateix. No va ser fins passats uns anys que el terme va ser acceptat per acadèmics, gràcies al moviment dels drets dels infants i a la importància creixent de la sociologia de la infància. Encara que no sigui utilitzat en la quotidianitat de les Illes Balears, és un terme molt utilitzat al nord d'Europa i a altres parts del món (LeFrançois, 2013).

S'entén l'*adultisme* com l'opressió que experimenten les infàncies i les joventuts per part de les persones adultes i dels diferents sistemes que han creat. De fet, caracteritza les relacions entre els infants i joves amb les persones adultes, ja que es diferencien clarament els estatus sociopolítics i el poder d'unes i d'altres (LeFrançois, 2013; AFIN, 2015).

Sovint es veu el món des d'una perspectiva adulta, és a dir, s'espera de totes les persones que adquireixin el coneixement i la maduresa associades a l'adulesa. Socialment hi ha una superioritat d'aquesta adulesa i, per tant, sovint els infants i les joves són tractats com a inferiors (Tate i Copas, 2003). A més, cal tenir present que la socialització i l'educació dels infants es du a terme generalment per persones adultes: familiars, professores, educadores, monitores, entrenadores... i no podem oblidar que, malauradament, la coerció i la imposició, per tant, l'abús de poder, són dues

característiques del sistema educatiu imperant.

Una altra visió de l'adultocentrisme, complementària a les anteriors, el defineix com els mecanismes i les pràctiques paternalistes que justifiquen la subordinació de les joves, ja que les defineix com a mancades de maduresa (dèficit cognitivoevolutiu), de raó (dèficit substancial) i de responsabilitat (dèficit moral) (Vasquéz, 2013).

Amb aquestes reflexions no es vol infravalorar el món dels adults ni es vol cercar culpables, sinó crear consciència que tothom està immers dins aquesta cultura d'autoritarisme adult que pressuposa que els adults són i saben més que els infants (Tate i Copas, 2003). Cal qüestionar les traves que el món adult posa perquè les joventuts es puguin construir des dels seus paràmetres propis (Vasquéz, 2013).

Qüestionar l'adultisme posa a prova la normalitat en la qual han viscut les persones adultes, és a dir, la seva cultura, comportament i normes, i les opressions que han exercit basant-se en l'edat (DeJong, 2014). La cultura adulta varia depenent de la cultura pròpia del lloc on es desenvolupa. No obstant això, totes tenen en comú la idea que ser adulta és superior a ser infant o jove i, per tant, va acompanyat d'autoritat i poder, i s'atorguen privilegis a les primeres i se situen en una situació de desavantatge social les segones (Tran, 2018).

És curiós el cercle que es crea al voltant de les responsabilitats. L'adultocentrisme es basa en gran part sobre la idea de cures que la persona adulta, gràcies a la saviesa i experièn-

cia, assumeix en una situació de dominació sobre la persona jove i la desresponsabilitza. Però, per altra banda, es critica que les persones joves tenen una gran falta de responsabilitat (Di Stefan, 1996 citat a Lobato, 2017). Un exemple d'aquestes pràctiques seria quan sovint se senten afirmacions referides a persones joves com «no et fiquis en converses de majors», «ningú sap millor el que et convé que la teva mare o el teu pare», «d'això no en saps, tu, encara», «quan siguis gran ja ho entendràs», «jo a la teva edat també era així» (Lobato, 2017).

Fins aquí s'han tractat majoritàriament sobre mecanismes de reproducció de l'adultocentrisme en el pla educatiu, cultural i simbòlic. No obstant això, alguns autors també fan referència als processos econòmics i polítics. Segons Duarte (2012), l'adultocentrisme és un sistema de dominació que se serveix de l'organització social capitalista per reelaborar-se econòmicament i políticament. En el pla material, és un sistema de dominació que impossibilita l'accés a béns depenent del que és considerat corresponent a cada edat. El poder de decisió i control, amb totes aquestes consideracions, se centra en els rols de l'adultesa.

A mode de síntesi, l'opressió es pot donar a diferents estrats. En l'àmbit personal, és aquella discriminació directa de la persona adulta cap a l'infant o jove, amb qui s'interacciona de manera autoritària, amb prejudicis, sense entendre el que vol dir o, fins i tot, amb violència. En l'àmbit estructural, l'adultisme es reproduïx mitjançant polítiques, lleis, normes i pràctiques a les institucions públi-

ques i espais de relacions socials. Opressions que afecten de manera negativa aquests infants i joves i a la seva vida diària (LeFrançois, 2013). En l'àmbit laboral, el sistema capitalista se serveix de les joventuts per mantenir una situació generalitzada de precarietat laboral. Per a les persones joves, com que deixaran de ser-ho, es creu que aquesta etapa és transitòria i es viu sabent que acabarà, però cal ser conscients que, per a la gent que contracta, la precarietat laboral juvenil és estable. Una situació permesa per l'imaginari social que la justifica. En els diferents àmbits socialitzadors, també es dona l'adultocentrisme: des de la família s'inicia amb les pressions i estereotips dels sistemes, l'escola ensenya les normes socials establertes, els mitjans de comunicació i els espais d'oci reproduïxen i fomenten una ideologia capitalista, patriarcal i opressora i, finalment, l'àmbit laboral és un dels principals espais d'integració del jovent en la societat (Foradada *et al.*, 2014).

Recollint la recomanació de LeFrançois (2013), cal afegir que igual que s'han incorporat al coneixement i al llenguatge propi els conceptes i el reconeixement de pràctiques racistes, classistes o masculistes, cal que s'hi inclogui també l'adultocentrisme.

3.5.1 Causes i conseqüències de l'adultocentrisme

Feixa (1998) ja remarcava que potser l'origen d'aquesta discriminació adultocentrista era en els sistemes d'edat, ja que aquests legitimen la jerarquització entre edats i, per tant, l'accés desigual als recursos, a la parti-

cipació, a la política, al treball... Una jerarquia que ha aconseguit sostenir-se fins avui, s'ha nodrit del patriarcat i ha construït imaginaris que afecten les relacions i la construcció de la identitat d'infants i joves (Duarte, 2012).

Les causes de l'adultocentrisme van molt lligades a la història. Existeixen relats de fases històriques o cultures en concret on s'especificaven les relacions entre les edats. De fet, des de sempre hi ha hagut ritus de pas de la infantesa o joventut a l'adulthood en diferents cultures. Passar aquests ritus permetia agafar rols vinculats a l'adulthood previs al matrimoni, com podien ser tasques productives o de defensa (Feixa, 1998).

La societat adultocèntrica s'ha construït des del món adult per preparar infants i joves per a l'adulthood i, també, per acompanyar a les persones majors en la sortida d'aquesta etapa adulta. Una mirada que precaritzava i mercantilitzava els infants i joves, i fa que el món de la infància i joventuts, i el de l'adulthood agafin major distància (Duarte i Tobar, 2003). Una distància que està molt marcada entre la vida considerada real, l'adulthood, i la vida d'experimentació i trànsit, la infantesa i la joventut (Vásquez, 2013). A més, aquestes relacions conflictives entre el món adult i el món juvenil no fan més que construir asimetries i reproduir autoritarisme (Gallardo, 2006 citat a Duarte, 2012).

Segons Duarte (2000), l'adultocentrisme aconsegueix perpetuar-se gràcies a quatre trampes que alteren la visió social en general i en concret de les joventuts. La primera idea és que tothom és igual, només hi ha una joventut singular i homogènia, i, per

tant, no hi ha distinció de gènere, classe, ni tipologies de viure la joventut. Una afirmació allunyada de la realitat plural i diversa. La segona idea afirma que les joventuts són un problema per a la societat, idea que en patologitza i n'invisibilitza els discursos i pràctiques. Una idea fonamentada en els estereotips i els prejudicis i que, per tant, no permet reconèixer les capacitats i les aportacions de les joventuts. La tercera idea té a veure amb la teoria del cicle vital, ja que aquesta divideix les etapes sense possibilitat que es donin de manera simultània. A més, des d'aquesta idea s'assumeix que l'adulthood és l'encarregada de formar les qui, en generacions futures, seran adultes. La darrera idea afirma que les persones joves són les salvadores del món, s'espera d'elles, només pel fet de ser joves, que transformin la societat.

Existeixen, a més, creences instaurades ja a la societat i que segurament varen tenir a veure amb l'origen de la discriminació com a tal. Igual que hi ha, i ja els coneixem, els mandats de gènere, també hi ha mandats d'edat. S'espera de les joventuts que, en algun moment, assumeixin la vida de manera adulta, ja sigui a través del dret a vot, del matrimoni, de la independència de la llar familiar o d'una feina estable. Amb el reconeixement que només pots ser madur quan ets adult, es limiten totes les altres fases vitals. No hauríem d'entendre el creixement i la maduresa com un objectiu, sinó com a moments vitals, reconèixer les característiques i crisis de cada moment i entendre-ho com una cerca constant i dinàmica. De fet, la tan anomenada *crisi de l'adolescència* no és una característica biològica

i rebel, sinó cultural i individual de cada persona (Duarte, 2015).

Aquest discurs adultocèntric ja forma part del nostre imaginari i permet mantenir aquest centre de poder juntament amb les altres opressions. Un discurs molt naturalitzat amb afirmacions com que la joventut és rebel, inestable i immadura per naturalesa i, per tant, només l'adulthood té la veritat i la maduresa absoluta (Vásquez, 2013).

Es pot afirmar que l'adultisme té efectes sobre la identitat, salut, educació i, en general, sobre el benestar d'infants i joves, tot i estar justificat per la necessitat d'educar i de protegir (AFIN, 2015). Sovint com a adults, s'impedeix el ple desenvolupament dels infants i les persones joves avançant-se als errors o a les oportunitats per cercar solucions, un fet que els limita i els infravalora (Tate i Copas, 2003).

Tant el discurs com les pràctiques adultocèntriques subestimen el món de les joventuts i impedeixen que participin de manera activa en la societat. Aquest fet no només els perjudica a ells, sinó també a la societat en si. Si bé és cert que les joventuts ja han canviat i de manera inconscient o conscient han començat a adonar-se d'aquesta opressió i a reivindicar el seu paper, a la societat continua havent-hi un sostre de vidre. Són poques les pràctiques en què les joves es considerin com a persones de ple dret i puguin formar part del disseny de propostes per elles mateixes o per la població en general (González i Vargas, 2016 citat a Henríquez i González, 2017).

Caldria destacar també la capacitat de resistència de les joventuts. Duarte (2006) proposa quatre motius de

la resistència juvenil. En les joventuts, (1) hi ha un descobriment de les habilitats i capacitats pròpies que permet el desenvolupament d'una mateixa; (2) un descobriment de l'entorn, és a dir, del medi ambient i de les persones que les envolten; (3) una agrupació amb qui es té similituds i es construeixen, així, comunitats, i, finalment, (4) la tensió que es viu entre valors com l'amistat, la veritat, la justícia o la fidelitat. Una resistència que sovint és aprofitada.

3.5.2 La relació entre les discriminacions socials i l'adultocentrisme

Com bé s'ha afirmat en punts anteriors, la societat en la qual vivim és patriarcal, classista, racista, imperialista, edatista i, finalment, adultista. Les dues darreres estan molt relacionades, ja que parteixen de la idea que el món es construeix des de l'adulthood, és a dir, de la superioritat d'algunes persones pel fet de ser considerades adultes, sigui per edat o per rol social. Per tant, a mode de resum, si ets un home, ric, blanc, cis, heterosexual i adult, estàs en l'esglaó més alt de la societat (Duarte, 2006). En molts estudis sobre la joventut, no joventuts, se'ls ha contemplat segons aquest model anterior i s'ha generat un imaginari normatiu fomentat pels mitjans de comunicació, el llenguatge, les pràctiques socials i els rituals establerts per l'adulthood (González i Caicedo, 1995 citat a Lobato, 2017).

Com que la classe de major dominació és la masculina pertanyent a la franja d'edat de persona adulta, l'home adult està en una situació de privilegi i poder davant la resta d'edats i de gèneres. Partint d'aquesta idea,

alguns estudis defensen que l'adultocentrisme, juntament amb l'edatisme, són un vessant del patriarcat (Lobato, 2017).

Cal destacar també com el capitalisme s'ha apropiat de les joventuts, les ha idealitzades i les ha dotades de característiques desitjables en àmbits com la publicitat. Però, en canvi, no les té en compte per al sistema de consum. Només quan comencen a ser econòmicament rendibles s'inicia un procés de reconeixement i consideració com a persones potencialment consumistes (Lobato, 2017).

El poder adult sexista, patriarcal i racista pretén controlar i explotar les joventuts. Duarte (2006) i Foradada *et al.* (2014) destaquen que, amb això, no s'afirma que s'hagi de discriminar tota persona adulta, sinó comprendre que l'adultocentrisme, igual que la resta d'opressions, existeix.

3.5.3 Alternatives per combatre l'adultocentrisme

L'ètnia, el gènere, el sexe, la classe social o el lloc de naixement són característiques estables de les persones, en canvi, l'edat no ho és. Per tant, la dificultat afegida i no compartida amb les altres formes de discriminació, és la inestabilitat del grup oprimint a causa del fet que ser jove és una condició temporal (Foradada *et al.*, 2014).

Una altra característica que afecta aquest tipus d'opressió és que, en principi, en aquest moment vital, les joventuts no depenen de ningú ni tenen ningú a càrrec; l'ordre social és imposat i no elegit i, per tant, fàcilment el poden qüestionar; generalment, no es tenen ni propi-

etats ni responsabilitats... Tot plegat implica ser més adaptable al canvi i dedicar més temps a moviments socials i a repensar formes noves de vida que qüestionin el sistema (Foradada *et al.*, 2014).

Cal ser molt conscients de la presència d'aquesta forma de discriminació. Només si hi ha consciència d'aquesta existència, es pot iniciar i construir l'enderrocament perquè no hi ha poder i opressió més efectiva que la que no es percep. D'aquesta manera, hi haurà consciència també del mecanisme utilitzat pel sistema patriarcal capitalista per mantenir-se mentre explota i domina les persones. Una de les tasques importants té a veure amb el foment dels espais d'intercanvi intergeneracional, així com la construcció d'identitat i relacions de les persones joves allunyades de l'adultocentrisme (Duarte, 2006).

Cal tenir molt present que el canvi de costums no du implícit el canvi dels models. Les realitats noves han d'anar acompanyades de discursos nous. És difícil que aquests models nous no siguin els antics en posicions noves. Per tant, només lluitant contra la present violència simbòlica, la que no es veu, es poden deslegitimar i erradicar les pràctiques en les quals es materialitzen les opressions (Juliano, 2006). Un canvi molt possible i positiu és el del llenguatge. Podem començar a parlar de *joventuts* i no de *joventut*, ja que els canvis epistemològics ens forcen a canviar els discursos i, en conseqüència, la manera de veure el món (Duarte, 2000).

La intervenció de més impacte que es pot fer és la de la sensibilització ciutadana davant la violència simbòlica i els sistemes d'opressió. Segons

Juliano (2006), una sensibilització que hauria de començar pels sectors professionalitzats i anar encaminada a:

- Desnaturalitzar i desconstruir les jerarquies socials.
- Passar d'opcions i pràctiques naturals estigmatitzades a opcions voluntàries.
- Allunyar-se del determinisme, dels models socials, de la contingència i rols establerts, i donar pas a l'aprenentatge i a les transgressions de les normes socials establertes.
- Crear consciència de la importància del llenguatge.
- Millorar la imatge i les possibilitats d'apoderament.

Una altra idea important és la de visibilitzar i explicar la història de les joventuts i el paper revolucionari de canvi social que aquestes han tingut mitjançant els moviments juvenils. Cal donar importància i valor social a la participació i l'associacionisme juvenil al llarg de la història. D'aquesta manera es fomenta que, des de l'auto-organització col·lectiva juvenil, es reivindicui posar fi a la invisibilització i al sotmetiment (Foradada *et al.*, 2014).

Els compromisos que plantejaven les joventuts a la Trobada Triangle Jove 2018 (Fundació Triangle Jove, 2019) sota el lema «Davant l'adultocentrisme, apoderem-nos» resulten de gran importància amb vista al treball personal, col·lectiu i social que es pot dur a terme. Alguns compromisos acordats a destacar són:

- Detectar i denunciar actituds adultocentristes i fer pedagogia

davant aquestes actituds basant les reivindicacions en la idea de les cures.

- Formar-se per poder fer una desconstrucció i revisar, a més, el llenguatge utilitzat perquè no sigui adultocentrista.
- Crear protocols per evitar que se segueixin perpetuant les diferents violències existents.
- Treballar per a una perspectiva juvenil transversal en els diferents àmbits (polítics, projectes, accions...).
- Participar en espais intergeneracionals diversos partint de la idea que les joventuts tenen molt a dir en els diferents àmbits de la societat més enllà dels temes o de les àrees considerades juvenils.
- Crear el Dia de la Joventut i donar-li importància per trencar mites i tòpics sobre les joventuts.
- Visibilitzar, per rompre estereotips i idees preconcebudes, les diferents característiques biològiques, psicològiques i de socialització de les joventuts.
- Donar valor a la diversitat d'itineraris vitals.

Destaquen, a més, que pot existir adultocentrisme, basat en l'edat o l'experiència, dins el mateix col·lectiu de les joventuts (FTJ, 2019). Una afirmació que cal tenir present.

4. Discussió i conclusions

A partir de les aportacions considerades positives sobre la definició i teories de les joventuts a continuació establirem una definició pròpia del concepte de joventuts.

Les joventuts són un moment de vida on la persona jove adquireix un rol social nou diferent de la infància i inicia un projecte personal de vida política, econòmica, sexual, estudiantil, familiar, laboral i de lleure. Un període que s'inicia amb les característiques biològiques i socials de l'adolescència i acaba amb la plena emancipació de la persona. És una construcció social, és a dir, un període vital definit per la cultura i la societat, que fa referència a una realitat plural amb característiques comunes entre totes les persones que la formen. Per tant, cal destacar que la joventut no és un moment buit d'espera, un col·lectiu homogeni, un trànsit cap a l'adulthood o una negació d'aquesta, ni tampoc és sinònim d'imaduresa o dependència.

Convé destacar també, tot i no haver-ho incorporat a la definició, la importància del concepte de *generació*. Una generació engloba persones que han nascut un mateix any o que coincidint en un moment històric particular. Històricament, ha estat una idea que ha funcionat per crear sinergies entre persones tant de la mateixa edat com de diferent. A més a més, té un gran potencial generador de sentiment de pertinença. Projectes com els grups de quintos als diferents pobles de Mallorca, des de la visió dels professionals de les joventuts, són grans oportunitats de treball.

Un cop es té la definició clara i un sentiment de pertinença creat, cal conèixer la història de les joventuts, així com les conseqüències de la percepció social que se'n té. Les joventuts estan associades a un passat carregat d'esdeveniments. Si es coneix la

força que han tingut les joventuts històricament, la percepció actual canvia. Des de la part educativa, a través del currículum explícit i de l'educació no reglada, és a dir, la forma de veure la vida i el que es considera important i significatiu per a la vida, s'ha transmes una visió adultocèntrica i s'ha ignorat i minimitzat el punt de vista de les joves. S'ha obviat així aquesta part històrica i cultural important. Actualment comença a haver-hi educadores socials als instituts i dinamitzadores i educadores a pobles i barris amb un paper molt significatiu per a les joventuts. Des d'aquests dos perfils professionals, es podrien generar espais per compartir la història i cultura juvenil.

No obstant això, en l'àmbit personal també afecta com la societat et percep com a persona jove. Hi ha una universalització dels discursos en relació amb les joventuts, basats en estereotips i prejudicis que s'allunyen de la realitat. Les joventuts viuen en tensió entre una doble imatge: la societat, d'una banda, les percep com un problema i, de l'altra, com l'única oportunitat de canvi possible. Una tensió que se suma al desconcert de viure en una etapa considerada de trànsit i d'experimentació per poder arribar a la vida considerada real, l'adulthood. Tot això, evidentment, afecta les joventuts. A part de ser conscients de l'existència de l'adultocentrisme, cal que, si es forma part del col·lectiu de les joventuts, es reflexioni sobre com ha afectat a l'àmbit personal i es donin les eines o recursos perquè la resta de joventuts que encara no coneixen l'adultocentrisme com a tal puguin fer la mateixa reflexió.

A la resta de la societat manca fer

una tasca de sensibilització important. S'ha vist que les joventuts es construeixen a través dels discursos i del llenguatge provinents del món adult. Cal treballar des de les diferents professions per transformar aquests discursos i conscienciar sobre el poder que tenen.

La lluita contra el poder adult, però, no pot anar sola, ha d'anar de bracet amb la resta de lluites. Les intervencions han de ser feministes, interculturals i respectuoses. Només tenint present que les jerarquies i les discriminacions són acumulatives i resulten en múltiples discriminacions, es podrà fer una bona intervenció.

Pel que fa a l'adultocentrisme, partint de la informació recollida, es proposa definir-lo com un sistema d'organització social construït sobre la base del poder adult i l'opressió exercida per aquest sobre infants i joves per raons d'edat o experiència vital. Socialment, s'espera que totes les persones adquireixin un estatus de persona adulta considerada madura, responsable, sàvia, amb experiència i raó. Les persones adultes, per tant, tenen un estatus de poder i privilegi superior al de les persones joves en l'àmbit estructural, social, educatiu, relacional, econòmic, polític, laboral i personal.

L'adultocentrisme se serveix d'una sèrie de creences i mecanismes per poder perdurar en el temps. Parteix d'un sistema jerarquitzat d'edats acompanyat d'uns mandats i normes d'edat i es recolza sobre un conjunt de creences, prejudicis i estereotips que creen l'imaginari social. L'imaginari social veu totes les persones joves i les diferents maneres de viure les joventuts com a homogènies, encaixa

la joventut com un problema social o com la salvació del món i, finalment, impossibilita que puguis ser jove i tenir un comportament o unes característiques considerades de la infància o l'adulthood. Per tant, limita i infravalora les persones joves, la qual cosa crea conseqüències identitàries, de salut, d'educació i de benestar i ple desenvolupament en general.

Si es parteix d'aquesta idea, s'apunta a un canvi social necessari. Des de les professionals de les joventuts, es té l'oportunitat d'educar les persones i la societat des del respecte i les relacions de poder igualitàries per perseguir la integració plena de totes les persones. Des de les mateixes persones joves, es té l'oportunitat de «ser protagonistes i subjectes imprescindibles dels avenços revolucionaris que ens depara el camí» (Foradada et al., 2014).

5. Agraïments

M'agradaria agrair a Belén Pascual, tutora del TFG del qual parteix aquest article, l'empenta perquè les paraules que llegireu no sols quedassin entre nosaltres. Així com a totes les persones que han escoltat els debats i idees que hi trobareu.

6. Referències bibliogràfiques

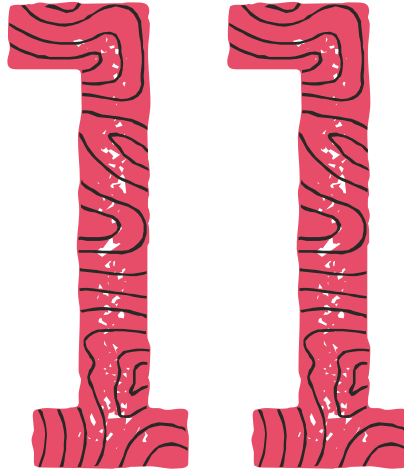
- AFIN (2015). «Espanya, és país per a la infància i la joventut?: Qüestionant l'adultisme». *AFIN*, 74 (núm. especial). <http://ddd.uab.cat/pub/afinCAT/afin_a2015n74.pdf>
- Bauman, Z. (2003). *Modernidad líquida*. Fondo de Cultura Económica.

- – (2013). *Sobre la educación en un mundo líquido*. Paidós.
- Bourdieu, P. (1993). «“Youth” is just a word». A: Bourdieu, P. (ed.). *Sociology in Question*. Sage.
- Butler, R. (1980). «Ageism: A foreword». *Journal of Social Issues*, 36, 8-11.
- Casal, J. (2007). «La inserción laboral y profesional». A: Merino, R. i De la Fuente, G. *Sociología para la intervención social y educativa* (357-380). Editorial Complutense, S.A.
- Castells, M. (2012). *Redes de indignación y esperanza*. Alianza Editorial.
- DeJong, K. L. (2014). *On being and becoming: An exploration of young people's experiences with status and power* [tesi doctoral, Universitat de Massachusetts]. Scholarworks. <https://scholarworks.umass.edu/dissertations_2/71>
- Duarte, C. O. (2000). «¿Juventud o juventudes? Acerca de como mirar y remirar a las juventudes de nuestro continente». *Última década*, 8 (13), 59-77. <https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-22362000000200004&lng=en&nrm=iso&tlng=en>
- – (2006). *Discursos de Resistencias Juveniles en Sociedades Adultocéntricas*. DEI. <<http://repositorioslatinoamericanos.uchile.cl/handle/2250/2218198>>
- – (2012). «Sociedades adultocéntricas: sobre sus orígenes y reproducción». *Última década*, 36, 99-125. <http://repositorio.uchile.cl/bitstream/handle/2250/121796/Sociedades_adultocentricas.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- – (2015). *El adultocentrismo como paradigma y sistema de dominio. Análisis de la reproducción de imaginarios en la investigación social chilena sobre lo juvenil* [tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona]. Tesis Doctorals en Xarxa. <<https://www.tdx.cat/handle/10803/377434#>>
- Duarte, C.O.; Tobar, B. (2003). *Rotundos invisibles. Ser jóvenes en sociedades adultocéntricas*. Editorial Caminos. <<http://repositorioslatinoamericanos.uchile.cl/handle/2250/2218210>>
- Feixa, C. (1998). *De jóvenes, bandas y tribus. Antropología de la juventud*. Ariel.
- – (2001). *Generació @. La juventut al segle XXI*. Generalitat de Catalunya.
- Flasher, J. (1978). «Adulthood». *Adolescence*, 13 (51), 517-523.
- Foradada, M.; Martín, A.; Rodó, M. i Castany, J. E. (2014). *Rebels amb causa. Manifest contra el poder adult*. Tigre de Paper.
- Freire, P. (2002). Discriminación social y adolescencia en América

- Latina. *Revista de Pedagogía Crítica*, 1 (1), 99-105.
- <https://www.researchgate.net/publication/318842776_Discriminacion_social_y_adolescencia_en_America_Latina/download>
 - Fundació Triangle Jove (2019). *Trobada Triangle Jove (2019)*. <<https://trianglejove.files.wordpress.com/2019/07/memoria.pdf>> [Consulta: 2 febrer 2020]
 - Henríquez, E. i González, R. (2017). «Participación juvenil en espacios formales de deliberación política: entre adultocentrismo y reproducción del discurso adulto». *Rupturas*, 7 (1), 125-147. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5762441.pdf>>
 - Juliano, D. (2006). *Excluidas y marginales*. Editorial Cátedra Ediciones.
 - LeFrançois, B. (2013). *Adulthood*. Springer Reference. <https://www.researchgate.net/publication/280102266_Adulthood>
 - Lemus, S. i Expósito, F. (2005). «Nuevos retos para la Psicología Social: edadismo y perspectiva de género». *Pensamiento Psicológico*, 1 (4), 33-51. <www.redalyc.org/pdf/801/80112046005.pdf>
 - Lobato, L. (2017). *Participación política de las personas jóvenes desde la perspectiva del patriarcado en España (2000-2011): factores y límites* [tesis, Universitat de Murcia]. Tesis Doctorals en Xarxa. <<http://hdl.handle.net/10803/405721>>
 - Martínez, Z. i Casado, B. (2013). «Acerca de opresiones, luchas y resistencias: movimientos sociales y procesos emancipadores». *Cuadernos de trabajo Hegoa = Lan Koadernoak = Working papers*, 60, 1-68.
 - Merino, R. (2008). «Joves i estructura social». *Nous Horitzons*, 189, 27-33. <<https://ddd.uab.cat/record/148895?ln=ca>>
 - Moreno, A. (2015). «Producendo la juventud: la imagen de los jóvenes en los estudios generales sobre la juventud española». *Revista de Estudios de Juventud*, 110, 35-47. <http://xuventude.xunta.es/uploads/docs/Observatorio/Los_estudios_sobre_la_juventud_en_Europa.pdf>
 - Pascual, B. (2007). «El ciclo vital y sus etapas. Problemáticas asociadas a los grupos de edad». A: Merino, R. i De la Fuente, G. *Sociología para la intervención social y educativa* (155-180). Editorial Complutense, S.A.
 - Reglero, M. (2007). «Pobreza y exclusión social». A: Merino, R. i De la Fuente, G. *Sociología para la intervención social y educativa* (243-263). Editorial Complutense, S. A.
 - Serrano, A. (1995). «Procesos paradójicos de construcción de la juventud en un contexto de crisis del mercado de trabajo». *Revista*

Española de Investigaciones Sociológicas, 71, 177-199.

- Subirats, M. (2017). *Coeducación, apuesta por la libertad*. Editorial Octaedro.
- Tate, T. F. i Copas, R. L. (2003). «Insist or Enlist? Adultism Versus Climates of Excellence». *Reclaiming Children & Youth*, 12 (1), 40-45.
- Tran, V. T. (2018). *Examining Adultism in Higher Education: A Three-Study Dissertation* [tesis, Ohio State University]. OhioLINK. <http://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1512667699503368&disposition=inline>
- Vázquez, J. D. (2013). «Adultocentrismo y juventud: Aproximaciones Foucaulteanas». *Revista Sophia: Colección de Filosofía de la Educación*, 15, 218-234. <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/oaiart?codigo=5970102>>

**Els fluxos migratoris
entre les Illes Balears
i l'estranger. Anàlisi
quantitatiu de la
sortida de la població
entre 15 i 39 anys**

JUAN FRANCISCO VILA GÓMEZ

Juan Francisco Vila Gómez

Llicenciat en geografia per la Universitat de València. Agent d'Ocupació i Desenvolupament Local. Cursos diversos vinculats a les funcions d'orientador laboral Actualment és tècnic d'ocupació i mercat de treball en el SOIB. Des del 1985 és autor d'estudis i publicacions referides a desocupació juvenil. Disseny, coordinació i gestió de diferents projectes vinculats a la inserció del jovent per a entitats públiques i privades

Resum

Si els darrers anys del segle XX i del principi del segle XXI es caracteritzen, pel que fa al flux migracional de Balears en particular i d'Espanya en general, per un fort moviment migratori procedent d'altres països, el període comprès entre els anys 2008 i 2016, anys de crisi econòmica i de deterioració del mercat laboral, va viure un procés de sortida de persones nacionals i estrangeres cap a fora d'Espanya.

Especialment important, sobretot per la rapidesa i increment en el temps, va ser la sortida de residents espanyols fins al punt que va haver-hi comentaristes i polítics que parlaven d'expulsió.

En aquest treball analitzem de manera quantitativa les dades de l'emigració entre els anys 2008-2019 posant l'accent en la sortida a l'estranger de les persones compreses en el grup d'edat entre 15 i 39 anys. També parlem de les denominades polítiques de retorn del talent i apuntem alguna pregunta per reflexionar-hi com a societat: podem parlar de retorn del talent quan aquest talent no estava prou aprofitat a Espanya? Fins a quin punt la sortida de les persones joves amb major formació és conseqüència de la crisi i si a això no caldrà afegir-hi una visió del món com a aldea global?

Paraules clau

Emigració / inmigració / migrants / saldo migratori / SOIB / flux migracional / retorn

Resumen

Si los últimos años del siglo XX y del principio del siglo XXI se caracterizan, por lo que se refiere al flujo migracional de Baleares en particular y de España en general por un fuerte movimiento migratorio procedente de otros países, el período comprendido entre los años 2008 y 2016, años de crisis económica y de deterioro del mercado laboral vivió un proceso de salida de personas nacionales y extranjeras hacia fuera de España.

Especialmente importante, sobre todo por la rapidez e incremento en el tiempo, fue la salida de residentes españoles llegando a señalar comentaristas y políticos que se estaba produciendo una expulsión de las personas jóvenes.

En este trabajo analizamos de manera cuantitativa los datos de la emigración entre los años 2008-2019 haciendo hincapié en la salida al extranjero de las personas comprendidas en el grupo de edad entre 15 y 39 años. También hablamos de las denominadas políticas de retorno del talento y apuntamos alguna pregunta para reflexionar como sociedad: ¿podemos hablar de retorno del talento cuando este talento no estaba lo suficientemente aprovechado en España? ¿Hasta qué punto la salida de las personas jóvenes con mayor formación es consecuencia de la crisis y si a ello no habrá que añadir una visión del mundo como aldea global?

Palabras clave

Emigración / inmigración / migrantes / saldo migratorio / SOIB / flujo migracional / retorno

1. INTRODUCCIÓ

El present treball analitza de manera quantitativa el canvi dels fluxos migratoris en el període 2008-2019 i, especialment, els canvis produïts en l'evolució del fenomen migratori entre la població compresa entre els 15 i 39 anys. També dediquem un apartat a les polítiques de retorn que des de l'any 2018, coincidint con la recuperació econòmica, s'han desenvolupat a nivell estatal, autonòmic i municipal i també a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

Els canvis en els fluxos migratoris en períodes de crisi no es nou, tal vegada el que ens va a agafar de nou és que la societat espanyola acostumada a anys d'arribada de forts contingents de persones de fora de les nostres fronteres va veure, en aquests anys analitzats, una forta sortida de persones cap a l'estranger i, sobretot, una intensa i ràpida sortida de residents nacionals, especialment en el grup d'edats comprès entre els 16 i el 40 anys, moltes d'aquestes persones ben formades i preparades.

2. ELS FLUXOS MIGRATORIS ENTRE LES ILLES BALEARS I L'ESTRANGER

En analitzar els fluxos migratoris entre les Illes Balears i l'estranger al llarg del període 2008 -2019 (taula 1) podem comprovar una diferenciació en l'evolució dels saldos migratoris (immigració-emigració).

- 2009-2013: són quatre anys de disminució dels saldos migratoris cap a l'estranger en què l'emigració total (nacionals+estrangers) és superior a la immi-

gració total, sent el pic més baix l'any 2013 amb un saldo migratori negatiu a l'estranger de -115,62 %.

- 2014-2017: si bé els saldos migratoris totals dels fluxos migracionals amb l'estranger continuen sent negatius s'observa un decreixement de l'emigració i un lleuger increment de la immigració total.
- 2018-2019: el saldo migratori torna a ser positiu i arriba, l'any 2019, al 35 %, la qual cosa suposa un increment respecte al 2018 de gairebé 27 punts percentuals.

Si comparem aquestes dades respecte a l'evolució dels saldos migratoris d'Espanya amb l'exterior, podem assenyalar que, a Balears, la tendència és similar a l'espanyola perquè, a Espanya, trobem que els saldos negatius són continus fins al 2017 presentant el pic més baix l'any 2013 i iniciant la recuperació dels saldos negatius a partir del 2014.

3. L'EMIGRACIÓ DE LES ILLES BALEARS CAP A L'ESTRANGER

Durant el període comprès entre l'any 2009 i 2019 podem observar com el conjunt de l'emigració total (nacionals+estrangers) cap a l'estranger ha descendit 14 punts percentuals, prenent com a referència les dades de l'any 2008.

Els anys 2013 i 2017 marquen els pics més alts del total de persones que van sortir de les nostres illes a països estrangers. Així podem veure com, entre els anys 2009 i 2013, l'emigració total cap a l'estranger va

Taula 1. Evolució saldo migratori a les Illes Balears 2008-2019

ANY	INMIGRACIÓ TOTAL	EMIGRACIÓ TOTAL	SALDO MIGRATORI	EVOLUCIÓ PERCENTUAL SALDO MIGRATORI
2008	22.323	8.204	14.119	
2009	15.048	10.850	4.198	-70,27%
2010	11.617	11.296	321	-97,73%
2011	12.544	11.126	1.418	-89,96%
2012	12.015	9.945	2.070	-85,34%
2013	11.659	13.865	-2.206	-115,62%
2014	11.612	8.966	2.646	-81,26%
2015	12.535	7.598	4.937	-65,03%
2016	15.130	7.710	7.420	-47,45%
2017	20.196	9.446	10.750	-23,86%
2018	23.323	7.996	15.327	8,56%
2019	26.151	7.025	19.126	35,46%

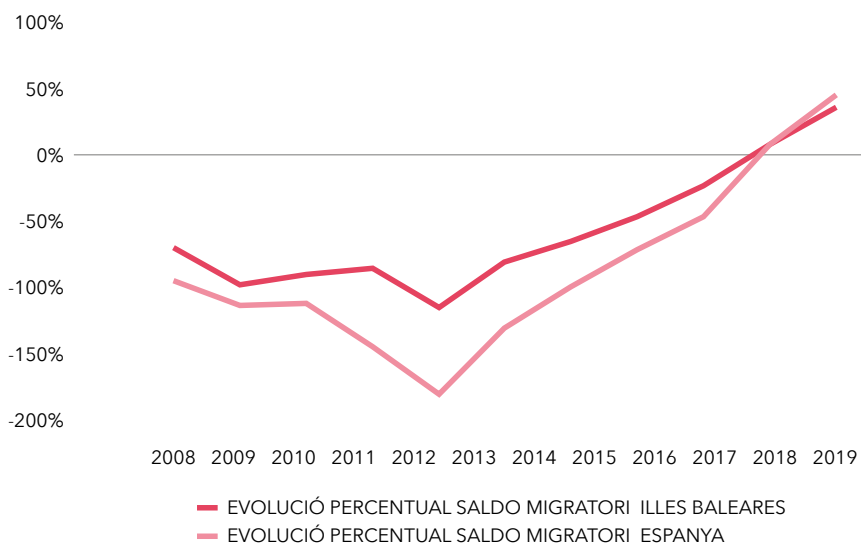
Font: INE i elaboració pròpia

Taula 2. Evolució saldos migratoris d'Espanya amb l'estranger

ANY	INMIGRACIÓ TOTAL	EMIGRACIÓ TOTAL	SALDO MIGRATORI	EVOLUCIÓ PERCENTUAL SALDO MIGRATORI
2008	599.074	288.432	310.642	
2009	392.963	380.118	12.845	-95,87%
2010	360.704	403.749	-43.045	-113,86%
2011	371.355	409.034	-37.679	-112,13%
2012	304.054	446.605	-142.551	-145,89%
2013	280.772	532.303	-251.531	-180,97%
2014	305.454	400.429	-94.975	-130,57%
2015	342.114	343.874	-1.760	-100,57%
2016	414.747	327.324	87.423	-71,86%
2017	532.132	368.860	163.272	-47,44%
2018	643.884	309.526	334.358	7,63%
2019	748.759	299.678	449.081	44,57%

Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 1. Comparació de l'avaluació dels saldos migratoris d'Espanya i les Illes Balears 2009-2019

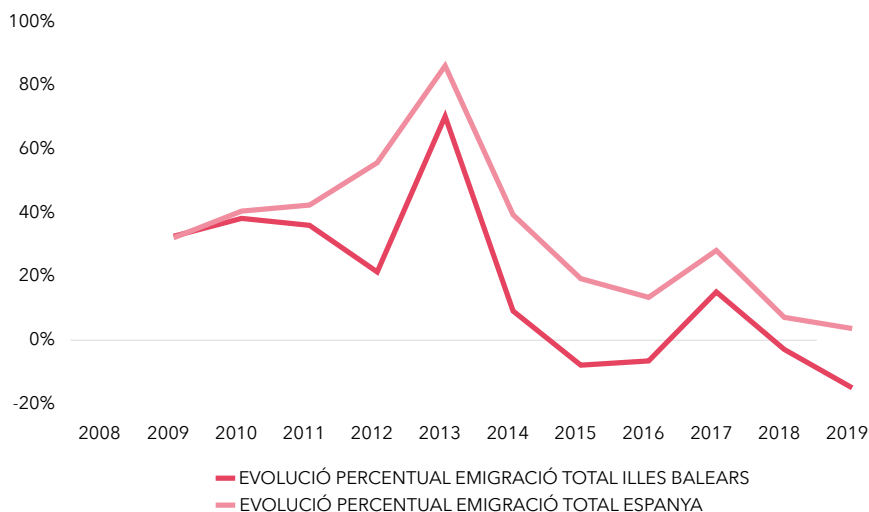
Font: INE i elaboració pròpia

Taula 3. Dades del conjunt de l'emigració cap a l'estranger de les Illes Balears 2008-2019

ANYS	EMIGRACIÓ TOTAL	EVOLUCIÓ PERCENTUAL EMIGRACIÓ TOTAL
2008	8.204	
2009	10.850	32,25%
2010	11.296	37,69%
2011	11.126	35,62%
2012	9.945	21,22%
2013	13.865	69,00%
2014	8.966	9,29%
2015	7.598	-7,39%
2016	7.710	-6,02%
2017	9.446	15,14%
2018	7.996	-2,54%
2019	7.025	-14,37%

FONT: INE i elaboració pròpia.

Fig. 2. Comparació de l'evolució de l'emigració cap a l'estranger entre les Illes Balears i el conjunt d'Espanya

Font: INE i elaboració pròpia

creixent fins a aconseguir el pic màxim l'any 2013 amb un creixement de l'emigració d'un 69 % respecte a les xifres que presenta l'any 2008 (8.204).

A partir de l'any 2014, el creixement de l'emigració comença a alentir-se i a disminuir a partir de l'any següent, si bé l'any 2017 es produeix un repunt una mica superior al 15 % respecte a l'any 2008, i l'any 2019 es produeix el descens més fort de l'emigració de tota la sèrie presentant una disminució de -14,37 % respecte a les dades de l'any 2018.

Si comparem les dades presentades sobre l'emigració total dirigida a l'estranger a les Illes Balears amb el conjunt d'Espanya, observem que la tendència emigratòria de les Illes

Balears no es diferencia pel que fa a l'evolució de l'emigració total del conjunt d'Espanya cap a l'estranger per al mateix període. Encara que Balears presenta una caiguda major de l'emigració total cap a l'exterior que el conjunt d'Espanya.

4. EVOLUCIÓ DELS FLUXOS MIGRATORIS SEGONS NACIONALITATS

Tres són les principals diferències que trobem en les emigracions de persones espanyoles i de persones estrangeres de les Illes Balears cap a l'estranger.

- a. El volum de persones estrangeres que van sortir de les Illes Balears

- cap a l'estranger és molt major que el de les persones espanyoles.
- b. Mentre que en la sortida de les persones espanyoles cap a l'estranger la xifra més alta la trobem l'any 2016 (2.573 persones espanyoles van sortir de Balears), en el cas de les persones estrangeres és l'any 2013 en què trobem el major nombre de persones estrangeres que surten cap a països estrangers.
 - c. A partir de l'any 2017 disminueix la xifra de persones espanyoles que emigren fora d'Espanya si bé, prenent com a referència l'any 2008, el percentatge continuen sent positius.

Si analitzem la sortida de persones estrangeres de Balears cap a l'ex-

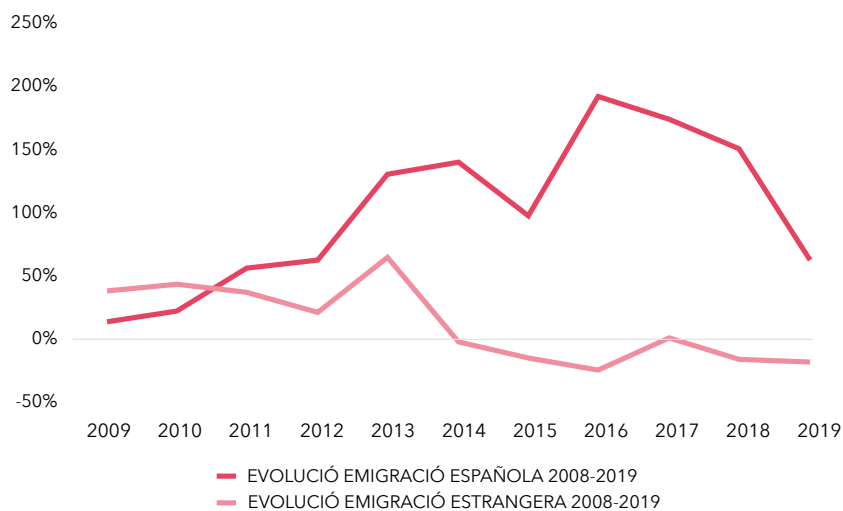
terior, ens trobem que és a partir de l'any 2014 quan es produeix de manera clara la reducció d'emigrants cap a l'estranger. Els percentatges ens indiquen un clar decreixement negatiu que es manté fins al 2019.

Si comparem les tendències de l'evolució de l'emigració espanyola a les Illes Balears i del conjunt d'Espanya cap a l'exterior entre els anys 2008-2019, prenent com a referència l'any 2008, observem que, mentre a Balears la xifra més alta de persones que van sortir cap a l'estranger la trobem l'any 2016, a Espanya la situem l'any 2015. També és interessant observar que la disminució del nombre d'espanyols que van emigrar de Balears cap a l'exterior d'Espanya és més intensa a partir de l'any 2016 i al conjunt d'Espanya la disminució és molt més suau.

Taula 4. Comparació dades de sortida cap a l'estranger de residents nacionals i estranger a les Illes Balears

ANYS	ILLES BALEARS. EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPAÑOLA 2008-2019	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESTRANGERA 2008-2019
2009	9,28%	34,99%
2010	18,56%	39,97%
2011	52,81%	33,57%
2012	58,99%	16,72%
2013	127,95%	61,98%
2014	138,26%	-6,07%
2015	94,96%	-19,57%
2016	190,61%	-29,44%
2017	172,16%	-3,56%
2018	148,91%	-20,57%
2019	58,76%	-23,08%

Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 3. Comparació de la sortida fora d'Espanya de residents espanyols i estrangers a les Illes Balears

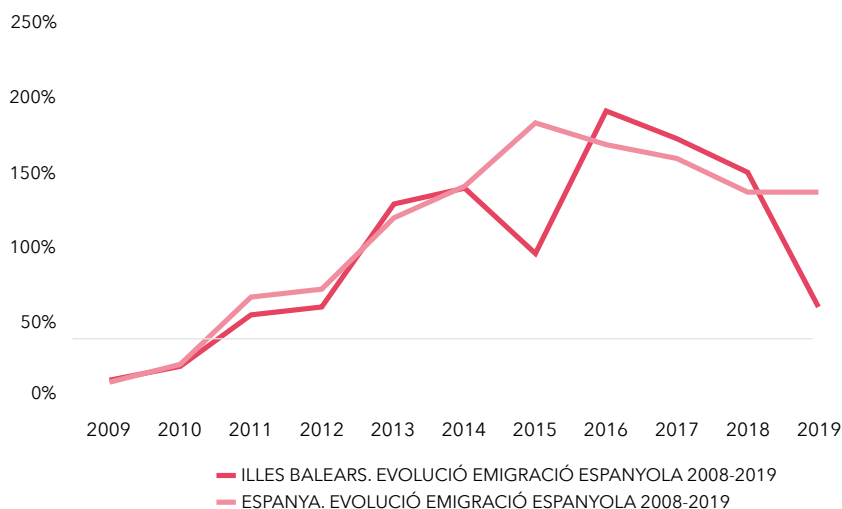
Font: INE i elaboració pròpia

Taula 5. Comparació dels percentatges de sortida cap a l'estranger de residents nacionals a les Illes Balears i a Espanya

ANYS	ILLES BALEARS. EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPAÑOLA 2008-2019	ESPANYA. EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPAÑOLA 2008-2019
2009	9,28%	7,42%
2010	18,56%	19,86%
2011	52,81%	65,56%
2012	58,99%	70,92%
2013	127,95%	118,56%
2014	138,26%	140,08%
2015	94,96%	182,48%
2016	190,61%	168,09%
2017	172,16%	159,15%
2018	148,91%	136,56%
2019	58,76%	135,41%
2019	-34,88%	

Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 4. Comparació entre el conjunt d'Espanya i les Illes Balears de la sortida fora d'Espanya de residents espanyols

Font: INE i elaboració pròpia

5. ELS FLUXOS MIGRATORIS DE LA POBLACIÓ ENTRE 15 I 39 ANYS DE LES ILLES BALEARS CAP A L'EXTERIOR

Si analitzem l'evolució de l'emigració de la població d'edats compresa entre els 15 i 39 anys cap a l'estranger, ens trobem que prop del 54 % de la població que va sortir de les nostres illes cap a l'exterior d'Espanya estava compresa en aquestes edats l'any 2013 i, a partir d'aquesta data, l'evolució és negativa i disminueix l'emigració d'aquestes edats de manera ràpida i intensa a partir del 2014 passant, per tant, d'un increment de l'emigració d'aquest grup de població del 53,88 % –respecte a les dades de l'any 2008– a una disminució l'any 2019 de -34,88 %.

Per contra, el període que va del 2013 al 2018 ens trobem que els per-

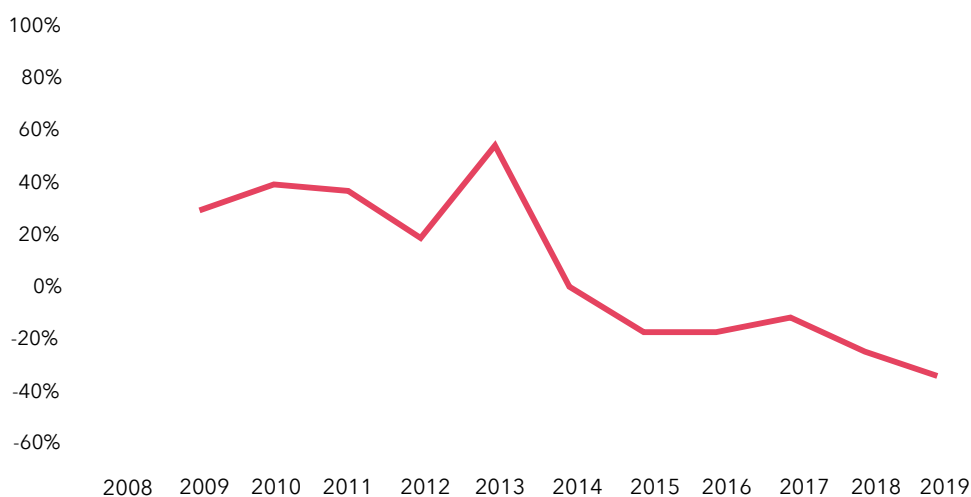
centatges de la població espanyola que va sortir de les Illes Balears, amb l'excepció de l'any 2015, són molt superiors als que presenta l'emigració de les persones espanyoles cap a l'exterior per al conjunt d'Espanya.

Una dada molt interessant és el pes que té el grup de persones de 15-39 anys sobre el conjunt de la població que va emigrar durant aquests anys i l'evolució de les persones compreses en aquesta cohort de 15 a 39 anys durant el període estudiat. Si comparem amb les dades del conjunt d'Espanya, podem veure que, prenent com a referència l'any 2008, el percentatge major de persones compreses entre 15 i 39 anys que emigren cap a l'exterior es produeix l'any 2013 amb prop del 72 % percentatge superior al de la població estrangera de la mateixa edat que presenta un percentatge del 53,88% que se'n van anar de les nos-

Taula 6. Evolució de l'emigració de la població de 15-39 anys de les Illes Balears cap a l'estranger

ANYS	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ DE LA POBLACIÓ 15-39 ANYS
2009	28,99%
2010	38,82%
2011	36,06%
2012	18,05%
2013	53,88%
2014	-0,36%
2015	-17,89%
2016	-17,87%
2017	-12,41%
2018	-25,35%
2019	-34,88%

Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 5. Evolució de l'emigració de la població de 15-39 anys de les Illes Balears cap a l'estranger

Taula 7. Dades evolució emigració de la població de 15-39 anys de les Illes Balears i del conjunt d'Espanya cap a l'estranger

ANYS	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ DE LA POBLACIÓ 15-39 ANYS ILLES BALEARS	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ DE LA POBLACIÓ 15-39 ANYS ESPANYA
2009	28,99%	31,11%
2010	38,82%	62,40%
2011	36,06%	37,14%
2012	18,05%	48,04%
2013	53,88%	71,99%
2014	-0,36%	24,42%
2015	-17,89%	2,89%
2016	-17,87%	-6,08%
2017	-12,41%	-0,80%
2018	-25,35%	-17,60%
2019	-34,88%	-16,01%

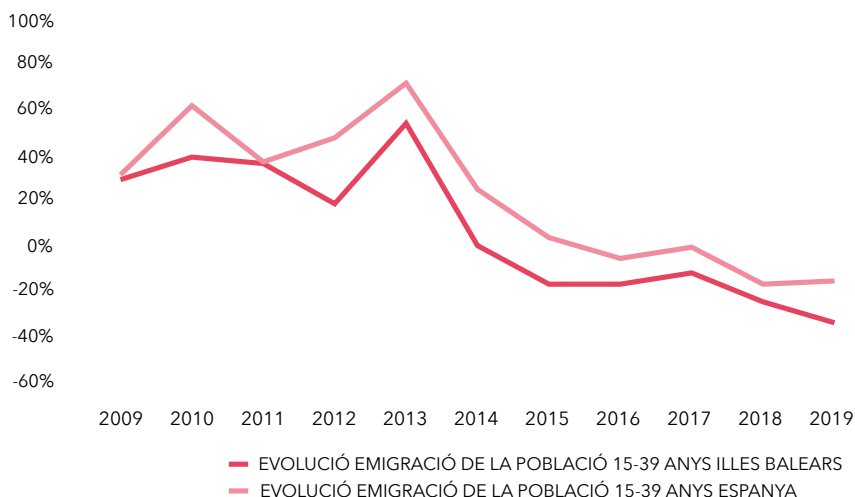
Font: INE i elaboració pròpia

tres Illes. A partir de l'any 2014, com hem vist per a les Illes Balears, es redueixen els percentatges d'emigració si bé el conjunt d'Espanya presenta

una disminució molt inferior a les dades de Balears.

Entre l'any 2008 i 2013 la població d'aquest grup d'edat constituïa més

Fig. 6. Comparació evolució emigració de la població de 15-39 anys de les Illes Balears i del conjunt d'Espanya cap a l'estranger

del 50 % del total de les persones que van sortir de Balears cap a l'exterior d'Espanya, el percentatge comença a disminuir a partir de l'any 2013 fins arribar a una mica més del 40 % en el 2019.

Respecte a l'evolució de l'emigració de les poblacions espanyoles i estrangera en la sortida a l'exterior d'Espanya, prenent com a referència l'any 2008, ens trobem que va ser l'any 2016 quan va sortir el percentatge major de població i que el percentatge disminueix de manera clara a partir de l'any 2018.

Pel que fa a la població estrangera resident a les Illes Balears, el percentatge de població que va sortir cap a l'estranger va assolir el 42 % l'any

2013 disminuint els percentatges de sortida de manera clara a partir d'aquesta data.

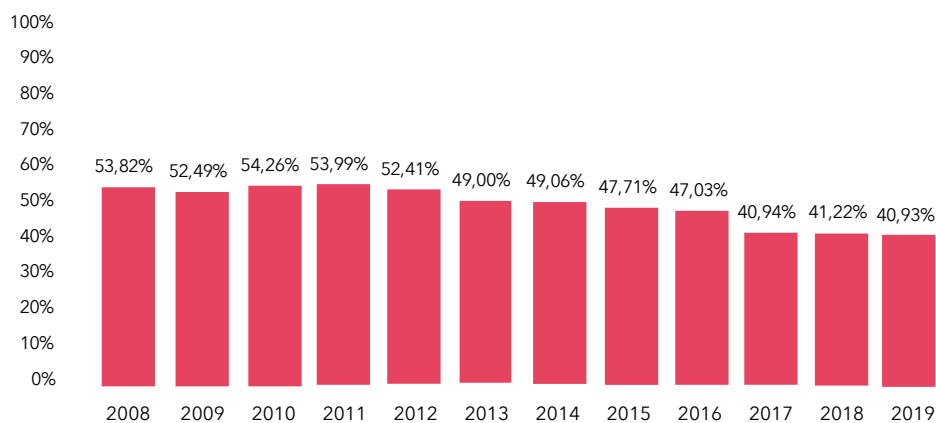
De nou la comparació amb el conjunt d'Espanya ens permet veure que, si bé a grans trets Balears segueix la tendència espanyola quant a l'important pes de la població de 15-39 anys sobre el total de l'emigració, a Espanya aquest grup poblacional presenta percentatges molt més alts i el conjunt de persones que van sortir a l'estranger arriba a ser el 70,25 %.

Si aprofundim en el pes de les persones compreses en les edats de 15 i 39 anys que van sortir de les Illes Balears cap a fora d'Espanya segons el seu origen és important assenyalar l'important volum de la població estran-

Taula 8. Percentatge de l'emigració de la població de 15-39 anys sobre el total de l'emigració cap a l'estranger a les Illes Balears

ANYS	PERCENTATGE EMIGRACIÓ 15-39 SOBRE TOTAL
2008	53,82%
2009	52,49%
2010	54,26%
2011	53,99%
2012	52,41%
2013	49,00%
2014	49,06%
2015	47,71%
2016	47,03%
2017	40,94%
2018	41,22%
2019	40,93%

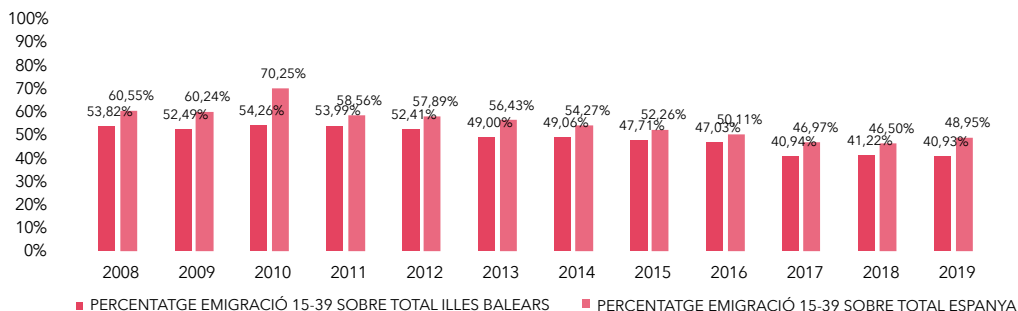
Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 7. Percentatge de l'emigració de la població de 15-39 anys sobre el total de l'emigració cap a l'estranger a les Illes Balears**Taula 9. Comparació dels percentatges de l'emigració de la població de 15-39 anys sobre el total de l'emigració cap a l'estranger a les Illes Balears i conjunt d'Espanya**

ANY	PERCENTATGE EMIGRACIÓ 15-39 SOBRE TOTAL ILLES BALEARS	PERCENTATGE EMIGRACIÓ 15-39 SOBRE TOTAL ESPANYA
2008	53,82%	60,55%
2009	52,49%	60,24%
2010	54,26%	70,25%
2011	53,99%	58,56%
2012	52,41%	57,89%
2013	49,00%	56,43%
2014	49,06%	54,27%
2015	47,71%	52,26%
2016	47,03%	50,11%
2017	40,94%	46,97%
2018	41,22%	46,50%
2019	40,93%	48,95%

Font: INE i elaboració pròpia

Fig. 8. Comparació dels percentatges de l'emigració de la població de 15-39 anys sobre el total de l'emigració cap a l'estranger a les Illes Balears i conjunt d'Espanya

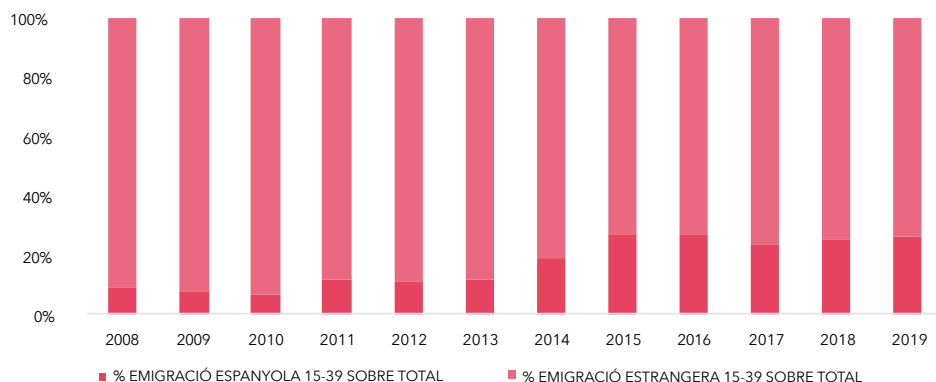
gera davant de la nacional que va sortir cap a l'exterior de les Illes Balears, si bé el pes de la població espanyola va creixent respecte a l'estrangera a partir del 2010, arribant a ser el 30,12 % l'any 2016 sobre el conjunt de persones d'aquestes edats que van sortir de Balears cap a l'exterior d'Espanya.

Quan comparem el percentatge de la població espanyola que sobre el total en aquest grup d'edats va sortir fora d'Espanya procedent de les Illes Balears amb el conjunt d'Espanya ens

trobem que els percentatges són majors a partir de l'any 2010 (a excepció de l'any 2016) disminuint clarament respecte al d'Espanya en el 2019 presentant una diferència respecte al conjunt nacional d'una mica més de 6 punts percentuals.

Resulta molt interessant observar l'increment percentual de l'emigració espanyola del grup poblacional de 15 a 39 anys cap a l'exterior procedent de les Illes Balears. Prenent com a referència l'any 2008, veiem com aquest

Fig. 9. Comparació percentatges emigració de residents nacionals i estrangers de 15-39 anys fora d'Espanya (Illes Balears)

Taula 10. Percentatges emigració de residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya sobre total emigrants (Illes Balears i Espanya)

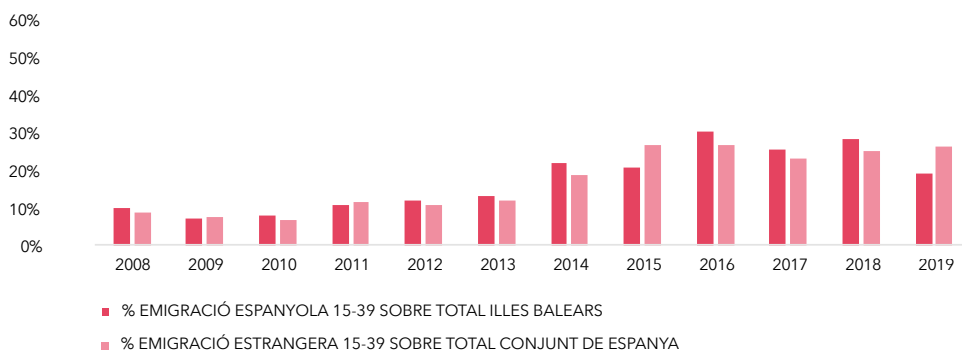
ANY	% EMIGRACIÓ ESPANYOLA 15-39 SOBRE TOTAL ILLES BALEARS	% EMIGRACIÓ ESPANYOLA 15-39 SOBRE TOTAL CONJUNT D'ESPANYA
2008	9,88%	8,59%
2009	6,97%	7,38%
2010	7,93%	6,70%
2011	10,52%	11,38%
2012	11,93%	10,78%
2013	13,06%	11,75%
2014	21,96%	18,62%
2015	20,39%	26,65%
2016	30,12%	26,63%
2017	25,34%	23,01%
2018	28,16%	25,09%
2019	19,17%	26,30%

Font: INE i elaboració pròpia

percentatge s'incrementa i arriba a superar, l'any 2016 el 150 % respecte a l'any 2008. A partir d'aquesta data els increments van disminuint fins al 26 % l'any 2019. Pel que fa al mateix grup d'edats, observem que el percentatge de la població estrangera que surt de

Balears a l'exterior d'Espanya s'incrementa anualment en percentatges molts més baixos aconseguint el màxim increment l'any 2013 (48,45 %). A partir d'aquesta data els increments són negatius, al 2019 arriben a un creixement negatiu de -41,59 %.

Fig. 10. Comparació percentatges emigració de residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya sobre total emigrants (Illes Balears i Espanya)

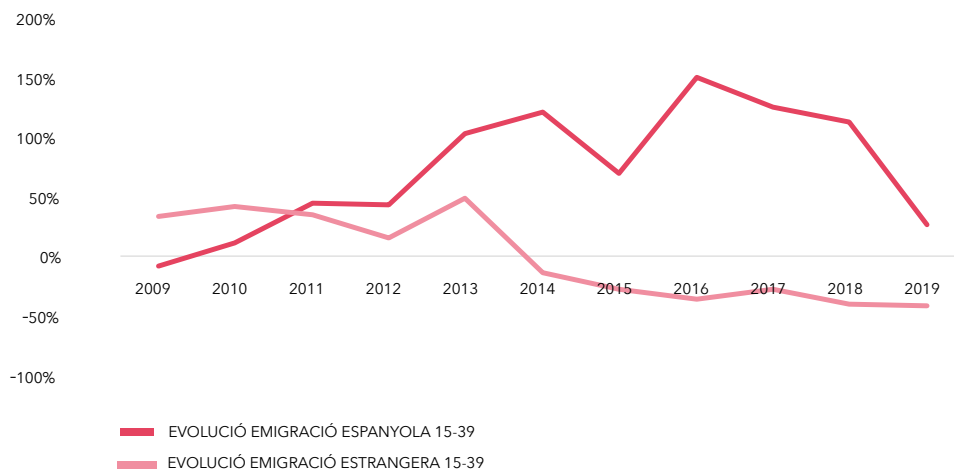
Taula 11. Percentatges emigració de residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya sobre total emigrants (Illes Balears i Espanya)

ANY	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPANYOLA 15-39	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESTRANGERA 15-39
2009	-8,94%	33,15%
2010	11,47%	41,82%
2011	44,95%	35,08%
2012	42,66%	15,36%
2013	103,44%	48,45%
2014	121,56%	-13,72%
2015	69,50%	-27,47%
2016	150,46%	-36,32%
2017	124,77%	-27,44%
2018	112,84%	-40,49%
2019	26,38%	-41,59%

Font: INE i elaboració pròpia

El seguiment dels increments percentuals de la població de 16-39 anys d'origen espanyol que van sortir de les Illes Balears cap a l'exterior d'Es-

panya amb els del conjunt d'Espanya permet comprovar que a Balears, encara que segueixen una tendència semblant als increments percentu-

Fig.11. Comparació evolució percentual migració de residents nacionals i estrangers de 15-39 anys fora d'Espanya sobre total emigrants (Illes Balears)

als, són molt més baixos que per al conjunt d'Espanya i, si bé en el conjunt d'Espanya el màxim increment respecte a l'any 2008 el trobem l'any 2015, amb un 219,14 % respecte a les persones que d'aquest grup d'edat van sortir cap a l'exterior, a Balears el trobem l'any 2016 amb un increment d'un 150,46 % respecte a les sortides de persones espanyoles entre 15-39 anys de l'any 2008. A Espanya es produeix un repunt en aquest grup d'edat –i per a aquesta població emigrant– l'any 2019 d'un 157,09 % mentre que a Balears es redueix l'increment percentual del 2019 respecte al 2008 fins aconseguir el 26,38 %.

Les dades analitzades anteriorment ens permeten comprovar la intensitat i la importància del nombre de persones que amb edats compreses entre 16 i 29 van emigrar des de

les Illes Balears i del conjunt d'Espanya cap a l'exterior.

Aquest increment en nombre i en pes de les persones de 16 a 39 anys sobre el conjunt de l'emigració total és el que els especialistes han denominat el fenomen de la nova emigració espanyola i que, segons el parer dels experts, ve donada per la sortida a l'exterior de les persones joves ben formades, «les perspectives laborals de les quals a Espanya es limitaven a la desocupació o la precarietat».

En la Resolució de 27 de març del 2019, de la Secretaria d'Estat de Migracions, per la qual es publica l'Acord del Consell de Ministres de 22 de març de 2019, pel qual s'aprova el Pla de Retorn a Espanya publicat en el BOE núm. 77 del 30 de març de 2019 s'assenyala que:

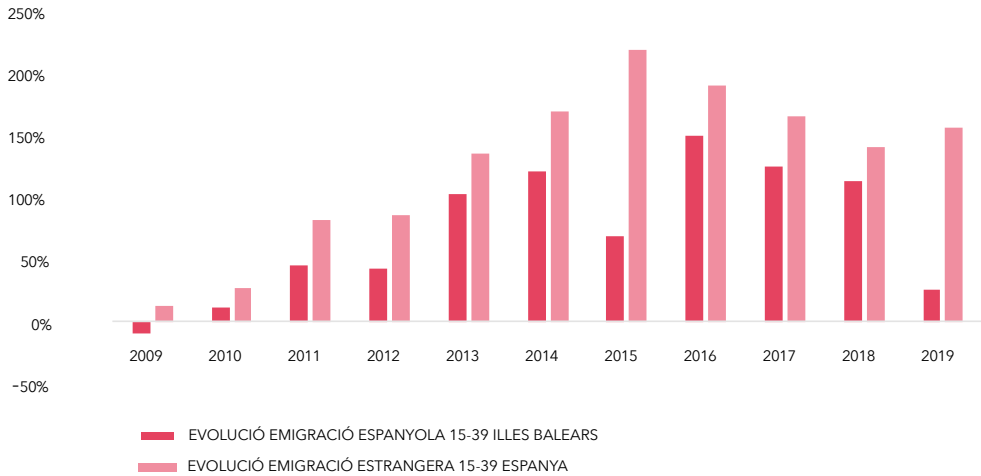
«L'experiència migratòria suposa

Taula 12. Dades evolució percentual emigració de residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya (Illes Balears i conjunt d'Espanya)

ANY	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPANYOLA 15-39 ILLES BALEARS	EVOLUCIÓ EMIGRACIÓ ESPANYOLA 15-39 ESPANYA
2009	-8,94%	12,64%
2010	11,47%	26,68%
2011	44,95%	81,60%
2012	42,66%	85,76%
2013	103,44%	135,11%
2014	121,56%	169,67%
2015	69,50%	219,14%
2016	150,46%	191,02%
2017	124,77%	165,66%
2018	112,84%	140,59%
2019	26,38%	157,09%

Font: INE i elaboració pròpia

Fig.12. Comparació evolució percentual emigració de residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya (Illes Balears i conjunt d'Espanya)

un aprenentatge personal i professional, optar-hi ha de ser una decisió voluntària i no forçada per les circumstàncies. Des de les administracions públiques s'ha d'acompanyar el procés migratori, donant eines perquè sigui el més positiu possible, obrint sempre la porta del retorn per als qui decideixin tornar al nostre país».

El 2014, l'estudi sobre *L'emigració dels joves espanyols en el context de la crisi*, publicat per l'INJUVE, assenyalava entre les seves conclusions que: «Si es porten endavant polítiques actives de retorn a mitjan termini perquè no es produeixi l'arrelament, tindrem una oportunitat com a país per transformar aquesta experiència migratòria en una aportació a l'acompliment professional d'aquests joves i una aportació també a la cultura del país.»

A partir de l'any 2018 i una vegada que sembla que la crisi econòmica comença a remetre, diferents comuni-

tats autònoms així com ajuntaments formulen diferents plans per facilitar el retorn de les persones que han sortit d'Espanya a conseqüència de la crisi econòmica.

6. EL FOMENT DEL RETORN JUVENIL A LES ILLES BALEARS

El 3 de novembre de l'any 2018 el *Butlletí Oficial de les Illes Balears* núm. 138 publicava la Resolució del conseller de Treball, Comerç i Indústria de 31 d'octubre de 2018 per la qual s'aprova la convocatòria per concedir ajuts públics per fomentar el retorn juvenil, cofinançats fins a un 85 % mitjançant el Programa Operatiu d'Ocupació Juvenil per al període 2014-2020 i la Iniciativa d'Ocupació Juvenil. Amb aquesta resolució, el Govern de les Illes Balears se sumava a altres iniciatives desenvolupades per les comunitats autònoms tendents a

facilitar el retorn de les persones d'entre 16 i 40 anys que, a conseqüència del desequilibri entre l'oferta i la demanda d'ocupació, va determinar la sortida de part de la població activa, principalment de persones joves, a altres països amb perspectives d'ocupació més bones.

La justificació d'aquesta resolució es basa en:

1. L'intens nombre de persones compreses entre les edats de 16 a 40 anys que van sortir de les Illes Balears durant els anys de la crisi. La idea de retorn és habitual en els processos d'emigració i, quasi una dècada després de l'inici de la crisi, la població emigrant comença a pensar en tornar al país d'origen. Per tant, iniciat ja el procés de recuperació econòmica a Espanya, en general, i a les Illes Balears, en particular, és el moment de fomentar el retorn de les persones que van emigrar durant els anys de la crisi i procurar els mitjans necessaris perquè els emigrants considerin que el retorn és una opció més bona que romandre al país al qual van emigrar.
2. La recuperació econòmica torna a oferir oportunitats a moltes persones que van emigrar i decideixen retornar. En molts de casos, ho fan amb més experiència professional, amb el consegüent valor afegit personal i per a la societat, de manera que l'emigració no haurà suposat una pèrdua de talent.

A conseqüència del que hem assenyalat, el Govern de les Illes Balears posa en marxa el Pla de Retorn Jove per oferir l'oportunitat de tornar a les persones joves menors de 40 anys que van haver de sortir a l'estranger,

amb l'objectiu que puguin desenvolupar un projecte de vida a la nostra comunitat autònoma i, a més, tornar a la societat balear l'esforç i la inversió efectuada en aquesta generació.

Amb aquests objectius, el Pla de Retorn Jove de les Illes Balears 2018-2022 es constitueix com un pla integral en el qual es preveuen dues línies estratègiques: la primera, competència del Servei d'Ocupació de les Illes Balears, orientada a l'assessorament, l'acompanyament i la mediació a les persones joves emigrades, i la segona, competència de la Direcció General de Treball, Economia Social i Salut Laboral, en la qual es dissenyen ajuts econòmics destinats a afavorir el retorn del talent jove mitjançant tres programes de subvencions adreçats a la contractació indefinida, l'inici de l'activitat emprenedora i la compensació de les despeses associades al trasllat des de l'estranger fins a la comunitat autònoma mitjançant el passaport de retorn.

Aquest programa per fomentar el retorn juvenil s'anomenà programa «Tornam», i tenia de termini per iniciar i dur a terme les activitats que se subvencionaven el període comprès entre l'1 de setembre de 2018 al 15 d'octubre de 2019.

Convé tenir en compte que els incentius prevists en els programes 1 i 2 no eren acumulables però si compatibles amb els del Programa 3.

6.1. RESULTATS PROGRAMA «TORNAM»

Així doncs, l'any 2018 es va posar en marxa el programa «Tornam» que com hem assenyalat es tractava de un Pla

de Retorn del Talent de les Illes Balears adreçat a joves de Balears que vivien a l'estranger i volien tornar a les illes. El programa es caracteritzava per desenvolupar un servei d'assessorament a persones emigrades en línia, intermediació amb empreses i incentius econòmics per a la contractació indefinida, l'autoocupació i el finançament de les despeses logístiques de mobilitat a través del «Passaport de tornada».

Es tractava, per tant, d'una iniciativa innovadora i implicava l'ús de noves tecnologies per a la intermediació i l'assessorament amb els joves interessats tenint en compte que estan distribuïts arreu del món. Durant l'any 2018 i 2019 97 joves s'han interessat en aquest programa dels quals se té constància que van tornar 54.

Pel que fa a la distribució per edats de les persones interessades, ens trobem que el 25 % eren majors de 30 anys, el 74 % tenien edats compreses entre els 30 i 40 anys i un 1 % eren majors de 45 anys.

Respecte a la titulació, un 90 % tènien titulació superior, un 5 % titulació mitjana i un 5 % sense estudis.

Pel que fa a la distribució de les persones interessades en el programa «Tornam», 6 eren de Menorca, 4 d'Eivissa, i 87 de Mallorca.

7. CONCLUSIONS

Un dels efectes més importants que va produir la crisi econòmica del 2008 a Balears, en particular, i a Espanya, en general, és el canvi dels fluxos migratoris. Si bé en totes les crisis es produeix un descens de les immigracions, així com un retorn de persones immigrants, un fet rellevant és l'emigració d'espa-

nyols i, especialment, de la població compresa entre els 16 i els 40 anys.

Convé tenir en compte que aquest grup d'edats sol ser el que per trobar-se en les edats suposadament més productives és, lògicament, el més procliu a buscar noves oportunitats i, per tant, a sortir fora del lloc d'origen.

Segons el parer de Domingo i Sabater (2013):

«En l'any 2012, l'èxode de joves espanyols amb nivells d'estudis mitjans i alts es va convertir en un fenomen mediàtic [...]. Amb un atur creixent, que aconseguia al 27 % de la població entre 25 i 35 anys en el segon trimestre del 2012, i un futur cada vegada més incert, l'emigració ha estat l'única solució que se'ls ha brindat als joves espanyols, als quals ja s'ha batejat com a "generació perduda".»

En el cas de Balears, hem pogut observar que la dinàmica migracional ha seguit les tendències que trobàvem en el conjunt d'Espanya si bé, prenent com a referència el percentatge d'emigració dels residents nacionals de 15-39 anys fora d'Espanya sobre el total d'emigrants, els percentatges són més alts a Balears que la mitjana Espanyola.

El fet que les polítiques de retorn del talent hagi entrat en les agendes de la política d'ocupació del conjunt d'Espanya, en general, i de Balears, en particular, és sens dubte positiu. Ara bé com assenyala Fanjul (2017):

«Cal desmitificar la idea, tan estesa, que la marxa de professionals espanyols -joves i no tan joves- ha suposat una "pèrdua de talent" per al país [...]. Sens dubte, la situació més desitjable és que aquests professionals tinguin

Taula 13. Característiques del programa Tornam

PROGRAMES	DESCRIPCIÓ	FINANCIACIÓ
1	Subvencions per a la contractació indefinida, adreçades a les empreses que contractin persones joves de fins a 40 anys, que hagin residit o treballat a l'estranger a fi de facilitar-ne el retorn i la incorporació al mercat laboral de les Illes Balears.	Aquests ajuts estan cofinançats fins a un 85 % per mitjà del Programa Operatiu d'Ocupació Juvenil per al període 2014-2020 i de la Iniciativa d'Ocupació Juvenil, eix 5, objectiu específic 8.2.4, en el cas que les persones contractades siguin persones de 16 a 29 anys desocupades i inscrites en el Sistema Nacional de Garantia Juvenil. En un altre cas, els ajuts es financen amb fons propis de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears durant l'any 2018 i amb fons cofinançats en un 50 % per mitjà del Programa Operatiu de les Illes Balears 2014-2020 dins l'objectiu temàtic 8.1.3 durant l'any 2019.
2	Subvencions per a l'inici de l'activitat emprenedora adreçades a les persones joves de fins a 40 anys, que hagin residit o treballat a l'estranger i vulguin exercir una activitat econòmica per compte propi a les Illes Balears.	Aquests ajuts estan cofinançats fins a un 85 % per mitjà del Programa Operatiu d'Ocupació Juvenil per al període 2014-2020 i de la Iniciativa d'Ocupació Juvenil, Eix 5, objectiu específic 8.2.3, en el cas que les persones que s'estableixen com a treballadores o treballadors autònoms siguin persones majors de 16 anys i menors de 30 anys desocupades i inscrites en el Sistema Nacional de Garantia Juvenil). En un altre cas, els ajuts es financen amb fons propis de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.
3	Passaport de retorn, consistent en un ajut destinat a compensar les despeses associades al trasllat de la residència habitual des de l'estranger fins a les Illes Balears de persones joves de fins a 40 anys, que hagin residit o treballat a l'estranger i que vulguin retornar a les Illes Balears per fixar-hi la residència habitual i exercir la seva activitat professional bé per compte aliè o bé per compte propi.	Aquests ajuts estan cofinançats amb fons propis de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en ambdues anualitats.

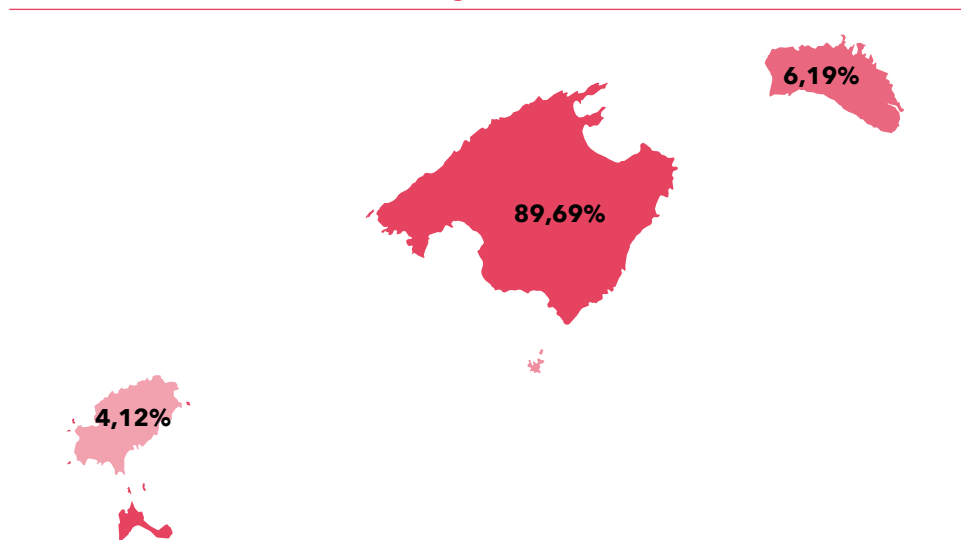
Font: SOIB

l'opció de triar si es queden a Espanya o si prefereixen anar-se a l'estranger. Però no ha estat el cas, aquesta opció no ha existit. Per a nombroses persones l'única via per trobar una feina ha estat sortir fora. No cal parlar, per tant,

de pèrdua de talent per a l'economia espanyola, ja que aquesta es mostrava incapaç d'utilitzar aquest talent."

També resulta interessant una de les hipòtesis que planteja Navarrete (2014) en la seva anàlisi sobre l'em-

Mapa 1. Distribució percentual de les persones interessades en el programa «Tornam» segons illes

Font: SOIB i elaboració pròpia

gració dels joves espanyols en el context de la crisi:

«També l'estudi sociològic ha hagut d'afrontar la trobada amb una realitat social que afecta especialment els joves, en la qual apareixen els senyals (a vegades en el rerefons, a vegades en la superfície) del que O. Beck (2008) denomina canvi paradigmàtic, o pas de la conceptualitat nacional a un marc conceptual cosmopolita, consideració metodològica que aquest autor considera necessària perquè la sociologia pugui complir amb la funció de ciència de la realitat que reclama per a si. El nou paradigma, de ser tingut en compte, implicaria començar a pensar en el concepte de generació deixant enrere el nacionalisme metodològic i començant a pensar en una constel·lació de generacions de caràcter transnacional, alguna cosa que en el

nostre estudi hem albirat en preguntar als joves, que expressen el seu desitgi de parlar d'una "comunitat internacional"».

Durant la redacció d'aquest article Espanya ha viscut una crisi sanitària, conseqüència de la pandèmia de la covid-19 que, sens dubte, portarà –ja està portant– conseqüències econòmiques i sociolaborals. Caldrà veure quina serà la conseqüència sobre els moviments migratoris quan s'aixequin les limitacions de moviment, així com durant el temps en què duri el procés de recuperació de l'economia conseqüència dels mesos de confinament i si les polítiques de retorn es mantindran com una de les polítiques actives d'ocupació especialment en la població jove.

Acabo aquest article i disposat a tancar el word aixeco la mirada i, casualment, *Paula*, el llibre d'Isabel

Allende, em crida l'atenció. Hi vaig llegir fa temps la frase següent:

«Aprendí pronto que al emigrar se pierden las muletas que han servido de sostén hasta entonces, hay que comenzar desde cero, porque el pasado se borra de un plumazo y a nadie le importa de dónde uno viene o qué ha hecho antes.

Sigui quina sigui la causa per la qual els joves espanyols van sortir d'Espanya en el període estudiat, la veritat és que la decisió d'emigrar és sempre una decisió difícil de prendre.

Referències bibliogràfiques

- *Boletín Oficial del Estado* nº 77, Resolució de 27 de març de 2019, de la Secretaria d'Estat de Migracions, per la qual es publica l'Acord del Consell de Ministres de 22 de març de 2019, pel qual s'aprova el Pla de Retorn, p. 32994-33085
- *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, núm. 138, Resolució del conseller de Treball, Comerç i Indústria de 31 d'octubre de 2018 per la qual s'aprova la convocatòria per concedir ajuts públics per fomentar el retorn juvenil, cofinançats fins a un 85 % per mitjà del Programa Operatiu d'Ocupació Juvenil per al període 2014-2020 i de la Iniciativa d'Ocupació Juvenil, eix 5, objectius específics 8.2.3 i 8.2.4, i en un 50 % mitjançant el Programa Operatiu FSE Illes Balears 2014-2020, objectiu específic 8.1.3; 3 de novembre de 2018, p. 37153-37172.
- Domingo, A. i Sabater, A. (2013). Crisis económica y emigración: la perspectiva demográfica. A: AjA, E., Arango, J. i Oliver, J. (ed.). *Inmigración y crisis: entre la continuidad y el cambio. Anuario de Inmigración en España* (pp.70-89). Barcelona: Fundación CIDOB.
- Fanjul, E. (2017). *¿Tiene sentido incentivar el retorno del talento que se fue al exterior?* [consulta 31/07/2019] <https://blog.realinstitutoelcano.org/incentivar-retorno-talento-exterior/>
- INE. Estadísticas de migraciones. [4 al 8 de mayo 2020] https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177000&menu=resultados&idp=1254735573002#!-tabs-1254736195353
- Ministerio de trabajo, migraciones y seguridad social. Planes de retorno a España [17/08/2020] http://www.mites.gob.es/es/mundo/consejerias/alemania/webempleo/es/cuando-vuelvas-espanya/Anexos/PLANES_DE_RETORNO_A_ESPANA.pdf
- Navarrete L. (coord.) (2014). *La emigración de los jóvenes españoles en el contexto de la crisis. Análisis y datos de un fenómeno difícil de cuantificar*. Informe Técnico. INJUVE, Madrid.

**Trastorns de la
conducta alimentària,
adolescents i
tecnologies: un estudi
exploratori**

**LIDIA SÁNCHEZ-PRIETO
I MARÍA VALERO DE VICENTE**

Lidia Sánchez-Prieto

Llicenciada en Psicologia. Màster en Intervenció Socioeducativa en Menors i Família per la UIB i Màster en Intervenció Multidisciplinària per Trastorns de la Conducta Alimentària, Trastorns de la Personalitat i Trastorns Emocionals per la Universitat de València. Experta en intervenció en qualitat de vida de gent gran. És estudiant de doctorat en ciències de l'educació i membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES) de la Universitat de les Illes Balears. Les seves línies principals de recerca són els programes de prevenció basats en l'evidència, les tècniques i les estratègies d'intervenció psicològica i trastorns de la conducta alimentària.

María Valero de Vicente

Doctora en Educació per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Màster en Intervenció Psicològica en Àmbits Clínics i Socials amb Intensificació en Psicologia Clínica i Neuropsicologia i Màster de Psicologia General Sanitària. Actualment és professora ajudant en el Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB i membre del Grup de Recerca i Formació Educativa i Social (GIFES). Entre els seus interessos de recerca destaquen el treball en competències familiars, els programes de prevenció basats en l'evidència i la prevenció de conductes de risc en la infància i l'adolescència.

Resum

Els trastorns de la conducta alimentària tendeixen a passar inadvertits a causa de la tendència a normalitzar les dietes i l'exercici intens, no obstant això, la prevalença dels trastorns és elevada. Especialment, la invisibilització del trastorn, comú entre els adolescents, posa de manifest la necessitat de fer estudis de la realitat i les variables associades.

L'objectiu d'aquest estudi és fer una anàlisi exploratòria d'una mostra de 251 adolescents (122 homes i 129 dones). Per a això, s'ha utilitzat un qüestionari d'informació descriptiva sobre diferents variables relacionades amb la dieta, el pes, la pràctica d'exercici, l'ús de noves tecnologies, etc., i dos qüestionaris validats sobre actituds envers el menjar i la forma corporal.

L'estudi evidencia que fins a un 17.9 % de la mostra presenta simptomatologia compatible amb un TCA. I la insatisfacció amb la imatge corporal actua com un factor predisponent, precipitant i de manteniment d'aquest tipus de patologia, que experimenta un 17.9 % dels joves de la mostra. A més, es manifesta la tendència a fer exercici intens i dietes restrictives de manera freqüent. Les creences sobre la necessitat de mantenir els cànons de bellesa (primesa) es transmeten i reforcen associades a l'ús freqüent de noves tecnologies i webs especialitzats i es converteixen en un factor de risc. A nivell exploratori s'emfatitza la prevalença elevada de TCA en una mostra d'adolescents i els factors de risc associats.

Paraules clau

Trastorns de la conducta alimentària / Adolescents / Noves tecnologies.

Resumen

Los trastornos de la conducta alimentaria tienden a pasar inadvertidos a causa de la tendencia a normalizar las dietas y el ejercicio intenso, sin embargo, la prevalencia de los trastornos es elevada. Especialmente, la invisibilización del trastorno, común entre los adolescentes, pone de manifiesto la necesidad de realizar estudios de la realidad y las variables asociadas.

El objetivo de este estudio es realizar un análisis exploratorio de una muestra de 251 adolescentes (122 hombres y 129 mujeres). Para ello se ha utilizado un cuestionario de información descriptiva sobre diferentes variables relacionadas con la dieta, el peso, la práctica de ejercicio, el uso de nuevas tecnologías, etc., y dos cuestionarios validados sobre actitudes hacia la comida y la forma corporal.

El estudio evidencia que hasta un 17.9 % de la muestra presenta sintomatología compatible con un TCA. De igual manera, la insatisfacción con la imagen corporal actúa como un factor predisponente, precipitante y de mantenimiento de esta tipología de patología, experimentándola un 17.9 % de los jóvenes de la muestra. Además, se manifiesta la tendencia a realizar ejercicio intenso y dietas restrictiva de manera frecuente. Las creencias sobre la necesidad de mantener los cánones de belleza (delgadez) se transmiten y refuerzan asociados al frecuente uso de nuevas tecnologías y páginas especializadas, convirtiéndolo en un factor de riesgo. A nivel exploratorio, se enfatiza la elevada prevalencia de TCA en una muestra adolescentes y los factores de riesgo asociados.

Palabras clave

Trastornos de la conducta alimentaria / Adolescentes / Nuevas tecnologías.

1. Introducció

Els trastorns de la conducta alimentària (TCA) comencen a manifestar-se durant l'adolescència i aquesta etapa es considera d'especial vulnerabilitat, entre altres factors, pels abruptes canvis corporals i socials. Echeburúa i Marañón (2001) remarquen que els cànons de bellesa i la pressió desenvolupada per la societat, especialment mitjançant les xarxes socials, també han precipitat el desenvolupament d'aquests trastorns en joves. Els autors exposen que el motiu és que és transmet que l'èxit i el poder es vinculen amb la bellesa i la primesa. Estudis nombrosos assenyalen la insatisfacció amb la imatge corporal com un factor de risc important per a predir el desenvolupament i el manteniment dels TCA (Fairweather-Schmidt, Lee, i Wade, 2015; Guerro, Barjau, i Chinchilla, 2001).

La revisió de Keski-Rahkonen i Mustelin (2016) va informar que entre 1-4 % de dones pateixen anorèxia nerviosa, entre 1-2 % bulímia nerviosa, entre 1-4 % trastorn per afartament compulsiu i entre 2-3 % trastorns no específics de l'alimentació a Europa. Altres estudis ofereixen dades similars: Sánchez-Carracedo [et al.] (2016) indiquen que aproximadament un 5 % de la població pateix patologies alimentàries i Peláez, Raich i Labrador (2010) expliquen que la prevalença és mou entre 1-3 % en els joves (homes i dones) i 4-5 % en dones joves. Els estudis indiquen que la prevalença és més elevada en dones que en homes (Keski-Rahkonen i Mustelin, 2016), i que, encara que durant la joventut es produeix

en major mesura, en altres edats també és comú i freqüent (Sánchez i Ballester, 2016; Sánchez, Orte, i Vives, 2015).

El problema és que els TCA es vinculen a una elevada simptomatologia ansiosa depressiva i a una afectació a diferents àmbits de la persona. A més, entre les conseqüències, s'ha d'assenyalar la mortalitat i les temptatives de suïcidi com les més greus (Goldberg, Werbeloff, Shelef, Fruchter i Weiser, 2015; Kwan, Gordon, Carter, Minnich i Grossman, 2017; Pisetsky, Crow i Peterson, 2017; Orte, Sánchez, Vives, Valero i Nevot, 2018; Smith [et al.], 2016). Això implica que la prevenció i la intervenció en els TCA es converteix en un aspecte rellevant per a la salut pública. Especialment, l'actuació durant edats primerenques (adolescència) es converteix en un element clau. L'objectiu és intervenir abans que la patologia arrel en la persona, ja que són trastorns que tenen tendència a la cronificació o a la intensificació. Com s'explica en l'estudi de Glazer [et al.] (2019), un 2.1 % de les adolescents amb bulímia varen mantenir el diagnòstic després de 15 anys i un 6 % d'adolescents per trastorns d'afartament compulsiu i amb conductes de purga.

Com indiquen Stewart [et al.] (2001), a l'intervenir sobre els TCA és essencial avaluar i considerar els factors que predisposen aquesta tipologia de trastorns; en concret, els autors emfatitzen que aquests factors són l'exercici físic intens i l'inici de dietes. L'exigència elevada d'una societat que cada vegada instaura patrons més perfeccionistes, impul-

sa molts de joves a desenvolupar exercici físic diari i alimentació baixa en greixos (Hart, Cornell, Damiano i Paxton, 2015). Els autors indiquen que la pràctica d'activitat física diària i de dietes restrictives són tan habituals i estan tan normalitzades que, amb freqüència, els TCA poden passar in advertits pels pares dels joves afectats. D'igual manera, es destaca l'ús d'Internet, noves tecnologies i aplicacions de control de pes com a factors compromesos amb el desenvolupament i manteniment dels TCA (Cruzat [et al.], 2012). En canvi, Moreno-Murcia, Cervelló, Huéscar i Llamas (2011) demostren que la percepció de competència i l'autoimatge positiva es relacionen significativament amb la pràctica adequada d'exercici físic i els hàbits d'alimentació més saludables. De fet, l'anorèxia restrictiva es manifesta mitjançant dietes i exercicis intens, i es converteixen en factors també de manteniment que s'han d'eliminar o disminuir (Echeburúa i Marañón, 2001).

2. Objectiu

L'objectiu d'aquest treball és explorar la incidència d'una sèrie de variables que s'han relacionat amb el risc de desenvolupar els TCA. En concret, es pretén examinar les relacions existents entre la imatge corporal, l'exercici físic, la consulta d'Internet i d'aplicacions per al registre del pes, i altres conductes relacionades amb el control del pes i els estils parentals. L'estudi permet descriure un perfil sobre la tendència als TCA en la població juvenil a Palma.

3. Mètode

Mostra

La mostra de l'estudi està composta per 251 alumnes de 1r i 2n de batxillerat, d'un institut de la ciutat de Palma. Es tracta d'una mostra equilibrada per sexe, el 48,6 % són homes (122) i un 51,4 % són dones (129), amb una edat mitjana de 16,7 anys ($DE=0,671$).

La convivència dels menors apareix vinculada, generalment, als pares i als germans. En concret, el 94,4 % conviu amb la seva mare, el 82,9 % ho fa amb el seu pare, i un 63,3 % amb germans. En xifres més reduïdes, apareixen altres tipologies de convivència, com en un 3,2 % amb els padrins o en un 2,4 % amb altres familiars. En referència a l'estructura familiar, el 77,7 % (195) es tracta d'una família nuclear tradicional, formada per pare i mare, el 15,1b % (38) són monomarentales (formada per mares com a cap de família), el 3,6 % són monoparentals (formada per pares com a cap de família), seguida d'altres modalitats (3,6 %). La mitjana de fills per família és de 2,36 ($DE=0,832$).

Instruments

Per a dur a terme aquest estudi s'han recollit dades a través d'un qüestionari d'elaboració pròpia sobre informació descriptiva i preguntes sobre l'activitat física, els hàbits alimentaris i l'ús de noves tecnologies. La presència o l'absència de problemes amb la conducta alimentària i la preocupació pel pes i pel cos s'han avaluat a partir dels següents dos instruments validats per a població espanyola:

- *Eating Attitudes Test (EAT-40)* (Garner i Garfinkel, 1979). El qüestionari avalua el temor a pujar de pes, la motivació per a reduir-lo i els patrons alimentaris destructius. Es tracta d'un instrument de cribatge per a la identificació de simptomatologia clínica, que està indicat per a l'administració a poblacions no clíniques. Presenta una fiabilitat de 0,79 i una validesa concurrent de $r=0,87$. La versió espanyola presenta una consistència interna de $\leq 0,93$ i una validesa concurrent de $r=0,63$ (Castro, Toro, Salamero i Guimera, 1991). La puntuació de tall se situa en superior a 20 punts. Els ítems estan dividits en tres subescales: a) dieta i preocupació pel menjar; b) pressió social i malestar amb l'alimentació; c) trastorns psicobiològics.
- *Bodi Shape Questionnaire (BSQ)* (Cooper, Taylor, Cooper i Fairburn, 1987). La finalitat del qüestionari és mesurar la preocupació pel pes i la imatge corporal, el temor a augmentar de pes, la insatisfacció amb el cos i les conductes d'evitació. Aquest instrument permet discriminar la població clínica de la població sense problemàtica. Presenta una consistència interna de $\leq 0,93$ a 0,97 en població no clínica. La versió és la desenvolupada per Raich [et al.], (1996). Es tracta d'un instrument que té un nivell de correlació de $r=0,61$ amb l'escala EAT. La puntuació de tall se situa superior a 105 punts. A partir del qüestionari es poden identificar 5 factors:
 - Factor 1: preocupació pel pes en relació amb la ingesta.
 - Factor 2: preocupació pels aspectes antiestètics de l'obesitat.
 - Factor 3: insatisfacció i preocupació corporal general.
 - Factor 4: insatisfacció corporal respecte a la part inferior del cos.
 - Factor 5: ús del vòmit i laxants per a reduir la insatisfacció corporal. A més, també es pot extreure un factor general relacionat amb la insatisfacció corporal general.

Procediment

En referència al procediment desenvolupat per a fer l'estudi, hi destaquen tres fases. La primera fase, de cerca bibliogràfica i documentació específica sobre el tema per a fer el disseny del qüestionari de recollida d'informació. Es tracta d'un estudi transversal, a partir de l'administració de diferents qüestionaris. Una vegada dissenyat l'instrument, unificant la part descriptiva juntament amb els qüestionaris validats, es passa el qüestionari a un grup reduït de joves equivalents per a detectar errors.

A partir d'aquí, començam la segona fase, de contacte amb el centre, que mostra especial interès i sensibilitat per a detectar aquests casos. A continuació, es demana autorització i es recullen els consentiments informats dels pares i mares, perquè els seus fills i filles contestin el qüestionari. Tot l'alumnat del centre, de les diferents classes de

batxillerat, contesta el qüestionari el mateix dia. La durada de l'administració del qüestionari és d'aproximadament una hora i mitja. A la sala, juntament amb els alumnes, estan sempre acompanyats de les persones investigadores per a comprovar que es contesten totes les preguntes i per resoldre els dubtes.

En la tercera fase, una vegada recollides les dades, es buiden en un arxiu SPSS i s'analitzen. Per compromís ètic i moral, aquells casos les puntuacions dels quals són significativament congruents amb un possible trastorn de la imatge corporal o del comportament alimentari es comuniquen al centre i als pares i mares; i se'ls recomana una possible derivació a especialistes.

4. Resultats

- Anàlisi de la mostra completa

Per començar, es presenta la informació sobre hàbits de salut, especialment, en referència a seguiment

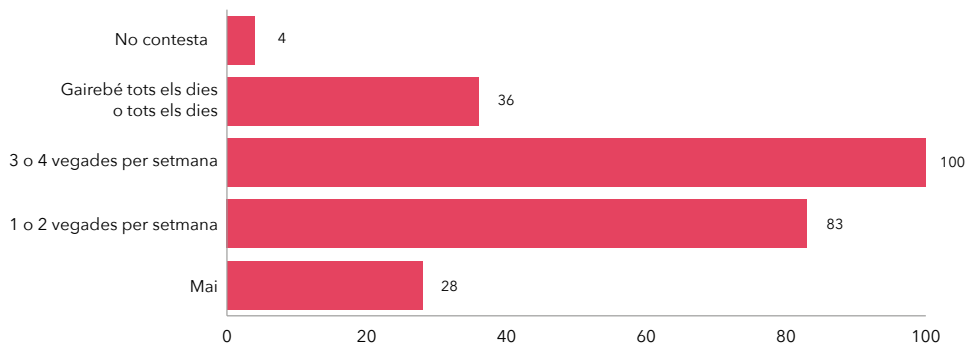
de dietes, exercici físic, consulta d'Internet i aplicacions en relació amb la pèrdua i el guany de pes.

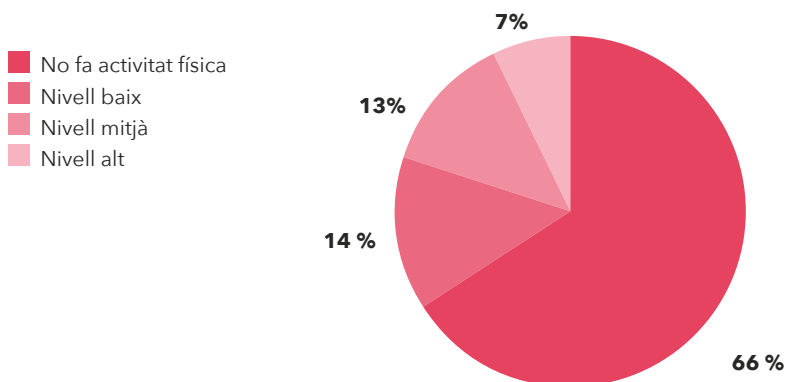
Respecte a valors mitjans associats amb l'índex de massa corporal (d'ara endavant IMC), s'identifica una mitjana de 20,92 (màx.=35,16; mín.=15,55). Els resultats assenyalen que fins a un 20,3 % ($n=51$) presenta un infrapès, és a dir, un IMC per sota de 18,5. D'altra banda, un 71,3 % ($n=179$) presenta valors d'IMC normopes ($\geq 18,5$); un 6,4 % ($n=16$) presenta sobrepès ($IMC \geq 25$) i un 2 % ($n=5$) obesitat ($IMC \geq 30$).

Sobre les puntuacions en el qüestionari EAT, trobam que un 20,5 % de la mostra presenta un perfil clínic (45) i en el cas del BSQ 18,7 % (47) presenta una imatge corporal distorsionada. El punt de tall pel EAT és de 20.

Un 87,2 % practica algun tipus d'activitat física (219). En concret, un 33,2 % declara que fa activitat física 1 o 2 vegades per setmana, un 39,6 % en fa 3 o 4 vegades per setmana i un 14,4 % en fa gairebé tots els dies (vegeu el gràfic 1).

Gràfic 1. Freqüència amb la qual fan exercici físic.

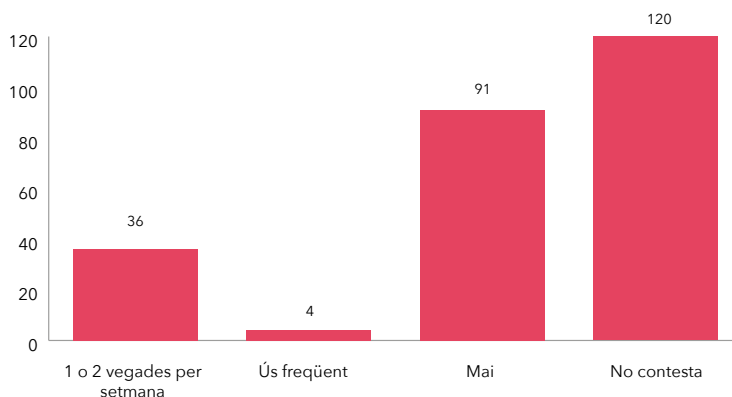

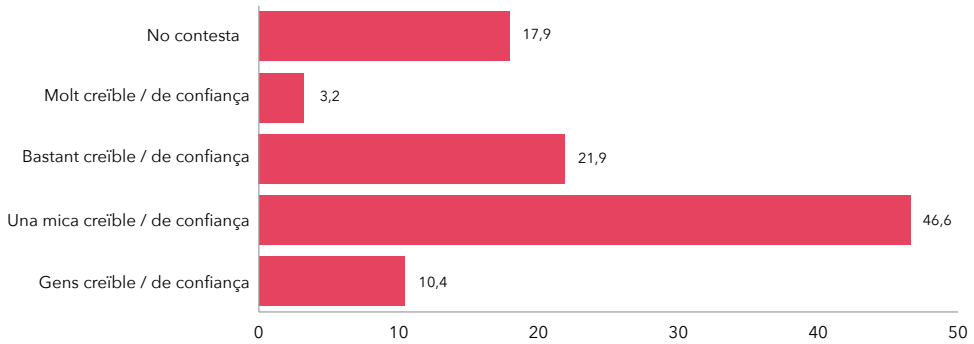
Gràfic 2. Percentatge de pràctica d'activitat física en funció de la intensitat.

En relació amb el nivell d'intensitat de l'activitat física que fan, s'ha dividit en nivell baix, mitjà i alt, en funció de les activitats que assenyalen que fan (criteri de la divisió), i el 66 % dels alumnes se situa en nivells mitjans d'intensitat (vegeu el gràfic 2).

En relació amb si fan o no fan dietes, un 34 % dels alumnes van respondre que sí havien fet dietes especials al-

menys una vegada en la seva vida, i un 15,6 % estava fent una dieta especial en el moment de la recollida d'informació. Relacionada amb la pregunta anterior, el 28 % dels alumnes reconeixien haver consumit alguna vegada un producte dietètic i el 6,4 % havia acudit a alguna organització o entitat l'objectiu de la qual era la reducció de pes. També cal assenyalat que el 27,6 % dels alumnes

Gràfic 3. Freqüència de consulta de continguts a Internet.

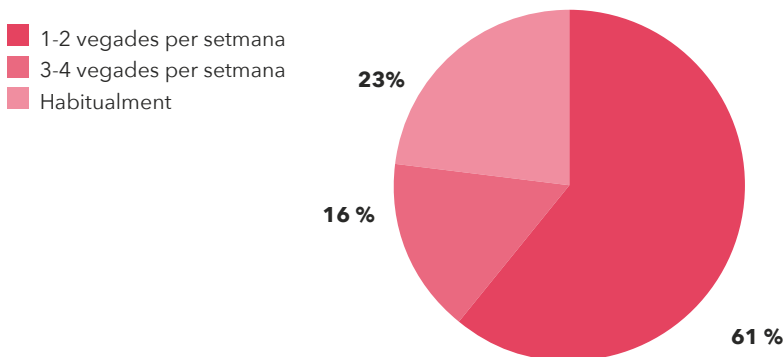
Gràfic 4. Percentatge d'alumnes en funció del grau de confiança atorgada a la informació nutricional en Internet.

tenien algun familiar amb sobrepès; d'ells, el 17,5 % (44) és un familiar directe (pare, mare o germà).

En referència a l'ús de webs específics sobre dietes o continguts per al control de pes, el 24,8 % (130 alumnes) n'havia consultat alguna vegada en la seva vida amb la intenció d'informar-se sobre com disminuir el pes. Pel que fa a la freqüència de consulta

dels webs, el 14,4 % reconeix que els ha consultat entre 1 i 2 vegades per setmana (vegeu el gràfic 3). Així mateix, el 3,2 % considera que els continguts són molt creïbles o de confiança, i un 21,6 % que són bastant creïbles o de confiança (vegeu el gràfic 4).

El 18,3 % (46) dels alumnes fa ús d'aplicacions per a telèfon intel·ligent per al recompte de calories, control de

Gràfic 5. Percentatge d'ús d'aplicacions mòbils per al control de pes i l'exercici.

pes, de l'exercici físic o, fins i tot, de la ingesta. D'ells, el 22 % (10) les utilitza habitualment i el 61 % (27) 1 o 2 vegades per setmana (vegeu el gràfic 5).

- Anàlisi del perfil clínic

A continuació es fa una descripció sobre el perfil d'aquells casos que poden ser considerats clínics. En total s'han trobat 45 casos clínics, 13 homes (28,9 %) i 32 dones (71,1 %). Els casos clínics, que representen un 18 % de la mostra total (2 de cada 10), presenten més preocupacions davant la possibilitat d'engreixar, temors a veure's per sobre del pes desitjat i a manifestar patrons alimentaris no adequats en major mesura que la majoria de la població.

Així mateix, el 64,4 % (29) també obtenen puntuacions elevades en el qüestionari de satisfacció corporal, BSQ.

En referència a la distribució de l'IMC, s'observa que el 13,3 % ($n=6$) presenta infrapès ($>18,5$), el 68,9 % ($n=31$) presenta normopes ($\geq 18,5$), el 6,7 % ($n=3$) presenta sobrepès (≥ 25) i l'11,1 % ($n=5$) presenta obesitat (≥ 30).

En la taula 1 es mostra la freqüència i el percentatge de mostra en les variables estudiades com a indicadors de risc, fent una comparació entre els casos clínics i no clínics i la mostra total.

5. Discussió

En els últims anys, s'ha produït un increment rellevant de la preva-

Taula 1. Comparació de la mostra clínica i no clínica en freqüències i percentatges en les variables estudiades.

	Població clínica		Població no clínica		Mostra total	
	n	%	n	%	n	%
Activitat física	42	93,3	177	85,9	219	87,3
* Exercici intens	7	15,6	54	26,2	61	24,3
Dieta actual	20	44,4	19	9,2	39	15,5
Dieta alguna vegada	30	66,7	56	27,2	86	34,3
Dieta especial	11	24,4	13	6,3	24	9,6
Familiar amb sobrepès	19	42,2	51	24,8	70	27,9
* Primer grau de parentiu	11	24,4	33	16,0	44	20,0
Productes dietètics	21	46,7	49	23,8	70	27,9
Assistir organització	9	20,0	7	3,4	16	6,4
Consulta de fòrums	21	46,7	41	19,9	62	24,7
* Grau de credibilitat: molt creïble i bastant creïble	20	44,5	43	20,8	63	25,1
Ús d'aplicacions	13	28,9	33	16	46	18,3

Font. Elaboració pròpia

lença entre els adolescents (Glazer [et al.], 2019; Keski-Rahkonen i Mustelin, 2016; Sánchez-Carracedo [et al.], 2016). Una prevalença elevada ha d'alertar la salut pública i també el món educatiu, que ha de tenir en consideració les conseqüències i les repercussions que comporten aquesta tipologia de trastorns per al benestar i per a la salut física i mental de la persona (Bru i Ortíz, 2009). Per aquest motiu, els estudis que avaluen la prevalença adquireixen rellevància, en visibilitzar una realitat que amb freqüència roman oculta. Aquest estudi visualitza que el 17.9 % de la mostra presenta simptomatologia compatible amb un TCA, en adolescents de batxiller amb una edat mitjana de 16,7 anys. Implica que presenten preocupacions associades amb l'increment del pes, disconformitat amb la imatge corporal, així com, que tant la preocupació com la disconformitat puguin interferir i afectar en diferents àmbits de la seva vida diària (personal, social, laboral o educatiu). A més, de nou un 17.9 % de la mostra presenta distorsions associades amb la imatge, manifestant un rellevant malestar o rebuig associat amb el seu cos. Com indica Baladia (2016), les distorsions de la imatge corporal actuen com a factors predisposadors, que precipiten i mantenen els TCA i, per consegüent, s'han de tenir en consideració quan s'avalua un possible TCA. L'autor assenyala com la percepció inadequada de la figura corporal pot potenciar pràctiques alimentàries de risc. De fet, altres investigacions també apunten la insatisfacció corporal com el factor principal que predisposa els TCA

(López [et al.], 2008; Sharpe, Shober, Treasure i Schmidt, 2013). Són percentatges especialment elevats, si es té en consideració que fins a un 20.3 % d'aquesta mostra presenta infra-pès, presentant un IMC menor a 18.5.

L'esport és una pràctica habitual per als participants de la mostra, un 14.4 % en fa diàriament i resulta d'intensitat elevada per a un 7 %. Com va demostrar Martínez-Rodríguez (2015), els esportistes que solien fer exercicis intensos, varen presentar puntuacions més elevades en el qüestionari EAT i, per tant, més preocupacions sobre el pes i la imatge. Malgrat això, apareixen altres estudis que assenyalen altres variables. Baldó i Bonfanti (2019) varen establir una vinculació entre els TCA amb l'IMC superiors en esportistes semiprofessionals; i apunten no tant a la intensitat de l'exercici, sinó a un IMC com el factor de risc predominant. Amb freqüència, l'esport tendeix a combinar-se amb dietes restrictives o especials que compleixen la finalitat de disminuir el pes ràpidament. De fet, un 15,6 % de la mostra estava fent una dieta especial i un 34 % n'havien fet en algun moment.

Tant els mitjans de comunicació, com les noves tecnologies afavoreixen fer dietes restrictives de control de pes. El problema principal associat als mitjans de comunicació i les noves tecnologies (com ara Instagram o Facebook) és que tendeixen a transmetre la necessitat de posseir cossos perfectes (Austin i Sonnevile, 2013). Tenir èxit i ser acceptat socialment es vincula amb estar prim i tonificat (Hart [et al.], 2015). L'estudi posa en èmfasi que fins a un 24,8 % havia consultat webs associats amb alimentació i di-

etes, i que fins a un 21,6 % creia que eren bastants creïbles o de confiança. Per tant, si en els webs predominen i es prioritzen els cànons primis, i es confia en aquests webs, es transmeten i es reforcen aquestes creences de la necessitat de primesa entre els usuaris que els consulten.

Aquesta situació es complica si es desenvolupen conductes de comprovació. És a dir, durant els últims anys, els telèfons intel·ligents permeten consultar, en qualsevol moment i en qualsevol lloc, les aplicacions enfocades a comptar calories. Aquest fet pot afavorir o facilitar la dependència a aquesta tipologia d'aplicacions. Aquesta situació coincideix amb els resultats llançats pels participants, de manera que fins a un 18,3 % de la mostra va declarar haver utilitzat amb freqüència alguna aplicació per al control del pes.

A partir d'aquest estudi exploratori i transversal, s'evidencia que un percentatge rellevant d'adolescents desenvolupen simptomatologia compatible amb un TCA. Malgrat tractar-se d'un trastorn de prevalença elevada, no havia estat identificat o diagnosticat a la mostra analitzada. Com s'exposa anteriorment, la normalització de les dietes, de la preocupació per la figura i el desenvolupament d'exercici físic, invisibilitza un trastorn que cada vegada és més freqüent (Hart [et al.], 2015). A més, aquesta situació es complica si es produeixen patrons de comprovació i d'hipervigilància constants –com la visualització d'aplicacions i de webs especialitzats–, que reforcen les creences de la necessitat de primesa.

Una altra de les problemàtiques associades al trastorn és la tendència baixa a demanar el tractament: qui el pateix

tendeix a no sol·licitar ajuda (Goldberg [et al.], 2015; López i Treasure, 2011). Com exponen López i Treasure (2011), possiblement, entre els motius de rebuig del tractament s'identifica el temor a haver d'enfrontar-se a incrementar de pes. Per la qual cosa es tendeix a evitar demanar ajuda a professionals. Encara així, els adolescents que presenten simptomatologia compatible amb un TCA, preocupacions per la figura o la imatge corporal i que tenen infrapès necessiten ser derivats per a iniciar un tractament. Com indiquen Pisetsky [et al.] (2017), un tractament eficaç s'ha de compondre dels passos següents: 1) identificació emocional, 2) abordatge de la simptomatologia dels TCA, destinant una part rellevant de la intervenció a la gestió dels pensaments negatius, i 3) desenvolupament d'estratègies de regulació emocional.

Per tot això, és necessari continuar amb l'estudi de les variables relacionades amb l'inici i l'establiment de patrons de conducta alimentària i corporal distorsionats o alterats en els adolescents, amb l'objectiu de poder prevenir i detectar els casos que necessiten d'ajuda terapèutica o tractament. Però també pot resultar clau per a dur a terme un altre tipus d'accions que tinguin un abast més extens a nivell social i comunitari, mitjançant intervencions socioeducatives sobre estil de vida saludables i ús responsable de la tecnologia.

6. Referències bibliogràfiques

- Austin, S. B., i Sonnevile, K. R. (2013). Closing the “Know-Do” Gap: Training Public Health Professionals in Eating Disorders Preven-

- tion via Case-Method Teaching. *International Journal of Eating Disorders*, 46(5), 533-537
- Baladia, E. (2016). Percepción de la imagen corporal como factor predisponente, precipitante y perpetuante en los trastornos de la conducta alimentaria (TCA). *Revista Española de Nutrición Humana y Dietética*, 20(3), 161-163.
 - Baldó, D., i Bonfanti, N. (2019). Evaluación del riesgo de trastornos de la conducta alimentaria en jugadores semiprofesionales de deportes de equipo. *Nutrición Hospitalaria*, 36(5), 1171-1178.
 - Castro, J., Toro, J., Salamero, M., i Guimera, E. (1991). The Eating Attitudes Test: Validation of the Spanish version. *Psychological Assessment*, 7(2), 175-190.
 - Cooper, P.J., Taylor, M.J., Cooper, Z., i Fairburn, C.G. (1987). The development and validation of the Body Shape Questionnaire. *International Journal of Eating Disorders*, 6, 485-494.
 - Cruzat, C., Pérez, C., Díaz, M., Cerda, R., Goffard, J.P., Arcas, R., i Cortez, G. (2012). Función Social de Foros de Internet en Castellano Pro-anorexia y Pro-bulimia. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 21(2), 139-148
 - Echeburúa, E., i Marañón, I. (2001). Comorbilitat de las alteraciones de la conducta alimentaria con los trastornos de personalidad. *Psicología conductual*, 9(3), 513-525.
 - Fairweather-Schmidt, A. K., Lee, C., i Wade, T. D. (2015). A longitudinal study of midage women with indicators of disordered eating. *Dev Psychol*, 51(5), 722-729. <http://doi.org/10.1037/dev0000011>
 - Garner, D.M., i Garfinkel, P.E. (1979). The Eating Attitudes Test: An index of the symptoms of anorexia nervosa. *Psychological Medicine*, 9, 273-279.
 - Goldberg, S., Werbeloff, N., Shelef, L., Fruchter, E. i Weiser, M. (2015). Risk of suicide among female adolescents with eating disorders: a longitudinal population-based study. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 20(3), 295-300.
 - Guerro, D., Barjau, J. M., i Chinchilla, A. (2001). Epidemiología de los trastornos de la conducta alimentaria e influencia mediática: una revisión de la literatura. *Actas españolas de psiquiatría*, 29(6), 403-410.
 - Hart, L.M., Cornell, C., Damiano, S. R., i Paxton, S. J. (2015). Parents and Prevention: A Systematic Review of Interventions Involving Parents that Aim to Prevent Body Dissatisfaction or Eating Disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 48, 157-169.
 - Keski-Rahkonen, A., i Mustelin, L. (2016). Epidemiology of eating disorders in Europe: prevalence, incidence, comorbidity, course,

- consequences, and risk factors. *Current opinion in psychiatry*, 29(6), 340-345.
- Kwan, M. Y., Gordon, K. H., Carter, D. L., Minnich, A. M., i Grossman, S. D. (2017). An examination of the connections between eating disorder symptoms, perceived burdensomeness, thwarted belongingness, and suicide risk among undergraduate students. *Suicide and life-threatening behavior*, 47(4), 493-508.
 - López, A., Solé, A., i Cortés, I. (2008). Percepción de satisfacción -insatisfacción de la imagen corporal en una muestra de adolescentes de Reus (Tarragona). *Zainak*, 30, 125-146.
 - López, C., i Treasure, J. (2011). Trastornos de la conducta alimentaria en adolescentes: Descripción y manejo. *Revista Médica Clínica Las Condes*, 22(1), 85-97.
 - Martínez-Rodríguez, A. (2015). Efectos de la dieta y práctica de deportes aeróbicos o anaeróbicos sobre los trastornos del comportamiento alimentario. *Nutrición Hospitalaria*, 31(3), 1240-1245.
 - Moreno-Murcia, J-A., Cervelló, E., Huéscar, E., i Llamas, L. (2011). Relación de los motivos de práctica deportiva en adolescentes con la percepción de competencia, imagen corporal y hábitos saludables. *Cultura y Educación*, 23(4), 533-542.
 - Moreno, M. A., i Ortiz, G. R. (2009). Trastorno alimentario y su relación con la imagen corporal y la autoestima en adolescentes. *Terapia psicológica*, 27(2), 181-190.
 - Orte, C., Sánchez, L., Vives, M., Valero, M., i Nevot, L. (2018). Factorsclau del suïcidi en adolescents. A Pascual, B. i Oliver, J. Ll.. Anuari de la Joventut 2018. Palma: Universitat de les Illes Balears i Observatori de la Joventut de les Illes Balears
 - Peláez, M. A., Raich,, R. M., i Labrador, F. J. (2010). Trastornos de la conducta alimentaria en España: Revisión de estudios epidemiológicos. *Revista mexicana de trastornos alimentarios*, 1(1), 62-75.
 - Pisetsky, E. M., Crow, S. J., i Peterson, C. B. (2017a). An empirical test of the interpersonal theory of suicide in a heterogeneous eating disorder sample. *International journal of eating disorders*, 50(2), 162-165.
 - Raich, R. M., Mora, M., Soler, A., Ávila, C., Clos, I., i Zapater, I. (1996). Adaptación de instrumento de evaluación de la insatisfacción corporal. *Clínica y Salud*, 7(1), 51-66.
 - Sánchez-Carracedo, D., Fauquet, J., López-Guimerà, G., Leiva, D., Puntí, J., Trepà, E., ... Palao, D. (2016). The MABIC project: An effectiveness trial for reducing risk factors for eating disorders. *Behaviour Research and Therapy*, 77, 23-33.

- Sánchez, L., i Ballester, Ll. (2016). *Trastorns de la conducta alimentària i envelliment*. A Orte, C. (dir.). Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2016. Palma: Universitat de les Illes Balears i Conselleria de Serveis Socials i Cooperació.
- Sánchez, L., Orte, C., i Vives, M. (2015). Los trastornos de conducta alimentaria en mujeres mayores. A Gázquez (dir.), *Calidad de vida, cuidadores e intervención para la mejora de la salud en el envejecimiento*. Almería: Asociación Universitaria de Educación y Psicología (ASUNIVEP).
- Sharpe, H., Schober, I., Treasure, J., i Schmidt, U. (2013). Feasibility, acceptability and efficacy of a school-based prevention programme for eating disorders: cluster randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry*, 203, 428-435. doi: 10.1192/bjp.bp.113.128199

**Joves com a agents
actius de prevenció:
pilotatge d'un
programa basat en
l'evidència**

**CARMEN ORTE SOCIAS
MARÍA VALERO DE VICENTE
I LLUC NEVOT CALDENTEY**

Carmen Orte Socias

Catedràtica d'universitat de pedagogia de la inadaptació social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. IP del Grup de Recerca i Formació Educativa i Social (GIFES) de la UIB. Directora del Laboratori d'Investigació sobre Família i Modalitats de Convivència (LIFAC). Directora del Màster Universitari Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família (MISO). Directora de l'Anuari de l'envelliment i codirectora de l'Anuari de l'educació de les Illes Balears. Ha dirigit i dirigeix projectes d'R+D i altres projectes de tipus educatiu i social, sobre els quals ha fet diverses publicacions en l'àmbit nacional i internacional. Des de 2003 és la investigadora principal en diversos estudis competitius sobre la prevenció del consum de drogues i altres conductes problemàtiques, sobre l'educació per a la competència familiar del Ministeri d'Economia i Competitivitat, i també de diverses investigacions europees en el context de la formació de persones formadores en prevenció de drogues, entre d'altres temes.

María Valero de Vicente

Doctora en educació per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Màster en Intervenció Psicològica en Àmbits Clínics i Socials amb Intensificació en Psicologia Clínica i Neuropsicologia i Màster de Psicologia General Sanitària. Actualment és professora ajudant en el Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB i membre del Grup de Recerca i Formació Educativa i Social (GIFES). Entre els seus interessos destaquen el treball en competències familiars, els programes de prevenció basats en l'evidència i la prevenció de conductes de risc en la infància i l'adolescència.

Lluc Nevot Caldentey

Graduada en treball social i Màster en Intervenció Socioeducativa en Menors i Família per la Universitat de les Illes Balears (UIB) i postgraduada en intervenció familiar sistèmica pel Centre de Teràpia Familiar i de Parella de Barcelona (KINE). Actualment és doctoranda en ciències de l'educació per la UIB i membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES) de la UIB. Amb anterioritat, valoradora de dependència per a la Fundació d'Atenció i Suport a la Dependència i de Promoció de l'Autonomia Personal de les Illes Balears i treballadora social a l'àmbit de la monoparentalitat en risc d'exclusió social. Les seves principals línies d'investigació s'emmarquen en la prevenció de conductes de risc infantils i juvenils, i en la promoció de l'autonomia de la gent gran.

Resum

En aquest article es presenta el disseny d'un projecte pilot que pren el jovent com a agents principals de prevenció, part de les línies de treball i recerca internacionals i prometedores del Desenvolupament Juvenil Positiu (conegut originàriament com a Positive Youth Development). El projecte disposa de dues fases; una primera formativa i una segona orientada a la implementació. L'objectiu final d'aquest estudi fou analitzar l'eficàcia d'un protocol formatiu dirigit a joves estudiants d'educació social. Per a dita finalitat, es va aplicar un qüestionari d'avaluació previ i posterior a la formació, per tal d'analitzar el grau d'adquisició de competències i d'habilitats incloses en el currículum formatiu. Es disposa d'una mostra formada, d'una banda, per dos grups d'intervenció: un grup de modalitat presencial (n=38) i un l'altre d'ensenyament en línia (n=37), i d'una altra, per un grup control (n=46). En l'actualitat, el pilotatge es troba en la fase d'anàlisi de resultats aplicant una metodologia mixta (qualitativa i quantitativa). S'espera validar l'eina com a instrument formatiu de joves per a millorar l'eficàcia de les intervencions preventives basades en l'evidència. A partir del procés ja desenvolupat i dels resultats incipients de què es disposen, es proposen millores en la intervenció i es plantegen línies i hipòtesis de recerca.

Paraules clau

Participació juvenil / Formació en prevenció / Desenvolupament positiu / Intervencions basades en l'evidència.

Resumen

En este artículo se presenta el diseño de un proyecto piloto que tiene en cuenta a los jóvenes como agentes principales de prevención parte de las líneas de trabajo e investigación internacionales y prometedoras del Desarrollo Juvenil Positivo (conocido originariamente como Positive Youth Development). El proyecto se realizó en dos fases; una primera formativa, la segunda, orientada a la implementación. El objetivo final de este estudio fue analizar la eficacia de un protocolo formativo dirigido a jóvenes estudiantes de educación social. Para dicha finalidad, se aplicó un cuestionario de evaluación previo y posterior a la formación para analizar el grado de adquisición de competencias y habilidades incluidas en el currículo formativo. Se dispuso de una muestra formada, por una parte, por dos grupos de intervención; un grupo de modalidad presencial (n=38) y otro, de enseñanza en línea (n=37), y por otro por un grupo control (n=46). En la actualidad, el pilotaje se encuentra en la fase de análisis de resultados aplicando una metodología mixta (cualitativa y cuantitativa). Se espera validar la herramienta como instrumento formativo de jóvenes para mejorar de eficacia de las intervenciones preventivas basadas en la evidencia. En base al proceso ya desarrollado y los resultados incipientes de que se dispone, se proponen mejoras en la intervención y se plantean líneas e hipótesis de investigación.

Palabras clave

Participación juvenil / Formación en prevención / Desarrollo positivo / Intervenciones basadas en la evidencia.

Introducció

Recerques diverses i organismes internacionals de reconegut prestigi posen de manifest la importància del treball amb joves com a agents actius de prevenció (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC, 2003, 2020). Revisions recents han indicat el poder del jovent com a agents de prevenció, com a eina per a reforçar els missatges preventius; d'una banda, mitjançant la identificació produïda entre el jovent destinatari i el jovent model de referència, i de l'altra, mitjançant la proximitat produïda per edat. Característiques de la intervenció que, en conjunt, han demostrat efectes positius sobre la reducció o la prevenció el consum (MacArthur [et al.], 2015).

La Universitat de les Illes Balears, en el marc de col·laboració amb la Deakin University, ha dissenyat un projecte enfocat en les oportunitats que ofereix la formació per a fomentar en l'alumnat universitari l'adopció d'un rol actiu i participatiu en prevenció. Des d'aquesta perspectiva, es presenta aquest estudi pilot que té per objectiu analitzar l'experiència i la pràctica activa d'alumnes aplicant un programa de prevenció familiar multi-component, en el sentit que combina un currículum de destreses socials destinat al jovent, un currículum d'entrenament parental conductual i un currículum centrat en la família, que integra les destreses d'aprenentatge d'uns i d'altres.

Pel que fa a l'estructura del projecte, s'hi identifiquen dues fases:

1. La fase de formació en els coneixements i en les habilitats neces-

sàries per a dur a terme el programa; el jovent rep la formació per part de formadores amb molta experiència en la recerca i implementació d'intervencions basades en l'evidència.

2. La fase d'implementació, allà on el personal professional de referència juntament amb el jovent recentment format en el rol de figura de suport, desenvolupen el programa, específicament, en el grup d'adolescents. El professional de referència en l'aplicació del programa i el jove en formació estableixen, llavors, una relació de mentoria.

En el present article es pretén donar a conèixer el disseny d'aquest projecte desenvolupat per la Universitat de les Illes Balears en col·laboració amb la Deakin University d'Austràlia. Durant l'any acadèmic 2019-2020, els estudiants de grau d'educació social presencial i en línia han participat en processos formatius dirigits a generar una aproximació a la posada en pràctica de les destreses del professional de l'educació social en el món laboral. Concretament, s'han desenvolupat tant coneixements com habilitats de prevenció, perquè disposin de les eines per exercir el seu rol com a agents actius de prevenció.

Aquesta proposta d'innovació teòrica i metodològica ha permès aconseguir objectius d'aprenentatge que transcendeixen la finalitat estrictament acadèmica. La finalitat del projecte és implicar els joves estudiants en formació i experiències amb pràctiques preventives dins del marc de la pràctica basada en l'evidència

(PBE). La primera fase té com a objectiu analitzar els perfils de competències i de coneixements generats a partir del procés d'aprenentatge. La segona fase és de posada en pràctica de l'après en el context del Programa de Competència Familiar (PCF).

L'objectiu d'aquest estudi és il·lustrar el protocol de formació seguit i detallar dues de les modalitats que s'han utilitzat en l'experiència de joves com a agents de prevenció activa.

Marc teòric

La intervenció socioeducativa en els diferents contextos d'interacció social es constitueix com a estratègia preventiva fonamental per a promoure la salut i l'apoderament juvenil enfront del consum d'alcohol, de tabac i d'altres drogues, així com per a prevenir-ne els riscos associats (Turner i Shepherd, 1999).

L'evidència demostra que, mitjançant l'adquisició de destreses i de coneixements, d'una banda, i de l'ampliació de la capacitat d'iniciativa i de presa de decisions, de l'altra, la participació juvenil en accions de prevenció permet posar en pràctica els coneixements i les destreses i integrar-se en un aprenentatge social significatiu. A la vegada, possibilita l'experimentació de vivències que reporten el sentit de seguretat, de confiança i, per tant, d'apoderament. D'altra banda, la recerca indica que tant l'àmbit comunitari i associatiu vinculat a l'esport, al voluntariat, a l'oci i al temps lliure afavoreix en major mesura l'apoderament juvenil. Constitueixen contextos de participació que atorguen protagonisme al jovent, en els quals se sen-

ten representats i poden prendre les seves pròpies decisions (Soler [et al.], 2019).

En aquesta línia, es defineix el projecte *Positive Youth Development*, el qual constitueix una recerca internacional desenvolupada per la *United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC, 2003, 2020) que té per objecte la promoció dels joves com a agents actius de prevenció. Es dirigeix a impulsar programes orientats a capacitar el jovent en destreses de prevenció, perquè siguin capaços de formar i actuar com a agents de referència per a un grup d'iguals. Emfatitza el paper protagonista del jovent en la prevenció del consum de drogues i en altres conductes disruptives (Bühler [et al.], 2016; Catalano [et al.], 2019; UNODC, 2003, 2020).

Orientada a l'apoderament juvenil, definit per Soler [et al.] (2019) com a:

«Procés que incrementa les possibilitats que una persona pugui decidir i actuar de manera conseqüent sobretot allò que afecta la seva pròpia vida, participar en la presa de decisions i intervenir de forma compartida i responsable en el que afecta la col·lectivitat de la qual forma part.» (p. 130)

Constitueix una experiència dirigida a formar el jovent en destreses, coneixements, valors, aptituds i actituds en relació amb la prevenció juvenil. Es tracta de combinar la formació universitària amb la participació activa dels joves en prevenció. Aquesta experiència es troba liderada per John Tombourou, professor de la

Deakin University a Austràlia, expert en la implicació juvenil en programes basats en l'evidència.

Conforme a les evidències identificades per les recerques sobre les iniciatives de mentorització juvenil, entre els resultats, s'espera l'augment de la confiança amb un mateix així com en la capacitat per a manifestar i expressar els pensaments i les opinions, majors nivells d'assertivitat, una millora en les habilitats per a treballar en equip, una millora de les destreses de comunicació, així com una major consciència sobre el procés d'aprenentatge (Backett-Milburn i Wilson, 2000; Tombourou, 2016).

Metodologia

Mostra

Un total de 75 estudiants de tercer de grau en educació social de la Universitat de les Illes Balears conformaren el grup experimental. La formació rebuda es desenvolupà en el marc de l'assignatura obligatòria Intervenció socioeducativa amb famílies. L'experiència innovadora consistí a facilitar una formació específica en les intervencions que inclou el Programa de Competència Familiar, internacionalment conegut com *Strengthening Families Program 12-16*, en la versió adaptada culturalment per a Espanya i validada en la seva versió: el PCF 12-16 (Orte [et al.], 2017).

La mostra del grup experimental està formada per un grup de formació en modalitat presencial (n=38) i un grup de formació en la modalitat d'aprenentatge en línia (n=37). La mostra del grup control està formada

per alumnes de la mateixa universitat; estudiants del grau de pedagogia (n=46).

Disseny i avaluació

El projecte es dissenyà per a aplicar una metodologia de recerca mixta, per tenir la possibilitat d'obtenir una l'anàlisi de dades tant qualitativa (NVIVO) com quantitativa (SPSS). En aquesta primera fase, el procés d'aprenentatge fou avaluat a l'inici (qüestionari pre, setembre) i al final de la formació (qüestionari post, desembre-gener i avaluació qualitativa de destreses d'aplicació mitjançant els jocs de rols (role playing). L'avaluació es farà a partir dels instruments següents: 1) COMPETEA (Arribas i Pereña, 2015) que informa sobre el perfil competencial dels estudiants; 2) *Evidence-Based Practice Attitude Scale* (EBPAS; Aarons [et al.], 2010) que recull informació sobre els coneixements i les actituds cap a les intervencions basades en l'evidència; 3) Qüestionari sobre coneixements bàsics del Programa de Competència Familiar; 4) Qualificacions finals basades en els resultats de la prova objectiva final. Les dades dels qüestionaris es recolliren a partir de l'eina de qüestionaris en línia LimeSurvey. A més, l'avaluació quantitativa es complementà amb la recollida de dades qualitatives sobre l'experiència a partir de tres *focus group* i entrevistes en profunditat.

Resultats

Com a resultat de l'experiència de joves com a agents de prevenció s'exposà el protocol de formació se-

Taula 1. Distribució de sessions de formació en la modalitat presencial i continguts principals

Sessió inicial	Avaluació pre
Sessió 1	Presentació del programa y objectius
Sessió 2	Destinatari i qüestions relacionades amb l'aplicació del programa
Sessió 3	Estructura, continguts i procés d'avaluació
Sessió 4	Funcionament de les sessions i de les dinàmiques de jocs de rol
Sessió 5	Representació de sessions
Sessió 6	Representació de sessions
Sessió 7	Representació de sessions
Sessió final	Avaluació post

Font: elaboració pròpia

guit durant la posada en marxa de la fase 1, diferenciant els procediments seguits en les modalitat presencial i en la modalitat en línia. Les dues modalitats de formació anaren en paral·lel; començaren el setembre i finalitzaren el desembre de 2019. Tots els alumnes participants signaren un consentiment informat sobre la participació en una recerca i la difusió i utilització de les imatges preses amb finalitats de recerca i docència.

En la fase 1 de formació, els estudiants de grau d'educació social del grup experimental reberen formació específica del PCF. La formació es focalitzà en treballar sobre els mateixos continguts i sobre les mateixes habilitats que s'apliquen i es desenvolupen amb els professionals titulats.

La metodologia d'aprenentatge en la modalitat presencial es basà en les classes magistrals teoricopràctiques, el debat i la participació a partir de dinàmiques de jocs de rol. La formació s'estructurà entorn de 9 sessions de dues hores de durada, 7 sessions formatives teoricopràctiques i 2 sessions

d'avaluació (vegeu la taula 1). Aquestes sessions es dugueren a terme com a part del contingut curricular de l'assignatura. Les sessions formatives suposaren 15 hores presencials i 5 hores de treball autònom o grupal. Cal dir que totes les sessions foren gravades mitjançant càmera de vídeo, per tal de poder fer-ne l'anàlisi i l'avaluació posterior.

Els continguts es distribuïren al llarg de les sessions seguint la metodologia EDAL, és a dir, amb cicles d'activitat basats en: (E) exposició (formadores), (D) debat (formadores i participants) i (A) activitat (participants), més l'execució de tasques en la (L) llar, totes elles, basades en la dinàmica familiar. Per a l'adquisició dels continguts es combinaren estratègies diverses d'ensenyament i aprenentatge: jocs de rols, classes magistrals, debats, pluges d'idees, reflexions, dramatitzacions, dinàmiques grupals o retroalimentacions i moments de retroacció en el grup classe. Les representacions permetren experimentar i posar en pràctica les pròpies habilitats, generar un espai

per a compartir amb el grup les sensacions, les dificultats i també les competències, proporcionar i rebre un retorn directe i immediat, tant del professorat com dels companys i d'ells mateixos, per a facilitar un aprenentatge millor, propi i grupal. Una altra de les estratègies emprades fou el debat, el qual ens permeté consolidar els coneixements i resoldre els dubtes sobre aspectes rellevants que poguessin determinar la comprensió del plantejament de la intervenció, d'aprenentatge.

La metodologia d'aprenentatge en la modalitat en línia també combinà la formació teòrica i pràctica. Es disposaren de 5 canals formatius estructurats en dues fases: fase de formació teòrica, d'una banda, i fase de formació pràctica, de l'altra (vegeu la taula 2). Cada fase i canal de formació disposà de les eines seleccionades corresponents per a facilitar tant la docència com la formació en línia:

Una vegada finalitzat el procés de formació, els estudiants obtingueren el certificat de formació bàsica en el Programa de Competència Familiar; certificat que indica l'adquisició del nivell necessari de coneixements i d'habilitats per al desenvolupament de les tasques de suport en les sessions d'intervenció.

Els criteris per a l'obtenció de la certificació foren:

1. Assistir a més del 80 % de les sessions.
2. Protagonitzar almenys una de les sessions de jocs de rol.
3. Completar l'avaluació pre i post.

A més, se'ls facilitarà la possibilitat de participar en futures aplicacions

del programa com a part de la fase 2 de l'estudi pilot.

Discussió i conclusions

L'experiència que s'ha compartit suposa un repte educatiu per a l'adquisició de competències acadèmiques i professionals en els joves educadors i educadores socials. Els possibles beneficis van més enllà de l'augment de la motivació, de la participació activa o de les competències laborals; reforcen també les competències personals i socials.

Des de la perspectiva educativa, es tracta d'una experiència que posa èmfasi en el rol actiu dels joves estudiants i promou la transferència de coneixements des de la recerca aplicada. Això podria repercutir de manera positiva en la millora de la qualitat de les pràctiques curriculars. Cal assenyalar el valor que afegeix el fomentar l'apoderament juvenil (Soler [et al.], 2019) en el camp de la prevenció, amb l'objectiu que siguin els propis joves els que s'impliquin en la disminució de factors de risc i l'augment de factors de protecció per a prevenir el consum de drogues i altres problemes de conducta entre els seus iguals (UNODC, 2003, 2009).

A més, el projecte tracta d'introduir l'alumnat en el context de la recerca i la pràctica basada en evidències, des del marc de referència dels programes familiars socioeducatius (Aarons [et al.], 2012; Orte [et al.], 2013). Així mateix, l'experiència ofereix una incorporació pròxima a la pràctica professional, l'oportunitat d'experimentar el rol d'educadors i educadores, i de desenvolupar tasques i activitats

Taula 2. Estructura de formació en la modalitat en línia

Fase	Canal formatiu	Mitjà	Criteri d'inclusió
Fase I: Formació teòrica	Enregistrament de l'explicació del disseny, de l'estructura i dels continguts de la formació i del Programa de Competència Familiar per part de la docent en línia	Screen-cast-O-Matic & Video Editor	Eina digital dissenyada perquè professionals de l'educació social i estudiants puguin gravar la pantalla i editar vídeos de manera senzilla. Utilitats: classe inversa, mentorització retroacció, execució de tasques o tutories bidireccionals. (Screencast-O-Matic, 2020).
		YouTube	Eina que permet a la docent crear biblioteques amb llistes de reproducció exclusives per als estudiants.
	Enregistraments de les sessions de formació presencial fetes per la docent presencial	Càmera de vídeo	Es van incloure enregistraments de les sessions presencials fetes per la docent presencial per a equiparar la formació en línia i presencial. D'aquesta manera, encara que els estudiants en línia no van tenir l'oportunitat de fer les pràctiques amb retroacció immediata, van poder observar les pràctiques dels companys d'ensenyament en modalitat presencial.
		YouTube	La biblioteca digital de YouTube del canal de la docent en línia va permetre facilitar els enregistraments.
	Facilitació dels continguts de les sessions	Aula virtual	L'Aula virtual de la Universitat de les Illes Balears constitueix l'eina institucional que possibilita la docència en línia.
Fase II: Pràctica	Creació de grups	Padlet	Eina de la web 2.0 que permet emmagatzemar i compartir contingut multimèdia. Pot utilitzar-se com a tauler personal o com a pissarra col·laborativa.
	Formació a partir dels enregistraments i continguts de les sessions (PDF) en Aula virtual. Reunions per a coordinació i enregistrament dels jocs de rol per a l'avaluació	Zoom	Eina web que permet la programació, l'execució i l'enregistrament de reunions en línia, capacitació i suport tècnic, la creació d'un seminari web amb vídeo (esdeveniments i fòrums oberts), la creació de sales de conferència habilitades per a la col·laboració i que disposa d'un sistema telefònic d'última generació. També missatgeria instantània i ús compartit d'arxius en multiplataforma.

Font: Elaboració pròpia

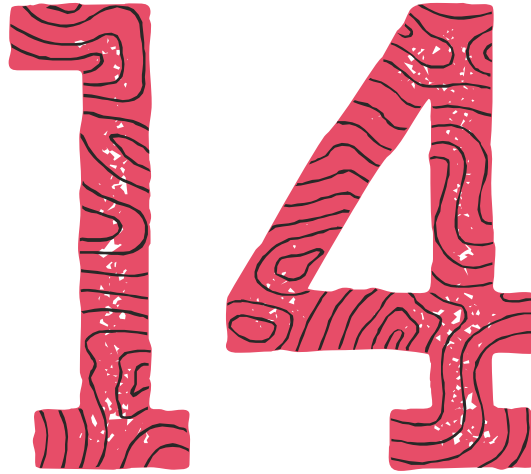
lligades a la recerca en prevenció. Elements que, sens dubte, ajuden a la formació de professionals, perquè en el futur puguin oferir garanties de qualitat en les intervencions (Orte [et al.], 2014).

A partir de l'anàlisi de la formació s'espera una millora en l'adaptació dels continguts enfocats a les necessitats formatives del jovent. També s'espera millorar els processos d'avaluació de la formació i el desenvolupament de l'avaluació del perfil competencial. A partir d'aquest perfil es podran conèixer les característiques dels professionals de l'educació social que finalitzen la formació i ajudar a detectar si s'adquireixen les competències socials, personals i professionals que són desitjables en un professional de l'educació social que implementa programes de prevenció basats en evidències.

Referències bibliogràfiques

- Aarons, G. A., Cafri, G., Lugo, L. i Sawitzky, A. (2010). Expanding the Domains of Attitudes Towards Evidence-Based Practice: The Evidence Based Practice Attitude Scale-50. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 39(5), 331-340. <https://doi.org/10.1007/s10488-010-0302-3>
- Arribas, D. i Pereña, J. (2015). *Competea. Manual (3ª edición)*. Madrid, TEA ediciones.
- Backett-Milburn, K. i Wilson, S. (2000). Understanding peer education: insights from a process evaluation. *Health Education Research*, 15(1), 85-96. <https://doi.org/10.1093/her/15.1.85>
- Bühler, A., Thrul, J., Strüber, E., I Orth, B. (2015). Cluster-randomized trial of a German leisure-based alcohol peer education measure. *Health Promotion International*, 31(2), 385-395. <https://doi.org/10.1093/heapro/dav007>
- Catalano, R. F., Skinner, M. L., Alvarado, G., Kapungu, C., Reavley, N., Patton, G., C., Jessee, C., Plaut, D., Moss, C., Bennett, K., Sawyer, S.M., Sebany, M., Sexton, M., Olenik, C. y Petroni, S. (2019). Positive Youth Development Programs in Low- and Middle-Income Countries: A Conceptual Framework and Systematic Review of Efficacy. *Journal of Adolescent Health*, 65(1), 15-31. <https://doi.org/10.1111/add.13224>
- MacArthur, G. J., Harrison, S., Caldwell, D. M., Hickman, M. i Campbell, R. (2016). Peerled interventions to prevent tobacco, alcohol and/or drug use among young people aged 11-21 years: a systematic review and meta-analysis. *Addiction*, 111(3), 391-407. <https://doi.org/10.1111/add.13224>
- Orte, C., Ballester, L., i March, M.X. (2013). El enfoque de la competencia familiar. Una experiencia de trabajo socioeducativo con familias. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 21, 13-37. <http://dx.doi.org/10.7179/PSRI>

- Orte, C., Ballester, L., Amer, J., i Vives, M. (2014). Assessing the Role of Facilitators in Evidence-Based Family-Centric Prevention Programs via Delphi Technique. *Families In Society-The Journal Of Contemporary Social Services*, 95(4), 236-244. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2014.95.30>
- Orte, C., Ballester, L., Vives, M., Amer, J. i March, M. X. (2017). *Cultural adaptation of family evidence-based drug prevention programs in Spain*. En M. Israels-hivili, y J. Romano (Eds.), *Cambridge Handbook of International Prevention Science* (pp. 873-895). Cambridge: Cambridge University Press.
- Screencast-O-Matic (2020). Easy-to-use, affordable tools that bring lessons to life through video. <https://screencast-o-matic.com/education>
- Soler, P., Trull, C., Rodrigo-Moriche, M.P., i Corbella, L. (2019). El reto educativo del empoderamiento juvenil. En I. Alonso y K. Artetxe (Eds.), *Educación en el tiempo libre: la inclusión en el centro* (pp. 129-142). Barcelona: Octaedro.
- Toumbourou, J. W. (2016). Beneficial action within altruistic and prosocial behavior. *Review of General Psychology*, 20(3), 245-258. <https://doi.org/10.1037/gpr0000081>
- Turner G. i Shepherd J. (1999) A method in search of a theory: peer education and health promotion. *Health Education Research*, 14, 235-247. <https://doi.org/10.1093/her/14.2.235>
- United Nations Office on Drugs and Crime (2003). *Peer to peer: using peer to peer strategies for drug abuse prevention*. New York: UNODC.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2020). *Handbook on Youth Participation in Drug Prevention Work*. Viena: UNODC (in press).

Proposta didàctica
per al tractament
d'imatges i missatges
sexualitzats del
reggaeton en
adolescents

AINA MARIA DURAN MESTRE

Aina Maria Duran Mestre

Pedagoga, estudiant del Màster en Intervenció amb Menors i Família a la Universitat de les Illes Balears. Tècnica de Fundació RANA (*Xarxa d'Ajuda a Nins Abusats*) dins l'àmbit de prevenció d'abús sexual a nins, nines i adolescents. Ha treballat com a tècnica territorial de FAPMI (*Federació d'Associacions per a la Prevenció del Maltractament Infantil*) i a Casal Petit, entitat de dones en risc d'exclusió social. Va rebre l'any 2016 el premi d'investigació en estudis de gènere del grup 9 universitats (G-9) en la categoria de millor treball de fi de grau titulat: Proposta didàctica per al tractament d'imatges i missatges sexualitzats del reggaeton en adolescents.

Resum

En els darrers anys la societat ha canviat de manera dràstica i encara ara analitzam en quina situació ens trobam. Ha canviat la manera de relacionar-se, comunicar-se... però sobretot, ha canviat la manera de ser adolescent. En aquest article es pretén fer confluïr l'adolescència, com una etapa vital plena de canvis i el reggaeton com un dels gèneres musicals més consumits en aquesta etapa evolutiva.

La investigació amb la qual es basa aquest article fou guardonada amb el premi d'investigació en estudis de gènere del grup 9 universitats (G-9) en la categoria de millor treball de fi de grau, i està constituïda per tres procediments: la fonamentació teòrica, per poder endinsar-nos dins les dues temàtiques anomenades, l'anàlisi de cançons i videoclips de manera qualitativa mitjançant Nvivo i una consulta a persones expertes, encaminada a dissenyar una proposta didàctica per poder parlar d'aquest tema als qui són adolescents.

En aquest article, parlaré sobre la manera d'acostar-nos a les persones adolescents per poder parlar sobre el reggaeton, com un gènere polèmic i que és motiu de debat social: desigualtat? masclisme? *girl power*? empoderament?

L'objectiu central d'aquesta proposta és cultivar l'esperit crític entre aquest col·lectiu, i crear petites iniciatives que es podrien plantejar com a components d'una educació sexual integral. La necessitat d'oferir una educació sexual és urgent, ja que avui dia moltes de les problemàtiques que es troben en relació amb el jovent resulten estar relacionades amb aquesta esfera vital (consum de pornografia, assetjament al col·lectiu LGTB...). Tot i que actualment caminam cap a millorar l'educació sexual que se'ls ofereix, encara queda molt per fer.

Paraules clau

Adolescència / Música / Reggaeton / Confluència / Educació sexual.

Resumen

En los últimos años la sociedad ha cambiado de manera drástica y a día de hoy seguimos analizando en que situación nos encontramos. Ha cambiado la manera de relacionarse, comunicarse... pero sobre todo, la forma de ser adolescente. En este artículo se hace confluïr la adolescencia como una etapa vital llena de cambios y el reggaeton, como uno de los géneros musicales más consumidos en esta etapa evolutiva.

La investigación en la que se basa este artículo fue galardonada con el premio de investigación en estudios de género del grupo 9 universidades (G-9) en la categoría de mejor Trabajo de fin de grado, y está constituïda por tres procedimientos: La fundamentación teórica, para poder conocer los dos conceptos principales, el análisis de canciones videoclips de manera cualitativa mediante Nvivo y una consulta a expertos, con la finalidad de diseñar una propuesta didáctica para hablar de este tema con adolescentes.

En este artículo, hablaré sobre de qué manera debemos acercarnos a los adolescentes para hablar sobre el reggaeton, como un género polémico y que genera debate: ¿desigualdad? ¿machismo? ¿*girl power*? ¿empoderamiento?

El objetivo central de la propuesta es fomentar el espíritu crítico en este colectivo, y de esta manera crear pequeñas iniciativas integrantes de una educación sexual integral. La necesidad de ofrecer una educación sexual es urgente, ya que a día de hoy identificamos muchas problemáticas en relación a los adolescentes y a esta esfera vital (consumo de pornografía, acoso al colectivo LGTB...). Aunque actualmente caminamos hacia la mejora de la educación sexual para los jóvenes todavía queda mucho por hacer.

Palabras clave

Adolescencia / Música / Reggaeton / Confluencia / Educación sexual.

1. Contextualització i fonamentació teòrica

No podem negar que la societat ha canviat molt en poc temps i, encara ara, estam atordits intentant analitzar quin és el funcionament actual. Aquesta comunitat globalitzada, en constant moviment i saturada d'informació és el present. Ens transformam d'una manera tan ràpida que en moltes ocasions no tenim temps d'entendre el que passa davant nostre. Aquesta ruptura de la dinàmica social ha provocat un canvi dràstic en la manera de viure, comunicar-se, relacionar-se i entendre el món i és per això que ens trobam davant un canvi en la manera de créixer i fer-se adult.

L'adolescència com a concepte és una construcció social. El pas del temps, el bagatge cultural, ideològic, entre molts altres aspectes, fan que la nostra mirada cap aquest col·lectiu es transformi i es modela des d'una nova visió on s'uneix la ruptura de la dinàmica social i el pas de la infantesa a l'adulthood com un procés de creixement personal (Dávila, 2004).

Actualment, ens trobam sotmesos dins una activitat constant d'innovació i d'avanç tan accelerada que se'ns escapa de quina manera creix un infant dins aquest món i, sobretot, de quina manera neix una nova identitat davant l'individu i la seva vivència, la seva educació, comunicació, relació amb els iguals i la forma de preparar-se per ser adult.

La generació Z ha experimentat molts de canvis. Un dels més destacables s'ha esdevingut a causa de l'extensió d'Internet, ja que ha creat un nou espai de socialització, comunicació i relació per aquest col·lectiu, experi-

mentant un gran impacte en les sinergies entre individus (Álvarez, Heredia i Romero, 2019). Les xarxes socials, la missatgeria instantània, els telèfons intel·ligents o la connectivitat són elements que es troben en el nostre dia a dia i que obren les portes a accedir al món d'una manera diferent. Internet ens ha permès accedir a informació i a nous aprenentatges, i ha creat una nova identitat en aquests aspectes, però també ha tornat una font d'oci i consum a cop de clic (Viñals, 2016).

L'oci i el consum són dos conceptes lligats a causa del canvi generacional que hem patit i el model econòmic actual entre molts altres factors. El consum de masses és una actualitat que ha afectat els processos individuals i socials, i per consegüent, les sinergies que s'estableixen entre les persones i el funcionament quotidià (Injuve, 2016). El consum de jocs en línia, les xarxes socials, les plataformes de reproducció en continu (*streaming*)... són activitats de consum que formen el dia a dia dels adolescents.

La música és un element de consum que forma un binomi inseparable juntament amb l'adolescència. Aquests dos conceptes estableixen una relació simbiòtica molt important, ja que la música resulta un pilar fonamental dins el creixement de la persona. La música aporta i reforça aprenentatges que s'experimenten dins aquesta etapa vital i incideixen directament dins la construcció de la identitat i la formació del jo entre moltes altres fites determinants en el procés de creixement (Oriola i Gustems, 2015).

Si feim confluïr adolescència i música podem veure que la indústria musical i tot el que l'entramat d'estils

i gèneres musicals ofereixen i faciliten una via perquè l'individu pugui identificar-se i construir la seva personalitat i a poc a poc anar cobrint la necessitat de l'adolescent de sentir-se acceptat i acollit en un grup d'iguals i d'aquesta manera assegurar-ne el consum. En aquesta relació estreta entre ambdós conceptes hi sorgeix una relació de traspàs de valors com l'èxit, els cànons de bellesa, els diners... i és aquí on neix una preocupació: La indústria musical ofereix el que els adolescents demanen o és aquesta que té el poder per incidir en ells? (Ruiz, 2015)

Actualment, un dels gèneres més consumits pel jovent adolescent i amb un alt grau de difusió a través dels mitjans de comunicació de masses, és el reggaeton. A diferència d'altres gèneres, com el rock o el punk, el reggaeton no ofereix als consumidors cap classe de proposta social (manera de viure, pensar...) sinó que sorgeix com una moda actual mantinguda pel gust de la població juntament amb el que aporta als adolescents: un sentit de pertinença, identitat i proximitat entre iguals (Martínez, 2014).

Aquest gènere musical que al·ludeix de manera implícita i explícita a la sexualitat presenta ritmes i lletres repetitives, caracteritzades per un llenguatge col·loquial, sexualitzat, ple de modismes populars i rimes que inciten i fan referència a l'erotisme mitjançant marcades al·lusions sexuals des de la perspectiva del doble sentit i omissió del subjecte. L'ús d'un llenguatge de carrer, clar i de procedència social juntament amb el ritme aferradís de les cançons són considerats aspectes molt significatius que fan que aquest estil hagi tengut tant auge entre la població

adolescent (Penagos, 2012). Les temàtiques que toca estan molt relacionades amb el món femení i el sexe i totes les maneres de relació i comunicació entre ambdós conceptes. La sexualització de la dona, així com la imatge que se'n dona resulta un discurs rellevant juntament amb els mecanismes de relació i comunicació entre homes i dones, cosa que deixa entreveure una violència simbòlica que recau dins un sistema perpetu patriarcal (Martínez, 2014).

Aquesta lògica d'organització social fomenta una visió de desigualtat de poder, ofereix connotacions violentes, físiques, patrimonials i simbòliques a les relacions entre homes i dones, dona superioritat a l'home i redueix la figura femenina com un element sexual (Bourdieu, 2003).

No obstant això, i amb el pas del temps, ha nascut sota el concepte de reggaeton feminista un corrent en què és la figura femenina productora i cantant d'aquest gènere musical. Aquest fet, ha fomentat que la dona des d'una altra perspectiva oposi resistència vers la concepció exposada anteriorment gràcies al canvi de concepció de l'aspecte sexual i de les qüestions de gènere mitjançant l'apropiació. En el moment en què la figura femenina incideix dins aquest gènere es posa a debat el reggaeton com a espai d'empoderament, un espai on poder ser una mateixa, lliure de prejudicis i un espai on donar un altre sentit al moviment del cos, i d'aquesta manera fomentar l'autoestima i, sobretot, obrir un canal on reivindicar missatges feministes i de *girl power* (Hagner, 2019).

En general, podem concebre que

l'entrada del reggaeton dins la societat i els circuits comercials ha suposat un xoc cultural, de classes socials i també, un xoc de maneres de pensar i actuar. El reggaeton i la seva polèmica, juntament amb molts altres temes que es troben en el punt de mira, com l'increment del consum de pornografia per part de menors d'edat (Ballester, Orte i Pozo, 2014), els nombrosos casos d'assetjament a persones LGTB (Garaigordobil i Larrain, 2020) o les estadístiques d'infants i adolescents víctimes d'abusos sexuals (Benavente, Casado, Orte i Ballester, 2016), entre molts altres, resulten ser notícies del dia a dia i posen a la vista la gran necessitat d'oferir educació afectiva i sexual, i així pal·liar i abordar les problemàtiques que s'han anomenat.

Tal com es planteja al programa d'educació afectiva i sexual en l'àmbit educatiu "Amb tots els sentits" (Govern de les Illes Balears, 2020), l'educació sexual és un procés complex que s'inicia amb el naixement i acaba amb la mort. És una esfera vital que es construeix al llarg de tota la vida en què intervenen canvis i aspectes biològics, psicològics, socials i culturals que s'han de contemplar dins aquest creixement per poder aconseguir una vida saludable que inclogui la salut sexual com un element més que contribueix al benestar de l'individu.

El concepte de salut sexual vetla pel benestar integral de l'individu en tots els nivells, des de la salut física i reproductora fins als vincles que formam amb la gent que ens envolta, entre molts altres aspectes i és per això, que per aconseguir aquesta fita l'individu té la necessitat d'adquirir habilitats i competències que el facin

créixer com a ésser social i poder arribar a l'autonomia mitjançant l'esperit crític i les capacitats que presenta (OMS, 2018).

La sexualitat és una esfera inherent als individus que intervé en diverses dimensions del desenvolupament humà i és per això que ha de resultar un aspecte més a contemplar dins l'educació. A causa del nostre passat cultural, religiós o ideològic aquesta competència ha quedat en un altre pla, o simplement, lligada a aspectes fisiològics i anatòmics (la reproducció, la cura dels òrgans reproductors, els mètodes anticonceptius...).

Tot i que a poc a poc la societat es va conscienciant sobre la importància de tractar la sexualitat, des de l'inici del procés evolutiu tenim davant una realitat on clarament es demostra la necessitat d'avançar cap a la promoció dels drets dels nins, nines i adolescents i, per tant, rebre una educació sexual completa (Assemblea de les Nacions Unides, 2010). Tal com es comentava anteriorment avui dia ens trobam amb moltes problemàtiques arrelades dins el comportament social fruit d'aquest llegat. Amb el pas dels anys, s'han començat a instaurar programes, iniciatives, millores per donar una cobertura directa davant el buit educatiu en matèria de sexualitat, però: aconseguim entendre el missatge el jovent? promocionam una educació sexual que realment resol les seves necessitats? coneixem realment quines són les necessitats del jovent? (Cárdenas, 2015).

L'educació sexual integral resulta una conjunció entre els agents (família, professorat, serveis socials, centre de salut...) que interfereixen en el creixe-

ment d'un nin, nina o adolescent i vetlen per la seva seguretat i l'establiment d'una xarxa educativa que articuli un espai òptim per fomentar competències, eines i aprenentatges sobre el seu cos, els vincles afectius, els rols que es defineixen dins la societat... És a dir, un espai on qüestionar la realitat, ja que la sexualitat humana es defineix, es practica i es posa de manifest en tot el que som, pensam, feim, sentim i expressam (Pedrido, 2017).

Les propostes didàctiques són unitats o mòduls integrals d'aprenentatge i és per això que ens ofereixen una modalitat per treballar la temàtica exposada anteriorment. El que es presentarà a continuació són els resultats obtinguts per establir uns principis bàsics que faran de puntal a l'hora de dissenyar programes educatius sobre educació sexual i així incorporar-los dins l'ensenyament d'una manera natural, contínua i entretinguda dins l'adolescència. Els continguts s'han d'ajustar a l'etapa evolutiva dels receptors i s'han de promoure actituds responsables i saludables per pal·liar les problemàtiques actuals i crear estratègies per vetlar pel benestar infantil i adolescent.

2. Objectius i metodologia

Tal com comentàvem abans, el fenomen de reggaeton ha tengut molt d'auge dins el col·lectiu d'adolescents perquè aquest gènere musical ajuda a donar cobertura a les necessitats d'identitat i d'acceptació. Vista aquesta sinergia es plantegen diverses directrius per poder dissenyar una proposta didàctica per tractar la temàtica amb els adolescents, cosa que

afavorirà el diàleg i la reflexió mentre es duen a terme petites iniciatives que contribueixen a una educació sexual integral per aconseguir el benestar dels adolescents i invertir esforços a millorar la població del futur. Aquest procés s'ha duit a terme gràcies a diversos procediments que s'expliquen a continuació.

Primer de tot, per aventurar-nos en la recerca bibliogràfica s'han classificat 2 tipologies de documents per donar fonament teòric al treball. Per una banda, s'han compilat materials impresos de rellevància dins aquests dos conceptes i, per una altra, amb la finalitat d'adquirir informació en línia, s'ha duit a terme una cerca mitjançant bases politemàtiques i monotemàtiques, fent servir paraules i conceptes clau dins aquest article relacionades amb l'adolescència, la música i la seva relació, i proporcionant informació per elles soles i en combinació a manera d'equacions de recerca. A més d'això, s'han tengut en compte les citacions que fan els autors dins les seves investigacions. A l'hora de seleccionar els documents, s'han seguit diversos criteris com ara la correcta citació i referenciació de la informació o l'autoria.

Després de poder establir una fonamentació a aquest article, s'han consultat experts amb la finalitat d'obtenir més informació que doni suport a la proposta didàctica. Aquest procediment s'ha efectuat de la manera següent:

1r pas - Creació del qüestionari basat en aspectes importants a tenir en compte per a la proposta d'acord amb la bibliografia i els programes didàctics sobre la matèria.

2n pas - Selecció d'experts i estudi-

ants capacitats per emplenar el qüestionari, amb la finalitat d'aconseguir una mostra de 21 persones: 6 experts acadèmics (experts universitaris de la Universitat de les Illes Balears amb coneixements sobre temàtiques afins a l'estudi), 5 experts professionals (professionals que treballen en contacte amb les variables en qüestió i desenvolupen accions relacionades amb l'adolescència, la música, la violència de gènere...), 4 experts educadors (professionals de l'educació i membres d'equips psicopedagògics en contacte amb adolescents) i 6 estudiants universitaris (persones en formació de diverses branques per poder dotar la proposta d'una visió integral de les diverses ciències que estudien l'educació).

3r pas - Recollida d'informació

4t pas - Resultats, categoritzats per:

- Importància de tractar els temes següents en la proposta didàctica:

Per tal de saber quins temes s'han d'incorporar dins la proposta didàctica es varen plantejar 10 aspectes a considerar. La persona enquestada va numerar de menor a major, amb valors numèrics del 0 al 3 la importància dels temes, utilitzant la tècnica Likert per especificar el grau d'acord o de desacord que presentava l'individu, partint del 0 com a gens important fins a l'afirmació d'indispensable amb el 3.

D'aquest apartat, s'han elegit 8 temes a tractar dins la proposta i s'han discriminat, segons el resultat, els dos amb la puntuació més baixa. Seguidament, es qüestionen diversos aspectes a tenir en compte a l'hora de treballar la temàtica amb les persones adolescents i així poder establir una

base per a la proposta didàctica.

- Sobre la proposta didàctica:

En aquest article es vol compartir la planificació de la proposta didàctica i definir un protocol marc que determinarà el que s'ha de tenir en compte dins la intervenció i de quina manera s'ha de dur a terme. Es recomana pensar iniciatives que tinguin una continuïtat i una relació entre si per poder teixir a poc a poc una xarxa de coneixements i aprenentatges lligats entre ells per aconseguir progressivament valors, actituds i sabers sobre el tema en qüestió.

La investigació inicial està composta per un altre procediment més, afegit al que s'ha explicat fins ara. Aquest procediment d'investigació qualitativa està relacionat amb un estudi de la realitat en el seu context natural, amb l'objectiu de poder reflexionar sobre el significat d'alguns aspectes que hi entren en joc. És per això, que es va fer una selecció de 15 cançons sota una sèrie de criteris acurats i es va elaborar una interpretació de la lletra de les cançons i del seu videoclip. D'aquesta manera, es va poder extreure una idea més concreta sobre com tracta la sexualitat el fenomen del reggaeton.

Les indicacions que es proposen estan dissenyades partint dels resultats i conclusions extretes d'aquests tres procediments, fet que atorga solidesa a la proposta elaborada.

A més a més, cal dir que aquesta proposta didàctica es podria haver fet basant-se en molts altres gèneres musicals, ja que resulten un producte creat dins un sistema patriarcal i és per això que ens podem trobar moltes petjades a molts altres estils. L'elecció del reggaeton és perquè a l'actualitat

gaudeix d'una gran popularitat entre el col·lectiu adolescent i amb la tria es pretén fomentar un esperit crític vers els missatges i un espai de reflexió i aprenentatge mitjançant una eina (la música) que entretén, agrada i que se sent molt propera.

3. Anàlisi de dades / resultats / descripció i avaluació de la pràctica

Dins aquest apartat es presentaran els resultats obtinguts mitjançant el qüestionari passat a 21 persones i estableix uns fonaments per treballar amb adolescents.

3.1. Persones destinatàries

De la consulta als experts es desprèn que el col·lectiu de 13-14 anys és el més indicat per focalitzar-hi la proposta didàctica. Aquesta etapa està caracteritzada pel pas de la preadolescència cap a l'adolescència, una etapa on es comencen a experimentar els primers canvis, comencen a fer-se més independents i experimenten una major autonomia en la seva personalitat i els interessos. En aquesta etapa, el grup classe és un grup de confort, ja que el vincle i la unió faciliten el diàleg és interessant desenvolupar dinàmiques i iniciatives que parteixin d'aquest conjunt. A més a més, el fet de ser un grup amb un màxim de 30 alumnes aproximadament fomenta un espai de diàleg i un espai on interaccionar entre iguals de manera còmoda.

Per tal de poder assolir l'objectiu i les fites que ens proposam és necessari motivar els participants. Cal inserir-los dins la pràctica per poder despertar-los la curiositat i la predisposició

a aprendre i a culturitzar-se gràcies a un element que tothom coneix i comparteix: la música. La reflexió conjunta afavoreix l'intercanvi de pensaments, idees, creences i incita el despertar de l'esperit crític i un coneixement de la gent que ens envolta i del funcionament de la societat on vivim.

3.2. Finalitat

Totes aquestes iniciatives, activitats, projectes, accions... que es posen en marxa han de partir d'una finalitat clara: dotar d'eines i estratègies perquè l'individu pugui analitzar, entendre i reflexionar sobre el que escolta i la complexitat d'això. El nostre objectiu és que com a persones crítiques i receptores de la música puguin plantejar-se tots els elements que hi entren en joc.

En moltes ocasions el que veim, escoltam o sentim ve marcat per una barreja d'ideals, ficció, realitat... i és per això que si es fomenta la reflexió, es poden posar damunt la taula moltes problemàtiques o situacions que es donen avui dia. Mitjançant l'intercanvi de pensaments i de parers, podem fer que l'alumnat extregui idees realistes i clares que recaiguin en la millora social.

Si partim d'aquests principis, podrem aconseguir diversos objectius com l'esperit crític, l'empoderament del jovent o la consciència de missatges que trobam subjugats a la realitat que ens envolta.

3.3. Continguts

Els continguts principals d'aquestes iniciatives són motivats per l'adquisició de competències a diferent

escala, els quals podem classificar en tres eixos:

- Continguts conceptuals:

Aquests continguts es relacionen amb l'adquisició i el coneixement d'idees bàsiques o conceptes que engloba la música com: la importància de la música dins la societat i la identitat que aquesta ens facilita, els gèneres musicals com a fenòmens que duen implícits molts d'aspectes, la violència simbòlica que emergeix dins molts aspectes i situacions quotidianes i les seves formes d'expressió dins la música, entre altres.

- Continguts procedimentals:

La capacitat de l'alumnat és la tasca dels continguts procedimentals. És per això que mitjançant la temàtica fomentam la diversitat de pensaments entre els integrants, habilitats per identificar-se amb altres companys i companyes o la capacitat per entendre el que escolten i donar-li un significat, un aprenentatge.

- Continguts actitudinals:

Els aspectes i conceptes tractats dins les diferents accions han de possibilitar que l'individu interioritzi i apliqui els aprenentatges que en derivin i d'aquesta manera aconseguir que reflexioni i repensi les seves actituds i creences.

3.4. Temàtiques

Tal com s'exposava abans, la música és un espai idoni per tractar moltes problemàtiques socials a les quals ens trobam sotmesos i una eina per treballar molts de conceptes que du implícits.

Si ens volem centrar amb la temàtica del reggaeton, els experts apunten al fet que els temes primordials a trac-

tar són els següents: la influència de la música en la societat, la representació de l'home i la dona dins la música, el significat de les lletres, els valors relacionats amb l'ideal romàntic, el sexe i la igualtat de gènere.

Tot i això, és necessari esmentar que la música és una eina polivalent i amb moltes possibilitats, que per si mateixa dona una gran flexibilitat per tractar temes i problemàtiques socials lligades a la sexualitat. Podríem aprofitar el mateix espai per incloure temes en relació amb la violència simbòlica, l'autoestima o les relacions afectives i sexuals que establim amb les persones que ens envolten, entre molts altres temes.

3.5. Enfocament metodològic i temporització

A l'hora de pensar quina ha de ser la metodologia que regirà la planificació hem de tenir present un aspecte molt important perquè l'alumnat aconseguixi treure un gran profit a les accions: la interacció constant.

Persones expertes donen suport a la idea d'establir programacions on la interacció constant i de manera presencial ha de ser l'element bàsic de les activitats, ja que en el moment en què l'individu s'insereix dins l'aprenentatge, agafa un rol proactiu davant allò que se li proposa. A més a més, el fet de realitzar dinàmiques i reflexions cara a cara fomenta l'establiment de vincles sans i relacions basades amb la confiança i el respecte.

Per tal de donar continuïtat a la nostra programació i un seguiment a tot el que es tracta podem facilitar sessions dins l'horari lectiu d'entre

50-60 minuts per treballar la temàtica. La planificació ha de ser acurada sobre els temes que es volen tractar, ja que a poc a poc i a mesura que es realitzin les sessions, s'anirà teixint un aprenentatge general a partir de cada sessió. D'aquesta manera, l'alumnat anirà agafant consciència dels aspectes treballats mentre teixeix una xarxa, interconnecta i s'adona de la reciprocitat que s'estableix entre iguals.

3.6. Recursos humans

Professionals experts apunten, en referència als recursos humans necessaris per poder fer plans dissenyats per aconseguir la fita, que s'ha de comptar amb el suport de dos recursos fonamentals: el servei d'orientació del centre i una persona externa. Aquesta elecció ve determinada pel rol que pren cada un dins l'activitat. El servei d'orientació fa de promotor i executor de la proposta, amb l'ajuda d'una persona externa perquè, en moltes ocasions, aquesta provoca efectes diferents en els receptors i aporta un clima relaxat i espontani que convida a deixar de banda la por o la inseguretat de parlar d'aspectes més personals davant el professorat.

Pel que fa a l'elecció d'aquesta persona externa ha d'estar motivada pels requisits que trobi oportuns el centre, però es recomana que compleixin diversos requisits que poden ser d'ajuda a l'hora de l'elecció: una titulació bàsica en Psicologia, Educació social, Pedagogia..., amb coneixements sobre el moment evolutiu de l'adolescència i el procés d'autoafirmació i de la concepció dels fenòmens socials actuals. També es recomana una

formació en dinamització de grups, creació de programes socioeducatius o en temes d'igualtat de gènere o d'educació sexual.

3.7. Recursos materials

Els recursos materials aniran lligats a les activitats que es dissenyaran, però sempre s'haurà de tenir en compte la necessitat de materials mínims i bàsics, i un espai que s'adeqüi a les necessitats de l'acció. Un espai on l'alumnat se senti còmode, es pugui relacionar i disposar d'elements bàsics.

3.8. Activitats

Així com hem pogut veure, a mesura que es presenten els resultats de la consulta a professionals en la matèria, s'ha conclòs que la participació dels individus ha de partir del dinamisme, la reflexió i la participació de tots per aconseguir un intercanvi de vivències, opinions o pensaments. Es torna a remarcar la vivència d'aquestes accions, ja que es fomenta que la persona entri en joc i participi davant el repte plantejat.

El debat o les creacions artístiques són formats d'activitats que poden resultar útils dins la nostra planificació i en poden ser pilars fonamentals.

3.9. Avaluació

L'avaluació de les accions és un aspecte molt important a l'hora de dissenyar-les, ja que ens dona a conèixer com ha incidit la pràctica sobre els receptors i també els punts forts i dèbils de les nostres accions amb una

finalitat clara: aconseguir un sistema de millora continua encaminat a perfeccionar el que transmetem al jovent.

Per una banda, podem plantejar l'observació de grup com una manera d'avaluar les accions. Aquesta observació es pot posar en acció de diferents maneres, com per exemple, fixant-nos en la participació, l'assoliment d'idees, el respecte vers les opinions de tothom...

Per altra banda, també podem seguir amb l'observació de grup a mesura que es van realitzant les sessions i valorar si d'alguna manera això ha incidit en la manera de resoldre conflictes entre iguals i de respectar els pensaments dels altres, i analitzar si hi ha canvis de comportament d'una acció a una altra.

A més a més, també podem preparar un qüestionari a l'alumnat format per un aplec de preguntes de manera anònima relacionades amb la metodologia que s'ha utilitzat, els aprenentatges i la utilitat de les sessions.

4. Conclusions i discussió

Després d'haver duit a terme el procés d'investigació, és necessari recordar els objectius principals d'aquest article, partint de la idea de conèixer la relació i la confluència entre les persones adolescents i el reggaeton com a primera passa per poder elaborar una consulta a professionals on es donaran uns fonaments i unes bases amb la finalitat de poder dissenyar activitats o propostes que tractin aquesta temàtica. Aquests dos procediments estan pensats per poder obtenir un gran ventall d'informació acurada al que es vol dur a terme i, sobretot, uns aspectes

a tenir en compte a l'hora posar en marxa activitats.

Tal com es plantejava anteriorment la necessitat d'actuar davant la situació actual del jovent és imperant, ja que en el dia a dia podem veure situacions on la falta d'educació sexual és notòria. L'actualitat és plena de notícies que deixen entreveure que, tot i que en els darrers anys hem començat a caminar cap al compliment del dret universal a rebre una educació sexual, ens queda molt per pensar i per fer. Davant aquesta situació, se'ns presenta la necessitat que el jovent parli, s'expressi, entengui i reflexioni sobre moltes coses que ens envolten. La música és un espai còmode i de confort, el fet de ser un element cultural ens dona l'oportunitat per parlar sobre la realitat i sobre les problemàtiques que ens envolten. La música ens ofereix un espai per canviar i per conèixer-nos.

En moltes ocasions la por, la incertesa, la incomoditat o l'angoixa són sentiments i emocions que ens paralitzen a l'hora de parlar de sexualitat amb els infants i joves. Aquest pensament confronta totalment el món on vivim, un món globalitzat, nou i en constant moviment. Si obrim la televisió, navegam per Internet o llegim un periòdic, podem veure que ens desenvolupam i ens feim adults dins una societat on la sexualitat i tots els seus sentits hi són presents constantment. És per això que planteig... Vivim dins una societat sexualitzada, però... de quina manera podem apoderar-nos d'una sexualitat sana si ningú ens n'ha parlat i ningú ens ensenya com?

A parer meu, aquesta omisió que feim a l'educació sexual afecta de manera negativa totes les etapes evoluti-

ves, ja que la vivència de la sexualitat és un aspecte que ens acompanyarà tota la vida i resultarà un procés d'aprenentatge constant, permanent i continu. Si propiciem una educació sexual integral des de la infància, rompem el tabú d'aquesta i li donarem llum. Tot i que parlem poc de la sexualitat, constantment ens feim moltes preguntes en les diferents etapes vitals i la necessitat de resoldre-les ha de ser el motor per activar aquesta esfera de l'educació.

Fa molts anys que som conscients d'aquesta necessitat, però sempre ha quedat en un segon lloc, en una incertesa. L'omissió d'una educació sexual, com podem veure, comença a deixar petjades dins la societat de molts tipus. Violència de gènere, agressions sexuals, assetjaments i discriminacions al col·lectiu LGTB... són realitats que ens envolten avui dia i que demostren la importància de l'educació sexual. Ha de ser una educació sexual integral que s'estengui i tengui continuïtat i, sobretot, que parteixi de tots els contextos on es troba un infant. L'educació sexual és una tasca de tots, de manera voluntària o no, i de manera conscient o no. En el moment en què implementem aquesta educació integral estarem promocionant el dret humà a rebre-la i sobretot, estarem invertint esforços a millorar el benestar dels individus d'avui per aconseguir una població del futur més sana, on s'hauran superat problemàtiques existents avui dia i on es podran prevenir situacions de risc.

El fet d'oferir una educació sexual és acceptar una necessitat real de l'ésser humà, naturalitza la sexualitat com una esfera vital que forma l'individu

i que marca per complet el transcurs vital.

L'arribada del reggaeton ha suposat una polèmica i un debat constant dins la societat. Tal com s'ha explicat abans, la música és un espai on conèixer-se, reafirmar-se i sentir-se un individu més dins la societat. Un dels temes més polèmics ha estat la temàtica i els ideals d'aquest gènere musical, ja que significa la involució i el suport al sistema patriarcal on vivim. La dona com a objecte, la submissió o la denigració són aspectes presents dins les lletres moltes de les cançons o dels videoclips del reggaeton. Quan aquest missatge conflueix en el moment evolutiu de l'adolescència, crea dubtes: realment pensen el que escolten? entenen el que escolten?

El missatge subliminal que s'utilitza en moltes ocasions fa que la interiorització d'aquests aspectes, valors o pensaments resulti un procés lent, progressiu o simplement, una informació més dins la nostra ment. Aquest bagatge d'accions, missatges i ideals resulten l'exaltació de l'amor romàntic duit a l'extrem. Es ven una imatge de les relacions de parella, de les relacions sexuals des d'un punt de vista extremament lligat al desig sexual, a la luxúria on el plaer físic i sexual hi és present sempre i de manera prioritària. Deixa en segon lloc l'estima, l'afecte i el respecte. Aquesta percepció es lliga en moltes ocasions amb una visió de la relació basada en l'exclusivitat, la possessió, la gelosia o l'abús de poder com a valors principals dins els vincles i que ens deixa entreveure relacions entre homes i dones marcades per la violència simbòlica, una violència subliminal, que sovint passa

desapercebuda, però que de totes maneres fa el mateix mal.

Davant aquesta realitat i en contraposició amb aquest fenomen ha entrat en joc l'antítesi: el reggaeton feminista. Aquest altre vessant del reggaeton ha aprofitat aquest espai, aquest consum de masses per mirar des d'una altra perspectiva la realitat i trobar un espai on expressar-se, alliberar-se i reafirmar-se. El reggaeton feminista pretén que aquest sistema en què vivim, aquest sistema marcat per una lògica patriarcal, canviï. Aquest moviment vol respondre a la realitat, vol reivindicar drets i sobretot, vol oferir un espai per la dona, lliure de prejudicis per ser ella mateixa, per cantar i per ballar perquè ella així ho vol. El reggaeton feminista lluita per canviar aquesta societat desigual mitjançant l'empoderament i la llibertat aprofitant aquest espai de consum que és el reggaeton.

La imatge de la dona que produeix i que canta és una imatge real de si mateixa, que en contraposició al reggaeton de sempre es mostra tal com és. La idealitat que en moltes ocasions podem identificar amb aquest gènere musical ve de la mà amb un únic patró de bellesa, un patró que se cenyeix a la perfecció física i la bellesa que entra en contraposició amb el valor de bellesa del reggaeton feminista, en què la bellesa rau en la diversitat i la llibertat.

Com podem veure, la música ens ofereix un espai ideal per parlar sobre tots aquests aspectes amb l'alumnat. Hem de partir de la idea que el fet de

viure dins una societat patriarcal dona lloc a productes marcats d'aquest sistema, però que mitjançant l'esperit crític podem fomentar un canvi de mirada cap a l'adquisició d'eines i de coneixements per encausar les nostres accions cap a la igualtat, el respecte, una millor visió de nosaltres, etc.

A més a més, gràcies a aquest element cultural tan apreciat, podem trobar una eina per parlar de sexualitat i de problemàtiques socials de manera lúdica i, sobretot, des d'un punt de partida clar: la música té un paper clau dins l'adolescència. Aquesta eina ens pot ajudar a afrontar la tasca educativa d'una manera que enganxi el jovent i ofereixi una seguretat per combatre l'angoixa, la por i la incomoditat professional davant el tabú.

Aquestes bases que s'apunten en aquest article han de ser el principi per poder dissenyar activitats, dinàmiques, iniciatives que aportin aprenentatges i nous coneixements al jovent d'avui dia. L'educació és el motor del canvi, és el principi per poder millorar i esdevé, juntament amb la música, una eina per millorar el benestar social.

Nota: La investigació amb la qual se centra aquest article fou guardonada l'any 2016 amb el II Premi d'Investigació en Estudis de Gènere del Grup 9 d'Universitats (G-9)¹ en la categoria de millor treball de fi de grau titulat: Proposta didàctica per al tractament d'imatges i missatges sexualitzats del reggaeton en adolescents. Tot i això, a l'article es fa una adaptació del marc teòric i s'aprofundeix en les conclusi-

1 <https://www.uni-g9.net/ii-premio-de-investigacion-en-estudios-de-genero>

ons de recerca amb la intenció d'actualitzar i donar continuïtat als resultats obtinguts en el moment de la investigació guardonada. D'aquesta manera, es vol aconseguir un estudi continu i actual de la temàtica.

5. Referències bibliogràfiques

- Álvarez, E., Heredia, H. i Romero, M. (2019). La Generación Z y las Redes Sociales. Una visión desde los adolescentes en España. *Espacios*, 40 (20), 9-21. Recuperat de <http://www.revistaespacios.com/a19v40n20/a19v40n20p09.pdf>
- Asamblea General de las Naciones Unidas (2010). *Informe del Relator Especial de las Naciones Unidas sobre el derecho a la educación*. Recuperat de <http://www.movilh.cl/documentacion/Derecho%20humano%20a%20la%20educaci%C3%B3n%20sexual.pdf>
- Ballester, L., Orte, C., i Pozo, R. (2014). Estudio de la nueva pornografía y relación sexual en jóvenes. *ANDULI. Revista Andaluza de Ciencias Sociales* (13), 165-178. Recuperat de http://institucional.us.es/revistas/anduli/13/10_Anduli_2014_Ballester_Orte_Pozo.pdf
- Benavente, B. T., Casado, S., Orte, C. i Ballester, LL. (2016). *Prevalencia del abuso sexual en la infancia: un estudio en estudiantes universitarios*. Barcelona: Ediciones Octaedro.
- Bourdieu, P. (1998). *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama
- Cárdenas, J. E. (2015). La educación sexual como estrategia de inclusión en la formación integral del adolescente. *Praxis* (11), 103-115. Recuperat de <http://revistas.unimagdalena.edu.co/index.php/praxis/article/view/1558/996>
- Dávila, O. (2004). Adolescencia y juventud: De las nociones a los abordajes. *Última década* (21), 83-104. Recuperat de <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=19502103>
- Garaigordobil, M., Larrain, E. (2019). Acoso y ciberacoso en adolescentes LGTB: Prevalencia y efectos en la salud mental. *Comunicar: Media Education Research Journal* (62), 79-90. Recuperat de <https://www.revistacomunicar.com/index.php?contenido=detalles&numero=62&articulo=62-2020-07>
- Govern de les Illes Balears (2020). *Amb tots els sentits: Programa d'educació afectiva i sexual en l'àmbit educatiu*. Recuperat de https://www.caib.es/sites/salutsexual/es/amb_tots_els_sentits/
- Hagner, J. (2019). ¿Fiera salvaje o flan de coco?: un estudio sobre la construcción metafórica de género en letras de reguetón común y feminista. (Treball de fi de Màster. Lunds Univertitet, Suècia). Recuperat de <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8976652>

- Instituto de la Juventud (2016). *Informe Juventud en España 2016*. Recuperat de <http://www.injuve.es/observatorio/demografia-e-informacion-general/informe-juventud-en-espana-2016>
- Martínez, D. A. (2014). Música, imagen y sexualidad: El reggae-tón y las asimetrías de género. *El cotidiano: Violencia, cultura y género* (186), 63-67. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/325/32531428010.pdf>
- Organización Mundial de la Salud (2018). *La salud sexual y su relación con la salud reproductiva: un enfoque operativo*. Recuperat de <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274656/9789243512884-spa.pdf?ua=1>
- Oriola, S. i Gustems, J. (2015). Música y adolescencia: usos, funciones y consideraciones educativas. *UTE. Revista de Ciències de l'Educació* (2), 28-45, Recuperat de <https://revistes.urv.cat/index.php/ute/article/view/660/690>
- Penagos, Y. (2012). Lenguajes del poder: La música reggae-tón y su influencia en el estilo de vida de los estudiantes. *Plumilla educativa: Instituto Pedagógico* (10), 290-305. Recuperat de <https://revistasum.umanizales.edu.co/ojs/index.php/plumillaeducativa/article/view/471>
- Predido, V. (2017). *El derecho a la educación sexual integral (ESI)*. Recuperat de <http://www.salud.gob.ar/dels/entradas/el-derecho-la-educacion-sexual-integral-esi>
- Ruiz, A. (2015). El papel de la música en la construcción de una identidad durante la adolescencia: ¿Dime que escuchas y te diré quién eres?. *Sineris, revista de musicología* (22), 1-42. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6357469>
- Viñals, A. (2016). El ocio conectado, móvil, transmedia y multisoporte de los jóvenes en la era digital. *Fonseca, Journal of Communication* (13), 99-113. Recuperat de <https://revistas.usal.es/index.php/2172-9077/article/view/fjc20161399113>

Educació sexual
per a la transformació
social

ISABEL GUERRERO CAMPOY
MARÍA DÍAZ ANGULO
MARIA DEL MAR MARTOS MAS

Isabel Guerrero Campoy

Isabel Guerrero Campoy és educadora social, sexòloga, feminista i creadora de Sexualidad y Buentrato, un projecte basat en l'expressió de la llibertat, la desconstrucció i reconstrucció, l'amor propi, el pensament crític i el desenvolupament personal. Actualment treballa a AMAIM, associació murciana de suport a la infància maltractada.

María Díaz Angulo

Educadora social i sexòloga. Experta en teràpia de parella, intervencions sistèmiques estratègiques breus i facilitació de processos grupals. Actualment treballa a Espacio Mujeres de Cabezón de la Sal, Cantàbria, és professora de tres titulacions (experta de teràpia de parella, experta d'educació sexual i experta de desenvolupament personal i talent) a la Universitat Europea Miguel de Cervantes i formadora de monitors d'educació sexual a Gurenduz, Bilbao.

Maria del Mar Martos Mas

Maria del Mar Martos Mas és estudiant de pedagogia a la UIB i coordinadora del curs d'Educació Sexual per a la Transformació Social.

Resum

L'educació sexual és clau en el desenvolupament sexual de les persones, és a dir, en la seva manera d'expressar-se, sentir-se i relacionar-se. Limitar el seu abordatge a la família –massa vegades sense recursos per a això–, als capítols del temari de Biologia centrats exclusivament en la reproducció i a xerrades puntuals sobre «higiene menstrual» o «prevenció de riscos» en el centre educatiu a les mans de professionals no qualificats en sexologia, és condemnar la població a la falta d'eines, al campí qui pugui, en una matèria que ens vertebrava, ens travessa com a subjectes sexuals que som, i que influirà en la nostra manera de viure el món i de relacionar-nos-hi. Les persones amb una bona educació sexual tindran més competències per viure la seva vida de forma més satisfeta i igualitària, amb menys prejudicis i més possibilitats, i sense els límits que suposen els mandats de gènere. En altres paraules, les persones amb una educació sexual que expliqui nocions de sexuació i la intersexualitat inherent als éssers sexuals, i que els doti d'eines de comunicació i bon tracte, tindran més habilitats per poder-se sentir satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.

Paraules clau

Sexe / Sexualitat / Intersexualitat / Educació / Bon Tracte / Gènere.

Resumen

La educación sexual es clave en el desarrollo sexual de las personas, es decir, en su manera de expresarse, sentirse y relacionarse. Limitar su abordaje a la familia –muchas veces sin recursos para ello–, en los capítulos del temario de Biología centrados exclusivamente en la reproducción y en charlas puntuales sobre «higiene menstrual» o «prevención de riesgos» en el centro educativo en las manos de profesionales no cualificados en sexología, es condenar a la población a la falta de herramientas, el “Sálvese quien pueda”, en una materia que nos vertebrava, nos atraviesa como sujetos sexuales que somos, y que influirá en nuestra manera de vivir el mundo y de relacionarnos con él. Las personas con una buena educación sexual tendrán más competencias para vivir su vida de forma más satisfactoria e igualitaria, con menos prejuicios y más posibilidades, y sin los límites que suponen los mandatos de género. En otras palabras, las personas con una educación sexual que explique nociones de sexuación y la intersexualidad inherente a los seres sexuales, y que los dote de herramientas de comunicación y buen trato, tendrán más habilidades para poderse sentir satisfechas consigo mismas y en sus relaciones.

Palabras clave

Sexo / Sexualidad / Intersexualidad / Educación, Buen Trato / Género.

1. Fonamentació teòrica

La cultura influeix en tot ésser humà, es transmet de generació a generació i condiona la manera de pensar, de relacionar-se, de comunicar-nos, de sentir, de viure. La nostra societat forma part de la tradició judeocristiana i es caracteritza per:

- Cultura patriarcal en què l'home és concebut com la màxima jerarquia, amb poder i com a model per imitar (model social androcèntric) i la dona passa a un segon pla, per sota, submissa, valorant-se el masculí per sobre del femení.
- Enaltiment del dolor, patiment i dolor com a sinònim d'amor.
- Diferenciar i separar la ment del cos.

Tots aquests aspectes influeixen en totes les dimensions de la persona, afecten de ple el fet sexual humà (a partir d'ara FSH), inclosa la nostra sexualitat, és a dir, inclosa la manera de sentir i viure la dona i l'home particular que som.

Per poder relacionar el FSH la sexualitat i la influència de la nostra cultura, cal destacar els aspectes implícits següents:

- L'«heteronormativa». La parella és concebuda com l'eix central en la vida d'una persona, prioritzant-se aquesta relació a qualsevol altra, associant-la amb la reproducció i considerant la parella heterosexual com l'ideal de parella, menyspreant l'homosexualitat, l'asexualitat i les relacions no monògames.
- Model jove. Lligat també al model reproductiu. En la nostra cultura

es considera que la sexualitat ens afecta des de la pubertat fins a la maduresa, quan el FSH i la vivència del mateix és una cosa que vertebrava la persona des que és fecunda i fins a la seva mort.

- L'imperatiu de la moda i l'estètica, a través del qual els cànons de bellesa imposats per la indústria i els mitjans de comunicació ens condemnen a jutjar els nostres cossos per la seva aparença, menyscaba la nostra autoestima i limita les nostres relacions íntimes i les nostres trobades eròtiques.
- El «coitcentrisme», és a dir, entendre el coit com a meta i els genitals com únic camí cap al plaer, comporta invisibilitzar el cos com a font de plaer més enllà dels genitals.
- La tecnologia del món modern i els avanços de la ciència ens han portat a entendre la immediatesa com un valor, i aquesta immediatesa ha promogut la impaciència. Això afecta les nostres relacions, els conflictes comunicacionals i la infravaloració de l'espera eròtica i els jocs de seducció. La pressió del temps i l'imperatiu de la immediatesa és base de moltes de les dificultats comunes que sorgeixen en les trobades eròtiques i en les relacions sentimentals.
- El model capitalista individualista dominant incita al consum en tots els àmbits, des del material a l'experiencial, passant pel relacional. Això afecta el fet de tenir parelles des d'una lògica consumista, d'usar-tirar (sense atendre la gestió de conflictes en les relacions, el suport mutu o la cooperació en el sentit més íntim i en aquests

microcol·lectius que són les parelles). També les relacions sexuals s'han convertit en un objecte de consum més, sent, com planteja ECPAT-FAPMI en els seus informes, l'explotació comercial sexual infantil és el tercer negoci més lucratiu del món, a causa dels diners que mou la pornografia infantil, el tràfic de nens, nenes i adolescents, i el turisme sexual. Per això, és necessari educar en un altre model relacional i evitar que la lògica del mercat no es coli en les nostres entranyes ni en les relacions personals, i poder dotar d'eines per detectar, prevenir i transformar en cas que observem com afecta els nostres desitjos.

Tradicionalment, quan parlem de sexe es tendeix a simplificar-ho a la dimensió biològica (caràcters sexuals i pràctiques reproductives) i constitueix, per tant, una visió reduccionista del FSH i ignorant els aspectes socials: el repartiment de rols, fenòmens com ara la feminització de la pobresa, la tracta, el consum de pornografia i la prostitució. En aquest marc, sabem que són els factors socioeconòmics els que impliquen una especial vulnerabilitat per a les dones.

El model tradicional diferencia els papers que assigna a homes i dones, castigant les dones que assumeixen papers considerats masculins i els homes que assumeixen papers considerats femenins. També valora de manera diferent la figura masculina de la femenina, menyspreant aquesta darrera i situant-la en una posició inferior a la masculina. És necessari qüestionar l'educació diferencial que rebem

en funció del sexe que se'ns assigna en néixer, o previ al moment del naixement, és imprescindible revisar els missatges que rebem des que naixem i analitzar les diferències en funció de les expectatives que han projectat en funció del gènere esperat.

Al llarg de la història les dones s'han considerat inferiors als homes perquè es creia que la naturalesa les havia dotat de menys capacitats intel·lectuals i físiques. Ells passen a una posició activa de poder, domini; i elles a un segon pla, se'ls assigna un paper de femelles reproductores i d'eternes cuidadores. Aquest model obsolet està més present i subjacent del que cal esperar, i s'entreveu en els models familiars, en les relacions de parelles joves, en els reforços i càstigs que sistemàticament es donen en les interaccions socials entre iguals, etc., tenint la seva màxima expressió en l'explotació sexual comercial i en la violència de gènere.

L'educació sexual és necessària pels riscos que ajuda a prevenir i els valors que conrea. Podem resumir que és necessària per:

- Per prevenir riscos: agressions i abusos sexuals, infeccions de transmissió genital, violència en les relacions de parella i discriminació entre iguals per raons d'orientació, identitat o diversitat sexual.
- Per promoure valors: apreciar la diversitat i reconèixer la diferència com a font de riquesa, facilitar l'autoconeixement, millorar l'autoestima, l'autocura i la imatge personal, facilitar la gestió positiva de les emocions i fomentar relacions sanes i satisfactòries. Potencia la cura,

el respecte mutu, la capacitat de viure la intimitat amb altres persones i el bon tracte. Es veuen afectades la capacitat de decidir i l'assertivitat, elimina falses creences i tabús que ajuden a desprendre's de pors i poder-se desenvolupar de forma més autònoma i lliure. En definitiva, millora la vida de les persones.

Cada persona viu la seva sexualitat i expressa la seva eròtica d'una manera diferent, en funció de la seva realitat, creences, valors, particularitats sexuals (una combinació única de caràcters sexuals amb un resultat intersexual) i el rol de gènere assumit. Per això, és necessari acompanyar en el procés de sexuació, és a dir, en la construcció com a ésser sexuat (com a home i com a dona), a les persones en qualsevol moment de la seva vida, i, per això, és imprescindible que hi hagi professionals de diferents àmbits amb nocions sexològiques que puguin atendre i acompanyar la diversitat sexual i promoure un món més equitatiu i just.

Entenent la salut com es defineix en el Preàmbul de la Constitució de l'OMS: «La salut és un estat de complet benestar físic, mental i social, i no solament l'absència d'afeccions o malalties», atendre la sexualitat de les persones des d'una perspectiva sexològica és atendre la salut, perquè és atendre el benestar físic, psíquic i social.

D'altra banda, atendre l'educació sexual amb una base epistemològica pròpia de la sexologia substantiva és necessari per garantir una educació integral i de qualitat que inclogui i valori les diferències, que sigui equitativa i pugui aplicar-se al llarg de tota la biografia

de la persona, ja que el procés de sexuació no finalitza fins a la mort i la sexualitat ens acompanya al llarg de la vida. Sabem que «no es neix dona, s'arriba a ser-ho» (Beauvoir, 1949), i que homes i dones estem en contínua construcció i ens construïm en interacció. Som subjectes biogràfics i serà clau entendre-ho per poder desenvolupar-nos de forma més conscient, i poder acompanyar altres persones possibilitant-los el desenvolupament ple.

El paper de l'equip professional que du a terme aquestes intervencions, compost per dos professionals de la sexologia i l'educació social i una pedagoga, és, des d'una perspectiva de gènere, doble i pretén:

- Propiciar que les persones es coneguin, s'acceptin i expressin la seva eròtica de manera que siguin felices i puguin sentir-se satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.
- Facilitar eines i habilitats perquè diferents professionals o agents actius en l'educació (formal, no formal i informal) que no són professionals de la sexologia, però tenen un efecte multiplicador, promouguin en la mesura que puguin una bona educació sexual, allunyada dels imperatius morals (prohibitius i prescriptius) i abraçant un model comprensiu (respectuós amb les diferències i promotor del desenvolupament humà sostenible, en l'íntim, el relacional i social).

Com planteja González, (2015) «la sexualitat no ha de veure's com un escenari de disputa i exclusió a les escoles, sinó com un espai d'aprenentatge i

creació, que no és estàtic i no sols la població adolescent i jove n'ha d'aprendre d'aquesta, brindant un ambient per pensar-la, repensar-la i, si és possible, reaprendre-la al llarg de la vida». És per això que es planteja el context educatiu, població adulta i futurs professionals, com un espai idoni per a aquesta tasca.

Se sap que gràcies a l'educació sexual la vida de les persones millora notòriament, la violència sexual es pot reduir i, les desigualtats i injustícies per qüestions de gènere, es poden frenar. Per tot això, si bé és necessària l'educació sexual i tenir nocions sobre la mateixa en qualsevol àmbit professional –perquè sempre treballem amb persones i/o per a persones–, és imprescindible abordar aquestes qüestions en el context educatiu, especialment en la universitat, on es formen diferents agents de canvi com ara professionals de l'educació social, el treball social, la pedagogia, la psicologia, la teràpia ocupacional i docents i monitors i monitores de temps lliure.

2. Metodologia

En les formacions d'educació sexual es du a terme una metodologia participativa, activa, dinàmica i vivencial, combinada amb l'exposició teòrica i els debats grupals. L'aprenentatge es nodreix de l'intercanvi d'opinions i experiències de cada participant, la qual cosa afavoreix l'aprenentatge significatiu de l'alumnat.

A l'inici del taller s'estableixen acords de convivència fruit del consens establert pel grup. Sent participis del procés d'elaborar els acords, es promou que s'hi comprometin i es fomenta el bon desenvolupament del

taller i que es compleixin els acords.

Es crea un clima de confiança, igualtat i respecte, que afavoreix el desenvolupament del taller, la implementació de tècniques educatives i l'adquisició de nous coneixements.

És clau que la participació en les propostes sigui voluntària i que l'alumnat pugui expressar-se lliurement, tant verbalment com corporalment. Les facilitadores promouen un ambient segur i lliure de judicis, respecten els ritmes del grup i acompanyen el procés, perquè puguin donar-se les condicions ideals de partida i evolució. I l'espai està disposat de manera que totes les persones poden veure's les cares (en forma d'U o en cercle), i puguin estar assegudes en cadira, en terra, tombades... convidant a l'escolta corporal i la seva comoditat.

De manera transversal, s'inclou la coeducació, cuidant per tant l'ús del llenguatge, sent inclusiu i no sexista. Treballar amb perspectiva de gènere ens permet ampliar la mirada a les realitats diverses i evitar els mandats de la cultura patriarcal heteronormativa.

La perspectiva de gènere amb la qual treballem l'educació sexual condueix a augmentar la consciència de les desigualtats sobre la base del gènere, a analitzar els rols i estereotips que se'ns assignen per ser considerats homes o dones, a lluitar contra les discriminacions per una qüestió sexual i a bandejar mites i falses creences que coarten el desenvolupament integral d'homes i de dones, i promouen relacions on trobem «violència en el festeig, violència de gènere, *courtship violence* o *dating violence*, sent aquesta última expressió la més estesa en l'àmbit internacional» (Rodríguez, 2015).

Implementar una perspectiva de gènere en la feina desenvolupada ajuda a promoure la igualtat de gènere, així com l'empoderament de les dones i a reduir les desigualtats socials des de la mateixa infància.

D'altra banda, s'inclou la perspectiva de la no-violència amb el mateix sentit que s'empra en l'actualitat en els moviments pacifistes i no-violents: entenent-la com a concepte clau per a les lluites emancipatòries i la transformació social davant de la violència estructural, no com a simple rebuig de la violència. La no-violència s'empra «com un mètode per al tractament pacífic dels conflictes, un mitjà per lluitar contra les injustícies i, en un sentit més ampli, una estratègia de transformació social.» (Ortega i Pou, 2005). A través dels seus principis, es facilita el fet d'allunyar-se de la lògica d'enemistats a qui vèncer i derrotar, i s'obre un marc comprensiu amb persones amb les quals dialogar i convèncer; tractar de superar els conflictes sense causar patiment a les persones; promoure una societat justa i igualitària a través de mètodes pacífics i fomentar un mètode de participació social, per aprofundir i ampliar la democràcia.

3. Objectius de la formació

3.1. Objectiu general

L'objectiu general d'aquesta experiència formativa és promoure eines que facilitin l'autoconeixement, l'acceptació i l'expressió de l'eròtica de manera genuïna, perquè les persones puguin sentir-se satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.

- Promoure recursos, estratègies i habilitats entre persones que tinguin un efecte multiplicador per millorar el benestar i la salut sexual de la població i així prevenir infeccions de transmissió sexual, embarassos no desitjats i relacions vulnerables a la violència de gènere.
- Garantir una sexualitat saludable i satisfactòria al llarg de tota la biografia.
- Dotar d'eines per a una educació sexual inclusiva i coeducativa que ajudi a respectar les diferències i prevenir l'assetjament escolar.
- Analitzar causes i dotar d'habilitats per aconseguir la igualtat de gènere i l'empoderament de les dones.
- Oferir un model de sexualitat ampli, positiu i saludable.
- Crear un espai de trobada i participació amb professionals i futurs professionals que faciliti l'ambient adequat per parlar i reflexionar sobre la sexualitat, la salut sexual i reproductiva.

3.2. Objectius específics

- Conèixer els conceptes bàsics de la sexologia substantiva: sexuació, sexualitat, eròtica i amatòria.
- Dotar d'una mirada sexològica i un marc comprensiu de la diversitat sexual i la salut sexual.
- Aprendre eines per poder analitzar amb perspectiva de gènere i així definir, classificar i fer el diagnòstic d'un conflicte o d'una situació d'opressió.
- Presentar eines bàsiques, habilitats socials i comunicatives per fer activitats que promoguin l'educació

sexual en diferents àmbits i amb diferents col·lectius.

- Obtenir recursos propis de la sexologia i l'educació social: conèixer tècniques, dinàmiques i diferents metodologies.
- Aprendre noves maneres de combatre prejudicis, estereotips que limiten i rols de gènere per prevenir conductes de risc que puguin conduir a situacions de marginació o exclusió social.
- Crear espais d'anàlisi i de presa de consciència sobre la realitat del nostre entorn que potenciïn l'esperit crític dels i de les participants.
- Treballar entorn dels valors de la diversitat sexual, el respecte a la diferència, la cooperació, la corresponsabilitat i la participació activa en la construcció dels models socials dels quals som part.

4. Descripció i avaluació de la pràctica

En un format intensiu de 25 hores, distribuïdes al llarg de la setmana, o concentrades en un cap de setmana, s'aprofundeix en les nocions de sexuació, sexualitat, eròtica i amatòria (pròpies de la sexologia substantiva), els conceptes de gènere, rols i estereotips, es treballen habilitats, eines i nocions d'educació sexual i la relació entre aquesta i la transformació personal i social, es presenten tècniques i dinàmiques d'intervenció grupal, claus d'enriquiment eròtic i es fomenta el creixement personal per garantir un acompanyament millor al creixement de les altres persones.

Per això es comença creant un clima propici a través de les presentacions i

l'ajustament d'expectatives, es cocreen els acords bàsics per desenvolupar el curs, i s'intercalen les dinàmiques vivencials, les tècniques individuals i grupals de reflexió, amb les exposicions teòriques i exercicis pràctics al voltant de les exposicions (visualitzacions guiades, exercicis de focalització sensorial i expressió corporal per prendre consciència i ampliar mires). També s'analitzen i estudien diferents casos, projeccions audiovisuals i musicals. I es conclou repassant, en grup, els coneixements adquirits, reforçant les eines descobertes, i refermant aquestes experiències al significat concret que pren en les seves vides personals, familiars i laborals. Emprant la tècnica ritual per tancar i refermar els aprenentatges significatius que s'hagin donat i per promoure canvis cognitius i conductuals en les persones que hi participen.

Durant la formació és imprescindible avaluar el procés grupal i les creences i conceptes que es manegen. Això dona pistes de si es pot fer la tècnica o dinàmica que es tenia prevista, o si no es pot fer, s'ha d'insistir en alguna qüestió, o fer una adaptació de la proposta que es tenia plantejada. No és el grup el que s'ha d'adaptar a les facilitadores i els seus ritmes, sinó aquestes les qui han de testar el grup i adequar-se al punt del seu procés.

Una eina implementada en la darrera formació ha estat fer una adaptació del procediment *Working on What Works* («treballant amb el que funciona», d'ara endavant WOWW) «desenvolupat per Berg i Shilts (2005) amb l'objectiu de millorar l'ambient en la classe i en l'exercici de la docència» (Beyebach i Herrero, 2018). Consisteix en tenir una col·laboradora, en aquest cas va ser la

pedagoga María de la Mar Martos Mas, observant el procés i apuntant cada detall de les professionals i del personal docent que ens acosta a l'objectiu metodològic de promoure la participació, crear un clima de confiança, afavorir la dialèctica i l'horitzontalitat en el grup i que donava compte de la interiorització de temes abordats durant la formació. D'aquesta manera, juga un paper molt significatiu, no sols parar esment en els detalls i compartir-los cada dia amb les professionals, sinó que comparteix les observacions amb el grup i verbalitza les accions o omissions que succeeixen a l'aula i de les quals és partícip l'alumnat i són favorables.

A més de l'avaluació contínua (en la qual s'atenen comentaris, silencis, expressió no verbal, participació, atenció i concentració de les persones que hi participen), de la revisió final on comparteixen les eines, idees i claus apreses, els canvis actitudinals que suposen que tindran, les perspectives que han ampliat i estableixen un compromís concret i assumible de canvi en la seva quotidianitat, s'empren qüestionaris que siguin útils per a una avaluació quantitativa.

5. Conclusions i discussió

5.1. Consideracions actitudinals i metodològiques enfocades a les facilitadores:

- És imprescindible adaptar-se al grup i modificar com sigui necessari la intervenció en funció del punt de partida dels qui hi participen, de l'evolució i el ritme que portin. L'escolta dels principis d'in-

terès de l'alumnat i la flexibilitat de les professionals resulten crucials per al procés, per introduir canvis en les tècniques previstes i per ampliar o reduir explicacions teòriques si cal. Això suposa que les professionals han de manejar una bateria de tècniques major de la prevista inicialment per al taller, i tenir suficient coneixement de la matèria perquè puguin introduir canvis sense perdre seguretat i creant possibilitats.

- S'ha de tenir en compte quina pot ser la millor manera de fer la posada en comú dels exercicis (en petits grups o posada en comú general), i, per això, s'ha de considerar: la ràtio, el grup i les característiques de les i els participants; amb la finalitat d'optimitzar la gestió dels temps, promoure una participació major i la major implicació possible des del començament del taller, per endinsar-se en l'esfera íntima de manera acurada i respectuosa amb els ritmes individuals i grupals.
- Començar cada trobada, a partir del segon mòdul, amb una avaluació verbal, informal i voluntària del dia anterior, dona peu a fer que el grup destaquï temes d'interès i continguts/tècniques/eines que han inclòs entre els seus recursos, i permet que es puguin abordar qüestions sorgides entre les sessions. D'aquesta manera, hi ha un espai i un temps per expressar experiències i coneixements en relació amb les temàtiques plantejades durant l'acció formativa que s'empra per detectar i intervenir reforçant, modificant i/o con-

tinuant segons el que es preveu. Aquesta pauta dona peu a adaptar els continguts i la metodologia a les necessitats detectades i ha resultat clau per als aprenentatges significatius i els facilita tenir posada l'atenció en els aprenentatges adquirits i les curiositats estimulades, que seran font de les possibles aportacions que puguin fer l'endemà en el grup.

- Les exposicions que revela l'observadora al grup tenen un valor afegit gràcies a la seva perspectiva externa (que no està facilitant el taller i pot observar a docents i interaccions entre docents, interaccions entre docents i alumnat i alumnat i interaccions entre el mateix alumnat, a més de la comunicació verbal i no verbal de totes les persones implicades). Aquest paper, adaptat del treball centrat en solucions de Kelly i Bluestone-Miller (2009), conegut com a WOWW, és útil per a la cura del procés i garant de la metodologia que es persegueix. Les descripcions concretes que es presenten encoratgen el grup i promouen allò que es vol reforçar i implementar.

5.2. Consignes bàsiques, per a l'alumnat, encaminades a la participació i la implicació:

- Clau en el procés, es considera l'ús del cos com a eina d'adquisició de coneixements. En el pla cognitiu es produeixen idees, opinions, es mouen creences i valors, i es genera una predisposició per al canvi d'actitud. En treballar l'expressió

corporal i el pla sensitiu, s'activa el sistema límbic més fàcilment i en combinar-ho amb les explicacions teòriques, s'adquireixen aprenentatges veritablement significatius. Aquesta combinació de continguts des de l'abordatge cognitiu i el corporal, sumat a la vivència d'una experiència diferent, fomenta una interiorització major dels aprenentatges significatius i provoca canvis en el comportament que es poden observar fàcilment (més contacte físic entre les persones, major expressivitat emocional, major contacte íntim i acurat entra l'alumnat, major escolta lliure de judicis, i una creixent actitud de cultiu, allunyada de l'actitud normativa –prohibitiva o prescriptiva– que se centra en l'enteniment de l'altra persona, en la comprensió mútua i en la cerca de solucions i possibilitats inclusives).

- Parlar en primera persona i visibilitzar la vulnerabilitat pròpia, la diversitat de desitjos, de gustos i d'apetències, a més de mobilitzar les idees i la creativitat de cada un, fomenta que cada persona pugui indagar i aprofundir en els seus propis desitjos, fantasies i apetències, i facilita l'autoconeixement, imprescindible per poder expressar-se amb assertivitat sexual (poder demanar, refusar, proposar... en la trobada eròtica i, també, en el desacord) respectant-se i respectant l'altra persona.
- L'ambient de seguretat i respecte és imprescindible perquè l'alumnat, en els petits grups de treball i reflexió, sigui qui experimenta l'horitzontalitat de la metodologia

i l'aprenentatge col·lectiu, i això facilita que s'aportin opinions (també les discordants), idees, experiències laborals i personals... que propicien aprofundir en els temes que s'aborden i construir el mateix judici crític allunyat dels corrents dominants d'opinió.

- És interessant, per promoure l'horitzontalitat i la intel·ligència col·lectiva que es busca, tenir un espai, en forma de mural estable al llarg de les sessions, per compartir referències bibliogràfiques, bibliografia web, música, pel·lícules i sèries relacionada amb els temes que es tracten durant les sessions, de manera que tingui un efecte de pressuposicions (es col·loca el mural perquè es presuposa que compartiran, i aquest plantejament mateix promou que es comparteixi) i cada participant senti recollides les seves propostes i pugui constatar com les seves idees aporten i enriqueixen el coneixement col·lectiu.
- Cal assenyalar que l'avaluació ritual, íntima i grupal, a més de ser útil per detectar canvis i aprenentatges adquirits, té un efecte amplificador i contagiós, la qual cosa és beneficiós per donar sensació d'eficàcia i productivitat a cada un dels participants sobre la formació, i per reforçar el compromís amb la introducció de petits canvis en la seva quotidianitat, donada la tendència psicològica que tenim cap a la consistència i la coherència (Expósito i Moya, 2005). L'objectiu personal que es plantegen, observable, concret i mesurable, en relació amb el compromís d'autocura i

bon tracte, facilita que sigui assumible i fàcilment detectable.

5.3. Claus epistemiques imprescindibles per abordar la qüestió sexual:

- La teoria proposada ha de conjuminar la influència de la cultura patriarcal i els mandats de gènere amb l'episteme de la sexologia substantiva, per poder aportar un marc comprensiu integral i entendre la sexualitat com una cosa transversal a la vida, que neix amb la persona i mor en morir aquesta. Això ajuda a mirar el FSH d'una forma holística, amb una perspectiva bio-pisco-social, que ofereix un model de sexualitat ampli, positiu i saludable al llarg del cycle vital.
- Abordar possibles tècniques i metodologies emprades amb diversos col·lectius (infància, adolescència, tercera edat, persones amb discapacitat i/o diversitat funcional, dones del medi rural i minories ètniques) resulta esclaridor per entendre l'educació sexual des d'una perspectiva inclusiva i biogràfica.
- La perspectiva sexològica atén la diversitat sexual, més enllà dels genitals i les trobades perigenitals, una diversitat que concerneix la construcció dels éssers sexuats, les seves maneres d'expressar-se, les seves maneres de relacionar-se, i les claus del bon tracte, imprescindibles per respectar-nos a nosaltres mateixos i respectar les altres persones en les relacions afectives i/o hedòniques.
- L'experiència formativa suposa

ampliar els límits del que es coneixcom a diversitat sexual, que no queda recollida completament en les sigles LGBTQ+. Entendre la construcció dels éssers sexuats en clau intersexual (Hirschfeld, 1910) dona compte de la diversitat que hi ha produïda pel FSH (Amezúa, 2003) més enllà de l'orientació i la identitat.

- Cal una intervenció coeducativa que inclogui i atengui de manera clara, explícita i transversal la diversitat sexual, pròpia del FSH, i l'equitat entre les persones, pròpia de la justícia social. La formació resulta ser un catalitzador en el procés individual per entendre l'educació sexual des d'una perspectiva integral, és a dir, una perspectiva àmplia i transformadora que, basant-se en els matisos, mixtures i interaccions entre els sexes (que cohabituen dins i fora de cada individu) afecta les relacions interpersonals que s'estableixen i, per tant, a l'autoestima i satisfacció que n'emergeix.
- Tenir accés a un marc teòric amb el qual poder explicar-se les mateixes particularitats i entendre el procés de sexuació que les genera, ajuda a atribuir un sentit a les mateixes característiques i a les experiències viscudes i a comprendre l'origen d'uns certs trets designats comunament com a masculins/femenins. Això afavoreix acceptar-se, gestionar-se i poder-se sentir més satisfet amb un mateix o mateixa i amb les relacions establertes, promou una autoestima positiva i, com afirmen Barudy i Dantagnan (2005), està relacionat

amb l'augment de la resiliència i vincles futurs més bons.

5.4. Elecció dels objectius plantejats i grau de satisfacció:

- Els objectius previstos s'assoleixen segons apunten els qüestionaris que empram, de la qual cosa es dedueix que la proposta metodològica i els temes abordats són apropiats. L'alumnat manifesta explícitament (de manera verbal i escrita) –i confirma amb la seva comunicació no verbal– agraïment per haver tingut l'oportunitat de participar en una experiència formativa com aquesta. Moltes persones són les que pensen, i en parlen, d'amistats, professionals i estudiants, que gaudirien amb la formació i traurien partit als coneixements adquirits en la seva vida i/o àmbit d'actuació. Un alt percentatge expressa que aquest tipus de formacions haurien de propiciar-se més i que el context universitari és un bon marc perquè es doni l'oportunitat de participar-hi voluntàriament i de manera gratuïta. Tenint així un caràcter no privatiu i col·laborant amb la democratització del coneixement.
- Quant als objectius abordats, podem constatar, gràcies a la retroalimentació contínua i als qüestionaris que passam, que la formació contribueix a augmentar l'autoconeixement de cada persona i el bon tracte cap a si mateixa i cap a les altres, i promou acceptar-se, gestionar-se i poder-se expressar

de manera que cada persona pugui sentir-se més satisfeta amb si i en les seves relacions; un tema clau per promocionar la salut (física, psíquica i social) i prevenir la violència de gènere.

- És clau prioritzar els valors cultivables dins d'un marc sexofílic que promoguin el bon tracte propi i aliè, perquè serà la base per prevenir els riscos (infeccions de transmissió sexual, embarassos no desitjats, violència sexual, violència de gènere...). No obstant això, si s'opta per centrar els objectius en la prevenció de riscos, pot ser que s'aconsegueixi evitar perills, però es deixa la població sense habilitats per viure una sexualitat plena i satisfactòria, és a dir, una vida sexual sense eines necessàries. S'ha de recordar que en parlar d'«allò sexual» en clau sexològica parlem del que es relaciona amb el FSH, de l'experiència subjectiva de ser l'ésser sexuat que s'és, amb unes o altres característiques, immers en una cultura amb un ordre moral sexual concret, amb una biografia sexual que ens construeix com a subjectes, etc.

5.5. Propostes pràctiques que faciliten aprendre i aprehendre els continguts i les actituds que propicien la transformació personal i social:

- Actualment vivim en un moviment constant de canvis culturals i socials en les relacions entre homes i dones, marcades pels estereotips de gènere i la lluita contra aquests. Les realitats educatives, familiars

i socials emergents influeixen en les relacions intrapersonals i interpersonals de cada individu i modifiquen la convivència. És latent la necessitat d'eines de transformació del sistema actual, generador de desigualtats i opressions. Per tant, les habilitats adquirides i els coneixements són formatius i acadèmics i, a més, ajuden a fer que les persones es coneguin i s'acceptin a si mateixes i a les altres, subratllant la riquesa que aporta la diferència més enllà del conflicte i la dificultat. El FSH genera diferències, però no per això ha de generar desigualtats.

- Es prioritzen habilitats i eines per gestionar les diferències i produir sinergies a la tendència recurrent d'homogeneïtzar les diferències amb la finalitat d'evitar els conflictes. Aquesta és una estratègia de dominació i control tradicional que no encaixa amb l'actitud de cultiu, la perspectiva de gènere, la perspectiva de la no-violència, i el respecte a la diversitat sexual que són transversals a tota la formació i que es pretenen transmetre.
- L'efecte multiplicador de la intervenció és incipient durant el curs, es pretén que l'apliquin no només en l'àmbit professional, sinó que incorporin aquestes nocions en la vida quotidiana i en el seu currículum ocult sigui quina sigui la seva professió. Durant la formació es pot constatar, a través dels seus exemples i anotacions, que el canvi ja s'esdevé, que es reflexiona, es conversa, es debat sobre situacions quotidianes. I que s'apliquen els coneixements adquirits que

contribueixen, en primer lloc, a millorar la seva qualitat de vida, i, en segon, la vida de les persones amb les quals interactuen, des de la presa de consciència, l'amor propi i el bon tracte.

- La metodologia emprada per a aconseguir els objectius proposats, dista de les classes magistrals a les quals es té costum en l'àmbit acadèmic, i és valorada per totes les persones que han participat. Subratllen la importància de conèixer diferents metodologies i orientacions didàctiques dins l'àmbit universitari reglat en el qual es desenvolupen, ja que en la seva quotidianitat, no hi ha ofertes similars que incloguin una metodologia que integri el pla sociocultural amb l'intel·lectual i l'emocional, i que doti de recursos per a la transformació personal i social.

Es destaquen com a limitacions d'aquesta proposta formativa que alguns objectius marcats no són concrets ni fàcilment mesurables i seria interessant poder realitzar un qüestionari a les persones participants passat el temps, per a conèixer la repercussió de l'experiència en la seva quotidianitat, tant en el pla personal com laboral. Seria la manera de cerciorar-nos que el canvi actitudinal també afecta un canvi conductual.

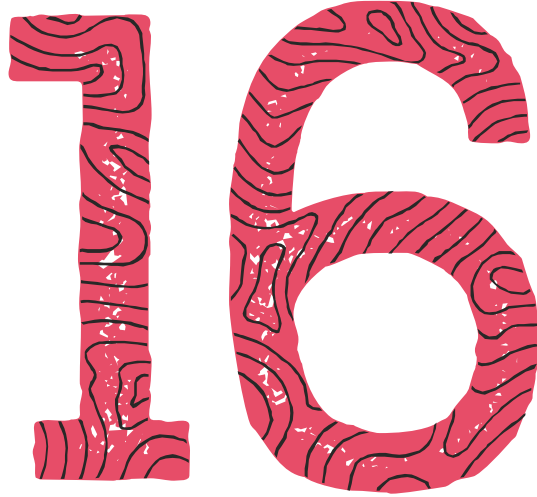
Aquesta formació augmenta la possibilitat de transmetre l'educació sexual en diferents àmbits i sectors, de manera explícita (a través de metodologies i tècniques específiques, ja que s'aporten eines i recursos) i de manera implícita, ja que la transformació personal interfereix directament

en el nostre currículum ocult i es pot transmetre en els diferents àmbits laborals, acadèmics, familiars i socials, en els quals l'alumnat participa i conviu en el dia a dia. Si bé no és concret ni quantificable quan podrà millorar la convivència entre homes i dones, promoure l'enteniment i la promoció de la salut sexual, prevenir la violència de gènere, etc. perquè no comptam amb un estudi longitudinal que ens doni pistes, ni conclusions, rellevants i quantificables.

6. Referències bibliogràfiques

- AMEZÚA, E. (2003). El sexo: Historia de una idea. *Revista española de Sexología*, 115-116.
- BARUDY, J. i DANTAGNAN, M. (2009). *Los buenos tratos a la infancia*. Barcelona: Gedisa editorial. (5a edició).
- BEAUVOIR, S. (2000). *El Segundo Sexo: I Los hechos y los mitos, II. La experiencia vivida*. Madrid: Editorial Cátedra. (1a edició francesa, 1949).
- CRUZ, C., FERNÁNDEZ, A., ROTELLA, I. i SÁEZ, E. (2006). Tres experiencias de educación sexual. *Revista española de sexología*. 134, 35-95.
- EXPÓSITO, F. i MOYA, M. (2005). *Aplicando la psicología social*. Madrid: Pirámide.
- FERNÁNDEZ, I., CARRERA, P. i SÁNCHEZ, F. (2001). Cultura, conocimiento social y comunicación de emociones». A: MORALES, J. F. [et

- al.] (eds.). *Psicología Social* (p. 265-285). Buenos Aires: Prentice Hall.
- KELLY, M.S. i BLUESTONE-MILLER R. (2009). Working on What Works (woww): Coaching teachers to do more of what's working. *Children & Schools*, 3, 35-39.
 - LANDA, J. (2007). Sexorum scientia vulgata: 30 documentos de libre difusión. *Revista española de sexología*. 139-140, 119-174.
 - LARREA, P. (1984). *Seminarios de Roger Mucchielli. Preparación y dirección eficaz de las reuniones de grupo*. Madrid: Ibérico europea de ediciones.
 - LLORCA, Á. (1996). La teoría de intersexualidad de Magnus Hirschfeld. *Anuario de sexología*, 2, 59-67.
 - GONZÁLEZ, Y. (2015). El papel del docente en la educación para la sexualidad: algunas reflexiones en el proceso educativo Escolar. *Revista Actualidades de investigación educativa*. 15 (3) (01-09-2015).
 - HERRERO, M. i BEYEBACH, M. (2018). *Intervención escolar centrada en soluciones*. Barcelona: Herder Editorial.
 - HIRSCHFELD, M. (1910). Die Zwischenstufen- 'Theorie'. *Sexual-Probleme*, 6, 116-136.
 - HUDSON O'HANLON, W. i WEINER-DAVIS, M. (1990). *En busca de soluciones. Un nuevo enfoque en psicoterapia*. Barcelona: Herder Editorial.
 - MORALES, J. F. MOYA, M.C., GAVIRIA, E., i CUADRADO, I. (coords). (2007). *Psicología social*. Madrid: McGraw-Hill.
 - ORTEGA, P. i POZO, A. (2005). *No violencia y transformación social*. Barcelona: Ícara editorial.
 - SÁEZ, S. (2017). *Sexo básico: de los genitales al cerebro, de la fecundación a la vejez*. Madrid: Editorial Fundamentos.
 - – (2003). Los caracteres sexuales terciarios: procesos de sexuación desde la teoría de la intersexualidad. *Revista española de sexología*. 117-118, 1-173.
 - SANZ, F. (1995). *Psicoerotismo femenino y masculino. Para unas relaciones placenteras, autónomas y justas*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - – (1995). *Los vínculos amorosos*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - – (2016). *El buentrato como proyecto de vida*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - Sociedad Española de Ginecología y Obstetricia (SEGO) (2001). *Los estados intersexuales*. Madrid: Documentos de consenso, SEGO.

**Estudi sobre
el risc de suïcidi
en joventut LGTBI
a Mallorca**

**TATIANA CASADO DE STARITZKY
ISABEL NADAL AMENGUAL**

Tatiana Casado de Staritzky

Professora i investigadora a l'àrea de Treball Social i Serveis Socials (Departament de Filosofia i Treball Social) a la Universitat de les Illes Balears (UIB) des de l'any 2014. Doctora en Psicologia per la UIB. Línia principal d'investigació: pràctiques col·laboratives amb famílies vulnerables. Acumula sis anys d'experiència com a treballadora social a serveis socials d'atenció primària.

Isabel Nadal Amengual

Actualment, tècnica d'investigació a l'OSIB (UIB) (2020). Recerca a la Càtedra de Lideratges i Governança Democràtica, de la Fundació ESADE (2017-2020); recerca a l'Associació LGTBI Ben Amics (2018-2020); recerca social a AQuAS (Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya) (2015-2018).

Resum

Una de les conseqüències més greus de la LGTBI-fòbia és el suïcidi. Aquest tipus de discriminació es dona molt sovint als centres educatius, però també a espais d'oci i als barris, espais fonamentals per al desenvolupament personal i social que esdevenen, així, insegurs per a la joventut LGTBI. La detecció precoç de situacions LGTBI-fòbiques és clau per combatre el suïcidi de joves LGTBI i encaminar-se cap a la erradicació de la LGTBI-fòbia. Es presenten els resultats principals de la recerca que ha duit a terme l'entitat Ben Amics l'any 2019 sobre el risc de suïcidi en joves LGTBI de Mallorca.

L'estudi combina la metodologia quantitativa i la qualitativa: a través d'una enquesta en línia en la primera fase (amb 94 participants), i mitjançant una entrevista semiestructurada en la segona fase (amb 8 participants). Com a resultats principals, el 67,0 % ha sofert LGTBI-fòbia (88,9 % de manera presencial), tot i que en les entrevistes es detectà una minimització de la discriminació soferta. Existeix correlació entre tenir pensaments negatius i haver patit LGTBI-fòbia. De fet, la majoria de la mostra (61,7 %) ha pensat suïcidar-se, i un 22,3 % d'aquestes persones ho va intentar. Segons les persones entrevistades, per millorar l'atenció cal incrementar la formació sobre les realitats de la gent LGTBI entre els col·lectius professionals i augmentar les activitats de sensibilització en els centres educatius.

Investigació finançada per la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, en el marc de la convocatòria de subvencions per dur a terme projectes d'intervenció, recerca i publicacions de caràcter innovador en matèria de joventut en l'àmbit de les Illes Balears, corresponents a l'exercici 2019.

Paraules clau

Suïcidi / LGTBI-fòbia / Joventut LGTBI / Drets LGTBI / Discriminació.

Resumen

Una de las consecuencias más graves de la LGTBIfobia es el suicidio. Este tipo de discriminación se da con frecuencia en centros educativos, así como en espacios de ocio y barrios, espacios fundamentales para el desarrollo personal y social que se convierten, así, en espacios inseguros para la juventud LGTBI. La detección precoz de situaciones LGTBIfóbicas es clave para combatir el suicidio de jóvenes LGTBI y encaminarse hacia la erradicación de la LGTBIfobia. Se presentan los principales resultados de la investigación que ha llevado a cabo la entidad Ben Amics en 2019 sobre el riesgo de suicidio en jóvenes LGTBI.

El estudio combina la metodología cuantitativa y cualitativa: a través de una encuesta online en la primera fase (con 94 participantes), y mediante una entrevista semi-estructurada en la segunda fase (con 8 participantes). Como principales resultados, el 67,0 % ha sufrido LGTBIfobia (88,9 % de manera presencial), aunque en las entrevistas se detectó una minimización de la discriminación sufrida. Existe correlación entre tener pensamientos negativos y haber sufrido LGTBIfobia. De hecho, la mayoría de la muestra (61,7 %) ha pensado en suicidarse, y un 22,3 % de estas personas lo han intentado. Según las personas entrevistadas, mejorar la atención pasa por una mayor formación a los y a las profesionales sobre las realidades del colectivo LGTBI y el aumento de actividades de sensibilización en centros educativos.

Investigación financiada por la Dirección General de Infancia, Juventud y Familias de la Consejería de Asuntos Sociales y Deportes, en el marco de la convocatoria de subvenciones para llevar a cabo proyectos de intervención, investigación y publicaciones de carácter innovador en materia de juventud en el ámbito de las Islas Baleares, correspondientes al ejercicio 2019.

Palabras clave

Suicidio / LGTBIfobia / Juventud LGTBI / Derechos LGTBI / Discriminación.

1. Contextualització i fonamentació teòrica

La discriminació a persones lesbianes, gais, transsexuals, bisexuals i intersexuals pel fet de ser-ho (LGTBI-fòbia) és una realitat que té conseqüències greus per a la salut de les persones que la sofreixen. La LGTBI-fòbia genera sentiments de tristesa, ràbia, impotència, inseguretat, i també s'associa a quadres d'ansietat, depressió, ideació suïcida i suïcidi (Comissions Obreres, CCOO, 2016).

El marc legislatiu actual a Espanya preveu la condemna per discriminació. De fet, a l'àmbit autonòmic disposam de la Llei 8/2016, de 30 de maig, per a garantir els drets de lesbianes, gais, transsexuals, bisexuals i intersexuals i erradicar la LGTBI-fòbia. Tot i així, manquen suports específics institucionals per donar una atenció integral a persones víctimes de delictes d'odi per LGTBI-fòbia (Observatorio Madrileño contra la LGTBI-fòbia, 2017). A més, cal tenir en compte que moltes vegades, la víctima no posa en coneixement de les institucions l'assetjament sofert, ja sigui per desconfiança en l'adequat funcionament de la justícia, per la normalització de la violència i la discriminació, o per evitar revelar la seva identitat LGTBI (Alises, 2018; López, Generelo, i Arroyo, 2013).

Els centres educatius són un ambient especialment hostil per a les persones LGTBI, no sols per la violència, sinó també pel fet de sentir-se amenaçats de manera constant (Santoro, Gabriel, i Conde, 2010). Cal tenir en compte que la detecció de la discriminació motivada per l'orientació sexual, identitat o expressió de gènere

es dificulta, en el cas dels centres educatius, per diferents factors (Alises, 2018), com ara l'escassa educació en la diversitat sexual i de gènere, la normalització de la LGTBI-fòbia a les aules, o la vergonya i/o la por de la víctima de manifestar-se LGTBI en públic. Dades de diferents estudis indiquen l'elevada prevalença d'agressions LGTBI-fòbiques en centres educatius. Així, COGAM assenyalava a un estudi realitzat l'any 2015 en centres educatius a Madrid que el 60 % de l'alumnat és testimoni d'agressions LGTBI-fòbiques, i el 51 % de l'alumnat pensa que el professorat no fa res per aturar aquests actes de discriminació (COGAM, 2016a). Quant al ciberassetjament (assetjament a les xarxes socials), COGAM detalla que més del 52 % de l'alumnat ha estat testimoni de ciberassetjament LGTBI-fòbic (COGAM, 2016b). Un estudi duit a terme per Garaigordobil i Larrain (2020) detalla que les víctimes d'assetjament no-heterosexuals tenen percentatges significativament més elevats de depressió, ansietat social, somatització i sensibilitat interpersonal, en comparació amb les víctimes d'assetjament heterosexuals.

Així, la joventut LGTBI té més probabilitats de patir discriminació que les persones heterosexuals cissexuals (persones en les quals coincideix el sexe assignat i el desitjat). I aquesta discriminació suposa més riscos per a la salut de les persones LGTBI (Garaigordobil i Larrain, 2020). El fet de "sortir o no de l'armari" també té conseqüències. Per una banda, com més visibilitza una persona la seva orientació sexual i/o identitat de gènere, millor serà el seu rendiment acadè-

mic, i tindrà més autoestima i menys probabilitats d'ansietat o depressió (*Human Rights Campaign Foundation*, 2018). Però a la vegada, hi ha estudis que demostren una associació entre sortir de l'armari i rebre assetjament en el cas de les persones transsexuals; és a dir, que les persones que han sortit abans de l'armari han estat més assetjades que les persones que n'han retardat la sortida (Devís-Devís et al., 2017).

Una persona jove que sofreix discriminació per la seva orientació sexual, identitat o expressió de gènere (ja sigui al centre educatiu, amb la seva família, amics, o als espais públics com el carrer), tendirà a sentir-se impotent, indefensa, i a pensar que la discriminació serà una xacra per sempre; i això augmenta les probabilitats de tenir quadres depressius, ansietat, ideacions suïcides, etc. (Observatorio Madrileño contra la LGTBIfobia, 2017).

El suïcidi és una de les causes de mort principals en la joventut, tal com assenyala la Federació Mundial per a la Salut Mental (*World Federation for Mental Health*, 2018). A més, patir assetjament i pertànyer a col·lectius sistemàticament discriminats, esdevé un risc clar de suïcidi (Consell Nacional de la Joventut de Catalunya, 2018). A les Illes Balears es va crear al desembre de 2017 l'Observatori del Suïcidi de Balears i varen definir amb el Col·legi Oficial de Psicologia de les Illes Balears (COPIB) unes estratègies comunes de col·laboració l'any 2018. El setembre de 2019 elaboraren protocols per detectar i prevenir el suïcidi en els centres educatius i centres de menors. Cal assenyalar que el Grup d'Intervenció d'Emergències, Crisi i

Catàstrofes del COPIB va atendre entre 2018 i 2019 més de 120 casos relacionats amb suïcidis a les Illes Balears, i 49 eren amb menors i joves de fins a 30 anys. Segons Martxueta i Etxeberria (2004), prevenir l'assetjament esdevé fonamental, així com reforçar el suport a les víctimes, ja que la percepció de suport ajuda a prevenir el risc de suïcidi.

Ben Amics, associació LGTBI de les Illes Balears, fa més de 25 anys que treballa pels drets de les persones LGTBI. Aquesta entitat, entre d'altres accions, ofereix educació en diversitat afectivosexual tant a alumnat com a professorat dels centres educatius de les Illes Balears. L'any 2019, gràcies a la convocatòria de subvencions de Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies, de subvencions per dur a terme projectes d'intervenció, recerca i publicacions de caràcter innovador en matèria de joventut en l'àmbit de les Illes Balears, Ben Amics va rebre finançament per dur a terme una recerca per explorar el risc de suïcidi en joves LGTB que resideixen a Mallorca (Exp. CS1/2019B01). En aquest article en presentam els resultats principals.

2. Objectius i metodologia

2.1. Objectius

L'objectiu principal d'aquest estudi és explorar el risc de suïcidi en joves LGTB que resideixen a Mallorca. En concret, es varen recaptar dades de les persones participants per donar resposta a aquests objectius específics:

- Explorar la LGTBI-fòbia viscuda i/o percebuda

- Acostar-se a les emocions i sentiments de les persones que han estat o són víctimes de discriminació per ser LGTB
- Detectar, basant-se en les seves experiències i opinions, suggeriments de les persones participants per millorar l'atenció de les persones LGTB

2.2. Metodologia

En aquest estudi s'ha optat per un model mixt que combina una part quantitativa i una part qualitativa. Així, per a la primera fase es va utilitzar una tècnica de recerca quantitativa. Es va elaborar un qüestionari en línia, i es va demanar la participació de joves LGTB de Mallorca, mitjançant la tècnica de bolla de neu. Per això, es va enviar un correu electrònic a persones sòcies de Ben Amics que convidava a la participar-hi i que demanava que fessin arribar la petició de participació a persones conegudes que complissin els criteris d'inclusió (detallats a l'apartat següent). També es va difondre el missatge mitjançant les xarxes socials (Facebook, Instagram, Twitter).

En aquest qüestionari en línia hi havia preguntes tancades (tant dicotòmiques com de selecció múltiple), i també algunes preguntes obertes (per exemple: Què va facilitar que contassis que eres víctima de LGTB-fòbia?). Després del qüestionari, es demanava si acceptarien passar a la segona fase de l'estudi, amb una entrevista semiestructurada. En cas afirmatiu, deixaven les seves dades de contacte. L'anàlisi quantitatiu s'ha duit a terme amb el programari SPSS versió 21 per a Windows.

A la segona fase, es varen realitzar entrevistes semiestructurades, de forma presencial, a joves LGTB. En aquestes entrevistes s'aprofundia sobre la discriminació viscuda i/o percebuda pel fet de ser LGTB en diferents entorns (familiar, educatiu, amistats, espais públics); també es parlava sobre pensaments relacionats amb el suïcidi. L'anàlisi de les transcripcions de les entrevistes s'ha duit a terme amb el programari NVivo 12 Plus.

2.3. Mostra

La mostra d'aquest estudi la componen 94 joves a la primera fase. Els criteris d'inclusió, en aquesta primera fase, eren: a) residir a l'illa de Mallorca, b) ser jove d'entre 14 i 30 anys, i c) pertànyer al col·lectiu LGTB.

Cal assenyalar que a pesar dels criteris d'inclusió inicials, finalment s'han tingut en compte 7 qüestionaris de persones que tenien altres edats properes al rang inicial. Així, es varen incloure una persona de 12 anys i sis persones de 32 anys.

A la segona fase de l'estudi, els criteris d'inclusió eren; a) haver participat a la primera fase, b) haver contestat afirmativament a la pregunta de si han sofert discriminació pel fet de ser LGTB, c) haver donat les dades per participar a l'entrevista. A aquesta segona fase varen participar 7 de les 94 persones de la primera fase. Durant el transcurs de les entrevistes, es va incloure a una vuitena persona que, tot i que no havia participat en la primera fase, se'n va assabentar i va voler participar en l'estudi. Es va considerar que el seu testimoni podia enriquir els resultats de la recerca. Per aquest

motiu, i a pesar de la seva edat (37 anys), es va decidir incloure les seves dades dins l'anàlisi qualitativa.

2.3.1. Caracterització de la mostra de la primera fase

L'edat de les persones participants en la primera fase oscil·la entre els 12 i els 36 anys. La mitjana és de 22,2 anys, amb una desviació típica de 5,1. El 9,6 % de la mostra té entre 12 i 16 anys, mentre que el 43,6 % de les persones participants tenen entre 17 i 21 anys. Un 20,2 % té entre 22 i 26 anys, i el 26,6 % de la mostra té entre 27 i 32 anys.

Més de la meitat de les persones participants (61,7 %) viu a Palma; un 33,0 % viu a municipis petits i mitjans de Mallorca; un 5,3 % viu a un municipi d'entre 30.000 i 50.000 habitants (Inca, Manacor). Quant al lloc d'origen, el 86 % de la mostra ha nascut a Mallorca; un 5,4 % ha nascut a altres indrets de l'Estat espanyol, i un 8,6 % ha nascut a altres països.

Quant a la identitat de gènere, la meitat de la mostra (50,0 %) es considera dona cissexual; un 24,5 % es considera home cissexual; un 3,2 % es considera dona transsexual; un 9,6 % es considera home transsexual, i un 11,7 % es considera persona no binària. Una persona no ha contestat respecte a la seva identitat de gènere (1,1 %).

Quant a l'orientació sexual, més de la meitat de les persones enquestades (51,0 %) es considera bisexual; un 30,2 % es considera gai, i un 17,0 % es considera lesbiana. Es considera heterosexual el 2,1 % de la mostra, mentre que el 9,6 % de la mostra considera que no es pot identificar amb cap d'aquestes etiquetes.

2.3.2. Caracterització de la mostra de la segona fase

L'edat de les persones participants en la segona fase oscil·la entre els 17 i els 37 anys. La mitjana és de 24,1 anys, amb una desviació típica de 6,7.

Quant a la identitat de gènere, la meitat de les 8 persones participants es considera dona i tres es consideren homes. Una persona es considera no binària.

Quant a l'orientació sexual, tres persones es consideren bisexuals, dues lesbianes, dues heterosexuals (homes transsexuals, un d'ells especifica que li agraden les lesbianes), i una persona es considera pansexual.

3. Resultats

La caracterització de la mostra ja detalla les dades referides a la identitat de gènere i l'orientació sexual de les persones participants. A continuació, es detallen els resultats tant dels qüestionaris com de les entrevistes.

3.1. Discriminació pel fet de ser LGTB

Al qüestionari es demanava si mai havien sofert discriminació pel fet de ser LGTB (resposta dicotòmica), i el 67,0 % contesta afirmativament.

El 77,8 % de les persones de la mostra d'entre 12 i 16 anys manifesta haver patit discriminació, xifra que baixa fins al 61,0 % en el cas de les persones d'entre 17 i 21 anys. El 68,4 % de les persones participants d'entre 22 i 26 anys ha patit discriminació, i aquesta xifra augmenta al 72 % en la franja d'edat compresa entre els 27 i els 32 anys.

A aquestes 63 persones que consideren haver sofert discriminació pel

fet de ser LGTBI, se'ls demanen detalls sobre aquesta discriminació: tipus, freqüència, emocions sentides, si varen contar-ho, quina resposta varen obtenir.

3.1.1. Tipus de discriminació

A la Taula 1 observam que els insults són el tipus més freqüent de discriminació; de fet, 7 de cada 10 joves enquestats ha rebut insults pel fet de ser LGTBI. Quasi el 70 % ha patit que li xerrin malament, mentre que més del 65 % ha rebut assetjament i ha estat objecte de rumors. Més de la meitat de les persones participants a l'estudi ha sofert burles i imitacions, i més del 40 % s'ha sentit aïllat per la resta de companys i companyes.

A les entrevistes analitzades, s'han connectat 53 referències amb el node "Discriminació percebuda".

Hi ha certa **minimització de la discriminació**:

"Personalment no (no he sofert LGTBI-fòbia)... Bé... no l'he rebut molt fortament, però sí... micro, sí (micro discriminació per ser LGTBI). Petits comentaris que saps que no són per fer mal, però sí que els reps. I sí que n'he vist en altres casos: com dues lesbianes en una festa que les varen rebutjar perquè es feien una besada" (E7).

"Tampoc he sofert gaire discriminació: ha estat més aviat això, que no em prenguessin seriosament (pel fet de ser pansexual)" (E4).

Taula 1. Tipus de discriminació

Tipus de discriminació	Sí N (%)	No N (%)	Total N (valors perduts)
Insults	45 (71,4)	18 (28,6)	63 (0)
Xerrar-te malament	43 (68,3)	20 (31,7)	63 (0)
Crear rumors sobre tu	41 (65,1)	22 (34,9)	63 (0)
Burles i imitacions	36 (57,1)	27 (42,9)	63 (0)
No deixar-te participar, aïllar-te	28 (44,4)	35 (55,6)	63 (0)
Deixar de parlar-te, ignorar-te	24 (38,1)	39 (61,9)	63 (0)
Assetjament	21 (33,3)	42 (66,7)	63 (0)
Amenaces	18 (28,6)	45 (71,4)	63 (0)
Llençar-te coses, empentes	17 (27,0)	46 (73,0)	63 (0)
Agressió sexual	11 (17,5)	52 (82,5)	63 (0)
Pallisses	8 (12,7)	55 (87,3)	63 (0)

Font: elaboració pròpia

“Bé, jo crec que mai m’ha arribat a pegar ningú. No hi ha hagut violència física, per exemple, però sí verbal o, sí, mirades. D’això que no et deixen entrar a un lloc (per ser LGTB), i coses així” (E2).

També opten, a vegades, per **normalitzar la discriminació**:

“Doncs sí (que sent que es discrimina per ser LGTB). Tal vegada no a aquest nivell, tan *heavy*... Però sí, des de les institucions, dels mitjans de comunicació, d’estereotips... Tot això sí. Però és veritat que a la feina mai he tingut cap problema, en cap de les feines que he tingut... **Alguna broma et cau**. Però no, no he tingut cap altre problema” (E2).

3.1.2. Vies i llocs de discriminació

El 88,9 % de les persones enquestades han rebut la discriminació directament, de manera presencial; el 44,4 % ha sofert la discriminació mitjançant les xarxes socials, i el 27,0 %, a través del mòbil.

Quant al lloc on han rebut aquesta discriminació (tenien opció de resposta múltiple), el 73,0 % ha estat discriminat al centre educatiu; un 60,3 %, a centres d’oci. El barri també és un lloc on és habitual que es produeixi la discriminació (44,4 %). El 31,7 % de les persones enquestades afirmen que la família extensa els ha discriminat. Un 15,9 % afirma que ha sofert discriminació a la llar, i el mateix percentatge de joves assegura haver estat discriminat al centre de treball.

El fet que les persones entrevistades considerin que “tenen sort” per no haver estat discriminades, és un indicatiu clar de com han interioritzat que el més habitual és sofrir discriminació, i es “conformen” amb el fet que alguna persona faci comentaris:

“Doncs la veritat que no (a l’escola no he tingut cap episodi de discriminació), amb això **he tingut molta sort** (...) Bé, el típic, pel carrer, quan ja he estat gran, el típic senyor gran que vota VOX, en pla: *quin fàstic!*, però orelles sordes en aquest sentit” (E5).

3.1.3. Freqüència de la discriminació

Més de la meitat de les persones participants afirma que la discriminació es dona de manera puntual (55,6 %), mentre que un 28,6 % pateix discriminació de forma habitual. Un 7,9 % considera que sempre pateix discriminació, i el mateix percentatge pensa que no rep discriminació quasi mai.

El 61,9 % afirma que fa més d’un any que pateix discriminació, mentre que el 19,0 % afirma que fa menys d’un any que ha començat la discriminació.

Cal assenyalar que moltes vegades la discriminació es relaciona amb haver sortit de l’armari. És una qüestió que també s’ha parlat a les entrevistes. Així, en alguns casos, les persones entrevistades expliquen que no varen sofrir discriminació a l’escola perquè no havien sortit de l’armari:

“És que, clar, **jo no li ho he contat a gaire gent** (que sóc bisexual). A la gent a qui ho he con-

tat, no m'han discriminat gens. L'única cosa que si no ho he conat és precisament **perquè he sentit que gent parlava** malament d'aquest col·lectiu" (E1).

"(Jo no deia res perquè sabia que aniria en contra meva.) Sí, totes les etiquetes del món i a aquella època, amb aquella edat. Doncs al final el darrer que vols és ser diferent" (E5).

"No (a l'escola no vaig tenir problemes), perquè jo ho sabia, però no ho sabia..." (E6).

3.1.4. Emocions sentides davant la LGTBI-fòbia

Les persones que han patit actes de LGTBI-fòbia presenten un ventall ampli d'emocions negatives derivades d'aquesta discriminació. Com podem observar a la Taula 2, més del 60 % ha sentit inseguretat, impotència, tristor i ràbia, i més de la meitat ha patit ansietat. Més del 40% han sentit humiliació, vergonya, aïllament i por.

A les entrevistes també parlen de com se sentien davant el fet de sentir-se diferents pel fet de ser LGTBI. Per exemple:

Taula 2. Emocions sentides davant la LGTBI-fòbia

Emocions	Sí N (%)	No N (%)	Total N (valors perduts)
Inseguretat	48 (76,2)	15 (23,8)	63 (0)
Impotència	43 (68,3)	20 (31,7)	63 (0)
Tristor	42 (66,7)	21 (33,3)	63 (0)
Ràbia	40 (63,5)	23 (36,5)	63 (0)
Ansietat	35 (55,6)	28 (44,4)	63 (0)
Humiliació	29 (46,0)	34 (54,0)	63 (0)
Vulnerabilitat	29 (46,0)	34 (54,0)	63 (0)
Vergonya	28 (44,4)	35 (55,6)	63 (0)
Aïllament	28 (44,4)	35 (55,6)	63 (0)
Por	27 (42,9)	36 (57,1)	63 (0)
Nerviosisme	25 (39,7)	38 (60,3)	63 (0)
Soledat	25 (39,7)	38 (60,3)	63 (0)
Culpabilitat	23 (36,5)	40 (63,5)	63 (0)
Indefensió	20 (31,7)	43 (68,3)	63 (0)

Font: Elaboració pròpia

"El meu pensament era, evidentment ara ja no és així, era 'per què no puc ser normal?'. Tot el temps (...) (tenia sentiments de) por, inseguretats, ansietat, vergonya, vulnerabilitat... Tristor, també. Soledat, incomprensió" (E2).

"(...) sí que m'he vist mort en vida (...), no tenia ganes de res, ni felicitat, ni il·lusió per res. Que jo crec que això és pitjor que el suïcidi" (E6).

Per tal de **pal·liar la discriminació**, el jovent enquestat ha activat diferents estratègies. La més comuna és l'evitació. Així, el 57,1 % evitava trobar-se amb les persones que els discriminaven. Per altra banda, quasi el 40 % fingia ser heterosexual per tal de pal·liar la discriminació. Altres estratègies utilitzades eren: comptar amb les amistats (28,6 %), no anar a classe (23,8 %), consumir substàncies (19,0 %) o, fins i tot, anar-se'n de casa (12,7 %).

En les entrevistes també es reflecteix l'estratègia de fingir ser heterosexual per tal de pal·liar la discriminació:

"Clar, jo dissimulava que era hetero en l'aspecte de... a la meua agenda, posava fotos d'homes (...). I sí que hi va haver un moment, ja quan tenia quasi 18 anys, que ja veia que això era... que seria així (lesbiana)... i ja al darrer ja va ser com... si... em vaig embolicar amb un xicot (...) va ser l'única vegada que em vaig forçar un poc... (a tenir relacions sexuals amb un noi tot i que no l'atreia el sexe masculí)" (E2).

La majoria de les persones enquestades (71,4 %) ha comptat la discriminació patida, especialment entre les amistats (42,9 %), i en menor mesura, dins la família (23,8 %). De fet, a les entrevistes reflecteixen que algunes persones eviten específicament contar-ho a la família:

"El primer que em va dir mon pare (quan vaig sortir de l'armari) va ser: 'T'ha passat res? vull saber si algú t'ha fer mal'. I jo li vaig dir que no. Perquè per a mi era... no els vull posar aquesta càrrega" (E2).

Altres, en canvi, opten per emparar-se en la família:

"Algun amic (quan va veure que jo m'autolesionava) li va contar a ma mare(...). Li vaig contar a mon pare, en pla 'hola, he de menester ajuda' (psicològica i emocional, perquè s'autolesionava i tenia temptatives suïcides)" (E8).

A les entrevistes també relaten que la família ha estat, en general, una font important de suport, tot i que algunes persones hagin tingut dificultats quan han sortit de l'armari:

"Als 15 anys ja tenia al·lota i li ho vaig dir a ma mare. I la meua mare, la veritat, és que em va salvar, em va fer de coixí. I a partir d'aquí, em va militar, em comprava literatura gai, banderes de l'orgull..." (E5).

"Amb ma mare (he pogut comptar sempre). La mare, sempre" (E7).

3.2. Pensaments relacionats amb el suïcidi

Totes les persones participants a l'enquesta varen contestar a una sèrie de preguntes dicotòmiques sobre si havien tingut o no determinats pensaments negatius. Ens interessava saber si hi havia diferències significatives entre les respostes d'aquelles

persones que manifestaven haver patit discriminació i les que no.

Donat que les dades no seguien una distribució normal, es varen realitzar correlacions no paramètriques (Rho de Spearman). Com es pot apreciar a la Taula 3, hi ha correlacions estadísticament significatives entre quasi tots els pensaments negatius i el fet

Taula 3. Correlacions entre haver patit discriminació pel fet de ser LGBTI i pensaments negatius

Pensaments negatius (l'listat) * Alguna vegada has sofert discriminació?	Coefficient de correlació (Rho de Spearman)	Sig. (bilateral)	N (valors perduts)
Les coses mai aniran de la manera que jo vull.	,448	,000	94 (0)
Segurament no aconseguiré mai el que desitj, per més que miri d'aconseguir-ho	,203	,050	94 (0)
No em puc imaginar com serà la meua vida d'aquí a deu anys.	,102	,328	94 (0)
Més que benestar, el que veig per endavant són dificultats.	,408	,000	94 (0)
En realitat, no puc estar bé, i no hi ha raons per estar-hi en el futur.	,353	,000	94 (0)
Tenc poc interès per estar amb les persones que estim.	,212	,040	94 (0)
M'envolten persones que m'estimen, però jo no m'accept.	,295	,004	94 (0)
Encara que les coses no em van malament, no em veig amb força per continuar endavant.	,281	,006	94 (0)
Tant de bo no fos diferent.	,273	,008	94 (0)
No dic a ningú que veig el futur sense esperança.	,308	,037	94 (0)
Sent que perdre el control de mi mateix o mi mateixa.	,376	,002	94 (0)
Abandonar-ho tot seria una bona solució.	,376	,000	94 (0)

Font: Elaboració pròpia

d'haver patit discriminació pel fet de ser LGTBI.

L'únic pensament negatiu que no ha obtingut diferències en funció de si la persona ha patit o no discriminació és: "no puc imaginar com serà la meua vida d'aquí a deu anys".

3.3. Ideació suïcida i temptatives de suïcidi

A totes les persones enquestades, amb independència de si declaraven haver estat o no discriminades pel fet de ser LGTBI, se'ls demanava si havien pensat en la idea de suïcidar-se. De totes les persones que varen contestar a aquesta pregunta (N=93; 1 valor perdut), el 61,7 % va contestar que sí, mentre que el 37,2 % va contestar que no.

Les persones que varen contestar que sí havien pensat en suïcidar-se (N=57), varen respondre a la pregunta de si aquest pensament de suïcidi estava motivat pel fet d'haver rebut discriminació per ser LGTBI, i el 59,6 % va contestar afirmativament (N=34), mentre que el 40,4 % va contestar negativament (N=23).

Es varen fer correlacions no paramètriques (Rho de Spearman) creuant les respostes a la pregunta de si han sofert discriminació, amb les respostes a les dues preguntes sobre pensament de suïcidi (Taula 4), i es varen trobar relacions estadísticament significatives entre el fet d'haver patit discriminació i el fet de pensar en suïcidar-se.

Les 8 persones entrevistades han pensat en el suïcidi, i més de la meitat ho relaciona amb el fet de sentir-se diferent per ser LGTBI (i les altres expliquen que també hi ha hagut altres factors).

"Sí (he pensat en suïcidar-me). (El fet de ser LGTBI no és l'únic, però sí ha estat un factor" (E1).

"Sí (he pensat en suïcidar-me). Sí, sí, sí... era per això (per haver sofert LGTBI-fòbia)" (E2).

3.3.1. Durada i freqüència del pensament suïcida

De les persones que varen manifestar haver pensat en el suïcidi, 56 varen contestar a les preguntes sobre dura-

Taula 4. Correlacions entre haver patit discriminació i pensament de suïcidi

	Coeficient de correlació	Sig. (bilateral)	N (valors perduts)
He sofert discriminació pel fet de ser LGTBI			
He pensat en el suïcidi.	,319	,002	93 (1)
He pensat suïcidar-me per la discriminació rebuda pel fet de ser LGTBI.	,540	,000	57 (37)

Font: Elaboració pròpia

da i freqüència d'aquests pensaments. El 51,8 % va manifestar que el pensament suïcida va durar més d'un any. Quant a la freqüència d'aquests pensaments, el 33,9 % va considerar que els tenia habitualment, mentre que el 44,6 % va considerar que els tenia puntualment. En les entrevistes, la majoria de joves entrevistats i entrevistades explica que ja no té aquests pensaments, però que varen durar més d'un any:

“Sí que record dels 14 als 16-17 anys, vaig tenir una època bastant dura. (...) d'estar al llit plorant molt i amb ganes de morir-me” (E2).

3.3.2. Planejar el suïcidi

Pensar en el suïcidi no és el mateix que planejar-ho. Així, el 25,5 % de les persones que tenien pensaments relacionats amb el suïcidi ho va planejar de manera vaga i imprecisa, mentre que el 26,6 % va manifestar planejar el suïcidi de manera detallada. Només un 9,6 % de les persones que afirmaren tenir pensaments relacionats amb el suïcidi, no ho varen arribar a planejar (ideacions no desenvolupades).

Analitzem aquestes dades per franges d'edat. De les persones participants d'entre 12 i 16 anys, el 42,9 % no ha pensat en el suïcidi, mentre que un 42,9 % ho ha pensat de manera detallada. Un 14,3 % de les persones d'entre 12 i 16 anys ho ha pensat, però d'una manera vaga i poc detallada. De les persones participants d'entre 17 i 21 anys, només un 3,8 % manifesta no haver pensat en el suïcidi, mentre que el 53,8 % ho ha fet de manera detallada, i un 42,3 % ho ha pensat vagament. De les persones participants d'entre 22 i 26 anys, el 23,1 % no ha pensat en el suïcidi, mentre que el 23,1% ho ha

pensat de manera detallada, i un 53,8 % ho ha pensat vagament. De les persones participants d'entre 27 i 32 anys d'edat, el 16,7 % no ha pensat en el suïcidi; un 41,5 % ho ha pensat vagament, mentre que un 41,5 % ho ha pensat de manera detallada. Les persones entre 17 i 21, doncs, són les que presenten un percentatge més alt de probabilitat suïcida i és el col·lectiu més vulnerable en aquest sentit.

3.3.3. Intent de suïcidi

Un 22,3 % de les persones que varen tenir pensaments de suïcidi varen intentar suïcidar-se (N=21). Per franges d'edat, el 14,3 % de persones d'entre 12 i 16 anys ha provat un o més intents de suïcidi, mentre que la meitat (50,5 %) de les persones enquestades entre 17 i 21 anys ho ha duit a terme. De les persones d'entre 22 i 26 anys, ho ha intentat un 30,8 %; de les persones d'entre 27 i 32 anys que han participat en l'estudi, el 25,0 % ha admès un o més intents de suïcidi. De nou, el col·lectiu de joves entre 17 i 21 anys és el que presenta un percentatge més alt, en aquest cas, de temptativa suïcida.

Se'ls va demanar qui havia intervingut per evitar la seva mort (podien seleccionar més d'una opció): família (42,9 %); equip sanitari -no emergències- (28,2 %); amigats (23,8 %); equip d'emergències (14,3 %); policia (14,3 %).

En les entrevistes es varen recollir les percepcions sobre l'atenció rebuda dels professionals de diferents disciplines, així com les seves recomanacions per poder millorar l'atenció que es dona actualment. La majoria coincideix a reclamar més formació sobre el col·lectiu LGTBI, tant en els centres educatius com entre el personal sanitari o de la policia:

“M'hauria estimat més que (les professores) haguessin sabut

com actuar (en lloc de telefonar directament als meus pares quan vaig sofrir discriminació)" (E4).

"Com més persones hi hagi formades en perspectiva LGTBI, millor. Així no vas pegant bots d'un lloc a un altre" (E2).

A més, reclamen que l'atenció es faci de manera coordinada i per això assenyalen la necessitat de compartir informació entre els diferents professionals que intervenen en aquestes situacions:

"Això ho tenien organitzat així (compartir informació entre professionals quan ingresses per intent de suïcidi). Encara que jo, de totes maneres, ho havia de tornar a contar tot" (E4).

3.4. Percepció de lluita actual contra el risc de suïcidi per LGTBI-fòbia

Aquesta pregunta es va fer a totes les persones participants (N=93; 1 valor perdut). Un 29,8 % va considerar que no, que s'ignora aquest aspecte completament. El 54,3 % va opinar que sí que es lluita, però que no és suficient. Un 7,4 % va contestar que sí, que es lluita molt, mentre que el 7,4 % de les persones no es varen sentir reflectides en cap d'aquestes respostes.

En les entrevistes, totes les persones consideren que es poden fer més coses per lluitar contra la LGTBI-fòbia:

"Et diria que sí (que es lluita contra la LGTBI-fòbia), però pens que encara fa falta més visibilització. Perquè pareix que quan arriba l'Orgull tothom està molt orgullós, però en el dia a dia crec que encara costa parlar-ne una mica més" (E5).

A més, afirmen que l'estigma del

suïcidi dificulta poder tenir una atenció integral i coordinada:

"Al meu col·legi no varen venir mai a xerrar-ne (de suïcidi juvenil)... va venir la Policia a xerrar de maltractament" (E3).

"Trobo que (el suïcidi juvenil) és un tema que és molt tabú. Està molt amagat, no se'n xerra com se n'hauria de xerrar" (E4).

4. Discussió i conclusions

4.1. Discriminació pel fet de ser LGTBI

El 67,0 % de la mostra analitzada en aquesta investigació manifesta haver patit discriminació pel fet de ser LGTBI, ja sigui al centre educatiu, d'amistats, a espais d'oci, al barri, de la família. Aquestes dades concorden amb les d'altres estudis.

A Barcelona, per exemple, el 45,5 % de les persones enquestades "declara haver viscut trans/homofòbia als centres educatius" (Coll-Planas i Missé, 2009). Un altre estudi conclou que el 31,0 % de joves gais, bisexuals i lesbianes senten discriminació pel fet de pertànyer al col·lectiu LGTBI; en el cas de joves transsexuals, aquest percentatge de joves que senten aquesta discriminació arriba al 66,7 % (COGAM, 2016a).

Si analitzem dades d'altres països, cal assenyalar un estudi duit a terme a Gran Bretanya l'any 2012 (amb una mostra de 1700 joves LGTBI d'entre 11 i 19 anys) indica que el 55 % de joves LGTBI ha experimentat assetjament homofòbic a l'escola (Guasp, 2012). També, als Estats Units, l'estudi de Lombardi, Wilchins, Priesing, i Malouf (2002) conclou que més de la meitat de la mostra (persones transsexuals) ha patit assetjament i discriminació, tant als centres educatius com al lloc de treball. A la

zona asiàtica la situació és encara més complicada, i tal com assenyala *Human Rights Watch* (2006), en aquest continent també són víctimes de la violència governamental. Així, podem afirmar que la LGTBI-fòbia és una realitat a la nostra societat, tant al territori espanyol com a la resta del món.

Quant al tipus de discriminació soferta, els resultats del nostre estudi detallen que la major prevalença (superior al 65 %) són els insults, xerrar malament, crear rumors sobre la persona i l'assetjament. La majoria d'aquestes discriminacions es produeixen al centre educatiu (73,0 %) i als llocs d'oci (60,3 %). Les vies de discriminació principals són presencialment (quasi el 90% de les persones participants declara haver estat discriminada pel fet de ser LGTBI presencialment) i per xarxes socials (44,4 %).

Les dades recollides per COGAM són similars. Així, en un estudi fet l'any 2013, assenyalen que el 90 % de l'alumnat sofreix LGTBI-fòbia (COGAM, 2013); també assenyalen en un altre estudi que més de la meitat de l'alumnat ha presenciat assetjament mitjançant xarxes socials, i, d'entre aquests, més del 70 % reconeix l'existència de ciberassetjadors al seu centre educatiu (COGAM, 2016b). Garaigordobil (2011) assenyala que l'assetjament a través de xarxes socials augmenta les implicacions negatives de l'assetjament més tradicional, ja que augmenta la incertesa i l'angoixa de les víctimes, al temps que incrementa la manca d'empatia de la persona assetjadora.

Si tenim en compte el fet que la joventut passa gran part del seu dia al centre educatiu, i que una adequada socialització a espais d'oci, amb amistats, fa un paper clau en el desenvolupament de la persona, podem conclou-

re que la sensibilització de la joventut front a la diversitat afectivosexual esdevé una prioritat per reduir els actes de discriminació, fent disminuir així també les conseqüències negatives en les víctimes d'aquests actes d'LGTBI-fòbia. Donat que és més fàcil la modificació de conductes en l'adolescència que no pas a altres etapes de la vida (Font, 2005; Garaigordobil, 2011), els centres educatius i els espais d'oci de la joventut esdevenen llocs clau on treballar l'educació en diversitat afectivosexual.

4.2. Conseqüències de la LGTBI-fòbia

Els resultats del nostre estudi mostren que els sentiments negatius més freqüents en la mostra de joves LGTBI analitzada són: la inseguretat (més del 70 %), la impotència (quasi el 70 %), la tristor i la por (al voltant del 65 %). A més, els resultats mostren diferències significatives quant a la prevalença de pensaments negatius en funció de si la persona ha sofert o no discriminació pel fet de ser LGTBI. Diferents estudis han posat de manifest que aquestes són les conseqüències més freqüents entre la joventut que ha sofert LGTBI-fòbia. Així, Coll-Planas i Missé (2009) inclouen, entre d'altres, els efectes negatius següents: la depressió, la vulnerabilitat, la baixa autoestima, i els intents de suïcidi. Guasp (2012) assenyala també que la joventut LGTB que ha sofert discriminació a Gran Bretanya, té més probabilitat de sofrir depressió, d'autolesionar-se i d'intent de suïcidi.

Quant als intents de suïcidi, els nostres resultats indiquen que un 61,7 % de les persones que han participat en aquest estudi han pensat suïcidar-se i, d'aquests, un 22,3 % ha intentat suïcidar-se. A més, les dades mostren una relació significativa entre

el fet de sentir discriminació i pensar en el suïcidi. Tot i que la mostra és petita, corroboren els resultats altres estudis que assenyalen que la joventut LGTB presenta percentatges més elevats de risc de suïcidi que la resta de joves (COGAM, 2013; Garaigordobil i Larrain, 2020; Guasp, 2012).

Per altra banda, les dues estratègies més utilitzades pels joves del nostre estudi per tal de pal·liar la discriminació són: 1) l'evitació de les persones o llocs on han sofert la discriminació (quasi el 60 % ha optat per aquesta via) i, 2) fingir ser heterosexual (40 %). Aquestes estratègies contribueixen a augmentar els sentiments negatius, ja que no suposen un empoderament de la persona, sinó que allarguen l'angoixa i la tristor per no poder mostrar-se com són.

Sortir de l'armari és una decisió difícil, una passa important que genera angoixa, inseguretat i vulnerabilitat. Recordem que, segons COGAM (2013), el 81 % de l'alumnat LGB no s'atreveix a sortir de l'armari al seu centre educatiu. I és que sortir de l'armari incrementa el risc de patir LGTBI-fòbia. De fet, el 80 % de la joventut LGB no surt de l'armari al seu centre educatiu (COGAM, 2013), per por a no ser acceptats en el seu grup d'iguals. No és estrany que aquesta passa generi dubtes, i que sigui un procés que pot durar anys. De fet, la majoria de joves entrevistats i entrevistades en aquest estudi explica com varen sortir de l'armari a poc a poc, amb persones concretes, en les quals confiaven i de les quals esperaven obtenir suport. I la majoria afirma que en determinats llocs (l'escola, espais d'oci) han continuat dins l'armari o, fins i tot, alguna vegada han fingit ser heterossexuals per evitar ser discriminats i discriminades. Aquesta renúncia personal a mostrar la identitat afectivosexual o de

gènere és un clar indicatiu de la necessitat de continuar desenvolupant als centres educatius activitats de formació i educació en diversitat afectivosexual i de gènere, ja que hi ha evidències que amb aquestes actuacions es redueix la discriminació pel fet de ser LGTB (Garaigordobil i Larrain, 2020).

4.3. Sugeriments de les persones participants per millorar l'atenció a persones LGTBI

Quant a les recomanacions que hem recopilat en les entrevistes amb les 8 persones participants, totes coincideixen en la importància de la formació tant del professorat com del personal sanitari, policial, judicial, etc. en qüestions relacionades amb el col·lectiu LGTBI, per tal que puguin donar una atenció de qualitat.

Finalment, les persones entrevistades remarquen que és important rebre una atenció personalitzada i que es faci una coordinació adequada entre l'equip de professionals que intervenen per tractar les conseqüències de la LGTBI-fòbia. Altres estudis han fet recomanacions en aquest sentit. Així, per exemple, COGAM (2013) recomana als centres educatius que formin el professorat per fer front a casos de LGTBI-fòbia, i que estableixin protocols clars per actuar contra la discriminació pel fet de ser LGTBI. A més, el llibre blanc europeu contra l'homofòbia proposa una sèrie de recomanacions per lluitar contra la LGTBI-fòbia a diferents entorns (família, educació, salut, entre d'altres) (Coll-Planas, 2009).

4.4. Limitacions

Aquest estudi compta amb certes limitacions que s'han de tenir pre-

sents a l'hora de considerar els resultats. En primer lloc, la mostra no s'ha obtingut amb un mètode aleatoritzat, i tampoc no s'ha estratificat per identitat de gènere, orientació sexual o franges d'edat. Quasi la meitat de la mostra té entre 17 i 21 anys, raó per la qual aquesta franja d'edat pot estar sobrerrepresentada, en detriment de les altres franges amb menys persones. A més, les persones trans* estan infrarepresentades a aquest estudi, raó per la qual s'ha de tenir cautela en la generalització dels resultats. Garantir una mostra adequadament estratificada en futures investigacions contribuirà a obtenir dades més acurades i resultats més robusts.

4.5. Reptes de la recerca

Com a reptes amb vista a recerques futures és important aprofundir en les diferències d'accés a recursos entre la població adolescent, jove i jove-adulta, pel fet que, en general, encara que s'inclouen dins del concepte de "joves" o "joventut" edats que oscil·len entre els 12 i els 35 anys, la veritat és que les vivències de cadascun dels grups són diferents i també els seus recursos, les seves eines, les seves percepcions i la seva manera d'enfrontar-se als problemes i reptes personals. Un altre repte interessant és investigar, a nivell general, l'estigma entorn del suïcidi, doncs, de nou, la gestió que se'n fa és molt diferent en les persones adolescents, en les joves i en les joves-adultes.

També, seria fonamental conèixer la perspectiva de les entitats. Realitzar un seguiment del treball que duen a terme i del desplegament de recursos i mesures en la intervenció amb el col·lectiu de persones joves LGTBI amb tendències

i/o temptatives suïcides. En els últims anys s'han posat en marxa programes en estreta col·laboració entre entitats (també del tercer sector) i l'Administració pública, i és interessant explorar com s'implementen aquests acords i quines millores porten per a la intervenció social en la gestió del suïcidi.

4.6. Conclusions

En conclusió, la discriminació pel fet de ser LGTBI és, com hem vist, una realitat que afecta la joventut de la nostra illa i joves de la resta del món. Aquesta discriminació genera conseqüències negatives com ansietat, depressió, inseguretat i, fins i tot, risc de suïcidi. El fet de sortir de l'armari suposa una passa molt important en la vida d'un jove LGTBI, i moltes vegades contenen la seva situació a determinades persones i en determinats entorns on se senten segurs.

El centre educatiu esdevé, juntament amb els espais d'oci, punts crítics, ja que és on es concentren els actes discriminatoris. Per això mateix, són els llocs on molts joves opten per no sortir de l'armari. Alguns arriben a fingir ser heterosexuales per evitar la discriminació. Es fa palesa la necessitat de continuar sensibilitzant la joventut en els centres educatius, i al mateix temps, continuar formant els i les professionals en qüestions relatives al col·lectiu LGTBI, incloent estratègies per detectar i intervenir al més aviat possible en situacions de discriminació.

5. Una reflexió final: la joventut LGTBI, la temptativa suïcida i el context de covid-19

Com a reflexió, en el context de covid-19, les vulnerabilitats que existien

en contextos precedents a la pandèmia continuen existint i fins i tot poden agreujar-se. En aquest sentit, és important tenir en compte que l'estigma i la desigualtat que sofreixen les persones LGTBI se suma als problemes que es desencadenen en aquesta crisi, augmentant les possibilitats d'exclusió social i de discriminació.

Dins el col·lectiu, les persones trans* són les més vulnerables, en tenir un accés al mercat de treball difícil, i per tant, a altres àrees de la vida social com són l'habitatge i l'adquisició de béns de consum, bàsics i no bàsics. Normalment, les persones trans* accedeixen a llocs de feina amb condicions precàries i abusos laborals. Moltes de les persones amb aquestes condicions laborals sofreixen problemes econòmics molt greus, que ara amb la covid-19 s'han fet més palpables que mai: no poder accedir a un ERTO és una realitat de moltes, moltíssimes persones trans*. En aquest sentit, és un col·lectiu que s'haurà d'acollir a les mesures desplegades pel Govern per garantir uns mínims econòmics. El subsidi per desocupació per a treballadors i treballadores temporals pot ser un globus d'aire per les persones trans* que tenien contractes d'aquest tipus abans de la pandèmia i que no han assolit la cotització necessària, sense oblidar que, de nou, seran receptors d'ajudes assistencialistes. També l'ingrés mínim vital (IMV) és necessari per garantir una cobertura mínima de les seves necessitats bàsiques.

Però evidentment, la manca per excel·lència és la falta d'espai per poder canalitzar les seves demandes, necessitats i reivindicacions en un context de quarantena i confinament. Ja amb les fases de desescalada que tenim avui ha estat possible tornar, de

mica en mica, a la feina presencial de les associacions i entitats que s'encarreguen de defensar els drets i atendre les necessitats de les persones LGTBI. Tot i així, cal tenir en compte la necessària intervenció psicològica en joves LGTBI que s'han trobat (i/o es troben encara) en situacions emocionals complicades: ja sigui perquè són discriminades al seu poble o barri, perquè no tenen espais de trobada amb altres joves LGTBI, perquè estan soles, perquè són seropositives, perquè es dediquen al treball sexual... Siguí quina sigui la seva situació, cal tenir-la en compte per no agreujar la seva vulnerabilitat, ja establerta, només pel fet de formar part del col·lectiu LGTBI). A més a més, el ciberassetjament és una realitat que no pot perdre's de vista mai, especialment entre les persones joves, grans usuàries natives del món digital.

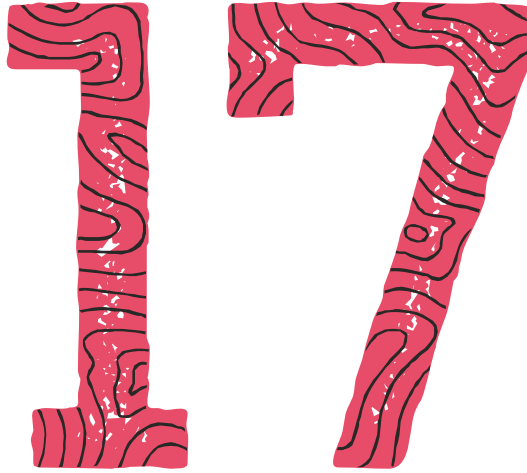
L'aïllament i la solitud forçada per la situació de confinament pot agreujar els pensaments suïcides i si els i les joves es veuen en situacions de vulnerabilitat, el perill és evident. Detectar i anticipar aquesta situació és clau en el context que vivim avui dia.

6. Referències bibliogràfiques

- Alises, C. (2018). *Guía de delitos de odio LGTBI*. Andalucía: Consejería de Igualdad y Asuntos Sociales de la Junta de Andalucía.
- COGAM (2013). *Homofobia en las aulas 2013. ¿Educamos en la diversidad afectivo-sexual?*. Madrid: Grupo de Educación de COGAM.
- COGAM (2016a). Benítez, E. (Coord.). *LGBT-fobia en las aulas 2015 ¿Educamos en la diversidad afectivo-sexual?*. Madrid: Grupo de Educación de COGAM.
- COGAM (2016b). Benítez, E. (Co-

- ord.). *Cyberbullying LGBT-fóbico. Nuevas formas de intolerancia*. Madrid: Grupo de Educación de COGAM.
- Coll-Planas, G. (2009). *Contra la homofobia. Políticas locales de igualdad por razón de orientación sexual y de identidad de género. Libro blanco europeo*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
 - Coll-Planas, G., i Missé, M. (2009). *Diagnòstic de les realitats de la població LGTB de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
 - Comisiones Obreras (CCOO) (2016). *Erradicar la LGTBfobia también es una lucha sindical*. Madrid: Federación de Servicios a la Ciudadanía.
 - Consell Nacional de la Joventut de Catalunya- CNJC (2018). *Encarem el suïcidi juvenil. Guia de prevenció del suïcidi i acompanyament del dol*. Catalunya: CNJC.
 - Devís-Devís, J., Pereira-García, S., Valencia-Peris, A., Fuentes-Miguel, J., López-Cañada, E., i Pérez-Samaniego, V. (2017). Harassment patterns and risk profile in Spanish trans persons. *Journal of homosexuality*, 64(2), 239-255.
 - Font, P. (2005). Educación afectiva y sexual en la adolescencia. En J. Alegret, M.J. Comellas, P. Font, i J. Funes (Eds.), *Adolescentes: relaciones con los padres, drogas, sexualidad y culto al cuerpo* (pp. 81-87). Barcelona: Ed. Grao.
 - Garaigordobil, M. (2011). Prevalencia y consecuencias del cyberbullying: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11(2), 233-254.
 - Garaigordobil, M., i Larrain, E. (2020). Acoso y ciberacoso en adolescentes LGTB: prevalencia y efectos en la salud mental. *Revista Científica de Educomunicación*, 62, 79-90.
 - Guasp, A. (2012). *The school report. The experiences of gay young people in Britain's schools in 2012*. Cambridge: University of Cambridge. Centre for Family Research.
 - Human Rights Campaign Foundation (2018). *LGBTQ Youth Report*. USA: Human Rights Campaign Foundation.
 - Lombardi, E. L., Wilchins, R., Priesing, D., i Malouf, D. (2002). Gender violence: Transgender experiences with violence and discrimination. *Journal of Homosexuality*, 42, 89-101. doi:10.1300/J082v42n01_
 - López, A., Generelo, J., i Arroyo, A. (2013). *Estudio 2013 sobre discriminación por orientación sexual y/o identidad de género en España*. Madrid: FELGTB y COGAM.
 - Martxueta, A., i Etxebarria, J. (2004). Análisis de la salud mental y psicosocial en lesbianas, gais y bisexuales, que fueron objeto de bullying homofóbico en la escuela. *Revista de Psicopatología y Psicología Clínica*, 19(1), 23-35.
 - Observatorio Madrileño contra la LGTBfobia (2017). *Informe de incidentes de odio por LGTBfobia en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Comunidad de Madrid.
 - Santoro, P., Gabriel, C., i Conde, F. (2010). *El respeto a la diversidad sexual entre jóvenes y adolescentes. Una aproximación cualitativa*. Madrid: Injuve.
 - World Federation for Mental Health (2018). *Young people and mental health in a changing world*. USA: World Federation for Mental Health.

Monogràfic: Joves i comunicació digital

**La transició digital
de la joventut.
Noves orientacions
per a la intervenció
educativa en joves**

**ARIADNA SANTOS ANDREU
MÒNICA FIGUERAS MAZ
ARIADNA FERNÁNDEZ PLANELLS**

Ariadna Santos Andreu

És graduada en Comunicació Audiovisual per la Universitat Pompeu Fabra i màster en Joventut i Societat per la Universitat de Girona. A l'actualitat, és investigadora predoctoral al Grup de Recerca en Joventut, Societat i Comunicació (JOVIScom) del Departament de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra. Les seves línies d'investigació es basen en la joventut, les xarxes socials, la representació del gènere en línia i els nous mitjans digitals. El darrer any ha treballat en diferents projectes de recerca sobre joventut i activismes.

Mònica Figueras Maz

És doctora en Periodisme i professora titular del Departament de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra (UPF). Coordina a la UPF des dels seus inicis el Màster Oficial Interuniversitari en Joventut i Societat. Les seves línies d'investigació se centren en la joventut i la comunicació, l'educació mediàtica, la deontologia periodística i els estudis de gènere. Lidera i ha participat en diferents projectes competitius nacionals i internacionals relacionats amb aquestes temes. A l'actualitat, coordina el Grup de Recerca en Joventut, Societat i Comunicació (JOVIScom) de la UPF.

Ariadna Fernández-Planells

És doctora en Comunicació Pública i professora en el Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art a la Universitat Politècnica de València. La seva àrea d'especialització és la dels nous mitjans i la joventut. Ha treballat en nombroses investigacions relacionades amb l'ús dels mitjans socials, de l'activisme i els nous hàbits informatius de la joventut. La seva recerca sempre versa al voltant de l'impacte de les TIC en diferents àmbits de la vida. En els darrers cinc anys ha participat en diferents projectes de recerca competitius finançats nacionals i internacionals. És membre de el Grup de Recerca en Joventut, Societat i Comunicació (JOVIScom) de la UPF i del grup Trademetrics de la UPV.

Resum

Les TIC segueixen plantejant un panorama en continu canvi i el jovent hi conviu i s'hi adapta de forma autònoma. En aquest capítol es reflexiona, en una primera part, sobre el paper dels educadors en una nova transició de la joventut i sobre el procés de transició digital que viu el jovent a l'espai en línia. En la segona part, a partir d'un informe propi elaborat el 2015, es revisen i s'actualitzen una sèrie de recomanacions per treballar amb joves des de l'àmbit formal i no formal.

Les TIC, tenint en compte els mesos de confinament que hem patit, reforcen la seva centralitat en el jovent. Ara és el moment de tornar a reflexionar sobre la necessitat de poder aprofitar les TIC per convertir-les en eines i recursos útils en el treball amb joves. Ja no es tracta d'educar "amb" les TIC sinó d'educar "en" i "per a" les TIC.

Paraules clau

Joventut / TIC / Transició digital / Intervenció educativa.

Resumen

Las TIC siguen planteando un panorama en continuo cambio y las personas jóvenes conviven con ellas y se adaptan de forma autónoma. En este capítulo se reflexiona, en una primera parte, sobre el papel de los educadores en una nueva transición de la juventud y sobre el proceso de transición digital que viven los y las jóvenes en el espacio online. En la segunda parte, a partir de un informe propio elaborado en el 2015, se revisan y se actualizan una serie de recomendaciones para el trabajo con jóvenes desde el ámbito formal y no formal.

Las TIC, teniendo en cuenta los meses de confinamiento que hemos vivido, refuerzan su centralidad en los jóvenes. Ahora es el momento de volver a reflexionar sobre la necesidad de poder aprovechar las TIC para convertirlas en herramientas y recursos útiles en el trabajo con jóvenes. Ya no se trata de educar "con" las TIC sinó de educar "en" y "para" las TIC.

Palabras clave

Juventud / TIC / transición digital / Intervención educativa.

1. Introducció

Aquest ha estat un any excepcional en què a causa del confinament el jovent ha passat moltes hores a casa, en família i sense contacte físic amb el grup d'iguals. No és d'estranyar, doncs, que el temps que ha dedicat a les xarxes socials i a la connexió en línia hagi augmentat considerablement. Segons dades de l'Informe anual sobre els hàbits digitals dels nens (Qustodio, 2020), la mitjana de temps en la infància i adolescència davant les xarxes socials ha augmentat un 170 % respecte de les dades de l'inici de 2019. La covid-19 ha provocat, doncs, més popularitat de les TIC encara. Deixant de banda l'increment d'ús durant el confinament, aquesta ja era una tendència a l'alça des de 2015. L'Estudi General de Mitjans l'any 2015 mostrava una penetració d'Internet del 66,7 % en tota la societat, en canvi l'any 2020 ja és del 80,4%. Si ens focalitzem amb el segment d'edat dels 14 als 34 anys, la penetració al 2015, tot i que és alta, no arribava al 92 % i, en canvi, al 2020 supera el 98%.

Durant el confinament, les TIC han estat un factor clau per a la joventut i també per a tota la societat. Han facilitat mantenir el contacte, no només entre persones, sinó també entre institucions, principalment educatives. Per aquest motiu, avui en dia, és innegable el poder de les TIC i, per això encara es fa més difícil comprendre les veus les demonitzen. Sovint es qüestiona l'ús que en fa la joventut i es posen en dubte les pedagogies que s'hi associen, quan realment el jovent no és el problema de l'equació, sinó que s'hauria de posar en dubte l'ús de les TIC que es fa en el conjunt

de la societat, incloent-hi infants i persones adultes, i tenint en compte que és un problema estructural, no exclusiu del segment jove de la població.

L'any 2016, la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya va publicar l'informe «TIC i joves: reflexions i reptes per al treball educatiu» (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016)¹. L'estudi, que es va dur a terme durant l'any 2015, presentava un estat de la qüestió sobre les tecnologies de la informació i comunicació i joves, realitzat des d'una visió inclusiva amb l'objectiu d'orientar les intervencions de les persones vinculades en l'àmbit de la joventut i del treball amb joves. Fa cinc anys ens trobàvem en un moment en què les pantalles i els dispositius mòbils ja formaven part de la vida quotidiana del jovent i l'ús d'Internet i de la telefonia mòbil havia crescut exponencialment. Aquest context que emergia generava moltes preguntes i dubtes, sobretot per part d'institucions i professionals de la joventut. Per aquest motiu, es va creure necessari preguntar-se com afectava la incorporació de les tecnologies en la vida diària de les persones joves, quins suports preferien, per a què els utilitzaven i com i quins eren els riscos i les potencialitats de les TIC. Un cop feta la reflexió sobre aquestes qüestions, l'informe conclouïa amb una sèrie d'orientacions per a les intervencions en l'àmbit de joventut i amb un decàleg de recomanacions i bones pràctiques adreçades a professionals i educadors.

Ara que han passat cinc anys i tenint en compte que les TIC segueixen plantejant un panorama en continu procés de canvi, creiem necessari revisar i actualitzar les orientacions i

recomanacions que apareixen al text original. Si al 2015 ja apuntàvem la necessitat d'entendre la manera com aquestes tecnologies influeixen en les persones joves, ara les TIC cobren una nova dimensió, especialment després dels mesos de confinament que hem viscut. Que les persones joves dediquessin molt de temps del seu dia a dia a les TIC, fa cinc anys generava certa preocupació i dubtes entre la societat adulta, ara amb la perspectiva que ens donen les últimes recerques, hem vist com l'ús dels mitjans digitals s'ha imposat i normalitzat fins el punt que sorgeix la necessitat de poder aprofitar aquest fenomen des dels sectors adults per poder intervenir, no es tracta ja d'educar "amb" les TIC sinó d'educar "en" i "per a" les TIC.

Avui en dia podem parlar d'espais digitals que en només cinc anys han quedat envellits i d'altres espais que s'han popularitzat i consolidat. Per exemple, l'ús d'Instagram segueix augmentant en els darrers anys (IAB, 2020) i s'ha convertit en la xarxa social preferida dels i les adolescents. Segons un estudi de Quostudio (2020), un 47,7 % de joves menors d'edat utilitzen aquesta xarxa. També, la xarxa social Tik Tok va ser l'app més descarregada al 2018, però no ha estat fins aquest any que s'ha popularitzat entre el jovent i especialment entre les joves (IAB, 2020), que de mitjana passen una hora al dia a l'aplicació (Quostudio, 2020). Fins i tot, les aplicacions per lligar més utilitzades com ara Tinder o Grindr estan modificant la forma d'establir relacions personals. Tots aquests canvis no fan més que evidenciar el que ja apuntàvem fa cinc anys, que més enllà d'utilitzar les TIC

per comunicar-se, entrar en contacte i establir relacions, les interfícies i les pantalles també tenen una dimensió identitària i s'han convertit en un mitjà amb una funció expressiva molt important (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016), és a través d'aquest canal que el jovent pot decidir com es vol mostrar i definir.

Tot i l'evidència que la joventut utilitza els nous mitjans i tecnologies per socialitzar i establir relacions personals (Marcelino Mercedes, 2015; Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016), en el context concret del confinament, han permès mantenir les relacions, tot i el distanciament físic, tant a persones joves com a adultes. Dins d'aquesta gran activitat que és la comunicació a través de les xarxes socials, un estudi de Prades i Carbonell (2016) va definir les accions concretes que s'englobaven dins de la socialització a Instagram: el que més motiva el jovent a utilitzar-la, en primer lloc, és el fet de xafardejar, després publicar tot el que fan per tal que els seus seguidors ho vegin i, per últim, donar-se a conèixer i interactuar a partir de les imatges pròpies. Aquesta anàlisi està subjecte al que consideren Tortajada i Araüna (2014) en el seu estudi. Asseguren que les hores invertides en les xarxes socials, a través de les accions mencionades, provoquen l'augment de la pressió per la construcció i el manteniment de l'autoimatge i les relacions entre iguals, especialment en les joves.

Precisament, un estudi impulsat per la Universitat de València i la Fundació MAPFRE (2020) permet establir diferències de gènere en les conseqüències que poden tenir les TIC si el jovent

en fa un mal ús. Per tant, també destaquen diferències significatives de gènere en l'ús de les TIC. L'estudi revela que tant les apostes en línia com jugar a videojocs són activitats masculines i, per tant, són ells qui tenen més possibilitats de patir una addicció. En el cas del mòbil i les xarxes socials, tant ells com elles en fan un ús diari, però en canvi, són les joves qui presenten més probabilitats de patir addiccions o de tenir conductes de risc de dependència. Això s'explica perquè elles donen més importància a la identitat i a la part relacional de les xarxes i, en canvi, ells utilitzen les TIC per fer estratègia, competir i guanyar.

Tenint en compte tots aquests factors determinants que afecten l'ús de les TIC per part del jovent, creiem necessari reforçar la idea de l'acompanyament en entorns en línia no només des de les famílies o els professionals en joventut, sinó també des de l'escola i la universitat. És per això que el paper de l'educació mediàtica, que ja mencionàvem a l'informe «TIC i joves» (2016), ha d'esdevenir encara més clau en la nova normalitat. Només si des de l'educació mediàtica aconseguim interrelacionar els diferents coneixements, destreses i actituds que es troben en les TIC, podrem tenir ciutadans desenvolupats en el context mediàtic actual i capaços d'adaptar-se a canvis ràpids i entorns diferents (Arciniega i Figueras, 2019).

2. La transició digital de la joventut

Sovint tendim a englobar el jovent dins un mateix sac sense parar atenció a la diversitat i l'heterogeneïtat que forma el món juvenil. Per això,

Duarte (2000) parla del concepte de "joventuts" entès com les diverses significacions del complex entramat que sorgeix a les societats des d'un grup social que s'expressa de maneres múltiples i plurals. Així doncs, de la mateixa manera que existeix una varietat molt rica de perfils juvenils, també hi ha molts tipus de transicions juvenils, com les educatives, laborals o d'emancipament, entre d'altres. Independentment del caràcter d'aquestes, cada jove farà la seva pròpia transició, és a dir, escollirà el seu camí en funció del seu context i de la seva persona, i avui en dia, també a l'espai en línia, el jovent experimenta una transició digital i mediàtica.

Així, de la mateixa manera que joves de 14 anys no són igual que joves de 25, les identitats tampoc són les mateixes perquè les necessitats canvien amb el pas dels anys. En l'informe sobre el qual ens basem ja es posava de relleu la funció identitària de les xarxes socials i es deia que el jovent construeix part de la seva identitat a cop de clic i de compartir part de la seva esfera privada a les xarxes (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016). Així, la vivència a través de les TIC tindrà un pes rellevant en la definició d'aquestes noves identitats juvenils marcades per una empremta digital que perdurarà més enllà de la seva adolescència i joventut. Tenint en compte que el procés de creació de la identitat digital és actiu i que cadascú hi té un paper i una intencionalitat, existiran diferències visibles en les identitats digitals entre persones adolescents i joves, pel sol fet de no estar en el mateix moment vital. Per tant, tal com apunten Megías Quirós i Rodrí-

guez San Julián (2018), partim de la idea que en l'entorn digital hi ha un procés d'aprenentatge, saber estar a les xarxes requereix d'un aprenentatge personal, que en el cas del jovent coincideix amb la transició a l'etapa adulta.

Al 2015 ja apuntàvem que les persones joves tenen un gran coneixement de com funcionen els dispositius i el programari, però els resulta tan difícil com a les generacions més grans entendre com funciona l'ecosistema social (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016). Ells i elles tenen destresa tecnològica, són nadius digitals (Prensky, 2001), però nosaltres tenim l'experiència. En la majoria dels casos, aquest domini de les pantalles i de l'espai en línia es tracta d'un aprenentatge autodidacta i continuat en el temps, és per això que creiem rellevant entendre, treballar i acompanyar el jovent en aquesta transició i fer-ho en el context social en què s'insereixen les TIC.

D'altra banda, hem de ser conscients que aquest acompanyament digital, no es pot fer d'un dia per l'altre, sinó que comporta un procés de maduració, canvi i consolidació de la identitat, de la mateixa manera que passa a l'espai natural, fora de línia. La sociòloga Liliana Arroyo al seu llibre *Tu no ets la teva selfi* (2019) afirma que les persones tenim dos naixements: el primer és el físic i el segon és el virtual, el moment en què comencem a existir a la xarxa. De la mateixa manera que comencem a existir a les xarxes (en alguns casos, fins i tot, abans de néixer, amb fotografies de les ecografies que publiquen les mateixes famílies), també podem afirmar que creixem, ens

fem grans i adults "amb" i "en" les TIC. Per tant, podem concloure que a l'espai en línia, i sobretot a les xarxes socials, també hi ha un procés evolutiu, una transició que en el cas del jovent pot coincidir amb altres transicions fora de línia. Alguns dels factors que poden influir en experimentar aquest creixement són: disposar d'informació de les xarxes, canvis en els gustos i preferències personals, experiències personals o properes, nivell d'estudis o tenir un major coneixement de la societat. Així, quan parlem de transicions digitals volem posar de relleu els processos de canvis que viu el jovent en els espais en línia i corroborar la importància i la influència de les TIC en el jovent. Fins ara, aquestes transicions es fan de manera molt autònoma i poc conscient, com a professionals en joventut, a banda d'acompanyar i assessorar també hem d'identificar les necessitats existents respecte les diferents identitats en cada moment d'aquesta transició.

3. Noves orientacions per a les intervencions en joventut

Com hem vist, el panorama digital respecte al jovent, només en cinc anys, ha canviat molt i tot apunta que els canvis continuaran. Per tant, creiem que com a professionals de la joventut, des de qualsevol àmbit, ja sigui des de la recerca, la intervenció i fins i tot des de les polítiques en joventut, hem d'estar preparats i formats per afrontar tots aquests canvis en el moment en què es produeixen, fins i tot, poder anticipar-los. Malgrat les dificultats, creiem que hem d'unir esforços per tal de no trobar-nos els

canvis a sobre i fer tard, perquè qui ho pagarà és el jovent.

Per aquest motiu, fa cinc anys a l'informe «Joves i TIC» (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016) vam elaborar el següent decàleg de recomanacions pel treball amb joves. Ens agradaria recalcar que aquest llistat continua vigent, però ens trobem amb la necessitat d'ampliar les recomanacions i actualitzar-les segons el context actual. A continuació reproduïm el decàleg inicial:

1. Conèixer les eines que protagonitzen el dia a dia dels joves per entendre els significats, les potencialitats i els riscos que els i les joves han d'afrontar
2. Potenciar el coneixement crític de la identitat digital pròpia
3. Fomentar un contracte social entre joves, pares i educadors
4. Facilitar eines de detecció de possibles problemes
5. Curar continguts
6. Mostrar exemples d'èxit i fracàs d'ús de les TIC
7. Vetllar per la diversificació de consums de productes i eines tecnològiques
8. Dissenyar activitats que incloguin la capacitat multitasca del jovent alternant tasques de diversa complexitat.
9. Introduir el joc com a eina d'aprenentatge a través de les TIC
10. Educar en mitjans i, també, amb mitjans

Per tal d'actualitzar el decàleg de l'informe original «TIC i joves» per intervenir en joves utilitzant les TIC, a continuació actualitzem les deu ja

proposades amb algunes idees noves i n'afegim deu més que es despreuen del context dels últims cinc anys. També, concretem algunes idees que quedaven difuminades en les orientacions originals.

Tant les orientacions inicials com les que plantejgem aquí són orientacions pel treball amb joves en l'àmbit formal i, sobretot, en el no formal. Tot i que mestres, personal tècnic de joventut i pares i mares tenen el principal pes socialitzador, cada vegada més aquest pes es dilueix entre la gran diversitat d'agents, persones, institucions i activitats d'oci. Així, els mitjans i les tecnologies apareixen cada cop en edats més primerenques, quasi des del cotxet podem veure nadons amb un telèfon a les mans, i contribueixen també a modelar la identitat dels infants. Però és en l'adolescència i la joventut quan, deixant de banda els amics, les activitats d'educació no formal cobren més importància. Les persones joves no són conscients de la càrrega educativa que hi ha i, per tant, són més permeables als seus efectes. Aquí, agents animadors socioculturals, dinamitzadors, educadors socials o de temps lliure tenen un gran poder d'intervenció en els i les joves i l'hem de saber aprofitar constructivament (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016).

Fomentar l'activisme en línia.

En aquests últims anys hem vist com persones, especialment joves, s'unien al moviment pel clima o al moviment feminista a través de mitjans digitals. Les xarxes han propiciat aquests espais de lluita transfronterera per una mateixa causa. És el cas, per exemple, de Fridays for Future, el moviment ini-

ciat a Noruega per Greta Thunberg. És cert que, sense el carrer, aquest moviment no tindria la mateixa força, recordem les imatges de Greta amb la seva pancarta davant del Parlament de Suècia, però és l'impacte d'aquestes imatges difoses a través de les xarxes socials, que provoca l'inici del moviment a la xarxa. D'altra banda, l'espai digital facilita l'organització i la difusió dels missatges, i ho fa amb el llenguatge propi de les persones joves. També hem vist com en moments crítics com ha estat el confinament han permès adaptar l'activisme al medi en línia i així no aturar el moviment.

Aquesta capacitat d'organització i mobilització en línia, es trasllada també a moviments socials i reivindicacions més localitzades, com en el cas de les mobilitzacions postsentència a Catalunya, en què les xarxes van fer un paper protagonista, especialment Telegram. Va ser a través d'aquest espai digital que es van organitzar mobilitzacions de gent, principalment, jove.

Promoure les comunitats virtuals. Sovint s'han qualificat els mitjans socials d'individualistes on, especialment, el jovent adopta actituds narcisistes. Malgrat que "existir" a les xarxes o consumir les TIC pugui ser una activitat individual, hem de conèixer què fan les persones joves a les xarxes i perquè hi són. En moltes ocasions, les xarxes els permeten entrar en contacte amb el grup d'iguals i comunicar-se amb la seva xarxa més propera (Fernández-Planells, Masanet i Figueras, 2016). Entre d'altres, les TIC han impulsat les comunitats de fans organitzant-se i generant contingut creatiu (*#FanFiction*, *#FanArt*, etc.); comuni-

tats d'aprenentatge d'habilitats que els interessin (des d'aprendre a tocar un instrument fins a fer *twerking*); espais de debat, espais de solidaritat com els que han emergit arran del confinament on el jovent ha pogut autoorganitzar-se i fer-se costat... Així, com a professionals en joventut, creiem que generar un equilibri entre el desenvolupament de la individualitat i les experiències comunitàries fora de línia, però també en línia, és indispensable.

Apoderar en clau feminista. Creiem convenient també afegir aquest punt específicament en clau de gènere. El feminisme, arran de la primera convocatòria de vaga feminista el 2018, és una identitat estesa sobretot entre dones joves. Aquest feminisme, tant viu als carrers, entra en contradicció amb les imatges que podem trobar a les xarxes socials on dones joves se sexualitzen i es cosifiquen, aparentment per voluntat pròpia i amb una actitud d'apoderament. Aquestes joves disposen realment d'un discurs feminista potent que provoqui que aquest apoderament femení es faci expressament a través del cos? Aquí volem fer èmfasi en la mirada crítica i reflexiva que com a professionals de la joventut podem aportar, perquè si no és així, és possible que ens trobem davant una nova forma que adopta el patriarcat a les xarxes: fent que les joves interioritzin la mirada masculina, es sexualitzin i adoptin estereotips de gènere precisament per buscar l'aprovació en forma de *likes* o comentaris dels homes. Aquest debat sobre apoderament i ús del cos és un debat present entre el propi jovent que, prou sovint, emergeix a les xarxes al

voltant d'imatges de persones anònimes o *influencers*. Si sabem identificar aquesta qüestió, podem treballar per un apoderament femení i feminista.

Posar en valor les dades personals. A Internet res surt de franc per més que ho pugui semblar. Pel sol fet d'obrir-nos un perfil a qualsevol xarxa social ja cedim moltes dades personals a les grans empreses que gestionen tot aquest ecosistema. Per tant, a Internet, els usuaris som dades i quan una aplicació no ens demana res a canvi és justament perquè està fent negoci amb les nostres dades. Al 2015, ja apuntàvem que, en molts casos, les persones joves no són conscients d'aquesta transacció i exposen la seva vida privada, el seu procés de construcció d'identitat, a la xarxa de manera impulsiva i sense cap tipus de filtre ni de consciència sobre les possibles conseqüències que pot tenir en un futur no tan llunyà (cerca de feina, viralització de continguts, ciberassetjament, etc.). La necessitat d'obtenir una interacció instantània (els *likes*, els retuits o els comentaris –en positiu–) guanya qualsevol reflexió més racional. Avui en dia, bona part del jovent ja és conscient d'aquesta transacció, d'altres no, però consideren que els beneficis obtinguts per la cessió de dades personals paga la pena. No és quelcom exclusiu de les persones joves, sols cal pensar en les actituds pròpies. Com a professionals del treball amb joves hem de tenir clar aquest fet per poder informar, prevenir i educar.

Reconèixer el poder dels algorismes. És important saber que aquestes grans empreses, quan cedim les nostres dades, posen en marxa potents algorismes que poden modificar

fàcilment els gustos i les opinions del jovent. Un exemple el trobem a les apps per lligar, on a partir del nostre comportament a l'aplicació i totes les nostres dades personals disponibles a l'espai en línia, l'algoritme de Tinder o Grindr seleccionarà perfils concrets expressament perquè agradin a l'usuari. La periodista francesa Judith Duportail va dur a terme una investigació sobre Tinder i explica que "Tinder és com un bar ple de persones solteres, escollides expressament per a mi mentre estudien el meu comportament, llegeixen el meu diari i amb persones noves seleccionades constantment segons les meves reaccions en viu" (The Guardian, 2017). Per tant, és interessant fer la reflexió del poder que tenen aquests algorismes sobre les nostres vides i com el que creiem que són decisions personals, a vegades, no ho són tant. Un altre cas mediàtic ha estat Cambridge Analytica que va posar de manifest la vulnerabilitat de la societat enfront la manipulació a través de les xarxes. Projectes com l'impulsat per Lina Dencik, codirectora del Data Justice Lab ofereixen estudis, dades i propostes per fer front a aquest gran repte que enfrontem com a societat.

Educar en la ciutadania digital.

Aquest és un tema que sempre es dona per fet, però és important recalcar. A vegades el respecte s'associa en el terreny físic, en el cara a cara, però ens oblidem que el món natural, fora de línia, es trasllada al món en línia a diferència que en aquest últim la realitat està mediada per una tecnologia concreta. Per això, el mateix respecte que s'adopta cara a cara, ha d'existir en els mitjans digitals, l'anoni-

mat que ens proporcionen les xarxes no ha de ser aprofitada per *haters i trolls* per atacar, vexar o denigrar persones o opinions diferents. Així, és interessant el concepte netiqueta, entès com el protocol que s'ha d'adoptar als diferents espais digitals. El problema és que, sovint, aquestes regles que regeixen aquests espais no estan escrites o es desconeixen per part del jovent i de la societat en general. Per aquest motiu, hi ha iniciatives per treballar una ciutadania digital com per exemple el *Manual de ciutadania digital per a docents i estudiants* (GoConqr, 2016) amb principis tan bàsics com demanar permís per publicar o etiquetar contingut on apareixen terceres persones i que es poden aplicar als diferents espais en línia (xarxes socials, blogs, fòrums, correu electrònic o Internet en general). S'ha d'entendre i treballar la idea que internet proporciona a tothom un espai individual on poder compartir el que vulguem, i que precisament per això s'ha de respectar i s'han d'adoptar actituds de civisme. En el cas que hi hagi opinions que no ens agradin podem bloquejar-les o silenciar-les i si hi ha opinions que se surten dels límits democràtics sempre podem recórrer a la denúncia del contingut a la mateixa xarxa.

Crear espais físics de diàleg. A vegades es pot pensar que els debats sobre els mitjans socials digitals han de ser exclusivament mediats per una tecnologia. Creiem interessant que com a professionals del treball amb joves puguem provocar i buscar aquests punts de trobada físics i constructius per tal de debatre i formar-se sobre les xarxes socials. Però quants cops hem vist joves i adults

que en una trobada física fan més cas del mòbil que no pas de la persona que tenen davant? Aquest comportament d'ignorar a algú cara a cara per prestar més atenció al mòbil és conegut com a *phubbing*, i és el què hem d'evitar quan plantegem qualsevol trobada amb joves. Aquests espais ens brinden l'oportunitat de captar l'atenció del jovent interessant-nos pels mateixos temes i fent l'esforç de comprendre'ls. A més a més, aquestes trobades no només poden ser útils en una direcció, és a dir, des de l'acompanyament i assessorament del professional als joves, sinó que en la direcció inversa també poden ser beneficiaris, ja que podem aprendre molt del jovent i també conèixer què signifiquen les xarxes per ells i elles.

Visibilitzar les múltiples identitats i els mons idealitzats. Com es pot deduir de l'ús de les xarxes socials de les persones joves, la imatge té un paper protagonista en la construcció de la identitat, actualitzen amb freqüència les imatges dels perfils per construir una imatge pròpia i així rebre un *feedback* positiu del grup d'iguals (Araüna, Tortajada i Capdevila, 2014). Segons boyd (2014) actuem d'acord amb el context per això parlem d'una identitat continuada entre l'*on* i l'*off* que adaptem segons els contextos socials i els interessos personals. Un exemple molt revelador és el repte viral #DollyPartonChallenge, una imatge que combina les diferents identitats que tenim a les xarxes, mostrant les quatre imatges de perfil que tenim a LinkedIn, Facebook, Instagram i Tinder. Les diferències són molt clares, segons el què ens ofereix cada xarxa social ens representem d'una mane-

ra o d'una altra. Aquest fet ens dona l'oportunitat de conèixer i entendre les diferents facetes de la gent jove per tal de poder-les treballar i millorar en un pla físic.

Altrament, també s'ha de considerar que les xarxes socials i sobretot Instagram són plataformes que fomenten i faciliten la creació de mons aspiracionals idealitzats (Caldeira, 2016). Per tant, ens trobem en un espai que facilita el canvi d'identitats i que les inserta en un sistema de comunicació basat en la representació, l'aparença i l'aprovació pública (Guardiola, 2018). Diferenciar entre què és realitat i què és *postureig* és molt complicat, tant pel jovent com pels adults, però el context ens brinda l'oportunitat de poder reflexionar amb els i les joves sobre el perquè del *postureig* i d'aprofundir en aquesta línia.

Enfortir l'autoestima digital. En relació amb el punt anterior, creiem necessari posar de relleu el treball de l'autoestima en entorns en línia. En un moment en què l'autoestima s'amida en *likes* i comentaris en positiu, la contínua exposició a cossos ideals (i estereotipats) i vides aparentment perfectes pot fer sentir angoixa a joves respecte el propi cos o la pròpia vida, especialment a aquelles persones que estan en el procés de construir el seu jo. De fet, hi ha estudis com #StatusOfMind impulsat per la Reial Societat Britànica de Salut Pública (RSPH) que demostren que l'exposició a aquest tipus de contingut afecta la bona salut mental. Aquest fenomen és el pretext perfecte per treure a debat temes que han existit sempre però, que anteriorment adoptaven formes diferents. No creiem que la solució sigui prohibir el

consum d'aquest contingut ni menys tenir-lo, sinó que apostem per la mediació i el reforç de l'autoestima des de l'espai fora de línia.

Treballar el FOMO. També molt vinculat amb el punt del *postureig* és la patologia psicològica del *Fear of Missing Out* (FOMO), la por a perdre's alguna experiència més interessant que la pròpia, tenir aquesta sensació és conseqüència de viure la nostra realitat i alhora estar enganxats a aquestes aparents vides perfectes que ens proporcionen les xarxes (Arroyo, 2019). Detectem així, dos problemes que se'n poden derivar, en primer lloc és la sensació de constant insatisfacció del jovent que pot patir aquesta afecció, aquí, la figura de l'adult i/o professional ha de dur a terme un treball amb el jovent per posar en valor la persona i alhora reforçar l'autoestima digital que buscàvem al punt anterior. En segon lloc, ens podem trobar amb joves que tinguin la necessitat d'estar sempre connectats per veure el que fan els altres o que directament tinguin por a ser oblidats (*atazagorafòbia*) i per això comproven constantment si els seus perfils reben interaccions en forma de *likes*, comentaris o missatges. En aquest sentit, creiem que a priori la desconexió tampoc és la solució, és a dir, prohibir o limitar l'accés a Internet o a les xarxes socials. Més aviat el que s'hauria de fer és un treball per evidenciar que tot el que es mostra a les xarxes socials és resultat d'una construcció social.

4. Conclusió

Si el 2015 hi començava a haver debats sobre la influència de les TIC

en el jovent, avui en dia, no hi ha cap dubte de la importància que aquestes cobren. La qüestió és com les podem aprofitar per convertir-les en eines i recursos útils en el treball amb joves i superar els discursos que les demostren o qüestionen.

Partim de la base que no es pot reduir la definició de bretxa digital a la línia que separa aquelles persones que tenen accés a Internet i les que no, va més enllà. La bretxa digital, sobretot en les societats on la majoria del jovent disposa d'un telèfon mòbil, ens parla de l'ús de les TIC polaritzat entre aquelles persones que les utilitzen només per l'oci i l'entreteniment i aquelles altres que les aprofiten com a eines de creació i producció (Ramos et al., 2017). Per tant, ens enfrontem a diferents desigualtats respecte les habilitats i competències del jovent en les TIC. Aquestes diferències estan estretament vinculades a les desigualtats socials que ens envolten.

Així, el paper de l'educació serà clau per reduir aquestes desigualtats. Els centres educatius hauran de liderar aquests canvis posant les TIC al centre de l'aprenentatge. Si fa cinc anys encara es plantejava la implantació de les TIC en els centres escolars, avui en dia, immersos de ple en la crisi de la covid-19, per una banda es confirma la importància de les TIC en l'educació, i per l'altra, aquesta crisi ha evidenciat la necessitat de reforçar les competències tecnològiques i digitals dels centres educatius i dels espais no formals. Per això, serà necessari consolidar l'ús de les TIC en els espais formals i no formals per poder integrar totes aquestes orientacions i també poder acompanyar en les dife-

rents transicions digitals del jovent.

Hem introduït aquí el concepte de transició digital per evidenciar el procés de maduració del jovent en els espais en línia i per posar de relleu el paper que tenen tant agents educadors, professionals de la joventut i famílies. Igual que aquests canvis es produeixen en el món fora de línia, també existeixen en els entorns digitals, podran ser més o menys evidents depenent del moment en què es trobi la persona, però requeriran sempre unes especificitats que com a professionals les hem de conèixer i facilitar també des de la presència i l'acompanyament. En definitiva, hem vist com durant aquests últims cinc anys les TIC han evolucionat i revolucionat el nostre context, així com el del jovent. Això ens planteja reptes constants que com a professionals hem de saber superar i aportar tot el que estigui a les nostres mans per poder acompanyar també en les transicions digitals del jovent.

5. Referències

- Araüna, N., Tortajada, I. i Capdevilla, A. (2014). Interacciones adolescentes en las redes sociales: el frágil manejo de la popularidad. En A. Huertas; M. Figueras (Eds.), *Audiencias juveniles y cultura digital*. Bellaterra: Institut de la Comunicació, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación. (2020). *Estudio General de Medios*. Recuperat de <http://reporting.aimc.es/index.html#/main/cockpit>

- Arciniega, M. i Figueras, M. (2019). La educación mediática y el uso de los recursos tecnológicos en el aula en el contexto iberoamericano. *Contratexto* 32, 19-39.
- Arroyo, L. (2019). *Tu no ets la teva selfie. 9 secrets digitals que tothom viu i ningú explica*. Barcelona: Pagès editors.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: the social lives of networked teens*. New Haven: Yale University Press.
- Caldeira, S. (2016). Identities in Flux: An Analysis to Photographic Self-Representation on Instagram. *Observatorio*, 10(3), 135-158.
- Chóliz Montañés, M i Marcos Moliner, M. (2020). *Detección temprana y prevención de adicciones tecnológicas en adolescentes*. Fundación MAPFRE. Universitat de València. Recuperat de https://www.fundacionmapfre.org/documentacion/publico/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1106476
- Duarte, K. (2000). ¿Juventud o Juventudes? Acerca de cómo mirar y remirar a las juventudes de nuestro continente. *Revista Última Década*, 8, 59-77.
- Duportail, J. (2017, setembre 26). I asked Tinder for my data. It sent me 800 pages of my deepest, darkest secrets. *The Guardian*. Recuperat de <https://www.theguardian.com/technology/2017/sep/26/tinder-per-sonal-data-dating-app-messages-hacked-sold>
- Fernández-Planells, A., Masanet, M.-J. i Figueras, M. (2016). *TIC i joves: reflexions i reptes per al treball educatiu*, Col·lecció Aportacions, núm. 54.
- Guardiola, I. (2018). *L'ull i la la navalla. Un assaig sobre el món com a interfície*. Barcelona: Arcàdia.
- IAB Spain Research, i Elogia. (2020). *Estudio Anual de Redes Sociales 2020*. Recuperat de <https://iabspain.es/estudio/estudio-redes-sociales-2020/>
- Marcelino Mercedes, G. V. (2015). Migración de los jóvenes españoles en redes sociales, de Tuenti a Facebook y de Facebook a Instagram. *La segunda migración. Icono* 14, 13(2), 48-72.
- Megías Quirós, I. i Rodríguez San Julián, E. (2018). Jóvenes en el mundo virtual: usos, prácticas y riesgos. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud (FAD) y Fundación MAPFRE.
- Prades, M. i Carbonell, X. (2016). Motivaciones sociales y psicológicas para usar Instagram. *Communications Papers*, 5(9). 27-36.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Qustodio (2020). *Annual report on children's digital habits*. Recuperat

de https://qweb.cdn.prismic.io/qweb/f5057b93-3d28-4fd2-be2e-d040b897f82d_ADR_en_Qustodi-o+2020+report.pdf

- Ramos, A. C., Mahou-Lago, X., i Bouzas-Lorenzo, R. (2017). *Social inclusion, E-Exclusion and re-directing digital development policies* [Presentació en paper]. European Conference on e-Government, ECEG, 163-169.
- Royal Society for Public Health (2017) #StatusofMind. Social media and young people's mental health and wellbeing. Recuperat de <https://www.rsph.org.uk/uploads/assets/uploaded/d125b27c-0b62-41c5-a2c0155a8887cd01.pdf>
- Santos, D. (2016). *Manual de Ciudadanía Digital para Docentes y Estudiantes*. Recuperat de <https://www.goconqr.com/es/blog/manual-de-ciudadania-digital/>
- Tortajada, I. i Araüna, N. (2014). Ser noia a l'era de les xarxes socials. *Anàlisi: Quaderns de comunicació i cultura*, 50, 117-129.

Notes

1. https://dixit.gencat.cat/es/detalls/Article/tic_joves

**«En som més»:
una contranarrativa
al discurs d'odi en
l'adolescència¹**

ANTONI AGUILÓ BONET

Antoni Aguiló Bonet

Es va llicenciar en Filosofia. Posteriorment va obtenir el Diploma d'Estudis Avançats en Filosofia del Dret, Moral i Política i el doctorat europeu en Ciències Socials i Humanes a la Universitat dels Illes Balears. Ha estat investigador del Departament de Filosofia i Treball Social de la UIB. Actualment és investigador del Centre d'Estudis Socials de la Universitat de Coïmbra, on també ha impartit docència. Els seus principals interessos de recerca abasten els camps de la filosofia política, la teoria descolonial i els nexes entre sexualitat i descolonització. És, amb Boaventura de Sousa Santos, autor del llibre *Aprendizajes globales: descolonizar, desmercantilizar y despatriarcalizar desde las epistemologías del Sur* (Icaria, 2019).

Resum

L'objectiu principal d'aquest treball és analitzar el projecte de sensibilització «En som més» de YouTube com una contranarrativa per prevenir i combatre el discurs de l'odi i l'extremisme violent entre la població adolescent (especialment en les xarxes socials, espai propici per a la propagació sistemàtica de l'odi i la intolerància). D'aquesta manera, en diàleg amb algunes de les aportacions més rellevants del pensament d'Antonio Gramsci, Michel Foucault i, en els darrers anys, de la teoria descolonial (en particular de les epistemologies del Sud, proposades pel sociòleg Boaventura de Sousa Santos), el projecte es presenta com una contranarrativa descolonial i intercultural que promou en l'àmbit educatiu el pensament crític i l'empatia, i convida la comunitat escolar en el seu conjunt a fer un aprenentatge amb el sud global en el marc d'una educació compromesa amb els drets humans i d'un horitzó descolonitzador del pensament, respectuós de la pluralitat i la diversitat humana.

Paraules clau

Discurs d'odi / Contranarrativa / Xarxes socials / Epistemologies del Sud.

Resumen

El objetivo principal de este trabajo es analizar el proyecto de sensibilización 'Somos más' de YouTube como una contranarrativa para prevenir y combatir el discurso del odio y el extremismo violento entre la población adolescente (especialmente en las redes sociales, espacio propicio para la propagación sistemática del odio y la intolerancia). De este modo, en diálogo con algunas de las aportaciones más relevantes del pensamiento de Antonio Gramsci, Michael Foucault y, en los últimos años, de la teoría descolonial (en particular de las epistemologías del Sur propuestas por el sociólogo Boaventura de Sousa Santos), el proyecto se presenta como una contranarrativa descolonial e intercultural que promueve en el ámbito educativo el pensamiento crítico y la empatía e invita a la comunidad escolar en su conjunto a realizar un aprendizaje con el Sur global en el marco de una educación comprometida con los derechos humanos y de un horizonte descolonizador del pensamiento, respetuoso de la pluralidad y la diversidad humana.

Palabras clave

Discurso de odio / Contranarrativa / Redes sociales / Epistemologías del Sur.

1. Contextualització

Al llarg dels darrers anys, el tema de la presència del discurs d'odi ha guanyat especial rellevància en el context mundial actual. Es parla de discurs d'odi, en termes generals, com la manifestació d'idees intolerants i discriminatòries contra individus o grups vulnerables, amb l'objectiu d'ofendre la seva dignitat i incitar a l'odi. Tenint en compte les perspectives generals dels crims d'odi al continent europeu, se sol utilitzar la definició següent, recollida en la recomanació general núm. 15 de la Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància del Consell d'Europa (ECRI):

«L'ús d'una o més formes d'expressió específiques –per exemple, la defensa, promoció o instigació a l'odi, la humiliació o el menyspreu d'una persona o grup de persones, així com l'assetjament, descrèdit, difusió d'estereotips negatius o estigmatització o amenaça pel que fa a aquesta persona o grup de persones i la justificació d'aquestes manifestacions– basada en una llista no exhaustiva de característiques personals o estats que inclouen la raça, color, idioma, religió o creences, nacionalitat o origen nacional o ètnic igual que l'ascendència, edat, discapacitat, sexe, gènere, identitat de gènere i orientació sexual.» (ECRI, 2016: 4)²

A Europa, l'atemptat terrorista que va colpejar el diari satíric francès *Charlie Hebdo* el 7 de gener de 2015, a París, va suposar una forma de protesta rebuda com un insult contra els musulmans i una incitació als prejudicis racials contra els àrabs, per caracteritzar-los com a terroristes, la qual cosa va remarcar la importància d'es-

tablir límits a la llibertat d'expressió enfront del discurs d'odi emergent. Els efectes d'aquest nefast esdeveniment varen produir un augment de la intolerància religiosa, l'expansió de la desconfiança envers la comunitat islàmica i l'enfortiment de l'extrema dreta. Conseqüències semblants es varen produir després dels atemptats gihadistes de Niça i Brussel·les de 2016, entre altres atacs terroristes viscuts recentment a Europa. De la mateixa manera, mentre que la crisi de refugiats de Síria ha estat sistemàticament negada per alguns països europeus, altres han desmuntat els camps de refugiats, fets que han mostrat un ressorgiment preocupant de brots d'odi islamòfob.

Precisament, les eleccions europees de 2014 varen visibilitzar la irrupció de les forces d'extrema dreta al Parlament Europeu a través de diferents grups polítics. Per primera vegada des de la Segona Guerra Mundial, varen aconseguir avenços significatius a diferents països. La victòria del Front Nacional de Marine Le Pen a França, amb un 24,86 % dels vots, va marcar l'inici del canvi de tendència que indicava el suport popular creixent a les idees euroescèptiques i als partits d'extrema dreta en vista de la crisi política i econòmica d'Europa. La coalició entre el Front Nacional i la Lliga Nord italiana va donar lloc a la constitució del grup Europa de les Nacions i les Llibertats, que es va configurar com una de les forces de l'Europarlament, juntament amb altres partits consolidats en altres països que demanaven la fi de l'euro, la revisió dels tractats sobre immigració i el retorn de la sobirania nacional. Entre tots aquests,

hi havia el Partit de la Llibertat d'Àustria, que va obtenir el 19,7 % dels vots austríacs a les eleccions europees, i el Partit per la Llibertat, dels Països Baixos, amb el 13,32 % dels sufragis.

El projecte europeu de l'extrema dreta està travessat per dues pulsions. La primera és la pulsio euroescèptica. En virtut de la seva ideologia política, que s'articula sobre tres grans eixos (l'exaltació ètnica d'un nacionalisme excloent, la xenofòbia antiimmigrant i el discurs populista antiestablishment), els partits d'extrema dreta perceben la Unió Europea (UE) com una amenaça per a la homogeneïtat cultural i la sobirania nacional dels estats membres. Les estructures supranacionals de presa de decisions de la UE, la seva perspectiva global i la seva promoció (almenys retòrica) de la diversitat cultural van en contra de la missió d'exaltar la nació, de manera que s'oposen al procés actual d'integració europea. En aquest sentit, l'extrema dreta esgrimeix un discurs euroescèptic basat en una identitat nacional exclusiva i excloent, assenyala els culpables (l'establishment) i llança missatges populistes (per exemple, fer fora els immigrants o enderrocar les elits) que infonen sentiments d'odi, amenaça, por i rebuig.

La segona és la pulsio eurocèntrica. L'eurocentrisme és una ideologia supremacista que connota una creença profundament arrelada i compartida en la superioritat indiscutible de la civilització occidental, que suposadament es manifesta en èxits civilitzadors, com la ciència, la tecnologia, la burocràcia, la democràcia i la industrialització, entre d'altres. Es tracta d'una ideologia imbricada en gran part de

la tradició intel·lectual i la consciència cultural occidental (Amin, 1989; Goddy, 2011). En el programa electoral per a les europees de 2019, Vox fa servir el discurs eurocèntric que enalteix una identitat europea fictícia i imaginada: «Europa constitueix la Civilització per excel·lència, amb no menys de dos mil cinc-cents anys d'història».³ Afirmacions d'aquesta mena són un autèntic anacronisme. Sabem que la idea d'Europa és un invent modern, una creació de la Il·lustració del segle XVIII, i també sabem que el projecte d'unificació europea només veu la llum després de la catàstrofe de la Segona Guerra Mundial com a projecte d'integració econòmica.

Històricament, la visió d'Europa com a civilització homogènia ha estat una reacció contra el que tradicionalment Europa sempre ha classificat d'enemic extern: l'Europa cristiana contra l'islam, l'Europa civilitzada contra el salvatgisme dels indígenes americans, l'Europa capitalista i liberal contra l'Europa comunista durant la Guerra Freda, etc. La visió eurocèntrica segons la qual la cultura blanca europea era l'única cultura important va permetre a Europa dominar el món i fer el que sentia que havia de fer per assegurar la seva hegemonia: missions civilitzadores amb processos d'ocupació colonial, exterminis o evangelització, entre altres apropiacions occidentals. Aimé Césaire ho va expressar amb lucidesa en el famós *Discurs sobre el colonialisme* (1950):

«Vosaltres parlau de progrés, d'obra feta, de malalties curades, de creixement del nivell de vida. Jo parlo de societats arrancades de la seva

personalitat, de cultures trepitjades, d'institucions minades, de terres confiscades, de religions assassinades, de magnificències artístiques malversades, de possibilitats extraordinàries suprimides. M'ompliu el cap de fets, estadístiques, quilòmetres de carreteres, recs, vies de tren [...]. Jo parl de milions d'hommes arrancats dels seus déus, la seva terra, els seus hàbits, la seva vida, la vida.» (Césaire, 2006: 20)

Als Estats Units, per altra banda, després de la victòria del republicà Donald Trump a les eleccions presidencials de 2016, es varen intensificar els discursos i les pràctiques d'intolerància, especialment a les escoles i les universitats. La campanya electoral de Trump va estar fortament marcada per discursos xenòfobs i racistes, d'intolerància contra musulmans i immigrants llatins, passant per la promesa de construir un mur a la frontera de Mèxic amb els Estats Units, amb l'objectiu de frenar la immigració il·legal.

Més recentment, el món assisteix a la proliferació de manifestacions de xenofòbia i discriminació racial contra comunitats xineses i asiàtiques en el context de la crisi sanitària global generada pel coronavirus. El tractament que els mitjans de comunicació occidentals varen fer inicialment de la narració de la pandèmia (condicions higièniques dolentes als mercats xinesos, hàbits alimentaris estranys, etc.), ple de tòpics tenyits de primitivisme pel que fa a la visió transmesa de la Xina, així com la promesa de Trump (2020) de fer front al «virus estranger» invasor, entre altres factors, han creat un brou de cultiu propici per al sorgiment i l'expansió de nous discursos d'odi.

2. Fonamentació teòrica

Amb l'objectiu de fer front a la propagació del discurs d'odi a Internet, el 31 de maig de 2016, la Comissió Europea i quatre grans empreses del sector de les tecnologies de la informació (Facebook, Microsoft, Twitter i YouTube) varen signar un Codi de conducta per combatre la incitació il·legal a l'odi a la xarxa.⁴ La idea era que s'adoptassin un seguit de mesures i procediments de control per eliminar aquest tipus de continguts de les seves xarxes o desactivar-ne l'accés. L'acord també preveu la possibilitat d'actuar penalment i en paral·lel segons les legislacions estatals en concordança amb la Decisió marc europea relativa a la lluita a través del dret penal contra determinades formes i manifestacions de racisme i xenofòbia.⁵ En aquest sentit, les empreses tecnològiques varen adquirir una sèrie de compromisos, com el de revisar les sol·licituds de retirada de continguts il·legals d'incitació a l'odi en el termini de vint-i-quatre hores.

A més, les empreses signants varen reconèixer la importància d'articular un «contradiscurs» o una contranarrativa a la retòrica de l'odi, es varen comprometre a donar suport a programes educatius que fomentin el pensament crític i a col·laborar amb organitzacions de la societat civil en activitats de formació i sensibilització.

Enmig d'aquest panorama, el concepte de *discurs* esdevé extremament important a fi de comprendre com es reproduïxen socialment i culturalment els discursos d'odi, sobretot en l'àmbit educatiu i, per tant, com es genera la continuïtat de les relacions de poder i els privilegis d'uns grups sobre uns altres.

Examinant l'íntima relació que s'estableix entre coneixement i poder, Michel Foucault considera que tot allò que entra en el camp d'un determinat discurs comporta efectes de poder en diferents esferes de la vida, que contribueixen a la legitimitat i reproducció de relacions de dominació. En el pensament filosòfic de Foucault, la noció de discurs no es refereix a sistemes de signes que remetent a idees i coses, com ensenya la lingüística convencional, sinó a «pràctiques que formen sistemàticament els objectes de què parlen» (Foucault, 1970: 81), és a dir, els discursos es conceben com a construccions col·lectives que, a més de crear el coneixement oficial sobre una determinada realitat i donar-hi forma, també n'estableixen el control. La funció principal dels discursos és fundar i perpetuar llenguatges de veritat per enunciar, classificar i ordenar elements. D'aquesta manera, els diferents discursos en circulació defineixen els límits d'allò de què es pot parlar i d'allò que s'ha de callar, classifiquen els fenòmens que componen la realitat i validen determinades representacions socials, mentre que d'altres són desautoritzades. Foucault reconeix que certs discursos tendeixen a postular-se com a universalment veritables i que només reconeixen veritables certes narratives i models d'interpretació del món, i tornen així hegemònics en determinats espais i temps:

«Cada societat té el seu règim de veritat, la seva "política general de la veritat": és a dir, els tipus de discursos que ella acull i fa funcionar com a veritables; els mecanismes i les instàncies que permeten distingir els enun-

ciats veritaders o falsos, la manera de sancionar uns i altres; les tècniques i els procediments que es valoren per a l'obtenció de la veritat; l'estatut d'aquells encarregats de dir què és allò que funciona com a veritable.» (Foucault, 1994: 187)

Així és com, a través dels règims de veritat, cada societat elabora una determinada representació de si mateixa i dels altres, estableix la distribució dels rols i de les posicions socials, expressa hàbits i imposa creences comunes que impregnen les seves percepcions i converses quotidianes. Hi ha, per tant, un fort lligam entre el poder, l'hegemonia i els discursos dominants, ja que aquests darrers són instruments de manifestació i propaganda de les idees hegemòniques.

Concebre les diferències intersubjectives com a expressions d'inferioritat, desviament, malaltia o anormalitat és un exemple palmari del discurs hegemònic. En els discursos dominants es concentren estereotips, fruit de percepcions essencialistes de la realitat que reproduïxen esquemes simplistes i dicotòmics: bons contra dolents, desenvolupats contra subdesenvolupats, civilitzats contra incivilitzats, entre altres binarismes. Per exemple, els discursos urbans hegemònics, acaparats per la lògica del capitalisme neoliberal, representen les perifèries, els barris marginals de les ciutats, com un espai paral·lel de violència i delinqüència dominat pel caos i la pobresa.

Tot i que cal reconèixer que no hi ha una resposta única al discurs d'odi i al discurs radical violent, investigadores expertes en radicalització com Manni Crone (2016) defensen la ne-

cessitat de generar contranarratives i discursos alternatius. Un estudi recent encarregat a Reed, Haroro i Whittaker (2017) pel Departament Temàtic de Drets dels Ciutadans i Afers Constitucionals del Parlament Europeu considera que les contranarratives es poden classificar en tres grans models. Es tracta d'un criteri amb el qual coincideixen organitzacions internacionals com RAN⁶ (2019) de la Comissió Europea, a més d'estudiosos com Briggs i Feve (2016).

En primer lloc, la comunicació estratègica governamental, un model de contranarrativa impulsat pel govern d'un país per informar la ciutadania de les seves accions i projectes per lluitar contra l'extremisme violent i generar consciència en la societat de la importància de fer-li front.

En segon lloc, les narratives o discursos alternatius són idees que es presenten a un determinat públic amb la finalitat de destacar-ne els valors positius. La finalitat no és tant qüestionar o desafiar directament el discurs d'odi i el discurs extremista violent. Poden adquirir, per exemple, la forma de relats o testimonis de líders comunitaris, de víctimes o supervivents del radicalisme violent.

Per acabar, les contranarratives equivalen a una resposta transgressora, contrahegemònica, que es presenta com una lectura alternativa d'un fenomen o realitat que manifesta una possibilitat discursiva críticament contraposada a les lectures dominants i contribueix a la creació d'imaginari nous. És per això que les contranarratives es proposen desestabilitzar estereotips, construir significats i representacions alternatives, per la qual

cosa, d'acord amb Michael Bamberg (2004), les contranarratives s'han d'incloure en el camp de l'emancipació social. Així doncs, la contranarrativa funciona com a exercici de resistència i superació dels discursos i les pràctiques dominants.

Per contribuir a una teorització més específica de la noció de contranarrativa, em basaré en diverses fonts bibliogràfiques. En primer lloc, en la reflexió sobre el concepte de contrahegemonia, a partir de la interpretació de la idea d'hegemonia d'Antonio Gramsci i del concepte de contraconducta de Foucault. En segon lloc, prestaré atenció a la concepció oberta de la història de Walter Benjamin. En darrer terme, m'aproparé als plantejaments de les epistemologies del Sud de Boaventura Santos i altres teòrics descoloniais sobre la necessitat d'aprendre del Sud i descolonitzar el pensament.

Gramsci (1974: 30) defineix l'hegemonia com «la directriu marcada a la vida social pel grup bàsic dominant». L'hegemonia equival al moment en què un dels blocs antagònics aconsegueix imposar una determinada direcció a l'Estat i la societat, i fa passar així, sota una aparença de neutralitat i universalitat, els seus interessos particulars per generals. Aquesta directriu imposada posseeix alhora una dimensió política, moral i intel·lectual. És una directriu política perquè les classes dominants ocupen els òrgans directius de l'Estat i estableixen mandats imperatius per imposar (amb el consens implícit dels dominats) un determinat ordre social, així com els seus respectius mecanismes de vigilància i control. És una directriu moral perquè

les classes dominants aconseguïen que els grups subordinats actuïn conforme a la seva pròpia escala de valors. I és, per últim, una directriu intel·lectual perquè l'hegemonia també és un procés que inclou la cosmovisió i la interpretació de la realitat dels sectors que tenen el poder, la qual cosa implica legitimar determinades formes d'organització social i política, i propagar aquesta cosmovisió entre les diferents esferes socials i culturals (el llenguatge, l'economia, el dret, la política, l'educació, la religió, etc.).

Les narratives hegemòniques, per tant, representen el poder, mentre que la contrahegemonia fa referència a un projecte cultural, social i polític capaç de xocar i d'enfrontar-se a l'hegemonia vigent. La crítica i la desobediència als discursos hegemònics es manifesten amb la creació d'instruments de contrapoder, com els contradiscursos o les contranarratives. Aquestes constitueixen una praxi política que permet la construcció d'un imaginari divergent davant les tècniques normalitzadores del poder orientades a la domesticació social. La contranarrativa ofereix significats més crítics sobre la realitat, es presenta com un element de ruptura amb els vells discursos i, al mateix temps, com una forma nova d'interpretació. Sorgeixen, així, visions noves del món, representacions noves i símbols nous. Connectat amb això, en el seu curs de 1977-1978 al Collège de France titulat Seguretat, territori, població, Foucault (2006: 235) proposa el concepte de *contraconducta* com l'expressió més adequada per referir-se a tota aquesta heterogenia «trama específica de resistència a formes de poder que no

exerceixen la sobirania ni exploten, però condueixen». La *contraconducta*, en aquesta línia, és la «lluita contra els procediments posats en pràctica per conduir els altres», de manera que és un terme que reclama una altra forma de conducció de la vida, una hegemonia alternativa (Foucault, 2006: 238).

Concebut la història no com a simple descripció cronològica d'una successió de fets, sinó com a productora de narratives que inclouen certes realitats i n'exclouen d'altres, Walter Benjamin observa la història com un instrument per a la difusió de narratives dominants i d'imatges hegemòniques. La història oficial establerta pels historiadors roman: és un instrument més al servei dels vencedors i no dels vençuts. Per aquest motiu, cal revisar la història heretada, feta des de dalt, per mirar-la des de la perspectiva de les víctimes o, com diu Benjamin, identificar-se amb «la tradició dels oprimits» (1982: 182). Ells són «la classe que lluita, que està sotmesa; és el subjecte mateix del coneixement històric», afirma en les *Tesis sobre filosofia de la història* (Benjamin, 1982: 186). Des d'aquesta perspectiva, sorgeix la necessitat d'una història constituïda per contranarratives que ajudin a crear sistemes plurals i inclusivament, i a evitar l'enfortiment de les estructures de poder i saber que generen odi, desigualtat i exclusió.

Boaventura de Sousa Santos (2009, 2017a, 2019) interpreta que sota els grans discursos hegemònics de la modernitat occidental sovint s'amaga un «pensament abissal», una manera arrogant i autoritària històricament constituïda d'ordenar i de classificar

el món que crea distincions radicals entre allò que és civilitzat i allò que és salvatge, entre els que són completament humans i els considerats subhumans. El pensament abissal estableix línies físiques o metafòriques (aquest i l'altre costat de la línia) que invisibilitzen identitats i creen abismes de silenci i nul·litat: espais de marginació, exclusió i negació de la humanitat on les poblacions són produïdes com a inferiors a partir de distincions basades en la raça, la identitat de gènere, l'orientació sexual, la classe social, l'edat, la religió o qualsevol altra condició utilitzada per establir jerarquies d'humanitat. S'hi veuen abocats els subjectes i els grups oprimits per les diferents formes de domini econòmic, social i cultural, com ara el capitalisme, les formes noves de colonialisme i l'heteropatriarcat. El pensament abissal, per tant, concep la diferència com un perill i una amenaça. Està guiat, essencialment, per una raó «mandrosa, que es considera única, exclusiva i que no s'exercita prou com per poder mirar la riquesa inexhaurible del món» (Santos, 2006: 20).

Les epistemologies del Sud que planteja Santos apunten al qüestionament de la normalització de l'ordre hegemònic i, amb ell, a la capacitat de generar elements per a un horitzó nou amb poder per interrompre la continuïtat històrica del pensament abissal i eurocèntric, transmès a través d'hàbits, de creences, prejudicis, costums i valors. Les epistemologies del Sud constitueixen una contranarrativa per a la construcció d'una societat que aprecia la interculturalitat i lluita contra els diversos processos d'inferiorització, invisibilització i des-

valorització social i cultural. Són, per tant, un instrument de lluita contra els discursos d'odi fruit d'una comprensió occidentalista del món, com ara el supremacisme blanc o allò que alguns teòrics descoloniais anomenen *colonialitat*.⁷

L'objectiu de les epistemologies del Sud és cercar alternatives d'acció i pensament per descolonitzar les nostres ments i promoure el coneixement dels grups dominats. Des del plantejament de les epistemologies del Sud, descolonitzar significa: «Erradicar de les relacions socials l'autorització per dominar els altres sota el pretext que són inferiors: perquè són dones, perquè tenen un color de pell diferent o perquè professen una religió "estranya", aliena» (Santos, 2017b: 293).

La base de les epistemologies del Sud és el reconeixement del Sud global com a espai de patiment injust, però també com a espai d'aprenentatge, de resistència i d'emancipació. Per aquesta raó, les epistemologies del Sud són una invitació a «aprendre que el sud existeix; aprendre a anar cap al sud; aprendre a partir del Sud i amb el Sud» (Santos, 2009: 287). No es tracta aquí d'un sud geogràfic, sinó d'un sud metafòric, que fa referència als segments territorials i poblacionals múltiples, dispersos i heterogenis que, en termes econòmics, geopolítics, epistèmics i culturals ocupen una posició subalterna en el tauler mundial.

3. «En som més»: una contranarrativa al discurs de l'odi

En compliment del codi ètic esmentat, l'octubre de 2017, Google

Espanya, a través de la iniciativa global YouTube Creators for Change i en col·laboració amb el Govern d'Espanya,⁸ Aula Intercultural (de la Federació d'Empleades i Empleats dels Serveis Públics de la Unió General de Treballadors), la fundació Jóvenes y Desarrollo i la plataforma AWARE (Aliança de Dones en contra de la Radicalització i l'Extremisme, per les seves sigles en anglès), varen posar en marxa el projecte «En som més» per lluitar contra el discurs de l'odi i la radicalització violenta tant en la vida real com, sobretot i de manera especial, en les xarxes socials. Amb aquesta finalitat, el projecte uneix dos àmbits essencials: l'educació a l'aula i l'ús responsable d'Internet.

En aquest apartat es presenta el projecte «En som més» com una contranarrativa al discurs de l'odi en l'adolescència. L'anàlisi es basa en la identificació de sis elements clau que, segons organitzacions rellevants per a la prevenció del discurs de l'odi i el radicalisme violent, com RAN (2017) o Institute for Strategic Dialogue (ISD), caracteritzen la construcció d'una contranarrativa: l'audiència, l'objectiu, el mètode, el missatge, l'emissor i el mitjà de difusió. L'anàlisi no està definida en termes d'avaluació de resultats verificables, atès que el projecte encara està en curs.

La tesi que es defensa és que el projecte «En som més» constitueix un exemple de contranarrativa descolonial al discurs d'odi entre el públic adolescent. És una contranarrativa basada en un aprenentatge amb el sud en els termes en què el defineixen Santos i Aguiló (2019), és a dir, basat en el reconeixement igualitari de l'al-

teritat amb un objectiu doble. D'una banda, desnaturalitzar el discurs colonial, caracteritzat per actituds deshumanitzants ben presents en la cultura escolar i, de l'altra, construir històries i coneixements des dels marges, des de les perifèries, des del Sud global. Sota aquest prisma, «En som més» funciona com un instrument per ajudar a identificar els discursos escolars d'odi quotidians en les diferents expressions (supremacisme, racisme, eurocentrisme, patriarcat, classisme o heterosexisme, entre d'altres) i travessar, amb la força del relat de la diversitat, l'empatia i la interculturalitat, els murs d'odi aixecats pel pensament abissal.

3.1 Audiència i objectius

«En som més» és un projecte d'àmbit estatal l'objectiu fonamental del qual és facilitar eines didàctiques als centres d'ensenyament secundari i a altres actors importants de la comunitat educativa, per poder prevenir i combatre la discriminació i el discurs de l'odi a través del pensament crític i l'empatia. Els adolescents són formats per ajudar-los a identificar els discursos d'odi, superar prejudicis i estereotips i fomentar el diàleg intercultural. Així mateix, un altre objectiu essencial és que l'alumnat aprengui a utilitzar Internet i les xarxes socials amb responsabilitat, comproment-se amb els drets humans i el respecte a la diversitat.

Un estudi recent del Centre Reina Sofia sobre Adolescència i Joventut (FAD) i de la Fundació MAPFRE (2018: 98) assenyalava que un 34 % dels joves d'entre 14 i 24 anys afirma haver patit

algun tipus de maltractament per Internet o en les xarxes socials («bromes personals que no agraden, actes d'exclusió, insults, amenaces...»); un 9,2 % reconeix haver estat la persona que ha exercit aquest tipus de maltractament. Així mateix, un gens menyspreable 38,1 % declara haver vist en l'últim any «pàgines on la gent publica missatges que ataquen certs individus o col·lectius» i un 23,2 % «pàgines on la gent parla sobre maneres de fer mal a altres persones» (FAD i MAPFRE, 2018: 154).

El projecte inclou dues grans línies complementàries d'acció: d'una banda, la formació presencial amb tallers dirigits a al·lots i al·lotes d'entre 14 i 20 anys a centres d'ensenyament secundari que inclouen el desenvolupament de material didàctic i jocs de rol i, de l'altra, la sensibilització amb una campanya de comunicació que inclou, entre altres coses, col·laboracions de youtubers que ajuden a amplificar i difondre missatges positius de tolerància i respecte, amb la creació de vídeos en els seus canals, la participació en els tallers educatius fets a instituts i la publicació de missatges en les seves xarxes socials en els quals tracten sobre temes com l'assetjament escolar, el ciberassetjament, el racisme, la xenofòbia, el sexisme i l'homofòbia.

En la primera edició, el projecte va aconseguir arribar a 28.000 joves a través dels tallers duits a terme als centres educatius. En la segona edició, es va assolir l'objectiu d'arribar a 30.000 adolescents d'entre 15 i 17 anys, amb els tallers impartits a 250 escoles arreu de les comunitats autònomes. En la tercera edició, que

es durà a terme fins al mes de juny,⁹ s'espera arribar a 32.000 adolescents formats.

A Mallorca, la importància del programa que es va posar en marxa el gener de 2020, coordinat per la FeSP-UGT, s'evidencia en les xifres: es preveuen 250 tallers per a un total de més de 2.000 alumnes a 16 instituts de 10 municipis de l'illa. A Palma: l'Institut d'Ensenyament Secundari (IES) Josep Maria Llompart, l'IES Nou Llevant, l'IES Son Cladera, l'IES Politècnic i el CIFP Juníper Serra. A Calvià: l'IES Son Ferrer i l'IES Bendinat. A Manacor: l'IES Manacor i l'IES Mossèn Alcover. A Lluçmajor: l'IES Lluçmajor i l'IES S'Arenal. A altres municipis: l'IES Damià Huguet (Campos), l'IES Clara Hammerl (Port de Pollença), l'IES Porreres, l'IES Baltasar Porcel (Andratx) i l'IES Albuhaire (Muro). S'ha tractat d'arribar als centres catalogats de difícil exercici o que compten amb programes de millora de l'aprenentatge i el rendiment (PMAR), ja que són els grups als quals arriben menys recursos en termes de xerrades i tallers.

3.2 El joc com a mètode

La metodologia dels tallers presencials està basada en un joc de cartes amb rols titulat «Salvem l'univers» i es du a terme en tres sessions amb cada grup ajustades a l'hora de classe i amb una periodicitat setmanal o quinzenal, perquè l'alumnat tengui temps d'elaborar, si així ho desitja, un vídeo curt per sensibilitzar sobre l'odi en les xarxes, mitjançant el qual poden participar en un concurs a escala estatal, el premi del qual, en l'actual tercera edició, és un viatge als Estats Units.

A més del joc de rol, l'estratègia per treballar el discurs de l'odi passa per posar a l'abast de la comunitat educativa deu unitats didàctiques complementàries amb les quals posar en pràctica diferents temàtiques, com els drets humans, la diversitat humana, la justícia social o la comunicació responsable. Tots els materials didàctics han estat elaborats per la pedagoga Luz Martínez Ten i la treballadora social Eva Martínez Ambite, membres d'Aula Intercultural.

Tant el joc de rol com les unitats didàctiques estan concebudes com un viatge intergalàctic amb diferents missions o dilemes a resoldre, necessàries per a la formació d'una ciutadania crítica i compromesa amb els drets humans, de manera que cada participant pugui posar-se en la pell d'uns personatges amb unes sensibilitats i opinions diferents. Així, l'alumnat, per grups de joc, ha d'enfrontar-se a una missió que els ajudi a posar fi al forat negre provocat pels múltiples discursos d'odi que s'escampen per la galàxia. Els jugadors s'han de posicionar sobre diferents situacions i problemes (racisme, desigualtat de gènere, homofòbia, etc.) semblants als que es viuen a la vida quotidiana. La seva tasca és resoldre les missions plantejades posant en marxa les habilitats i l'experiència dels éssers i els planetes de la galàxia per contrarestar les actituds destructives que genera el forat negre. Cada missió resolta els ajuda a elaborar un codi ètic que uneix tots els pobles de la galàxia contra el discurs de l'odi i el radicalisme violent en les xarxes. Se cerca, d'aquesta manera, establir un diàleg intergalàctic per a la convivència pacífica. Personatges

com Korco, Amaal, Yina o Raxa, així com planetes com Ganímedes, Némesis o Kronos, per esmentar-ne alguns exemples, ajuden a plantejar les diferents respostes a la missió i posen en relleu valors ètics fonamentals per a la vida en comunitat, com la solidaritat, l'hospitalitat, l'escolta, el diàleg, la cooperació, la responsabilitat i un llarg etcètera.

3.3 El missatge

«En som més» és un projecte que promou missatges de respecte i d'empatia a través d'una metodologia lúdica i participativa basada en l'educació en drets humans. Per dur a terme aquest objectiu, s'inspira en la metàfora de l'escola del món i en l'ecologia de reconeixements, que són algunes de les propostes desenvolupades per les epistemologies del Sud.

Boaventura de Sousa Santos (2017c) va crear la metàfora de l'escola del món per expressar la idea de la diversitat epistemològica del món: el reconeixement de l'existència d'una pluralitat inexhaurible de formes de coneixement i visions del món legítimes. L'escola del món no és una escola convencional: no hi ha professors, ni alumnes, ni pupitres, ni càtedres, ni llibres de text, ni exàmens, ni qualificacions, ni horaris. És una escola en què s'aprèn a treballar en equip i que promou el diàleg horitzontal a partir de la presència de diversos sabers i pràctiques; una escola on conviuen diferents matrius de pensament sense que cap s'arrogui el dret de superioritat; una escola que es configura com un espai de creació i resistència enfront del

pensament marcat pels prejudicis, la discriminació i la no-acceptació dels drets de tots; una escola en què es camina, es parla, s'escolta i se sent en comú; una escola que cerca articular diversitats; una escola l'ensenyament més radical de la qual, en paraules d'Achille Mbembe (2016: 316), és que «el món és un tot compost per mil parts. Per tot el món. Per tots els mons».

D'alguna manera, l'escola de comunicació intergalàctica Andròmeda, en la qual conviuen éssers de diferents planetes per fer front al forat negre de l'odi que amenaça l'univers, representa aquesta escola del món de què parlen les epistemologies del Sud. Una escola caracteritzada per la presència de múltiples formes intel·ligents de vida que conviden a una comprensió cosmopolita de l'univers més enllà de la comprensió etnocèntrica, la qual cosa permet establir un paral·lelisme amb la premissa de Santos (2009: 100) segons la qual «la comprensió del món excedeix de molt la comprensió occidental del món».

El missatge de respecte i d'empatia promogut per la contranarrativa «En som més» es basa en l'anomenada *ecologia de reconeixements* (Santos, 2009; 2017a). Explica el sociòleg que l'ecologia de reconeixements és un mitjà per oposar-se a la mentalitat colonialista que interpreta i classifica les diferències com a inferioritat. L'ecologia de reconeixements cerca una relació nova entre el principi d'igualtat i el principi de la diferència. L'objectiu és obrir un espai que ofereixi la possibilitat de desenvolupar el reconeixement mutu sobre un

principi d'igualtat. Així, una vegada que la diferència s'entén des d'un pla d'igualtat, no hi pot haver cap base ètica per a diferències de poder, per a diferències jeràrquiques, sinó per a la valoració de les diferències i la creació de «diferències igualitàries» que celebren la diversitat (Santos, 2009: 120).

A l'educació, aquesta ecologia pot, entre altres coses, desmantellar processos classificatoris i pràctiques d'inferiorització del professorat i l'alumnat, ja que cal tenir en compte que la divisió abissal que produeix la inexistència de tot el que hi ha a l'altra banda de la línia també es reflecteix en els processos de no-reconeixement produïts en la vida quotidiana de les escoles (Aguiló i Jantzen, 2017).

3.4 L'emissor

Els emissors dels relats alternatius poden presentar un perfil molt heterogeni. Els vuit joves youtubers que participen en la tercera edició en marxa d'«En som més» cerquen conscienciar i mobilitzar el públic adolescent contra el discurs de l'odi i el radicalisme violent amb un missatge positiu. Són els següents: Aaron Escudero, *blogger* i *influencer* de moda gitano; Antón Lofer, que en el seu canal mostra vídeos en format d'esquetx, reptes i curtmétratges; Ande Asiul, mexicana que ha viatjat i viscut a diversos llocs del món; Tekendo, que transmet valors d'esforç i superació. També hi participen Devermut, perfil format per una parella d'al·lotes de Barcelona que donen visibilitat al col·lectiu LGTBQ; Koko DC, que parla de futbol

i Internet, gairebé sempre en to de comèdia; Ro en la red, amb més de dos milions de seguidors i que l'any passat va fer una acció de voluntariat a Uganda, i Zahia EB, madrilenya originària del Marroc que parla de la seva vida diària i les seves arrels.

3.5 El mitjà de difusió

Les formes de difusió de les contranarratives també són diverses. En aquest cas, els materials didàctics i els vídeos del concurs estan disponibles en el web oficial del projecte: <http://www.somos-mas.es>. Per seguir la campanya i donar-hi suport, es varen crear les etiquetes #YoMeSumo i #Somos-Más, així com el *hashtag* #DaleLaVuelta, que convida a penjar una *selfie* a l'inrevés per fer la volta als discursos i a les actituds discriminatòries en les xarxes socials.

4. Conclusions

Prenent com a referència teòrica principal les epistemologies del Sud, en aquest treball he tractat de posar en relleu la importància del desafiament de superar el pensament abissal hegemònic en direcció a un pensament postcolonial que treballi la idea que la diversitat del món és inexhaurible i que la diversitat epistemològica és una tasca col·lectiva per desenvolupar, particularment en el camp de l'educació, on es fa tan necessària la idea d'aprendre del Sud i amb el Sud.

En connexió amb això, el projecte «En som més» de YouTube constitueix una experiència actual de contranarrativa davant les continuïtats coloni-

als que romanen en l'educació formal i informal. «En som més» aposta per una educació inclusiva i compromesa amb els drets humans i el respecte a la diversitat; una educació conscient que a les aules hi conviuen persones amb diferents sabers, experiències, interessos, passats i circumstàncies, de manera que l'alumnat aprengui que les seves accions i decisions són importants per a la construcció col·lectiva d'un coneixement i d'un món més intercultural, just i solidari.

Per fer-ho, «En som més» dissenya una estratègia de sensibilització i prevenció en la qual l'alumnat és el protagonista principal i Internet i les xarxes socials són el mitjà per reflexionar sobre la forma de comunicar-nos i relacionar-nos. No només es tracta d'incidir teòricament en conceptes com ara igualtat, discriminació, LGTBI-fòbia, masclisme, xenofòbia i racisme, entre d'altres, sinó de dur aquests conceptes a les seves experiències, a la rutina diària, també com a creadors i consumidors de contingut digital. Així, d'una banda, des del punt de vista cognitiu, el projecte estimula el pensament crític, la capacitat dels adolescents per pensar i treballar en equip per tal d'identificar els discursos, les imatges i les pràctiques que justifiquen el discurs de l'odi; de l'altra, des del punt de vista emocional i actitudinal, educa en l'empatia per desenvolupar una consciència ètica capaç de reconèixer l'existència i el sentir de l'altre (sobretot de l'altre inferioritzat i discriminat), així com les conseqüències de les nostres accions tant en les relacions presencials com en l'espai virtual.

Referències bibliogràfiques

- Aguiló, A. i Jantzen, W. (2017). «Educación inclusiva y epistemologías del Sur: contribuciones a la educación especial». *Nómadas: Critical Journal of Social and Juridical Sciences*, 51, 275-296. <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6011468>> [Consulta: abril 2020].
- Amin, S. (1989). *El eurocentrismo: crítica de una ideología*. México: Siglo XXI.
- Benjamin, W. (1982). *Discursos interrumpidos I*. Madrid: Taurus.
- Bamberg, M. (2004). «Considering counter narratives». A: Bamberg, M. i Andrews, M. (eds). *Considering Counter-Narratives: Narrating, Resisting, Making Sense*. Amsterdam: John Benjamins, 351-371.
- Briggs, R. i S. Feve. (2013). «Review of Programs to Counter Narratives of Violent Extremism: What Works and What are the Implications for Government?». London: Institute for Strategic Dialogue. <<https://www.dmeformpeace.org/peacexchange/wp-content/uploads/2018/10/Review-of-Programs-to-Counter-Narratives-of-Violent-Extremism.pdf>> [Consulta: abril 2020].
- Castro-Gómez, S. (2011). *Crítica de la razón latinoamericana*. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana.
- Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud (FAD) i Fundación MAPFRE (2018). *Jóvenes en el mundo virtual: usos, prácticas y riesgo*. Madrid: Fundación MAPFRE. <https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/5597_d_mapfre_riesgos_tic200918.pdf> [Consulta: abril 2020].
- Césaire, A. (2006). *Discurso sobre el colonialismo*. Madrid: Akal.
- Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància (ECRI) (2016). «Recomendación General n.º 15 relativa a la lucha contra el discurso de odio y su Memorándum explicativo». <<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-n-15-on-combating-hate-speech-adopt/16808b7904>> [Consulta: març 2020].
- Crone, M. (2016). «Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body». *International Affairs*, 92 (3), 587-604.
- Foucault, M. (1970). *Arqueología del saber*. México: Siglo XXI.
- – (1994). *Microfísica del poder*. Barcelona: Planeta-De Agostini.
- – (2006). *Seguridad, territorio, población. Curso en el Collège de France (1977-78)*. México, DF: Fondo de Cultura Económica.
- Goody, J. (2011). *El robo de la historia*. Madrid: Akal.

- Gramsci, A. (1974). *La formación de los intelectuales*. Barcelona: Grijalbo.
- Mbembe, A. (2016). *Crítica de la razón negra: Ensayo sobre el racismo contemporáneo*. Barcelona: NED.
- Mignolo, W. (2003). *Historias locales/diseños globales: colonialidad, conocimientos subalternos y pensamiento fronterizo*. Madrid: Akal.
- Quijano, A. (2000). «Colonialidad del poder y clasificación social». *Journal of World-Systems Research*, VI (2), 342-386.
- Radicalisation Awareness Network (RAN) (2015). «Counter Narratives and Alternative Narratives». *RAN Issue Paper*, European Commission. <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_cn_oct2015_en.pdf> [Consulta: abril 2020].
- Radicalisation Awareness Network (2017). «Guidelines for effective alternative and counter-narrative campaigns». *RAN Issue Paper*, European Commission. <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-c-and-n/docs/ran_cn_guidelines_effective_alternative_counter_narrative_campaigns_31_12_2017_en.pdf> [Consulta: abril 2020].
- Reed, A. Haroro, J. I. i Whittaker, J. (2017). «Countering Terrorist Narratives, Civil Liberties, Justice and Home Affairs», European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596829/IPOL_STU\(2017\)596829_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596829/IPOL_STU(2017)596829_EN.pdf)> [Consulta: abril 2020].
- Santos, B. S. (2006). *Renovar la teoría crítica y reinventar la emancipación social (encuentros en Buenos Aires)*. Buenos Aires: CLACSO.
- – (2009). *Una epistemología del Sur: la reinención del conocimiento y la emancipación social*. México: Siglo XXI.
- – (2017a). *Justicia entre saberes: epistemologías del Sur contra el epistemicidio*. Madrid: Morata.
- – (2017b). *La difícil democracia: una mirada desde la periferia europea*. Madrid: Akal.
- – (2017c). «Europa debe regresar a la escuela del mundo, como alumna». *Público.es* (4 de març). <<https://blogs.publico.es/espejos-extranos/2017/03/04/europa-debe-regresar-a-la-escuela-del-mundo-como-alumna/>> [Consulta: abril 2020].
- – (2019). *El fin del imperio cognitivo*. Madrid: Akal.

- Santos, B. S. i Aguiló, A. (2019). *Aprendizajes globales: descolonizar, desmercantilizar y despatriarcalizar desde las epistemologías del Sur*. Barcelona: Icaria.
- Trump, D. (11 de març 2020). *Read President Trump's Speech on Coronavirus Pandemic: Full Transcript*. The White House: *The New York Times*. <<https://www.nytimes.com/2020/03/11/us/politics/trump-coronavirus-speech.html>> [Consulta: abril 2020].
- 5. Vegeu <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=LEGISUM%3A133178>>. Xarxa de Sensibilització sobre Radicalització, per les sigles en anglès.
- 6. El grup de recerca Modernitat/Colonialitat estableix una distinció conceptual entre els termes *colonialisme* i *colonialitat*. El terme *colonialisme* es refereix a la dominació política, econòmica, militar i cultural que una potència exerceix formalment sobre una altra. D'altra banda, el concepte de *colonialitat* al·ludeix a un residu sociohistòric del colonialisme formal que encara perviu en l'imaginari social i es manifesta en el camp del poder, del saber i de les formes de ser (Quijano, 2000; Mignolo, 2003; Castro-Gómez, 2011).

Notes

1. Aquesta publicació ha estat possible gràcies al suport de la Fundação per a Ciència e a Tecnologia (FCT) a través del seu concurs públic per a l'atribució de beques de postdoctorat (2014), que compta amb un pressupost compartit per fons del Ministério da Ciência, Tecnologia i Ensenyament Superior de Portugal i el Fons Social Europeu a través del Programa Operacional Capital Humano (POCH).
2. Totes les traduccions de les citacions que apareixen en aquest treball són de l'autor de l'article.
3. Vegeu la pàgina 2 del programa electoral. Disponible a <https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Europeas-2019_web.pdf>.
4. Disponible a <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_16_1937>.
7. El Ministeri de Justícia; el Ministeri de l'Interior (Secretaria d'Estat de Seguretat i CITCO); el Ministeri d'Educació, Cultura i Esport; el Ministeri de Treball i Seguretat Social (Secretaria General d'Immigració i Emigració i OBERAXE), i el Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat (Secretaria d'Estat de Serveis Socials i Igualtat).
8. Aquest calendari d'execució s'ha vist forçosament interromput amb motiu de la crisi de la covid-19.

19

**Les violències masclistes en
les xarxes socials. Reflexions
arran de l'estudi pilot:
La percepció de les
violències masclistes entre
l'alumnat de 14 a 18 anys
a les Illes Balears
de l'Institut Balear
de la Dona**

CLARA ASÍN FERRER

Clara Asín Ferrer

Recercaire de l'estudi pilot *La percepció de les violències masclistes entre l'alumnat de 14 a 18 anys a les Illes Balears*, dut a terme pel col·lectiu SomAtents, d'IBDona.

Comunicadora i Docent d'aula d'acollida. Màster en Periodisme Cultural a la Universitat Pompeu Fabra (IDEC) i Màster Universitari en Formació del Professorat d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyament d'Idiomes. Interessada en les cultures i el periodisme social, va ser becària a Amnistia Internacional. Des de llavors, ha optat per fer periodisme i comunicació per a la transformació social. Durant el 2015 va formar part de l'equip de l'àrea de Comunicació del Centre de Drets Humans Irídia i, el 2016, va començar a treballar de tècnica responsable de Comunicació del Programa BCN Interculturalitat de l'Ajuntament de Barcelona. Ha publicat poesia en quaderns de memòria del Govern d'Aragó. Al 2016 va ser voluntària, com a responsable de xarxes socials, al FiSahara (Festival Internacional de Cine del Sàhara). Col·labora a La Directa i Arainfo. És part de l'equip impulsor del projecte "Dones de foc i d'aigua", històries femenines obreres. Fa activisme pel tancament dels Centres d'Internament d'Es-trangers.

Resum

La recerca *La percepció de les violències masclistes entre l'alumnat de 14 a 18 anys a les Illes Balears*, desenvolupada durant l'any 2018 a diferents instituts de les Illes Balears, comprèn els anys centrals de l'adolescència, en què es comencen a posar en pràctica les relacions afectives per ser un dels períodes bàsics d'enculturació i aprenentatge, influïda i condicionada per un context social determinat. Aquesta etapa està considerada una de les fases principals de construcció de la identitat d'una persona i, per tant, de la construcció de l'escala de valors que regeixen comportaments i actituds, així com de l'inici de la definició d'objectius vitals. Una etapa de crisi, definició i conflicte entre el «jo» i el món exterior, en què també es remarca, cohesiona i/o modifica la concepció del gènere, una concepció binària i estreta, producte d'aquest procés de socialització establert dins l'estructura patriarcal.

Paraules clau

Violència de gènere / Igualtat de gènere / Jovenut / Xarxes socials.

Resumen

La investigación *La percepción de las violencias machistas entre el alumnado de 14 y 18 años en las Islas Baleares*, desarrollada durante el año 2018 a diferentes institutos de las Islas Baleares, comprende los años centrales de la adolescencia, en que se empiezan a posar en práctica las relaciones afectivas para ser uno de los períodos básicos de enculturación y aprendizaje, en cuanto que está influenciada y condicionada por un determinado contexto social. Esta etapa está considerada una de las principales fases de construcción de la identidad de una persona y, por lo tanto, de la construcción de la escala de valores que rigen comportamientos y actitudes, así como del inicio de la definición de objetivos vitales. Una etapa de crisis, definición y conflicto entre el «yo» y el mundo exterior, en que también se remarca y/o modifica la concepción del género, una concepción binaria y estrecha, producto de este proceso de socialización establecido dentro de la estructura patriarcal.

Palabras clave

Violencia de género / Igualdad de género / Jovenut / Redes sociales.

1. Contextualització

Aquesta investigació va començar amb una recerca per entendre com viu i percep el jovent de les Illes Balears les relacions i els eixos que els afecten, com entenen les violències masclistes, la sexualitat i la concepció de la igualtat. Ens vam plantejar aquest objectiu perquè, tot i que vivim en una societat que camina cap a la igualtat, havíem descobert dades que ens posaven en alerta: «un de cada quatre joves de l'Estat espanyol normalitza l'ús de la violència masclista en el si d'una parella», segons el ProyectoScopio del Centre Reina Sofia sobre Adolescència i Joventut de la Fundació d'Ajuda contra la Drogaddicció (FAD). Arran d'aquesta realitat, vam començar a teixir un marc teòric sobre el qual treballar i una metodologia. Vam optar per endinsar-nos en una investigació de camp que mai s'havia fet. A través del visionat de la pel·lícula: *Tres metros sobre el cielo*, l'alumnat havia de fer uns microrelats, orientat per dues preguntes motor. Va ser un exercici d'anàlisi de les violències masclistes que implicava l'alumnat de manera autònoma, però amb una guia didàctica supervisada pel professorat. Per cobrir tot el territori de les Illes Balears i per fer-ho de manera proporcional al nombre d'habitants de cada illa, es va repartir de la manera següent: Mallorca: 859.289 habitants (2015), 4 instituts. Menorca: 91.601 habitants (2016), 2 instituts. Eivissa: 132.637 habitants (2010), 2 instituts. Formentera: 12.124 habitants (2016), 1 institut. Volíem saber què pensaven i com percebien aquestes violències, vam teixir tota una sèrie d'indicadors que ens ajudarien mitjançant la metodologia a estudiar les seves interpreta-

cions. En total, 550 estudiants van participar en aquest estudi pilot.

2. Plantejament de l'estudi (metodologia)

La complexitat d'aquest estudi ve donada per la profunditat de la temàtica, però també per la sensibilitat que comporta el tema i el seu caràcter interseccional. Les violències, la igualtat i la sexualitat no són conceptes homogenis, tot el contrari, es fonamenten en construccions culturals, de gènere, i no hem de perdre de vista l'estructura en la qual operen: una societat patriarcal i capitalista.

Una vegada fet el visionat de la pel·lícula, vam entendre que seria una carrera de fons esbrinar com el jovent concep els rols hegemònics, l'amor romàntic, les violències, la sexualitat i la igualtat. A partir de la guia didàctica establerta, el professorat va guiar l'alumnat en l'anàlisi de la peça. Hi havia dues preguntes: «T'enamores igual que la Babi i l'Hache? Ens ho expliques?». Tot i així, encara que vam fer preguntes per orientar els microrelats a què ens expliquessin com estimaven i si volien una relació com la dels protagonistes, molts d'ells i moltes d'elles veien normal les aptituds de la pel·lícula, estaven nor-

malitzades i, fins i tot, eren ideals d'una relació romàntica que percebien com un model a seguir. Un model, que avui en dia, segueix sent un relat recurrent per a guions de pel·lícules i campanyes publicitàries.

Per agafar la mostra i fer l'anàlisi, vam utilitzar un criteri de qualitat dels textos, d'adequació i d'implicació en la tasca que els havíem encarregat. La majoria de l'alumnat va respondre explicant experiències. Vam entendre que s'emmira llaven en la relació exposada, detectaven algunes violències, però seguien reproduint-les, fins i tot vam trobar algun cas greu d'experiència violenta, que vam comunicar al professorat i a la direcció del col·legi. Això té a veure amb la cultura de la interfície que Ingrid Guardiola (2018) va assenyalar com una arquitectura gasosa, on podem dir que el jovent no navega de forma conscient per les xarxes socials, sinó que, com explica l'autora, entra en una mena d'hipnosi en la qual, si entrem en temes d'agressions o de conductes agressores, ens apropem a conceptes preocupants, com a la *Mal·lata líquida* de Bauman i Donskis (2019), on es posa de manifest que la societat en la qual vivim té una pèrdua de moral i d'ètica que encara no sabem quina factura està passant als adolescents.

Els trets generals són que el jovent és tolerant amb la violència, és tolerant amb les violències masclistes no físiques, és a dir, amb el model hegemònic de l'amor romàntic i totes les violències que se'n desprenen. I quan diem que és tolerant, no volem dir que no la detectin, però la incorporen a la seva quotidianitat: insults a les al·lotes per la seva vestimenta, comentaris sobre com viuen la sexualitat, entre molts

altres exemples, i en el cas dels al·lotes el qüestionament de la masculinitat.

Només vam comptabilitzar alguns tipus de violències que es pateix i es reproduceix, però, centrant-nos en el tema que ens ocupa en aquest article, veiem com actualment l'eina per reproduir i fabricar violències és la xarxa social i la xarxa social que més s'utilitza entre el jovent balear o la que més anomena és Instagram.

El setembre de 2019, la Fiscalia espanyola va alertar de l'augment inquietant entre joves i el va associar a l'augment del consum de pornografia. I on consumeix pornografia aquest jovent? El que sí que sabem és que la sexualització a les xarxes és un fet i sense una bona educació sexual, aquestes plataformes poden esdevenir un terreny idoni per a agressors. Emilio López Vastos, vicepresident de la Federació Espanyola de Societats de Sexologia, indica que l'edat a la qual tenen contacte amb la pornografia és al voltant dels 8 anys i ho fan no necessàriament a Instagram, sinó a plataformes de vídeo com YouTube.

3. Les narratives mediàtiques i Instagram. Com hem arribat a aquí?

Vam trobar un context sobre la narrativa de les violències masclistes molt

general a causa de la naturalesa de l'estudi pilot, però que ens apropa a una realitat canviant, en la qual les narratives mediàtiques durant els segles xx i xxi són les principals emissores o reproductores d'aquestes violències masclistes. Des dels contes de Disney, les sèries de ficció, passant per successos diversos, fins a l'actualitat: l'ús de les xarxes socials com a exposició de la vida pública i com a canal per relacionar-se. Hem passat de la cultura única de la imatge a la cultura de la interfície. A través d'aquesta interfície estan desenvolupant codis nous de reproducció de les violències masclistes i les paraules que més hem escoltat o les situacions que ens hem trobat les exposarem a continuació, per entendre a què ens enfrontem com a societat per combatre les violències masclistes i el sistema patriarcal.

El control a través del telèfon mòbil és un tema recurrent en tots els grups de discussió i identifiquen aquest control com un problema, però també com una realitat. Es troben amb situacions contradictòries, perquè, a la vegada, reconeixen que la cessió de contrasenyes de les xarxes socials quan comences a tenir una relació és normal i totalment habitual. Aquí ens vam trobar amb un element nou amb el qual no comptàvem: el concepte de privacitat i la hiperexposició a xarxes. Derivat d'això hem comprovat com el jovent està preocupat i reconeix haver patit assetjament a través d'aquestes.

Tot això sent la xarxa social una eina on el jovent està configurant la seva identitat i està definint-se, i ens trobem com tot passa per allà, pel reconeixement grupal i per una mena de confiança que en realitat té a veure amb la

privacitat. La superproducció d'imatges i de relats es tradueix en un hiperconsum de la vida dels «altres», i si ens centrem en com les violències masclistes o el sistema patriarcal es representen, veiem com la hipersexualització de les al·lotes i la cosificació dels cossos és una pràctica habitual. La majoria d'al·lots i d'al·lotes reconeixen les xarxes com a espais de reproducció de les violències, però hi participen. També veiem com la majoria d'al·lots i al·lotes es perceben a través de lògiques hipercapitalistes, per exemple, ens van explicar que portar marques de roba i mostrar-les són un senyal de rang social i aquestes pràctiques també es reproduïen a les xarxes socials amb actituds d'ostentació.

Les narracions que fan a través de les xarxes socials de les seves vides estan filtrades, manipulades i podríem dir que resulten uns relats redundants, com explica Ingrid Guardiola, assagista i autora del llibre *L'ull i la navalla*. Uns relats que tracten de buscar l'acceptació social i el reconeixement, però que es dilueixen en una producció massiva d'imatges on tot es comptabilitza a través de l'èxit dels clics que tingui la teva fotografia.

Estam d'acord amb Eva Illouz, sociòloga i escriptora, quan diu que el consum del romanticisme o del sexe està intrínsecament lligat al mercat capitalista. De fet, actualment, ja existeixen dades que relacionen aquest hiperconsum amb un problema de salut pública, tal com apunta l'estudi *Uso excesivo de redes sociales: perfil psicosocial de adolescentes españolas*, que coincideix amb altres recerques d'àmbit internacional, com la de la Royal Society For Public Health (RSFPH), que exposa que les xarxes socials són un espai on

els adolescents construeixen relacions, però també un espai que genera trastorns psicològics com l'ansietat i provoca distorsions entre el que és real i el que és fictici.

Ens vam trobar que les xarxes socials són un element transversal en tots els indicadors, perquè el model de masculinitat i feminitat hegemònica no s'entén sense les narratives mediàtiques i ara no s'entén sense les xarxes. Hem pogut comprovar que la xarxa és el nou aparador dels mites i de les narratives de l'amor romàntic, per exemple: el concepte de gelosia es magnifica en la xarxa, ja que no és un problema d'àmbit privat, es col·lectivitza. Una de les qüestions més preocupants que s'han d'abordar amb urgència té relació amb el fet de saber què consideren privat i què consideren col·lectiu. La majoria d'al·lots i al·lotes, sobretot de segon a quart d'ESO, entenen la violència com un problema privat, no col·lectiu, llavors també ho traspassen a l'àmbit de la intervenció: no intervenen, es queda en la intimitat. També, hem comprovat com aquesta percepció canvia a batxillerat, on el discurs sobre les violències masclistes es torna més de denúncia i també hem comprovat com el discurs feminista està més arrelat. És molt curiós com contraposem les idees de privat i públic constantment a l'hora de parlar de violències masclistes i xarxes socials. Per seguir exposant la importància de la xarxa social com a aparador de les violències, també hem de mirar cap a la sexualitat. El jovent balear reconeix a través del porno una via d'aprenentatge, encara que és vist com a irreal i que genera expectatives falses del que és la sexualitat i el sexe. També reconeixen la hipersexualització dels cossos a les xar-

xes socials, però no és un tema que en les edats més primerenques preocupi especialment. A partir de quart d'ESO sí que perfilen preocupacions i detecten situacions de violència en torn al sexe: el consentiment és un dels temes que més els preocupa, el «No és no» ja podem dir que està obsolet, anem cap el només «Sí és sí».

Després de posar tots aquests exemples, com una aproximació a causa de la naturalesa de l'estudi pilot, podem esbrinar com les xarxes socials són un camp d'estudi molt ampli relacionat amb aquest tema. Si tornem a la pel·lícula que vam visionar, aquestes interfícies encara no eren un canal de comunicació tan assentat entre el jovent, els missatges de text, les trucades perdudes, les xarxes socials en plataformes fixes (no hi havia telèfons intel·ligents), però les violències que tractem o detectem a través del canal eren molt semblants, han estat la base per veure com la xarxa és un potenciador de les violències i també una oportunitat per generar discursos alternatius, escenari que abans no es preveia.

Quan parlem d'aquests escenaris i de narratives alternatives, tornem a centrar-nos en l'auge del moviment feminista i de com estem en un context on el rebuig a la violència masclista és popular. Durant l'estudi hi ha participants de les xarxes socials que expliquen com aquestes plataformes també et permeten visibilitzar alternatives, relats feministes i formes diferents d'estimar. De fet, introdueixen les persones influenciadores i youtubers com a referents, fenomen que no és tan nou, ja que abans la joventut ja tenia referents, com artistes o estrelles juvenils de sèries de ficció o pel·lícules.

El que està clar és que reconeixen aquestes persones influenciadores i youtubers com a referents. En el cas de les xarxes socials, quan se'ls pregunta com han après a utilitzar-les, mai fan referència a una persona adulta o un procés de reflexió; de fet, una de les participants arriba a dir que «tampoc no és necessari ningú per entendre com funcionen». Per a elles sembla que és una tecnologia simple, instintiva, que no requereix per abordar-la una vessant humanista.

Per últim, en el repàs que estem fent de com intervien les xarxes en la percepció d'aquestes violències volem destacar que el concepte d'igualtat no és aliè. La majoria tenen un coneixement teòric de la igualtat: en saben la definició. Quan parlen d'igualtat, parlen de respecte mutu tant pel que fa a la sexualitat com a les relacions, d'acceptació d'un mateix i de l'altre, d'ajuda mútua, d'equip, de confiança i d'equilibri. És sorprenent com tenen tan clar què significa, però els manquen estratègies i eines per fer-la efectiva. I aquí intervé un altre indicador que hem fet servir: els rols de gènere. Els al·lots i les al·lotes saben què és la igualtat i reconeixen com els rols de gènere no la fan efectiva, parlant de les seves experiències, de les seves famílies, posen exemples quotidians. En matèria de xarxes socials, ens centrem en destacar un fet positiu: molts dels rols de gènere estan sent desmuntats pels referents que segueixen a les xarxes. I també cal destacar que alguns participants senten que estan en un moment propici per al canvi i expressen la voluntat d'aprendre. Són les úniques que diuen haver anat a manifestacions de caire feminista.

4. Conclusions i discussió. Xarxes socials: element transversal com a objecte d'estudi per a l'eliminació de les violències masclistes i per a la igualtat

Una de les conclusions i també una de les vies d'estudi que hem descobert és que les xarxes socials haurien de ser un element clau de treball, un eix transversal en la metodologia. Creiem molt necessari investigar com el jovent s'està relacionant i com i què està narrat. Actualment ens relacionem habitualment a través d'interfícies, si ens aturem a pensar vivim la majoria de les nostres relacions o una gran part d'elles a través de diferents xarxes socials. Hem valorat positivament els grups de discussió, com a un espai de trobada on s'ha pogut parlar i discutir sense filtre, sense guió pre-determinat i sense espectacularització de la vida. Creiem que l'estudi de les plataformes, les conductes i els codis relacionals ens poden fer entendre millor els objectius principals de l'estudi, apropar-nos a les percepcions i saber: com s'enamoren, què entenen per violències i per igualtat.

No podem perdre de vista el paper de la interfície en aquest estudi pilot, perquè ens ha suposat replantejar-nos la metodologia, també algunes parts

de la tècnica, ni tampoc podem perdre de vista tota la profunditat de les qüestions que plantegem. Tot i que trobem una dimensió digital on es reproduïxen les mateixes violències que a la vida fora de línia, l'Organització Mundial de la Salut ha començat a treballar ara l'addicció en Internet, i quan diem addicció ens referim a espais de joc i d'apostes. Pel que fa al Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere, es preveu com un sector vulnerable el contingut web amb una temàtica sexista, denigrant o discriminatòria, però encara no s'han fet propostes concretes de com abordar aquesta problemàtica.

Volem manifestar que el projecte pilot ha resultat la llançadora per a plantejar moltes problemàtiques, hem constatat com els rols de masculinitat i feminitat hegemònics són factors clau en la reproducció dels mites de l'amor romàntic, que a la vegada estableixen gran part de la base de les violències masclistes actives i impedeixen l'articulació de relacions igualitàries; hem constatat la conformació de la identitat sexual durant l'adolescència i la complexitat dels processos relacions, entre moltes altres qüestions, però hem trobat interessant presentar aquest element clau: la problemàtica de les violències masclistes a les xarxes socials, per la transversalitat i prevalença en la nostra quotidianitat.

Us animem a llegir la recerca sençera i comprovar la complexitat de l'estudi que ens endinsa en moltes altres problemàtiques relacionades amb la sexualitat, la igualtat i les violències masclistes. Esperem que «la màquina» no superi la nostra capacitat de continuar lluitant contra les violències i cap a una igualtat efectiva.

5. Bibliografia

Font principal

- Gayà Morlà, C., Castellano Aguilera, C., Asín Ferrer, C., Santos Cardosa i G. i Seró Moreno, L. (2018). *La percepció de les violències masclistes entre l'alumnat de 14 a 18 anys a les Illes Balears*. Institut Balear de la Dona.

Altres fonts

- Fundación de Ayuda contra la Drogadicción (FAD) (2017) *Barómetro de l'any 2017 del ProyectoS-copio*. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud.
- Donskis, L.; Bauman, Z. (2019). *La maldad líquida. Vivir sin alternativas*. Barcelona: Planeta. Disponible a: https://www.lavozdegalicia.es/noticia/yes/2020/02/15/edad-primero-contacto-pornografia-bajado-8-anos/0003_202002SY15P28991.htm
- Guardiola, I. (2018). *L'ull i la navalla*. Barcelona: Arcàdia.
- Illouz, E. (2012). *Por qué duele el amor. Una explicación sociológica*. Madrid: Katz.
- Institut Balear de la Dona (2020) *Els objectius del Pacte Social contra les Violències Masclistes*. Disponible a: <https://www.reaccionem.com/compromis-contra-violencias-masclistes>

20

**Cibermentores
a les aules d'ESO,
molt més que seguretat
a internet!**

AJO MONZÓ I ALMIRALL

Ajo Monzó i Almirall

És llicenciada en filosofia i ciències de l'educació, especialitzada en psicologia de l'aprenentatge per la Universitat de Barcelona. Des de l'any 1990 viu i treballa a Mallorca en polítiques de joventut, ha estat la coordinadora de la Xarxa Infojove des del 1997 fins a l'actualitat, així mateix és la creadora del programa «Vida digital».

Resum

El projecte «Persones cibermentores» és un projecte d'educació i tutoria entre iguals implantat als centres d'educació secundària de les Illes Balears, liderat pel departament d'Infojove, d'IBJOVE, de la Direcció General d'Infància, Joventut i Família de la Conselleria d'Afers Socials i Esports del Govern de les Illes Balears, amb la col·laboració de «Convivèxit» de la Conselleria d'Educació.

L'objectiu general d'aquest projecte és conscienciar el jovent d'ESO sobre les possibles conseqüències de les seves accions a Internet, per tal de minimitzar els efectes no desitjats i millorar els efectes positius de la presència a la xarxa.

El projecte també té com a finalitat crear una xarxa de joves amb coneixements sobre ciutadania digital, que puguin ser un referent dels seus companys sobre aquest tema, prevenint i detectant casos d'assetjament i assetjament cibernètic, que ofereixin una possibilitat d'acció i de participació als estudiants que conformen el servei de mediació dels centres i promoguin el servei d'aprenentatge solidari als centres educatius.

Els participants són seleccionats pels centres entre alumnat de 2n, 3r i 4t d'ESO, tenint en compte les habilitats de lideratge i comportaments ètics, es tracta d'un treball voluntari.

Les activitats principals de les persones cibermentores són: participar en un taller per aprendre i debatre sobre comportaments, civisme i etiqueta a Internet; impartir tallers formatius als joves estudiants, principalment de 1r d'ESO; durant tot el curs escolar difondre informació, consells i vídeos; organitzar activitats participatives i dinamitzadores (Dia d'Internet Segura) sobre habilitats i responsabilitats, per assolir la ciutadania digital; donar suport i mediar en els conflictes que puguin sorgir dins l'espai digital, i, finalment, també assistir a una trobada amb tots els participants.

Paraules clau

Educació entre iguals / Ciutadania digital / Educació secundària..

Resumen

El proyecto «Personas cibermentoras» es un proyecto de educación y tutoría entre iguales implantado en los centros de educación secundaria de las Islas Baleares, liderado por el departamento de Infojove de IBJOVE de la Dirección General de Infancia, Juventud y Familia de la Consejería de Asuntos Sociales y Deportes del Gobierno de las Islas Baleares con la colaboración de «Convivèxit» de la Consejería de Educación.

El objetivo general de este proyecto es concienciar a los jóvenes de ESO sobre las posibles consecuencias de sus acciones en Internet con el fin de minimizar los efectos no deseados y mejorar los efectos positivos de su presencia en la red.

El proyecto también tiene como fin crear una red de jóvenes con conocimientos sobre ciudadanía digital, que puedan ser un referente de sus compañeros y compañeras sobre este tema, previniendo y detectando casos de acoso y acoso cibernético, que ofrezcan una posibilidad de acción y participación en los estudiantes que conforman el servicio de mediación de los centros y promuevan el servicio de aprendizaje solidario en los centros educativos.

Los participantes son seleccionados por los centros entre los alumnos de 2º, 3º y 4º de ESO, teniendo en cuenta sus habilidades de liderazgo y comportamientos éticos, se trata de un trabajo voluntario.

Las principales actividades de las personas cibermentoras son: participar en un taller para aprender y debatir sobre comportamientos, civismo y etiqueta en Internet; impartir talleres formativos a los jóvenes estudiantes principalmente de 1º de ESO y, durante todo el curso escolar, difundir información, consejos y vídeos; organizar actividades participativas y dinamizadoras (Día de Internet Segura) sobre habilidades y responsabilidades para alcanzar la ciudadanía digital; apoyar y mediar en los conflictos que puedan surgir dentro del espacio digital, y, finalmente, también asistir a un encuentro con todos los participantes.

Palabras clave

Educación entre iguales / Ciudadanía digital / Educación secundaria.

1. Introducció

És ben conegut que, des de fa uns anys, els infants i joves han nascut amb un telèfon i una tauleta a la mà. Per descomptat, les instruccions d'ús no hi estan incloses. Sembla que n'hi ha prou amb «prémer aquí» o «moure la pantalla cap a la dreta» perquè els dispositius funcionin i facin coses. La velocitat amb la qual els infants i el jovent gestionen aquests dispositius ens poden portar a la conclusió, sovint equivocada, que «saben el que fan» i que l'ús que fan de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), especialment de les xarxes socials, és segur i adequat. L'experiència i els estudis que tenim (Llodrà-Riera, I.; Mas, F.; Morey, F.; Debrix, A. (2016). *Ús d'Internet per part de l'alumnat d'ESO de les Illes Balears*) ens demostra que no és així: els nostres joves proporcionen informació privada i confien en persones que no coneixen, comparteixen contrasenyes, fan comentaris inapropiats que, en alguns casos, poden constituir delictes, etc.

El concepte principal per entendre aquesta societat és que hi ha una persona real a l'altre extrem de l'ordinador. Internet és una ciutat invisible, plena de gent, on s'ha d'aprendre i sobreviure, desenvolupar i créixer, però, qui té aquest coneixement? La resposta és que el jovent i els infants necessiten obtenir estratègies sobre el funcionament d'aquest entorn, a més, és necessari que desenvolupin habilitats noves per ser ciutadans digitals de ple dret.

Internet ens demostra cada dia que el coneixement és el producte de la interacció entre els humans i l'entorn on es desenvolupen les connexions,

ja ningú té el coneixement, tots i cada un dels habitants de la ciutat invisible en posseeixen petites partícules, que intercanvien amb els altres; en definitiva, Internet és un lloc d'aprenentatge continu i també és un espai que creix i es desenvolupa amb l'aprenentatge dels qui l'habiten, o sigui, podem considerar que l'aprenentatge és el motor de desenvolupament de l'entorn digital, sense aprenentatge Internet no existiria.

2. Context

Internet ha canviat les dinàmiques d'aprenentatge; en el context actual els processos d'ensenyament-aprenentatge han posat el docent com a protagonista vers la persona usuària i guia d'aquest procés. Des d'aquesta perspectiva, és molt important que l'alumnat aprengui a aprendre, sigui autònom i participi, és a dir, estigui atent al seu metaaprenentatge.

Abans que existís Internet, Bandura amb la teoria de l'aprenentatge social i després Siemmens i Downs amb la teoria del connectivisme anomenen el contacte i les relacions com a fonts principals d'aprenentatge.

En aquest sentit la cooperació és una competència clau del segle XXI, i ens referim a cooperació per a l'acció i cooperació com a motor del desenvolupament i l'aprenentatge. Aprendre els uns dels altres, aprendre fent, aprendre mitjançant l'experiència viscuda i després pensada i avaluada, és un dels camins per a la consecució de la competència esmentada.

És per totes aquestes raons que la tutoria entre iguals ens proporciona unes possibilitats molt interessants

per a l'assoliment de l'objectiu de generar i expandir coneixement sobre la vida digital. A més, quan alguna cosa usada per tothom és poc coneguda, comencen a córrer mites, la percepció del perill és minimitzada i els rumors fan que el jovent visqui situacions no desitjades, gairebé sempre a causa de la ignorància, la falta de pensament crític i, en el cas dels infants, la innocència i la soledat en la ciutat invisible.

Fins al moment actual no existeix cap assignatura en el sistema educatiu formal que promogui l'aprenentatge que requereix aquest objectiu; en aquest sentit, aprofitant els mètodes de la formació no formal, que són molt ben desenvolupats per les polítiques de joventut, i tenint en compte els problemes greus que pateixen els infants i joves de les Illes Balears derivats de les accions digitals en el seu temps lliure, IBOJOVE decideix implantar el projecte «Persones cibermentores» als centres de secundària, com a estratègia de prevenció.

3. Precedents

Com a precedent presentem tres experiències, les dues primeres de l'organitzador d'aquest projecte i la segona d'àmbit internacional:

Del 1999 al 2011 el Govern de les Illes Balears, a través de la Xarxa Infojove (serveis d'informació juvenil de l'Administració regional i local), va treballar amb la metodologia de l'educació entre iguals amb joves, en dos projectes diferents:

El primer, anomenat «Corresponsals d'informació jove», es produí mitjançant la col·laboració amb els pro-

fessionals dels serveis d'informació jove (SIJ), en la qual els joves corresponsals informaven els seus parells, tant als centres de secundària com als serveis on es treballava la integració social, amb l'objectiu de promoure l'alfabetització informacional i fer arribar la informació sobre les oportunitats disponibles al màxim de joves de les Illes Balears, sobretot els joves desfavorits.

El segon projecte va anar més enllà, mitjançant la col·laboració amb organitzacions no governamentals (ONG) expertes en diferents temes de salut, els parells, joves companys i companyes voluntaris de l'alumnat, promovien conductes saludables, mitjançant la impartició de tallers als centres de secundària, els temes que es van tractar i pels quals es varen formar per les diferents ONG eren: sexualitat, drogues, alimentació, violència i identitat sexual.

Tots dos projectes van ser avaluats amb bons resultats, tant pel nombre de joves implicats en els projectes que van aprendre profundament la missió i la satisfacció dels mentors com pel coneixement que varen adquirir els tutoritzats.

El segon exemple és de la Universitat de Michigan i constitueix un precedent molt més proper al projecte que ens ocupa, en el qual es va aplicar aquesta metodologia. A través d'una col·laboració amb la Universitat de Michigan, els estudiants de l'Escola Mitjana Scarlett d'Ann Arbor varen aprendre aspectes de la ciutadania digital i l'etiqueta. Els mentors, alumnes de la universitat, discutien sobre tots els temes en relació amb les estades a Internet, des de la pri-

vacitat i la seguretat fins al ciberassetjament amb els estudiants de secundària.

El professorat estudiant (mentors) tenia com a objectiu educar els escolars sobre com s'havien de tractar els uns als altres en línia, abans que els estudiants comencessin a utilitzar la tecnologia de l'aula. Gràcies a les lliçons i discussions, l'alumnat del centre d'ensenyament mitjà desenvolupà compassió i empatia envers altres usuaris digitals i milloraren els comportaments a la xarxa.

4. Descripció

Per dur a terme aquest projecte, se seleccionen i formen un grup d'alumnes de 2n cicle d'ESO, per poder fer de formadors i referents de l'alumnat de 1r cicle d'ESO, pel que fa al bon ús de les xarxes socials i dels espais digitals en general. Pensam que el fet que els tallers formatius sobre el bon ús d'Internet els facilitin companys d'ESO ajuda l'alumnat que hi participa a tenir més confiança en el contingut d'aquests i, a més, a tenir un referent al qual poder-se adreçar per comunicar si hi ha dificultats més enllà de les sessions formatives.

L'objectiu general d'aquest projecte és aportar consciència al jovent d'ESO sobre les possibles conseqüències de les seves accions a Internet, per tal de minimitzar els efectes no desitjats i potenciar els efectes positius de la seva presència a la xarxa. Així mateix, el projecte també pretén crear una xarxa de joves amb coneixements sobre la ciutadania digital que puguin ser referent dels seus companys sobre aquest tema.

4.1. Objectius específics

1. Potenciar els efectes positius de la seva presència a la xarxa.
2. Conscienciar l'alumnat d'ESO de les possibles conseqüències de les seves accions a Internet, per tal de minimitzar els efectes no desitjats.
3. Crear una xarxa de joves amb coneixements sobre la ciutadania digital que puguin ser referent dels companys sobre aquest tema.
4. Prevenir i detectar casos d'assetjament i ciberassetjament.
5. Oferir una possibilitat d'actuació a l'alumnat que compon el servei de mediació del centre.
6. Dissenyar una formació adreçada a responsables de convivència i mediació, per tal que puguin formar els seus centres de cara a l'aplicació del projecte «Persones cibermentores».
7. Fer una trobada anual de persones cibermentores, per reconèixer les seves accions.
8. Donar a conèixer el programa d'aprenentatge «Servei solidari» en els centres educatius.

4.2. Metodologia

La metodologia per a aquest projecte és l'educació i la tutoria entre iguals, que compleix els objectius d'aprenentatge de totes les persones que hi participen: tutors, tutoritzats, professorat i societat-centre, a més de multiplicar l'acció docent en moments de manca de professorat competent en la matèria.

Topping (2000) descriu la tutoria entre iguals com la vinculació entre persones que pertanyen a situacions

socials similars, que no són professionals de l'educació i que s'ajuden a aprendre alhora que també aprenen.

«La tutoria entre iguals, en tant mètode cooperatiu, per les seves característiques i fonaments, aprofita pedagògicament la possibilitat que els estudiants siguin mediadors de l'aprenentatge a l'utilitzar les diferències entre ells, incloses les diferències de nivell, com a motor per generar aprenentatge» (Duran, 2009).

«La tutoria entre iguals es preocupa per l'aprenentatge de tots els participants, tant del tutorat com del tutor. I no només això, sinó que, a més, és descrita com una de les pràctiques instructives més efectives per aconseguir una educació de qualitat» (Ainscow, 1991; Echeita, 2006; Stainback y Stainback,

2001), i és recomanada també per la Unesco (Topping, 2000). (Fig.1).

4.3 Activitats

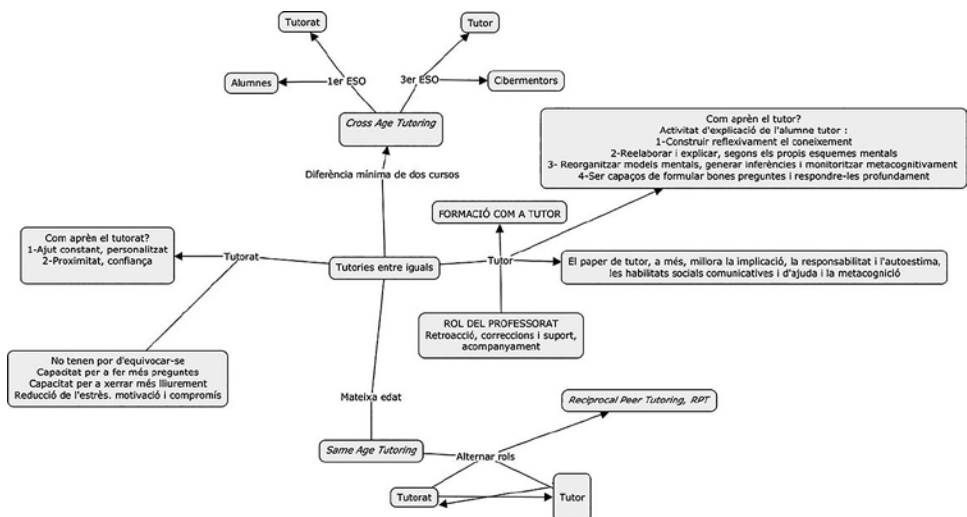
4.3.1 Selecció

La proposta d'aquest projecte va adreçada a tots els centres de secundària de les Illes Balears.

Els centres són tutoritzats i acompanyats en la implantació de projecte pel personal tècnic d'IBJOVE. Cada any s'hi poden integrar tres o més centres nous.

Els criteris de selecció dels centres són: haver-hi participat al manco un any, haver sol·licitat a IBJOVE tallers del programa «Vida digital», tenir professorat amb interès en la coordinació de les persones ciber-

Fig. 1. Tipologies de l'educació entre iguals

Font: elaboració pròpia

mentores i haver sol·licitat la implantació del projecte. El procés de selecció dels centres participants inclou una reunió de la tècnica d'IBJOVE amb el departament d'orientació i de mediació, per tal d'informar convenimentment de les accions i dels compromisos que s'assumeixen, així com fer els aclariments que siguin necessaris. El centre s'ha de comprometre a disposar d'una o més persones de l'equip de professorat que puguin coordinar el projecte i acompanyar l'alumnat a les sessions a l'aula, a més de mantenir el projecte un mínim de dos anys i intentar fer-lo permanent, incloent aquest projecte en el pla de convivència, juntament amb altres mesures preventives i de millora del clima, i estudiar la possibilitat de lligar aquest projecte al programa de mediació. Així mateix, IBJOVE es compromet a orientar en la selecció de l'alumnat participant, dissenyar la formació i formar l'alumnat cibermentor, IBJOVE també es compromet a fer un seguiment de l'experiència, crear espais de comunicació digitals per potenciar la discussió, la comunicació i el suport entre les persones cibermentores dels diferents centres participants i per al professorat encarregat, dissenyar i donar materials formatius i identificatius del projecte i organitzar una trobada entre les persones cibermentores dels centres participants anualment.

Els participants són seleccionats pels centres entre alumnat de 2n, 3r i 4t d'ESO, tenint en compte les habilitats de lideratge i comportaments ètics. S'ha de tenir en compte que es tracta d'un treball voluntari, la proposta numèrica és que com a mínim

hi hagi dues persones cibermentores per cada grup de 1r d'ESO del centre educatiu.

4.3.2 Formació de les persones cibermentores

Implantada per la tècnica d'IBJOVE, la formació dels cibermentors es basa en una unitat didàctica de set hores de durada, en la qual els cibermentors aprenen els continguts i les tècniques del projecte i assolixen les competències mínimes necessàries per a l'execució.

La formació es desenvolupa amb una metodologia que s'adapta a les noves exigències del model educatiu de l'EEES: és activa, participativa i es basa en un esquema d'informació-acció-reflexió per part de totes les persones involucrades.

Amb el propòsit d'afavorir l'autonomia i el treball personal i d'incorporar les noves tecnologies, els participants disposen de recursos interns elaborats per IBJOVE, com són: la guia de les persones cibermentores, la guia del meu primer mòbil i vídeos amb continguts de reflexió. (Taula 1).

4.3.3 Elements identificatius, materials i mitjans de comunicació

Els elements identificatius són fonamentals: en primer lloc, augmenten la visibilitat del projecte i en segon lloc, aporten una imatge comuna amb la qual els participants es poden identificar. (Fig. 2).

A part del logo s'han produït altres materials, perquè els cibermentors siguin visibles, sobretot a les hores d'esbarjo: dessuadores blanques amb la imatge i xapes identificatives. Finalment, s'han elaborat cartells amb

Taula 1. Formació de les persones cibermentores

Contingut	Objectiu específic	Competència
Principis de l'educació entre iguals	Ser conscient de la importància de la participació de l'alumnat en la motivació per a l'aprenentatge	Capacitat d'aprenentatge i de responsabilitat; prendre consciència del propi procés d'aprenentatge
Concepte de la ciutadania digital	Ser conscient que Internet és un espai vital social, del tipus ciutat	Capacitat per percebre la importància del foment de la ciutadania dins l'espai digital
Concepte de la seguretat a Internet	Construir una visió crítica sobre la xarxa	Capacitat per participar a Internet d'una manera segura i saludable
Concepte de l'assetjament escolar	Comprendre el concepte d'assetjament i de ciberassetjament i el seu procés	Capacitat per detectar els casos d'assetjament i poder-los denunciar
Tècniques d'impartició de tallers	Comprendre de manera bàsica els objectius d'una acció educativa	Capacitat per impartir i comunicar una idea educativa
Tècniques d'observació	Comprendre els objectius de l'observació activa	Capacitat per observar accions de risc a la xarxa
Perills principals a la xarxa	Comprendre i conèixer els principals perills de la xarxa (avui en dia)	Capacitat per ser crític amb les relacions i els continguts a la xarxa
Privacitat	Ser conscients de la importància del concepte de privacitat i de la relació amb la seguretat	Capacitat per gestionar els continguts íntims a la xarxa
Gestió de la informació a la xarxa	Comprendre el cercle de la informació	Saber gestionar la informació en entorns virtuals i presencials
Identitat digital	Comprendre el concepte d'identitat digital	Saber gestionar i construir identitats públiques i privades a Internet
Assetjament	Comprendre els concepte i les causes de l'assetjament escolar i ciberassetjament	Saber gestionar els conflictes i ser capaç de sol·licitar ajuda al professorat responsable
Avaluació educativa	Comprendre la importància d'avaluar les accions	Capacitat d'avaluar accions de diferents maneres

Font: elaboració pròpia

missatges positius d'aprenentatge del bon ús de la xarxa, que els cibermentors poden fer servir per respondre preguntes dels tutorats o com a campanya de difusió.

Així mateix, com a mitjà de comunicació s'ha fet servir el WhatsApp, el sistema més usat i ràpid per a tots els participants; cada centre ha creat un grup per a la comunicació

Fig. 2. Logo

Font: elaboració pròpia

entre els cibermentors, on també hi era el professorat encarregat i la tècnica d'IBJOVE, i un grup especial per al professorat amb les tècniques d'IBJOVE, per tal de potenciar la comunicació i l'intercanvi d'opinions i de coneixements; finalment, per a l'exposició de vídeos i publicacions

digitals (*posts*) s'ha adoptat l'eina Instagram, també d'ús massiu entre el jovent.

4.3.4 Implantació

La implantació del projecte s'ha anat fent com estava previst, a poc a poc, de curs en curs. La majoria dels centres són públics, però és d'esmentar la participació de dues escoles concertades: CC Fra Joan Ballester (Campos), que va participar durant tres anys en el projecte, i CC Es Liceu, que s'hi ha adherit el curs 2019/20.

Pel que fa als centres públics, també és important tenir en compte que la localització ha estat geogràficament bastant proporcionada a Mallorca; en aquests moments hi ha cinc centres públics a Palma i tretze a la part forana. Referent a Eivissa, hi ha adherits dos centres públics, localitzats a la ciutat d'Eivissa. I, finalment, cal esmentar que fins al moment no hi ha cap centre participant ni a Menorca ni a Formentera. (Taula 2).

Taula 2. Any d'incorporació dels centres al projecte

Curs d'incorporació al projecte	Centres	Illa
2016-2017	IES Porto Cristo, IES Can Peu Blanc, CC Frai Joan Ballester (Campos)	Mallorca
2017-2018	IES Lluçmajor, IES Josep Maria Llompart, IES Binissalem, IES Sureda i Blanes, IES Emili Darder	Mallorca
2018-2019	IES Son Pacs, IES Antoni Maura, IES Porreres, IES Manacor, IES Son Ferrer, IES Berenguer d'Anoia, IES Alburhaira	Mallorca
2019-2020	IES Capdepera, CC Es Liceu, IES Son Servera, IES Blancadonna, IES Isidor Macabich, IES Bendinat	Mallorca Eivissa

Font: elaboració pròpia

4.3.5 Seguiment

Les actuacions de seguiment han anat canviant al llarg dels anys. Durant els dos primers anys d'implantació del projecte el seguiment era presencial i es feien reunions amb les persones cibermentores i el professorat en els propis centres; ara bé, com que les accions tant de formació com de tallers es van multiplicar, des del tercer any (curs 2018/2019) es fan mitjançant grups de WhatsApp, tant amb els cibermentors com amb el professorat.

Qui fa el seguiment dels cibermentors és principalment el professorat encarregat, mitjançant reunions i missatges, i IBOVE fa la dinamització general del projecte, des del grup de WhatsApp del professorat que, a més, serveix de punt de trobada per compartir bones pràctiques, fer consultes sobre temes del projecte i, finalment, també es fa una reunió d'avaluació amb tot el professorat a final de curs, tant per avaluar com per fer propostes i calendaritzar el curs vinent.

4.3.6 Trobada de persones cibermentores

Els objectius de la trobada de persones cibermentores han estat: crear

una xarxa de persones cibermentores de les Illes Balears; formar-les en tècniques de difusió de la informació, sobre la seguretat a Internet i la ciutadania digital en general, i, per acabar, recompensar l'esforç del jove del programa, oferint un espai ludicoformatiu. Fins al moment s'han fet dues trobades: la primera, amb una participació de 60 joves i la segona, amb una participació de 200 joves, es d'esmentar que la trobada del curs 2019/20 s'ha hagut de suspendre una setmana abans de fer-se, a causa de la covid-19, s'hi havia previst la participació de 360 joves de les Illes Balears.

4.3.7 Avaluació

Per fer l'avaluació del projecte s'usen indicadors qualitius i quantitius.

4.3.7.1 Indicadors quantitius

Nombre de centres participants, nombre de persones cibermentores, nombre d'estudiants de 1r d'ESO formats per les persones cibermentores, nombre de tallers fets pels cibermentors i activitats extres (organització del Dia d'Internet Segura). (Taula 3).

Taula 3. Indicadors d'avaluació

Curs	Centres	Persones cibermentores	Estudiants formats	Nombre de tallers fets	Activitats extres fetes
2016/17	3	60	300	15	3
2017/18	8	120	1.000	40	8
2018/19	15	200	1.875	75	12
2019/20	21	360	2.500	100	15

Font: elaboració pròpia

4.3.7.2 Indicadors qualitius

L'avaluació qualitativa i d'impacte del projecte es valora amb les respostes a preguntes fetes amb formularis de Google, per tal de simplificar-ho al màxim per a les persones usuàries i poder rescabalar la màxima informació amb el mínim esforç per part dels participants. Són tres formularis que s'envien mitjançant uns enllaços als grups de WhatsApp del professorat, de les persones cibermentores i, finalment, un tercer qüestionari a l'alumnat de 1r d'ESO, com a usuaris principals de la feina de les persones cibermentores, per valorar l'impacte de programa.

Quant al qüestionari al professorat, les respostes semiobertes atorguen la possibilitat de contestar en una escala de respostes o aportar l'opinió sobre el tema i presentar propostes de millora. Les qüestions que s'han valorat han estat: Valoració de l'acompliment dels objectius, formació de les persones cibermentores, materials, implantació i activitats, difusió del projecte, seguiment i avaluació. (Fig. 3).

Pel que fa al segon qüestionari dirigit a les persones cibermentores, de caràcter semiobert, s'han recollit 242 sobre 360 esperats, i les qüestions que s'han valorat són: ser persona cibermentora (sobre la satisfacció de l'experiència), formació (satisfacció sobre la formació rebuda), implantació dels tallers (valoració de l'experiència), valoració de l'organització del Dia d'Internet Segura, valoració dels sistemes de comunicació (Instagram, WhatsApp), valoració de la Guia de la persona cibermentora, quant al seguiment del projecte, propostes i avaluació, resposta oberta i com a

darrera pregunta: Vols seguir sent cibermentor/a? (Fig. 4).

El qüestionari de les persones usuàries (l'alumnat de 1r d'ESO) també ha estat el mateix sistema de respostes semiobertes, s'han recollit 563 qüestionaris sobre una població d'uns 2.100 alumnes i es valora el coneixement del programa: 1. Saps el que és una persona cibermentora? 2. Els tallers de les persones cibermentores 3. Si tens algun problema a Internet, li contaries als teus cibermentors/es? 4. Dia d'Internet Segura 5. Creus que els cibermentors fan que s'estigui millor al centre? T'agradaria ser cibermentor o cibermentora? Fes propostes per a les persones cibermentores, digues què t'agradaria que fessin, ajuda'ls a millorar. (Fig. 5).

5. Resultats

Dels resultats de l'avaluació podem dir que el projecte «Persones cibermentores» està funcionant correctament i obté els resultats esperats.

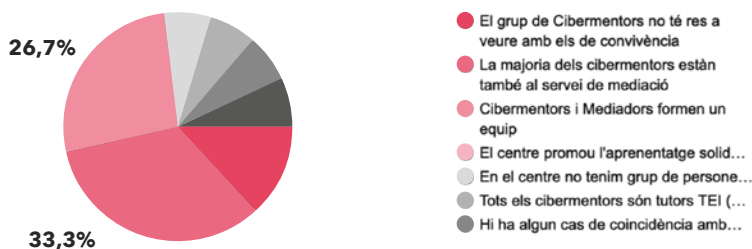
D'una banda, quantitativament, en quatre anys s'ha passat de 3 centres que varen començar de manera pilot a 21 que han participat el curs 2019/2020, les accions dels cibermentors s'han multiplicat i també la seva formació, que ha passat de 5 a 7 hores. En aquests moments a les Illes Balears disposam d'uns 360 cibermentors i, consegüentment, també ha augmentat el nombre de joves que han participat en els tallers que han impartit, uns 2.500.

Els centres educatius estan satisfets i col·laboren molt activament en el projecte. Podem dir que el grau d'implicació és alt o molt alt i que cada

Fig. 3. Respostes del professorat dels centres participants pel que fa a l'acompliment dels objectius

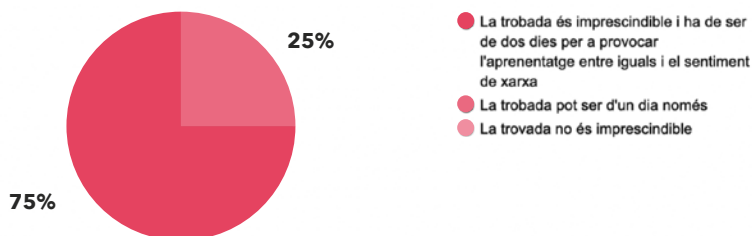
4. Oferir una possibilitat d'acció i participació als alumnes que componen el servei de mediació del Centre

15 respostes

5. Fer una trobada anual de cibermentors de les Illes Balears per tal de potenciar els efectes del treball en Xarxa.

16 respostes

any el professorat presenta més idees per implantar i millorar el projecte. Pel que fa a les persones cibermentores és significativa la valoració que fan de l'experiència i la conclusió és que volen continuar exercint de cibermentors i que si ho deixen és perquè inicien els estudis de batxiller, FP o canvien de centre educatiu; en general, volen aprendre més i tenir més funcions. És important també constatar que les accions formatives han estat molt ben valorades pels usuaris principals, l'alumnat de 1r d'ESO. Un altre

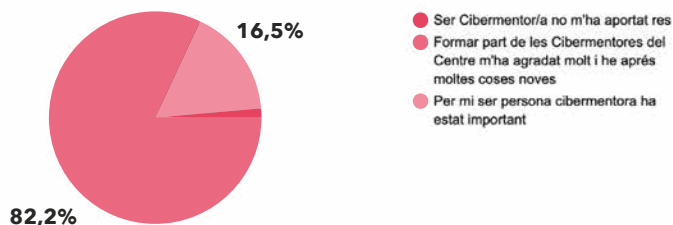
indicador a tenir en compte és que la gran majoria dels usuaris coneixen els cibermentors i la seva feina; a més, el 44,9 % de l'alumnat de 1r d'ESO que ha contestat diuen que els agradaria ser cibermentors i aprendre més coses del tema. Finalment, s'ha de tenir en compte la quantitat d'aportacions que s'han fet per millorar el projecte, tant dels cibermentors com dels usuaris.

Per tenir una visió més gràfica i estructurada, us presentam la Dafo. (Fig. 6).

Fig. 4. Respostes amb resultats més significatius dels cibermentors sobre la seva participació en el projecte

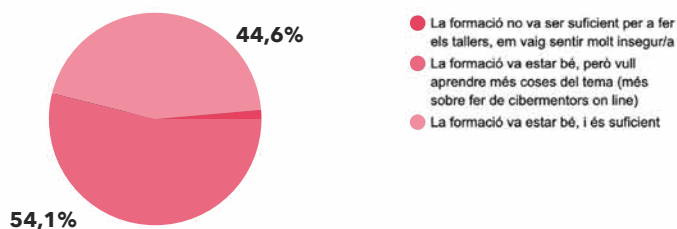
1.Ser Cibermentor o Cibermentora

242 respostes

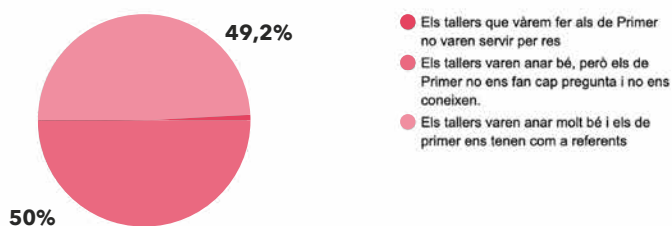
2. Formació

242 respostes

4.Tallers

238 respostes

9.Vols seguir sent Cibermentor/a?

241 respostes

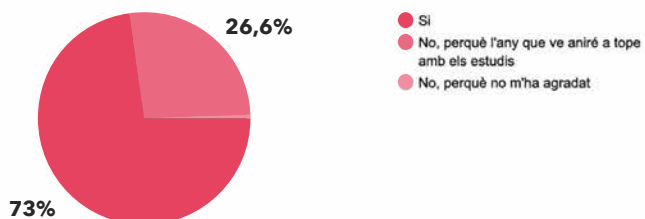
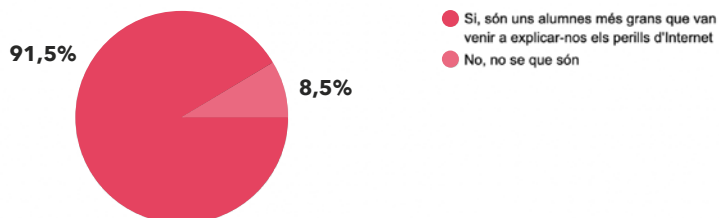

Fig. 5. Respostes amb resultats més significatius del qüestionari dels tutorats (1r d'ESO)

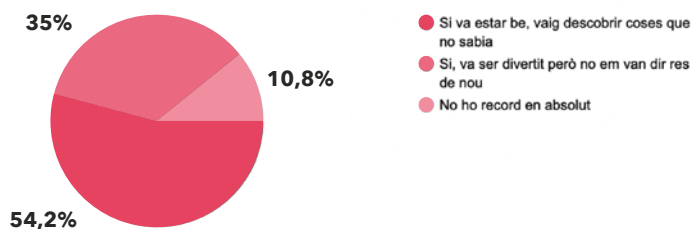
1.Saps el què és una persona Cibermentora?

520 respostes

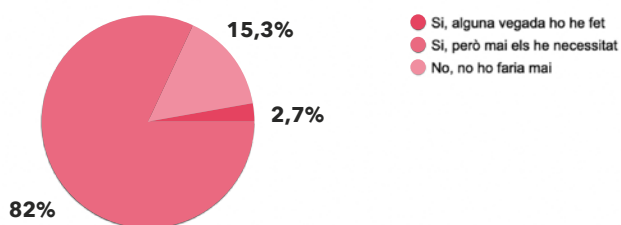
2.Els tallers de les persones Cibermentores

520 respostes

3.Si tens algun problema a Internet li contaries als teus Cibermentors/es?

518 respostes

5. Creus que els Cibermentors fan que s'estigui millor al Centre?

519 respostes

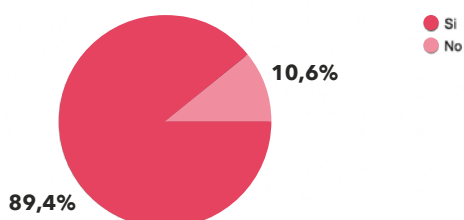

Fig. 5. Respostes amb resultats més significatius del qüestionari dels tutorats (1r d'ESO)

T'agradaria ser Cibermentor o Cibermentora?

515 respostes

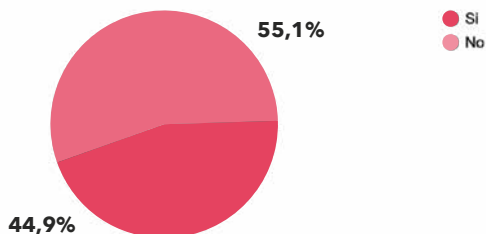
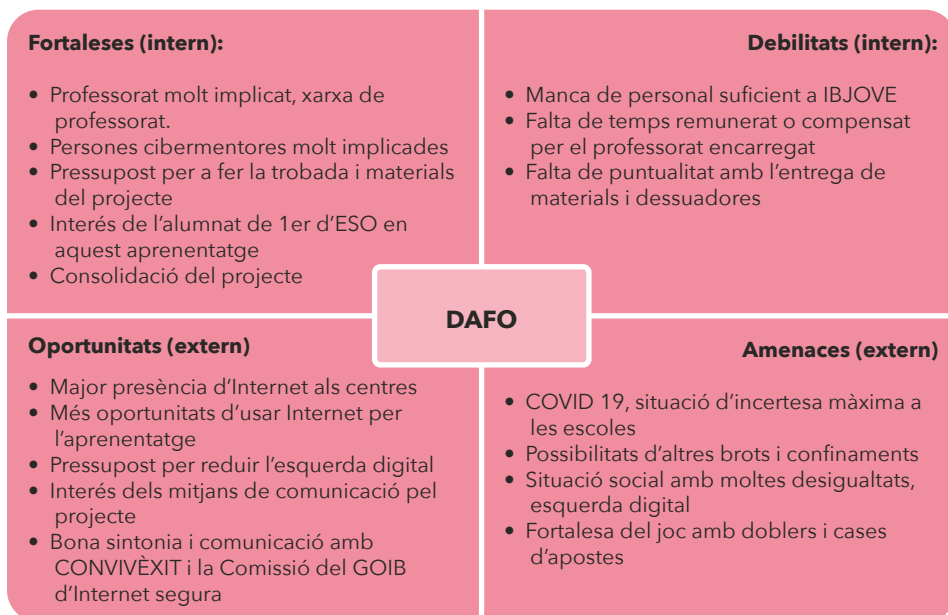

Fig. 6. Dafo

Font: elaboració pròpia

6. Reflexió

Segons els resultats, al cap de quatre anys d'implantació del programa conclouem que la tutoria i l'educació entre iguals són unes de les millors metodologies per augmentar el coneixement del jovent sobre comportaments en l'entorn d'Internet, s'ha de tenir en compte que aquests joves viuen en l'entorn digital i són el millor referent per als seus companys, perquè tenen molts coneixements i casuístiques sobre el tema i estan al dia de totes les novetats; a més, contribueixen al benestar general dels estudiants del centre i col·laboren en l'estructuració i la dinamització de les relacions entre les persones que componen la societat educativa, en el projecte intervenen estudiants, professorat i, ocasionalment, mares i pares.

7. Finançament

El finançament és 100 % públic, fins el 2020 ha estat finançat per l'IB-JOVE, amb un augment considerable de la dotació des del 2015.

8. Bibliografia

- Ainscow, M. (1991). «Effective schools for all: An alternative approach to special needs in education». *Cambridge Journal of Education*, 21(3), 293-308. <https://doi.org/10.1080/0305764910210304>
- Bandura, A. (María Zaplana, trad.) (1987). *Pensamiento y acción: Fundamentos sociales*. Barcelona, Spain: Ediciones Martínez Roca. ISBN 8427011628.⁴
- Barbosa Herrera, J. C.; Barbosa, Chacón, J. W. (2019). «La tutoría entre pares: Una mirada al contexto universitario en Latinoamérica» (Peer tutoring: A look at the university context in Latin America). *Espacios*, 40 (15), 30-45. <http://www.revistaespacios.com/a19v40n15/19401530.html>
- Bogardus Cortez, M. «University of Michigan Teaches Digital Etiquette to Middle School Students» *Edtechmagazine*: <https://edtechmagazine.com/k12/article/2016/12/university-michigan-teaches-digital-etiquette-middle-school-students>
- Bozeman, B.; Feeney, M. K. (October 2007). «Toward a useful theory of mentoring: A conceptual analysis and critique». *Administration & Society*. 39 (6): 719-739. doi:10.1177/0095399707304119
- Calvino, I.; In Palma, C.; Bernárdez, A. (2012). *Las ciudades invisibles*. Madrid: Ediciones Siruela
- Dianne Papalia, S.. *Desarrollo humano*. Editorial Wend Kosold Cuarta edición 1992 Colombia
- Downes, S. (2010). New technology supporting informal learning. *Journal of Emerging Technologies in Web Intelligence*, 2(1), 27-33.
- Duran, D. (2014). Tutorías entre iguales, del concepto a la práctica en las diferentes etapas educativas

- http://grupsderecerca.uab.cat/grai/sites/grupsderecerca.uab.cat/grai/files/art3_duran.pdf
- Duran, D.; Torró, J.; Vila, J. (2003). *Tutoria entre iguals : un mètode d'aprenentatge cooperatiu per a la diversitat. De la teoria a la pràctica*. 2. http://cataleg.urv.cat/record=b1417795~S13*cat%5C-nhttp://ccuc.cbuc.cat/record=b3032783~S23*cat
- Echeita, G.; Ainscow, M. (2011). «La educación inclusiva como derecho. Pautas de Acción para el Desarrollo de una Revolución Pendiente». *Tejuelo*, 12, 26-46. [http://www.uam.es/personal_pdi/stmaria/sarrio/DOCUMENTOS, ARTICULOS, PONE-NECIAS,/Educacion inclusiva como derecho. Ainscow y Echeita.pdf](http://www.uam.es/personal_pdi/stmaria/sarrio/DOCUMENTOS, ARTICULOS, PONE-NECIAS,/Educacion%20inclusiva%20como%20derecho.%20Ainscow%20y%20Echeita.pdf)
- EPTO, European Peer to peer organization <http://epto.org/content/about>
- Freire, P. «Mentoring the mentor: a critical dialogue with Paulo Freire», *Counterpoints: Studies in the Post-modern Theory of Education*, vol. 60, 1997, ISBN 0-8204-3798-0
- Llei 10/2006, de 26 de juliol, integral de la joventut (BOIB núm. 109, de 3 d'agost de 2006; correcció d'errades BOIB núm. 112, de 10 d'agost de 2006)
- Llodrà-Riera, I.; Mas, F.; Morey, F.; Debrix, A. (2016) «Ús d'Internet per part dels alumnes d'ESO de les Illes Balears» Monografia 14, Fundació BIT.
- Pujolàs Maset, P. (2012). «Aulas inclusivas y aprendizaje cooperativo». *Educatio Siglo XXI: Revista de La Facultad de Educación*, 30, 89-112
- Ribble, M. (2011). Digital Citizenship in Schools: <https://www.iste.org/docs/excerpts/DIGC12-excerpt.pdf>
- Roig, J.; Araya, J.; Rica, U. D. C. (2014). *El aprendizaje entre iguales: Una experiencia didáctica para la construcción del conocimiento en la educación superior*. 23, 54-64. <https://doi.org/10.18845/rc.v23i>
- Samuel, A. Opinion: Forget «digital natives.» Here's how kids are really using the Internet May 4, 2017 / <https://ideas.ted.com/opinion-forget-digital-natives-heres-how-kids-are-really-using-the-internet/>
- Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3-10.
- Topping, K.; Educativas, S.-P. (n.d.). *ENSEÑANZA*.

Engranatge social.
Còmic finalista del
certamen ArtJove 2019

JOSÉ ÁNGEL GÓMEZ ESCAMILLA

José Ángel Gómez Escamilla

Inca, 1985. Autor del còmic que il·lustra la portada de l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2020, amb el qual va ser finalista del certamen de còmic ArtJove 2019. Graduat en informàtica per la UIB. Programador en diferents empreses entre 2006 i 2016. Actualment està cursant formació professional de grau superior d'il·lustració a l'ESDIB.

EL MATEIX RENOU INSOFRIBLE DE CADA DEMATÍ.

LES MATEIXES CARES DE DESCONEGUTS.

LES MATEIXES TASQUES MONÒTONES.

I A LA FI, CAP A CASA.

AMB LA FAMÍLIA...

HEU SOPAT?

SÍ, TOCA QUEDAR QUALQUE COSA A LA GELERA.

HAS FET ELS DEURES?

AYUÍ NO EN TENIA.

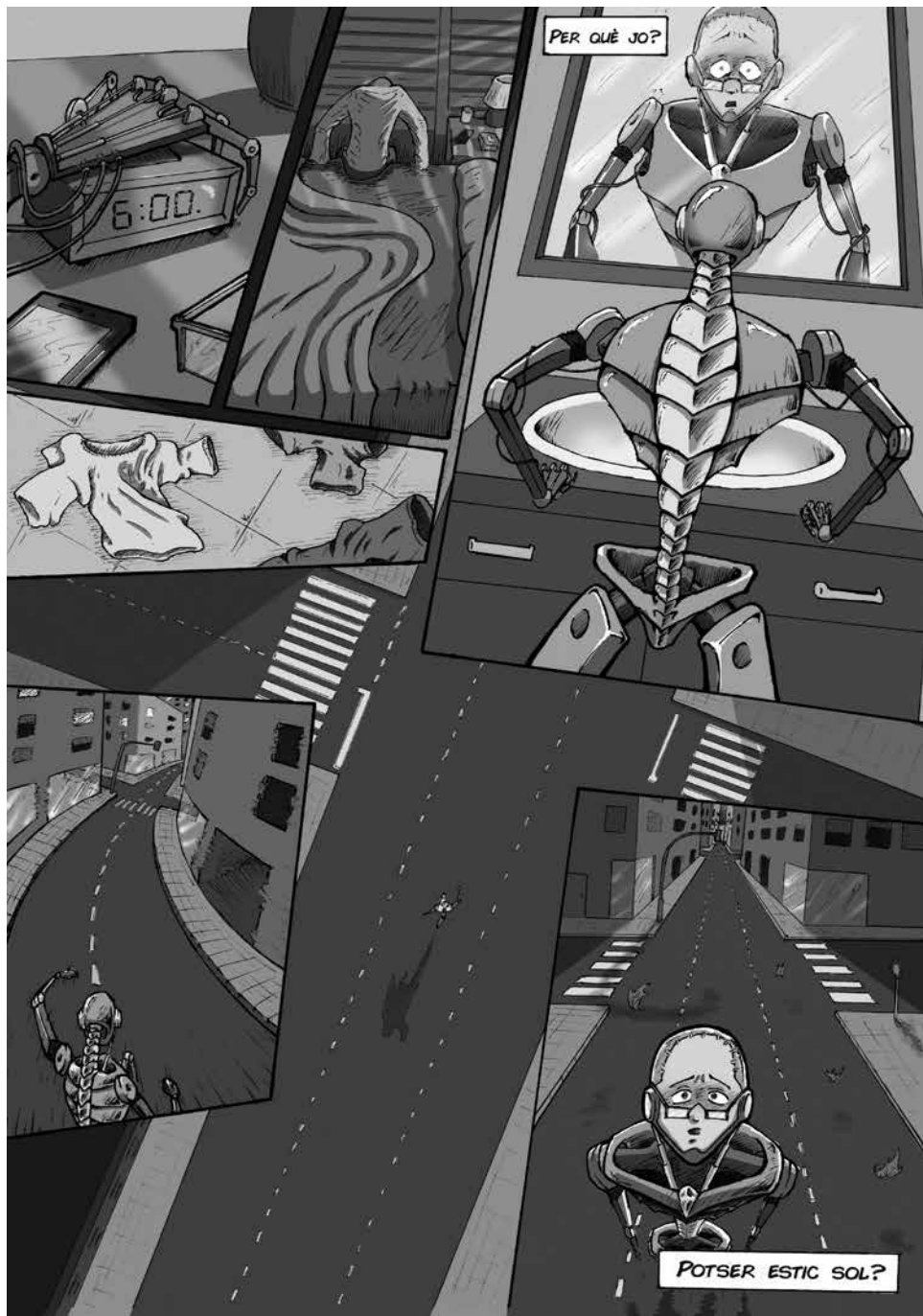

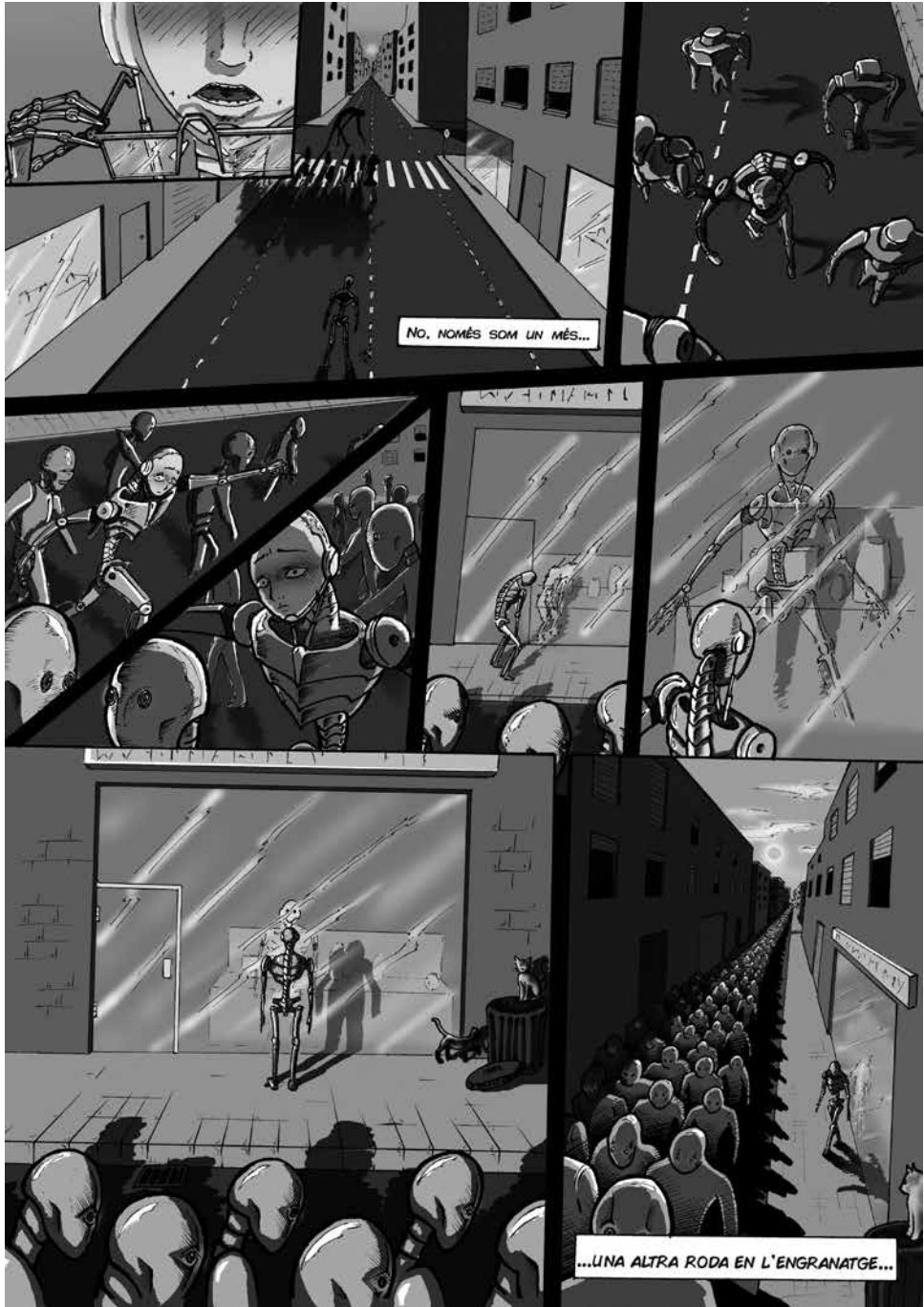
SÍ, UN ALTRE DIA MÉS...

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2020
